

М.Э.САБИР

М.Э.САБИР

ЬОПЬОПНАМӘ

АЗӘРБАЙЧАН ДӘВЛӘТ НӘШРИЙЯТЫ
Бакы • 1954

М. А. САБИР

ХОПХОПНАМЭ

(на азербайджанском языке)

М. Э. САБИР

МҮГЭДДЭМЭ

Халг шопри Сабир төкчө иштәни Азәрбайчапда дейил, бу 'ол-жадын чох-чох узагларда да танийыр да сөвирләр. Бөйүк сөнөткәры охучуллар сөвдиреп опун поззииниң дақы йүксәк бәшәри иңезләр, шигилаби мәзмүн, иштән иш халг мөһәббәти, дир.

Коммунист үргүнде мүбәрикә апарал совет адамлары үчүн Сабир капитализми, ишсептүн тәрәфиден истиесмар әдилмәсни, нәр чүр көнполик во көрлийн да'нәтләйәе, спилийт, әзәдләгүл, соодоти алғышлаяп аловлу бир демократ күми, иштән элгى во халглар достлугунуң сөмими пәгмәкәры күми өзүндир.

Партиянынын XIX гурултайнанда совет өдәбийтәттә вә инчесә потинде сатираны гүвээтлоңдириәк воззифаенни гаршын гоюлмасы иш олагәдәр олараг, бүтүн классик сатира иреи күми, Сабирин шигилаби сатирасы да актуал өнөмийтәтә мәденикдир.

• •

Сабир мүбәризеләрә дәду мүреккәб бир заманда, сыйынты вә ёттияч ишпәдә яшамышдыр. О, Бакы пролетаристы во Азәрбайчап зөһмөткөшлөринин чар мұтләгүйіттә, буржуа-мұлкәдер ағаларына гаршы үсиян байрагы таңдастырып дөврүн шаир иди.

1862-чи илин 30 маиындан Азәрбайчапын гәдим шәһәрләриндең олап Шамахында дөгулан Әдәкбәр Таһирзәдә Сабир чох киңик яшләршидан шепр язмага, китаб охумага башланышдыр. Ушаглыг дөврүнүң ядикары олай:

Тутдум оручу яромазапдо,
Гәлдән ики көззөрим газанды,
Моллом да дөйүр язы язапда—

Минералары шаирде һоло о замандан сатира во юмор һиссек ол-дүгүнү көстәрмөкдөн дир.

Илк тоңенаппи моллаханада алыб. флагганини ачысыны дадаң Әләкбер 12 яшниңда икон мөшіур Азәрбайчан шири Сейид Әзим Ширванинин мектебине кетмишиди.

Сейид Әзим (1835—1888) кәпчалийнде Шәргин дүни моркәз-ләринде тәбенә алмасына баһмаяраг, иетене гайытдығы заман га-багчыл даирелордо яхылашыб, онларын тә'сирі ватында рұнани олмагдан имтина өтмишиди. О, „кәрәк тәзә үсул иле ачысын чүмлө мектеблөр“—деге 1872-чи илде ени үсулда мектеб ачыб мүэллимнің башлағышды.

Сейид Әзим Азәрбайчан мәденийети тарихында, һар шейдеп оғындар, реалист бир сатирик кими дахида олмушудур. Рес одобийтышидән тәрчүмөләр өтмәк соң мектебинде рус лилини, рус классик одабийтышы өйткәнде о, көнч пәссо байуқ файда верирди.

XIX осирин 60—70-чи илләринде Азәрбайчанда мұтлғанийет, мұлқодар по бой зұлмұнғо горшы хаңг һөрекаты соң гүввәтәспешкенді. Бу һәрәкәт өлкәннің ичтиман фикир алғанни доң әзәрбайчан көстөрмишиди. М. Ф. Ахундов, Сейид Әзим, Һ. Б. Зордеби, Н. Возиров соң башгалары илк Азәрбайчан гәзети „Әкинчи“ васи-тосында демократик идеялар яйыр, халғын осарет соң авамлығда ғаласына چалышап ғаракүрүүчүлар өлейніво мүбаризе апарыр-дылар.

Дүниекорушупдоки тарихен шәрлөпон мөһдуддуга, либерализм тәсағүрлөрине, шеңир ярадычылығында бә'зап ехоластик поэзия тә'сирі олтына дүшмәсендә баһмаяраг, Сейид Әзим XIX осир Азәрбайчан одабийтышының мұтәрөгги нұмайәндеси иди. Одур ки, Сабирине отишмөсіндө опул мүсебәт ролу олмушту.

Сейид Әзим соң исте'дәллө вә зәкапы төләбәсінин шеңир язысына раһбәрлік отықтанды башта онун классик поэзияны өйрөнжесінде да хүсуси фикир верирди. Гайыкеш мүэллицинин доңи Азәрбайчан шири Низами Кәнчәванини „Хөмсө“сінин она һәдийе одараг вермасы Әләкбери соң сөзипдиришиди. О соң әркәп Низами, Хагани, Фүзүли кими байуқ сөз усталары иле таныш олмаға, онлары сөзмәйе башлағыш, бүтүн варлығы иле шे'ро, сопота бағланымышды.

Феодал осареттінин, өзөналет соң авамлығын һокы сүрлүй бир шәрләнтә яшени көнч Сабир уәзүп илдер боюн притчылық мұғавиметтің раст кәдіб, һог-ғи һәյт соң сәпет йолупу тапмагда чотиналж өзекмишиди. 20—15 яшниң чатынчая ғөдор о бир мүлдөт атасының дүкашыла азвер өтмәк, соңра дүплүй ысыхы мүһитден сөйнөт бөнәпеси иле баш көтүрүб котмок, Яхын Шәргин Хорасан, Нишапур. Сабавар, Ашгабад соң саңыр орләринде долашмаг мәчбурийтешкендә ғалмышды. Сонрапар языш олдуғу „Мейдана чыхыр“ адлы автоби-

ографик һекайесинде о эз фароһенә көңчлик иллюрип яныгылғанын тәсвир отмишди.

Лакин көңч Сабир ишыга дегру мәйлиндән, шаңраук һөвәспиден, шонир дәфтәрлөдөн до ол чәкә билмирди. Үрәкләки наһам оду сөлүмүрдү. Күпләрни бирниң да атасы опуш шеңир лофтторпин чырмышды. Сабирда бу һадисә бәрк тә'спир атмиш вә о, дофгорипин чырылашын берегләрниң ез таб'и иле бирлеңдирәчөйине сез вермишди.

* * *

Кечен осирин 80—90-чы илләркендө, бир тәрәфдән Бакыда нефт сәнәси никшиф өдир, Азәрбайчашын ба'зи районларында капиталист мүэсиселәрни яратып, фәһлә синфи формалашырылды; дикер тәрофдан до өлкә опә керидә галымыш, феодал-патриархал мұзасибатлар чөрчинеси ичорисинде или; 1870-чи илде Азәрбайчанды көчириминш төрлөг исләнаты йохсул кондилорин вәзийетини да-ха да ағырлоштырычышы; иғтисади вә мәдени һәят осирин тәлебиндең көри гал-рды; оксарийнен йохсул кондилордан ибәрәт олан холг күтәләрниң сипси шүүрү никшиф этмәшишди; феодал зұлму во дипни тәблигат пәтикоси оларға олқауда өзіналыт, фанатизм күчлү иди.

Сабирине көңчлик илләре Азәрбайчан тарихинин бело бир дәврүп тәсөлдүф атмишди.

ХХ осирин овволлоринде оз һомбөрлеси һәким во шаңир Аббас Сәһиэтле (1874—1918) дөст олмасы Сабир үчүп фәройли бир һадисә олду. Аббас Сәһиёт дүйрүңүн айыг, дүшүпчәлән, мәдени кәрәк-орындан бири иди. О, дүни одағында иле аз-чох тапыш иди. 1905-чи илден сопра о бир сырға реалист шонрләр, ушаглар үчүн сәмими осорлор язмага, рус классиклориндең көзәл тәрчүмәлөр этмәккә төраггипөрөв бир язычы кими таныпмыйды. Лакин иетэр Сәбирин, иетэрсе до Сәһиэттин осел әдеби фәзлийети во шайрети һөлә га-багда иди.

Айлосинде, тәһисл вә тәрбийесинде, мүһиттің етпаниң гарышы дуран күчлү мұғавимот узув заман көңч Сабирин де бир шаңир оларға парламасына ишкең вермәшишди. О 42—43 ишлорына гәдор өз һөятында во „сөвклии ватопинде“ һеч бир ишыг учу көре биләй, мәнрифпорнәр достларының мәдени-хәйрийдең ишлөрило вә „Шорғи-рус“ кими либорал-монархист бир гозастин пәншри илә тәсөл-ли тапаш, бәдии яр ىымчылыгда исо осасын ашиганса гәзелләрден узага кеде биләй, бир шаңир олмушлур.

XIX осирин ахырлары, XX осирин овволларинде Азәрбайчанда гүзәтәләмокде олан ипгиләби һөрәкат, ичтимай шүүрда күчлөвөн мүторәгги мейлләр, габагчыл мәденийеттөн башта сөйөлөрнеде

олдугу кими. отбийяттада да байык бир чапчаннай сөбәп олду. Н. Вазиров, Ч. Мамынадгулузада, Э. Ынгисердин кими, Сабир ие Сәйхет учүп да чоңгүк фәвзијайт дөврү баштады.

Сабир 1965-чи илде халглар досталуғунун тәрешип өлең пак мүшім ше'ри—“Бейнөлміләл”и языагла. Һөгиги сөнөт болупу тапды.

“Бейнөлміләл” о дөвр үшүп мұстасапта оқемиңійеті олон бир мензуда һаер олумышаду. Бу ше'рини язылышын дөврде чарнаң күт-кәләрпін интилаби һөрекатынын гарышынан алған гәеди ила башта тәдбириләр сырасында мұхит-лиф миляттодын олай зәймөткешләр арасында инициатива әдебат салмаг сиясестино до өд аткышады. Бу заман болашевикләр һөгигегити халга баша салыраг, пролетар интернасионалистами и деяләршыны тәбліг әдир, зәймөткешлери үчүнин дүшмөнен гарыш алғыр чубаризбөй чагырырдылар.

Халғын алатын һарапатаны атошин тәрешип әдерек, она вар гүвваси ила менок өлең рүе, арқочи, күрчү жә башта язычылары қар һөрекатынан ганағы фитиеси тох һойнап алдырымынди. М. Горки, А. Серетези, А. Акопян кими язычылар қар фитиесине тәзебек: ә'тирағ соғы ила қаваб берірделдер.

“Бейнөлміләл” мұзеліғи до, халглар досталуғунун гылғанн тәрафдағы кими, сәсиви бу язычыларыңа сөсінде ғошмушаду. Сабирине Су осори қар инициатива гарыш өзөрдіңиши. Үз деңгеш болапы “Фитиеси-ибдисен-мәл’уп”—чарын фитиеси адлонаптыран шайр Загағазин халгларының осерлерден бары давам өлең гардашлығ жұнаснбетләрінін даға да гүоветаендиримдей сөсләйиді.

Исп һолдаш, иниғониң бир ватаппо һөманияр,
Әсерләрде «ир әзіб сұлб ңұра булмұтшынғарар,
Фитиеси-ибдисен-мәл’ун олду әзакан ашикар...

Эй сұхбадан! бу күнлөр бир һәндайт өзгидір!
Ұлфату үңсіййого даңын хитабот өзгидір!

Әсәрләрінде олду илhamла язасы, продычылышында орнажип-пол бөлші гүппө ве сиңең көскіннік Сабирин бирипчи рус итгіла-бындағы тох тә'сирләшінші олдугүп, ингилаби һадисеэләрин мәнін-йогиши осас а'тиғарыла дүзкүн дүшүнлүгүнүң сүбүт отындағын. Пөз-зиясывдақы зәңкни мотивләр шайрнан языб яратады дөврде, Азор-байчаның мүреккеб ичтимай һәсітеси иле, инсанларының сиңи олғар-лары ве шүүрү иле, Сабирин бүншара һәсесең, фәзл мұнасабети иле олагедәрдір; буплар өзүннен өзгешеэтлөрнің өзүннен иғадәсіндири.

1965-чи ил ороғосында во ингилаб илоринде иетиман һоят дөргүдан да тох мүреккеб, әкдиййотли, һәйәчанлы иди. Бүгүн

Русия төрпагында олтугу күми, Сабирин ватопи Азәрбайҹанда, пролетар Бакысында да төлгөңөткөнде иди.

„1904-чү илни дәкабрында Бакы большевиклөр комитетинин рәй-бәрдүйин алтында Бакы фәһләләринин яхши тошкын әдәлмий чөк бейүк бир тә'тил көчирилди. Бу тә'тил фәһләләрин гөләбеси иле, Русияда фәһло һөрекаты тарихинде пак дефә одараг фәһләләрдө шефт сәнаечилори арасында мүштөрок мүгавизә багланыасы иле гүрттарды.

Бакы тә'тили Загағразияда вә Русиянын бир сырға орлоринде ингиләби йүксәләшүннән башланыгычы олду.

„Бакы тә'тил бүгүн Русияда шаплы яновар-Феврал ҹыхышла-ры үчүн сигнал олду“ (*Сталин*).

Бу тә'тил бейүк ингиләб Фыртынасы башланында тахай бир шадырын күни иди”¹.

Ингиләби һөрекат бейүк бир гүннөтло көндлөрә до яйы-мышады.

Сөз йох ки, башга мүтөрөгти гәлем йөлдәшләрү иле бирлекде Сабирин до осас иләм вә гида мөнбән бу ингиләби иярлыг пда.

1910-чү илни опиоллариндең зәтибарән Бакыда яшайш шаир пролетар Бакысының гәйнәр һөнәттән илә блавасынә багланыпсынды. Сабир бу шөһөрни ингиләби һөрекатда бейүк ролу олан Балаханы районунда Форе дили вә шорнатдег ләрс дәйрәдни. О, мүэллимлүй иле бәрабәр гәзет вә журналларда шеирләр, мөгадәләр до чап етди-рилди.

Шаирин дүпляктерүшүкүн ишкүшәфында демократияк вә большевик мотбүттүшүшүн һөләдәнчи ролуну да һеч бир башап ядап чы-жармаг олмаз. „Нүүмәт“, „Гоч-Дө’вәт“ күннүлөр болшевик гөзотләрнеде сипи мүбаризә, дума, Иран һадисөләр, интернационализм һаг-гында чап олупон материяллорла Сабирин өз осорларинде тохуулугу мөсәлләләр арасында мөһкем бир олаге вардыр. Большевик мот-бүттүшүнде ингиләби мөзмүнүлүк бодин осорларин чап олупмасы Сабир күми габагчыл язычыларын диггөттөнүү хүсүсүн чәлб әдирди.

* * *

1905-чи ил ингиләбы Азәрбайҹап мәденийәттине епп бир ип-кепшәф мәр्भөлөсүнүн дакыл өтли. Ингиләбчы-демократ вә мүтөрөгти язычыларыннан органы олан „Мolla Насрәдин“ журналының ишшәр башланыасы о ләврүүп мәденийәттөн оң мүхүм һадисөләрдөн бирл иди.

¹ „Үмүм Иттіфаг Коммунист (большевиклөр) Партиясынын та-рахь. Гыса күре“, сөн. 59.

Илк иемеси 1906-чы илин 7 апрелинде Тифлисде чыкап „Молла Насрэддин“ халг мешафонине хидмет өдөн сатирик бир журнал, үрэлийт-демократик одебийяттың трибунасы оларыг, ал заманда Азәрбайчанын габагчыл шаир, язычы во рәссамларышы өз отрафышда топлады.

„Молла Насрэддин“ни пашыри во редактору Ч. Мөммәдгулузаде (1869—1932) өз одеби-ичтишмий фоадийэтти илэ демократик Азәрбайчан во рус моданийэттини он'енәләренин ишкишаф өтдирээн байык сөпоткар, мүтөфеккир во халг хадими или. М. Ф. Ахундовуй лайигли хөлөфи олан Ч. Мөммәдгулузаде ичтишмий мубаризээ өз одебийят чөбөсингүй өз мөнлүүмүнүн полу илэ көдирдү. Ахундов кими о да өдебийятты во жөктүүаты халгынг изедмый һорокаты илө узви суретто бағламаг угрунда ардычыл суреттө, озы во себатла чалышырды.

Молланасредничилор депрэ яяглышмаг сайсанынде одебийяттың идея-мозмунунда даңа артыг вүс'от во дейүүшкөйлик яратылыштары кими, сөпоткарлыг месололорнидо до новатор идилюр. Зөһмөткөш халга өз доступу во дүшмөнини тавытмагда даңа сөмөрөн көмөк этик мөгсәдилэ оплар одебийятта ифшага во ишкәрәдичи реализми, зарлыга төпгиди мүнисепботи гүүвөтлөпдүрмөйн чидди бир мөгсө, кими гаршыя гоймушдулар. Бу исе яныз өдөби чөйтөн дейил, ичтишмий-спаси погтой-назорден дэ тох өнөмиййотли бир месоло иди.

Ч. Мөммәдгулузадэ „Молла Насрэддин“и тобиот өзү яратды, заманы өзү яратды”—демэклө байык бир һөниггөти ифодо отмишдү. Һэтгигөтөн „Молла Насрэддин“ һөятын төлөбийндөп дөгөн бир журнал иди. Оиүн өз фоадийэтти үчүн сочдий сатирик тәсвир үсүлү да халгын күпдел-күнө гүүвөтлөнөп сияш шүүрүнүп, мишли өзү-үүдөркөтмөнин өдебийятда төзөнүр формасы иди. Дикор төрөфдөн, ингилаби-демократик көрүшлөрдө одалэтене ичтишмий гуруулуш во көнүоллик, көрилик арасындахы дөрөн энддиййот бодии төфөккүрдө сатиранышы ишкишафылы лабүд өтмишиди.

„Молла Насрэддин“ сәһифәлөринде чап олупан осөрлөр бөдни форма—үелуб, дил хүсусийётлори өтибарило дэ осрии гүүвөтлөмөк демократик майллэрине осасланышырды.

Мөбз бу сөбөблөрэ көрө һөмүнкү журнал ингилабын Сабирде омоло котирдийн Фикир во дүйгүларын формалашмасы, ишкишафы во ифадосынде чидди рол ойнады. „Шөрги-рус“ во „Поят“ кими мурточо газетләрин һөрөсингүй бирчэ шеир чап өтдирмүш олак Сабир „Молла Насрэддин“-т һом замапын төлөбино, һом дэ өз шох-са ярадычылыг арзууларына во руhyуп уйгуп көлөн бир журнал

жети гарышылайыб, сох чокмодоң онун өп сөвимли шаир, он феял шаштракчысы олду.

Сабирин „Молла Насрэддин“-э илк доға шаир көндөрмаси журнал үчүн сөвиидиричк бир һадисе иди; үйнки бейүк чөтилдикләрдин сопра журналы пошр өтмәйэ мүвәффеголлы Ч. Мөммөдгулузаде ишә башладыгы заман „Молла Насрэддин“-ни идея вә үслубуна үйгүп бир шаир тапшырындац, или үч помродоки сатирик шаирлори до веү язмалы олмушаду. Өзүнүк дөйнүү күми, о „һөгиги „Молла Насрэддин“ шакрини ахтарыры“⁴. Дөрдүнчү пәннәсендән ә'тибарән журнал оз һөгиги шакрини тапды. Сабирин „Молла Насрэддин“-до чыгарып илк осори „Миллат“ ишче тараф олур олесун, иш имамдар?⁵ шө'ридин.

Бу замандан ә'тибардан Азэрбайжапын пки бейүк сәнэткәрү—Ч. Мөммөдгулузаде во Ә. Сабир мөсләк во мүбаризә достлары олмушлар.

Сабир ярдычылыгының „Молла Насрэддин“ дәврү (1906—1911) заман ә'тибарында бир о гәдер узун олмаса да, шакрин янын Азэрбайжанды дейнел, бүтүн Яхши Шөргөдә шөһрәт газандыгы дәврәдүр. Онуң мәшһүр „Нонхоннама“ китабындақы өсөрлөрни соху бу беш илде ярдычылыштыр.

Әсөрләри шапаро сохху дөст газандырлыгы күми, сохху дүшмөн де газандырмышды. Иртича илләрниде вәзийиет даңа да чөтиллошиди. Онуң ез шаирлорини „Хоп-хоп“, „Аглар күләйен“, „Гече оми“, „Бойнубуруг“, „Ярамаз“ вә башга бу күми кизди имзаларла чап өтдирмәснин сәбоби ташымамага чалышмасы иди. Бунда баҳмаяраг бойләр, хөвләр, капиталистлор во руhaniлор аләминде бир чакнашма салап бу „кафирин“ ким олдугупу баша дүшүб она сейүшлөр яғдырыр, елүмчүнө фитва иерирлилор; Бакы варлылары во гочулары она һедәйинчи мөктублар язырлылар. Иш о ере чатышты ки, шаир сабын бишириб сатмагла чөрек пулу газазмалы олмушаду. О:

Яшадыгча озабо дүшлү тәним,
Мено зиндел кәснелди ез затөпим—

дөйө форяд өдирди.

Болонкло бейүк шакрин сөнөти күлүп, һәяты исә оглайырды! Онуң оз өсөрлөрнен яшлотдийи „Аглар күләйен“ имзасы бу һәлә сох үйгүпдүр.

Лакин иртичалык мәңкөсөси шакри сыйдыгча о, сөслин даңа да учалдараг: „Бәнзөрөм бир гочаман дага ки, доряды дурсар!“—дөйөз мүбаризә эзинидөп дөвүүрдү.

1911-чп пада Сабир көстөлөпди. Достларыныш, хүсүспло: „Молла Насретдин“ омокдашлары по охучулашынын тайтынешлийине бахмаяраг, шаирлар саголтмаг жүзүп олмады. Өзүнин илии 25 июльда о изофат өтди.

* * *

Рус ингиләбчы-демократлары во набеде М. Ф. Ахундов во Ч. Мәмәтгулузды кимни, Сабир до чөйнің отдо һөгөзылымын һеккүүрдүү бир заманда сатиранын шөрө гарышы хәйир намине иш көрөн чох күчлүү бир писте олдугуну донап-дено төйтүштүрдүр. Һакны синифлор аекартилак өдөн, ичтиман зиянчий-тәэри пордада ләмок, итаёткарылгы по дини фанитизм яймаг йолу иштөө хөлгөн юхуя бермөйөн чөдүшши мүртәчө изычыларын там окениш олараг, Сабир көрдүүгө төптиди үүнаасибати гүүвөткөндири мәйин хаалг иштеп экидметтүү осаде чөйнөткөрнүүдөн бири һөсаб алкради. „Нар сез“ ашырын олов шаир „писи пис, яхшыны яхшы“ иземдөл, халгын сипти шүүрүпү күчлөндөрмөк идеясыны өзүп байраг өтмишти. О, һайта боя вурмаг олбайни олдугу кими, пассан ишшашынчиллий до дүшмәп иди.

Бейүк я кичик олесүү, көнөвәлийин һөр өчүр төзөнүүрүү гарышы амансыз олга—Сабирин шүүрү ишп. Экенингилаби, мұнағизасын ичтиман гүүвөлөрдүн типик чөйнөткөрнүүн оңсак өтдириңүн онун өн чох сөздүүн вә өңдөсүнүүн үүбәффөгүйтөлө көлдүнбүн бир иш иди. Дүйнәнин сатирик суративи яратмасла 0, томенка өтдүйн мүтәреңгү гүүвөлөрдүн бу дүшмөңө гарышы мұнаасибаттин ифада өтмиш олурду. Шаирин яратдыгын типик суратлорда онук реализмийин хаалг һөрекеттүүдөн, хаалг шүүрүндөн гида алдыгының айдын көрмөк олур.

Сатири чөйнөсүнүн дүрниси иштөөлдөр олараг Сабир одобийтада монза вә пәсинаот үсүлүп, мөлдүйиечилдүй, ичтиман поганлыры өртбасадыр өтмөк оңвал-руйнине ачы-ачы күлүүрдү. „Пула ситетиш өдөн“, „платаг“ вә „молиңөкү“ шаирлор онун көзүнде охлагызы бир адамдан, көдадап да бетор иди.

„Тәрашай-шашрап“ осори Сабирин реалист шаир ыагтыпда, одобийтада сатиранын файдалоры һүргүнчле көрүшлөрини хүсүси бир айдынышыла ифада өдир. Шаир һөглиги сопоткин вөзифесиин иштөө кидимтю, һөгигөтпөраст олмогда, риякарлыг вә платаглыгы пифрәтле көрүр.

Сабир ингиләбчы сатирик иди. Бу о демоктир ки, шаир сезүп асъ мә'пасында реалист осорлары иштөө Азәрбайчан һоятынын копиш, рәзикороник, ибрәтли, бөдүн тәсвирини воророк, зүлмо, истикемара жөнпөлийин мұхтәлиф төзөнүүрлөринге гарышы мүбаризе плюяссылын тарофдары во төрөпүмчүсү олмушлар: бу о демоктир ки, шаир

Накты сиянфаларин ичтимоли зидлийетлэр үзарын чокмәйе чалыш-
дыглары пордепи амасызычесини быртарағ, һөяты бүтүн мөнфи чә-
һетлорилә, бүтүн доңшоти, бағышыны ила көстәрмишдир; пәнайот,
бу о демоктир ки, Сабир өз ярадычылыны ила Бакы пролетариаты-
нып, Азәрбайҹан заһиметкөшлөринин мөнафиеш хисмет этмишдир.

„Шамсөз ятак“ „ач-ялавач“ жандарини, „Бир аббасын“ коча-
кунауз өзекч дәйен, шөрт чыңаралы фөһлөлдин вәзийетиши көрдүкчө
шаррии илһамы түггәз көлөрөк сага-сода етира атеши ачырылыш.
Онун етира һәдәрәти: жалгын гашыны соруб шишэн, соңра да
ону ишеси орине гоймаяц виседавым дәүләтмалар, „мәмсебаплар“,
руhaniләр пристав во начальниклер, Мәммәд-жан шаһлар во султан Эб-
дүлхөномилярлар, буржуа „интеллигенция“, яланчы шашрлар, ча-
нил һөкимләр, еткын мүхәммәләр во бупларын „мөслек“ йолдашта-
рылышы...

Сабирин тарихи шаралылар олар адабадар олар бейік хөшбекталийп
ондодыр ки, классик Азәрбайҹан шарлори ичәреспидә фөһлә во
көндән һөятыны адабийят да кенин өлчүде же зәйирмәк шарефа
иляк доға оға пәннән олмушадур. 1907-ки наңда ярадычыныш „Эжинчи“
шо'риңца Сабир Азәрбайҹанда һөким сүрән мүлкөдәр-көнсли мүзак-
иббетлөринин мүәйянин тишик чөнөтләрини тәсвир әдерек язырды:

Алты долу олдан сәрү соманыны, пейлиш?
Жинки чайиртко еди бостапныны, пейлиш?
Вердин кечен ил борччана йортапшыны, пейлиш?
Ол инди палаз етмага амадо, өкинчи!
Алл ал, а балам, башлама фәрядо, өкинчи!

Сөз ачыл мона чох чалышыбы, аз сәйниндон,
Чапыц бәзөненем ки, өлүрсөн, демәйнинден!
Миң көзлеменем, бугда чыхар, вер бөбәйнинден!
Чолатик да көтүр, арпа да, бугда да, өкинчи!
Йохса сөярам лап дөрнин ада, өкинчи!

О нахтадек Азәрбайҹан шарлоринидән һеч көс йохеул, зәһнөт-
кеш көндәнини һөятыны бу гәләр чанлы во тәбии тәсвир атмәниш-
ди; һеч көс көндини һөятынын поэзия үчүн зорури, баш мөвзү олду-
гуну бу гәләр дөрнидон дәрк атмәнишди.

Шо'риң ифаде тәрзи, вози во гафијәсп, лүгәт тәркиби мүәллап-
фин садо, лакин мөннүл Формяя бейік әһомијәт вердиинин кес-
терир. „Гойма өзүп түлкүлүйе“, „йохса сөярам лап дөрнин“, „не
борчум“, „пойлиш“ кимин мүлкөдәрә мөхөс кобуд сөз во ифа-
делордоп тутмуш, „чөллү“, „чолатик“, „бостан“, „палаз“ кимин садо,
меншет сөзләрине гәдәр шо'риң бүтүн тәсвир васитәлори реалист
бир сөзеткар мөһарети пән сөчпелмиш во ишләнмишдир. Бу дәйшән-

ләр Сабирниң кәнделік һајтындаған бөле өдеп башта сатыралары үчүн де хариктерик қөнөтлөрдір („Бойләр моктуб“, „Балача соһи“ ж. с.).

Сабир поэзиясында фөнде һајтынып да тәсвири өйши дорочола чаплы во орижиналдыр.

Кочмиш мәвғөттүш яшш-янаш сарсылдығының көрәп капиталистин Сабир тәроғиндан реалисттесеңін гәлеме алымыш ашагыдағы сөздәрі капиталист-фәнд мұнасибетлоринин қызын бир сөйнөсіндері:

Мин ачиңу биңарәләрни башын өзөрдік
Силла, юмуругнан.
Бу сайдада һәр лөһә әдіб со'йү тәлаша,
Сәрвәт газапардым;
Тәһсих әхәйіб гол күчүнә өзир-мәашы,
Дәвлет газапардым.

„Баны фәләорине“, „Тәрләйи-әсүлане“, „Фә'ло, өзүпү сөп до бир инесамы сапырсаң“ кими класик өсөрләрі иле Сабир фөнде во капиталист һајтының он то'сирли, типик сөйнөлориниң чопланырышадыр. Һәр үч шеир Сабирниң заманында өзбаптыналыг өдәв, худбини, өзініл во саттың буржуазия һағтында гүвнотди тәсевүр верип. Сабирниң тәсвириндә капиталист сөп дәроче һояныздашмыш бир скобашадыр. О, фәһлөпін ялныз иетисемар әтмокла, оны мадди по'мәтәрдәп, иетоңсал алат во востаглидәп, үмумийтәлә, һәр үүр мұлжийтеден мөнірум әтмокла киғайетталымир; о, фәһләннән әйнә заманда ичтиман шүүрүн ояпмасы үчүн гүвноттан азиллерден одан шохен, инесамылдык лояготипи дөрк әтмок габилийтіндәп де мөнірум әтмок фикриндеидір. Башта сөзде, о өзүпү ҳао өдан һоянызчасына бир монтиглә фөнде өнүн күл инесап бола олмадығыны „сүбүт әтмей“ қалышыр, ону „хам хәрлә“ дүшмәмәйе, „нәлиодан“ ол чокмойа тағырыр. О яхшы билір ки, фөнлонниң сәдәко бир инесап олдугуну тәсдиг әтмейин өзү до опуыңаким сиапи өзиңдікти үчүн тәһлүкөлидір. Фәһлөпин бир инесап олдугупу тәсдиг әтмок, һәр шайдала озвол, опуш да өзү иле борабор һүргуга малик олмасы демекдір ки, бу да, әлбеттә, капиталист үчүн өзә олверишлі дейніл.

Фә'ло, өзүпү сөп до бир инесамы сапырсаң?
Пулесуз киши, инесаплығы асанмы сапырсаң?
Инесап оланның маһү чөдәли жәрәк одсуп,
Испен оланның дәвлети, мали корок одсуп,
Ниңмет демером, өзхори оли корок одсуп,
Алчаг, уфағыл дахманы саманмы сапырсаң?
Ахмаг киши, инесивалығы асанмы сапырсаң?

Бу шеирде Сабир фәйлөләре ачынычаглы вәзиййәтләр янни көстөриб, онларда синфи шүүрү гүвәтлеңдирмөк мәғсәдәни ияләйнir.

* * *

Сабирин реалист сатирасында типик суреттән гәсделә, шүүрлү олараг бейгүлмөсөп принципи сөнэткарлыгы һәята көчирилмишdir. Шеир бу суретлорин ин характеристика чөйәтләриви ачыб көстөрир. Лакия оңда суреттән гәсделә, шүүрлү олараг бейгүлмөсөн реал һадисөлөр во икенчелар арасындағы мұнасибәтлөрни тәһрифи йолу ило дойна, һомин мұнасибәтлөрни даһа дәрнәндәп во һөртөрәфли тәсвири йолу ило олда әдиләр. Була керә да Сабирин бейгүлмөшт, көскінләшдирилмиш суретләрни һәят һөгигетинә тамомидә уйгуп олан чанлы суретлөрдир, буллар конкрет тарихи шәраитте адамларымыр, мүәййән ичтиман гүвөләринг мәһнүйәттин дүзкүн оке этдирирлөр.

Истиснәр во динни фапатизмни потически олараг күтләлөрдә омоло қәләмиш чөңалот вә подоплыг Сабирин бир холг шанри олараг һөйөчәнләрүны даһа да артырырда. О көрүрлү ки:

Икенчелек чөйәләнән зиядо
Һагсыздар әдорлор истифадә.

Көнпәрәест мөшәни во корбәләйшарын, азам гәдышларын, күчлөрө дүшмүш зәймәткөш балаларының һәнтыйда даир өсөрләрнинде шеир мәдени көрпүни бейүк бир бола күни бахырды: (Чатлайым, әз бачы..., „Ай пепе...“, „Гөймә, қәлди!“ вә с.).

Икенчелөрвәр сәнёткар бу мосәләйе она керә чох өйнүйәт төрүрли ки, дүниекөрүшүнүп дарлығы зәймәткөшләрни бейүк бир гисенинин һәята айыг көзлө бахызына, оз вәзиййәттине дөрк әлиб башынча чаро гылмасына манса олурду. Һәгагет белә олдуку һөлдә өксенингләбчы мәтбугат вә одобиный динни мөвжумат ялан мәнбәр лотулары ило әлбир слуб, мистик фәлсөфә, ахырат, өзөпöt-чөйәнән оғеаполори ила шүүрлары вәйәрләйнрә. Оллар авыл чамомыты дүни ишлориндей, һәят во мүбариззәден соютмаг мәғсәдәни күлүрдүлөр.

Дүпянын күя „Фани“ олдугу, есл һәятын „ахыратда“ олаачагы һаггында динни уйлармаларын башта бир зорори до вар иди. О да бу иди ки, һомин зорори дүниекөрүшү шүүрчка керида галымыш диндар адамлары бу во я башта дәрочәдә көлөчәйо, Сабирпя өз дили ило десек, „истигбала“ бахмаг арзу во һөвәснициән до мөһүрмәт әдирди.

Бу сәбебләрдө көрә Сабир өлүмө мөйкүм гүввәләрингә оланың
власты олаң бүтүп чүрүк адәт-әнәмләрә, схоластик тәһсилә, мөг-
һумат во җөһалотә, көйнө бид'әтләрә гарышы чыхмышты.

Бир төрөфлөн чөмиййетдэ зүлмүн һөкм суралуү, дикор төрөлдөп до халг күтлөлөрниң бейүх гилемин бүрүйен көрилик ве наадылыг, бүтүп классик сатириклэр кими, Сабирин дэ ярадычынын дөрин бир ватэндашлыг көдөри котирмишди. Бу сурогло Сабир: сатирик моментдо лирик момент тох заман үзүү суротдо бирлошын олурду („Даш гәлбән инсанлары пейләрдин, нальи!”, „Агапим „Мен белә осерары гана билгирим“). Онууп эсөрлөрингө ачыла мөзлүмларын көз яшларына” ачымаг, халгын көрилийнин шоклиндө, ичтимон мөңгүлү һүзүн ве кэдэр шоклиндэ майдана чихан бир лиризм вардыр.

Даш галбасынаның көзүүлүгүнүү, иштеги?!

Мөвлүзиларың көз яшү дөрөз олғасымын,
Дөрдлөр, үммәндары нойлардин, шаһи?!

Багып, экинни хейреппі бойлар көрәчокмист.
Тохм оқмайы деңгевлары нойларин, илаһи?!
Иш ропчбәріп, күч ікүзүп, ор озғынуку,
Бәйзәддәлдері, ҳандары нейлордип, илаһи?!

Бурда сатирик-инкарчы руіла лирик-ғәмли руһ үзап суреті бирләштерек дөрни мә'нелі, һөгиги һеят поэзиясы оңсөл котирмашадыр.

Азам аяләлордә ушагларны позулмасы төһәлүкәси до шашри тоң дүшүүвлүрүрдү: чүкү о, ушаглара, көпчанийе—халғып, ватавин жөләчойи кими бахырды („Ол күнки, сөнө халиг өдир ау: ф бир өвлөд“, „Охутмурам, эл чакки!“). „Рөхкүзпри-мэжлугатда бир мөнтичи-мас-риф“, „Ба-хтөөрөр“ во с.) Бунунаа өләгөдөр оларыг шашр тө’лик-тэрбийе во төһенлә мосоләлорнанда чох монгугу олмуш, чөмиййетип бу мосоләлордө мүнәсепбат чөйөтилдөн до ини веас чөбінәйе болулумыш олдугуну язышиштыр. Бу чөбінәлордән биринде дики төһенли, схоластик тәдрис үсүлүнү, көнцө тәрбийе йолуну мұдзирно өдеи „алымшымлар“, оғлу сәйдүкчә фәрәблеопеп ата-апаллар, никориңдә исо „үсүан-чәндид“ (өйткөн үсүл) моктаблерниңдо дәре дейән, тәби-әлжәорини ялк пана чөкән мүәллиимлор, ағымлар ата-апалар дүрмүшдүр („Бу бойда, бу бойда...“, „Ваң, бу мышы...“ во с.).

Реалист бир сапеткар оларыг, Сабирин бойында иди ки, о, һәнтың көпшілікте дәріндән дәрк әдір, типик һәдисәләри бөдүнгі сурәттө үзүүмиләштирилгөн бачарырын М. Горки белгүк рус сатирик Салтыков-Шедриндең бөліс әдәркен дойырылған, Салтыков-Шедриндең илк нәзәрдө өнөмийттөң көрүшөн хырда мөштөт һәдисәләрдін да осел маңындын баша дүшмәрек, онларға ичтиман-сиясан мөгтәйн-нәзәрдән мөшаландырылған. Сабирда да беләдир. О да тәнгиз, өтдий айры-айры хүсесиң һадисәләрдән үзүүм иштепчеләр чыхарыр, бүнәләр чөмийттөн осас мөсәләләрило бағлайырды.

Дөгрүлүр, яүеийндең сабәбләр үзүндөн синфи мүбаризопияның сиясан маңындын баша дүшмәйен, пролетариятын тарихи ролупу дәрк этмейен Сабирин ярадычылыгында онун поэзиясының осас хоттило эндийтәләр тәшкиси әдән бө'зиң өтәри моментлар да олмушлар; шаир бө'зиң мүлкөдер лә капиталист агалардан мөрнөмөт умур, ичтиман мөсәләләри аллаһының ирадәсиген бағлайыр. Ләкин бу мәңдүллүг һеч да Сабир поэзиясының пигилаби мө'нәдәш мөһрүм этмиш.

Чөмийттәдә писемниң „түклеморин близ-близ әдән“ дәйшөтли һәләләр көрдүкден во бүнләр һагында дәрин мүхакимәйә давалыглан сопра, пигилабы шаир гәт'я бир гәрәра қолыншы: йох, бу, һоят дойын! йох, болә яшамаг олмаз!

Әтрафы „пудагамыш думасы“, „һөлә дәрлән бирити“ язмалыгы һағызылыг во революцияләр, шаири, үзүүмийттә, мөвчүл истиесирчы чөмийтоти никар этмәк кими чох чөсаралып бир поэтичесе котириб чыхармышды:

Яшасын шөһрияри-һүррийт!

Бу очыгдан-ачыга истибләда өлүм пәгмәсн охумаг, өзәдләгы саломламаг демокди.

Чар һөкүмөттөннөң амансыз тә'гибләри, Столыпин иртичаны шәрәптиңдең күтәрәгги шаир во язычыларымыз өзөдлүг иделәләрны чох заман бу шөкилде, „һүррийт“ (азодлыг) во „истигбал“ мотивларына төрәпкүм этмәйә мәғбур идиләр.

Көлөчәйә инам,—габагчыл одобийтәш, Сабир, Ч. Моммодгулла-заде, Нагворисов, Мә'чүз кими сапеткарлар етишини XX әср реализмиппен оп яхши хүсесиңтәләрнән иди. Эдебийтәккән бу тарихи оптимизм тәсадүүни бир һал дейнәди. Бунуң өзүнә мөхсес ичтиман сабәблөри нәр иди.

Сабирдәкі оптимизмни башта сабоби—шайриң чөмийттәдеки монғи һадисәләр во инсанларла бәрабәр, мүсбәт, ишыглы көлөчәйә өдән һадисе во инсанлар да көрмәск иди. Чөмийттәдә өвлийләр

жайылдык арасында кедеп өлүм-дириң иүбаризәсшисиң дахили спек мәйнийети оға жаңымынча айдын олмаса да, шаир, өзүнүң дөдийн кими, „опи оянаш ве опилик угрупта баштар верен, Гаплар төкөн“ Фәдакар адамлары, „закопу бәйәнмәйонда...“, „көб шана, көб возиро то'но вұраналары“ көрүр нә үройи дага әннүрлү. Дүңгени авзы, мозлум көпдилдерин мұлқадар ве бейләрде һатт-хесаба башлағлары Сабирии әсәрлеринде бейлүк руһ йүкесоклийн ило тәсвир олувымшадур.

Демократ шаирде холттың күчүнө сипалмаз ишем парды. О би-хирди ки, истисмор дүниясында өзілән, гол-танаң аға билембей хал-дунасын көзөл шеранды ҳариголар яратмалаға ғәдирдир.

Горышыгдыр һолөлник миалотин ието'дашы,
Әлонирең сағы бир яң, тозу бир яптыг олур.

Шандәки бу оғвал-руһийәсшисиң башлыча фәйдасы—мөвчуд түрүлүшүн күя тохунуулмаз ве дәйишилмәз олдугу һогтында идидары яланы чыхарыасы иди.

1906-чы илде яздығы „Ата иоспіноти“ шо'рппада Сабирии сосял-демократ һорекатына, сосял-демократ идеяларына дөриң рөгбәт иш-нин бәслодиин ҳүсуси гойд әдилир. Бу рөгбәт ве ишамын шаир үчүн чидди пияниләшдиринчи ролу олдугу шүбһөснәдир.

Габагчыл рус мәденийетинин то'сирин ило бәйүйәп, рус тәнисиң көрөн копчылк („руси охумушлаар“) шаирин шөзөринге замапын он мүтөрөттиң иңтишар гүввөләрингөн бири олмуш ве о, бу копчай-гарыш дураш кониопорәестләри, „ислам үлуму“ тәрефдарларының сатирысының өлдүрүүчү зәрбәсендө лүчар өтмишdir.

Демәк лозымдыр ки, бойлук шаир һөло Сейид Әзимпи мәктебиде охудугу заманылардан рус одобиитынын, ҳүсусилю Крылов ве Пушкинин бо'зи осорлорило таныш олмушаду. О, Крыловуң яшүш томсиналорингең олар „Гарга во түлакү“шү азэрбайжапчая чөвирмешдир. 40 яшыны отлүйү замап, әйтнеч пичипдо яшайи шаирва сә'йде рус дилини єйропмаси ве мәктубларында биринде буу дистуна сөвипчө хөбөр вермоси ла, шүбһөсиз, кичик ве өтәри бир һөвөс дейнлади.

Шаиро ишем ве гүввө верен онуп дүпякөрүшүндөкпү бу мүтәрәгги чөнотлар иди.

° °

Негиги сатира һеч бир замап иделасыз яшай билемоз. Сатира сопотжарышын шаро гарышы һүчуму о замап галибийеттен олур ки, онуп көзлори өвүнде хейрии айдын идеалы олсуз. Нәйт ве одобиит ятда жердүйү мүсебот тәрофлор Сабирии хоялыпда мөбәз белә бләр жадда точассуң өтдірмеш, онуп поэзиясына гол-танаң вермеш!“

О, пәттиман пегеппәрләр, зұлм во һағызылдыры, тоһалот во податынты, һоятқан мәнифи һөлдәрләр ифша во ишкәр әтдини замас „іүррій-шікт“, „азадлыг“ во „исеаплыг“ идеалындаш илбәм алдыры. О, алған һояты идеал һоят пәминә ишкәр әлирди.

Сабир поэзиясының һояти мәзмүн, торбийови, тә'сирлән гүләп иле то'мип әден осас көйфијитләрден биря дә бүдүр; йо'ни Сабирини иягилаби сатирасы янызы көнкәпнән ишкәр әтмәнде галчак-шыбы, ишсаны даима мұбаризәйә, соңдато, ишыға соңдайон чаным һоят поэзиясы олмушшуду.

Ийирмииңчи есерин әввәлләрингә Азәрбайчалда чыкап буржуа ғозот во жүриналларының демек олар һамысы ағыз-ағза веरәрәк феодал кериллийндәп „шикайетәндириләр“. Бу гәзетләринг сәнғифәләрни „аһ!..“, „әзәп!..“ видалары иле долмушшуду. Алкин бу „шикайет“ во „аһ-әзаплар“ миади буржуазияның зәнфлийндәп, опун озүнүн дә тарихен олумо мөһкүм олдуғушу көстөрән әдамотләрдәп башга бир шей олмасыштыр. Дикор торофдан, Бакы миллиончуларының пулу иле долакып „Фүзат“ во „Шәләзә“ язычылары „илягилабын гырмызы оловундан“ вәхимойә дүшәрәк, бир-бириде барышмаз дүшмәп олан ичтиман гүввәләрни барыштырмог ҳұлсысында иди. Бу, чиркин буржуа-миләтчилік сиясости иди.

Әдәттө, халг шаири Сабир бу йолла көде билмөзді во кетмөзді. О, зәһмоткеш халгларын гардашлығы, „ятаңларын ояшмасы“, өз „нагтыны гашмасы“, һөрекото колиб гейрәт көстөрмөсөн тәрефдары иди.

Шашрип фикриңе көрә, дүшкүпшүк во үмидсизлик ишсаның дүшмәллидир. Шүүрлү ишсан, һүргугуны дәрк әдел, шәрағипи киәзәйен, көләчәйинни дүшүнниш ишсан идоалсыз яшай билмәз. Идеалсыз һоят олумо бәрабәрлір („Нөвең“).

Феодал осореттө во иселәм диппин тә'сирлә иле Шәргде һекү сүрән оталот Сабирде во опун гәдәм һолдашларында дөрнүң гәзеб докурурлу. „Үйма дүния, эй дили-гафил, по олур бу өңүзәдән қасна?!“—дәйән мистик Шәрг фолсафәсін „Молла Ноәрәлдин“ иле осас тәнгид һөлефләрингендер иди. Зәһмоткеш ишсаның өз тален угрупта фоал мұбаризәйә һазырланмасы һолупда چалышмаг реалист язычыларын мүгәдиләс омоли иди. Сабир дено-дәпә лейир во баша өзіләрдү ки, солдат мұбаризодо, фәзлийитто, ишдодир; оталотдәң, һоята лагыйд бир мұшанидочи көзү иле бақмагдан, һабола „лаглаг дашишыгдан“ ол чокмок лазымсыр.

Коншап омол ашмаз, ишо гейрәт көрәк олсун.

„Иш“, „гейрәт“ мотиворинин төз-төз, һом до әңтирасла тәренипүм әділмөсін шашрип дүшәкөрүшүүн иягилаби характеристикаларын

шроли көлпиди. Сабир бу гонаато котириб чыхарап опуп шавыл олдуғу торихи һадисолор иди. О көрүрлү ки:

Агладыгча киши гойротеніз олур,
Нече ки, аглады Иран олду!

Кишидоп истәнилоп ишдир, иш...

„Собр эйлө!”, „Маһи-Кән'аның батыб, ей пири-Көп'ап, ти-сио“—кимнің сатирадар Сабир ярыздычылығының ингилаби мозиулық хүсуси гүввөтле экең әтдиңән классик асөрләрдир.

Сабирин замашында омекчилик һою сияспи түүрчка көрән галмыш һиссеси наинки зұлм во истиемара гаршы чыхмыр, үсітмир, һәтта өз һүгугеузлугуну, дүшдүйү мөһрумийті ғозың гәдерден билір, бүплары чох аді, тәбии бир һосаб әдір.

Ленин 1905-чи ил ингилабы дәвірүндә шүртәчөлөрингүзү „мұғалимәт көстөрмөзлөк“ һағында монандаринин кәсеки төвнөң әдерок, бу „пәзориййөләрингүз“ зорорини, һәр шойдан оввөл, иштеган шәрәйт тороғинидәп пассан, лагойд, ачыз бир һала солыштың адамларын башы алтынша ястыг гоймасында корүрдү. О заман Рүсияда олдуғу кими, Азәрбайжанда да габагчылар язычы во мұғалимәт фәккірләр истиемарчы сипиғфорин мәнағенниң үйгүн олаң „зұлм мұғалимәт көстөрмөзәк“, „собр әтмәк“ фәлеофосине, бу фолең некорчялийә гаршы кәсекиң мубаризә апарырдылар. Бу мұбазар халғы күтәләрдинин сипиғи шүүрүзу төрбийәләндирмок негізгі пәзориндең чох өномијіттән яди.

Сабир поэзиясында бу мотивин гүввөтән ер тутмасы бир да сүбүт әдір ки, шаир оз серинин габагчылар, ингилаби майдарын мейкөм әлтәдәр олмушадур. Юхарыда ады чәкилән шириләри „айылма“, „һағыны гашма“, „собр эйлө!“ кими экең мә'палы сезлеттән ингилаби өзгөрүш рүйүндадыр.

Бедайи-Фәгрә дүшдүп, разы ол, бичарә, собр эйлә!
Үзүң олдисо көр күлфөт яшында гарә, собр эйлө!

Егеркөн залымын зұлмұ сөнө довру ғозадон бил,
Чатаркән амирип зәчри—ону сейри-сомадон бил!
Өзүң оз ичзине банса олуркөн масовәдән бил,
Бу мәш'үмийтін бикаподоп көр, шинпадон бил,
Әзәл, памыл ол, ахтарма буна бир чарә, собр эйлө!
Бедайи-Фәгрә дүшдүп, разы ол, бичарә, собр эйлө!

Фогот бир иш до көрмөк истер исен көр мұсәлман ток,
Тәһомыұл эйлө өзвери-мұлқодаро, ишле һейван ток,

Чалыш, оқ, бич, апарсын бой, энни галсып дәйирмап ток,
Айылма, һағыны ганым, хөбәрдер олма ишсан тәк,
Дарылма, кичимо, таб әйлә һор азаро, сәбр әйлә!
Болайи-фогро дүшмүн, разы ол, бичаро, сәбр әйлә!

Бу мисралардан һор бирин өз долгун мәэмушу, типик әшотлоря, шашраппә тоңыр гүявосында адамың һойран әдир. Бәдши сезүн сатырик, шифша әдічи хүсусий-әтләрләндән мөһәррәтле истифадә әден шашир бо'зи мисраларда бир дойыл, һотта бир пеше чидди мәтәоб һөрмөккө сезү йығчам во ләрин мә'налы ишләтмәйн парлаг пүмүненши кестөрмишdir. „Әзил, памал ол, ахтарма буна бир чаро, сәбр әйлә!“, яхуд „Чалыш, оқ, бич, апарәмп бәй, энни галсып дәйирмап ток“ кими сәтирлөрдө һәр киңик сезүн, бәр киңик иғадаюни чидди ингилаби мәэмүнүн вардыр. Шенрәкен ачы, кәсәрән сезлөр достум фөлекотивә үрәкдән япап бир адамын сезлөрләп; бүплөр дүшмәнә гарыша чөвримлиш жа'налы кипайы, өлдүрүүчү иштөнә, кин во гөзобдо долудаур.

Вәтәнпәрвәрлік һиссес ило яздыгы башга бир эсеринде шашра өхүчүсүнү „вәтәп үгрүпдә“, „бейүүк омол“ үгрүпдә вурушиага, һотта лазын көлөрсө, чандап белә кечиңйә чагырыр:

Кишилөр һүмүтоти дағы гопорар,
Киши ол, дағ гопар, һөмийәт илә.
Вәтәп үгрүнди, миаләт эшгинди
Бозли-чан өт хүлүс-нүйәт илә.
Иш апар, баш көлөрсө, гой кетени!
Ад гәлімр, бое дейнлами, миаләт илә!!

Гарышынан кочодон соңра ишыглы сәһор көлдийн кими, бу гом дүүнгөсүнүн до шадлыг дүүнгөсү овозда әдочәйине Сабир үрәкдөн ишкемышты. О бу азад, көзөл дүүнгөсүн кимләр тәрәфиндейен во көчә ирадылчагыны билмирди; лакин билдири ки, беле бир сәһор ачылачагындар. Гарышынан чыхын бутуп әңкөлләрә баҳмаяраг, о өз совимли охучулары ило бирликдө орая, о ишыглы сабиңа дөргү иролилемок иштәйирди. Ошун:

Гәйрәт, а ватандашлар!
Һүмүт, а вәтәпдашлар!—

мисраларында сәфербөр әден, иролийо азарас тәүтөпөли бир марш рүхүнү дүйнәмәг олмаз.

* * *

Сабир сатирасының һөдоғлори сырасында чар һекүмети, алман империализмы, Иран мүтлөгүйоти, Түркний сұлтандылығы да вар

иди. Петербург, Бакы во Тобризоки иигилаби спялпикаорло бирликтөрдө. Порт Артур, Манчурия, Винна, Иран и э Түркүйөнде баш берен һадисолор до Сабир ярдычылыгында иигилаби демократия чөбнә. синдөп гиймәтлөндирлиларди. Шайрин сәпоткарлыгы бир дә оңдадырки, о ез ватанындо чөрөян әдоп һадисоләри и гәдер ҹанлы вә тә'сирли тоевир әдириле, ҹографи ҹөйөтдөп опдан чох узаг олан орларни һөյтәши, сияси һадисолорини дә бир о гәдәр мәһәрәттә оке әтдири билирди. О, чар һекүмәтини, орлар истиемарчылар: почө көсции во ачы бир дилле гарышлайырдыса, пашаларя, шаһлары, сұлтаплары, императорлары да вини дөрөчәдә амансыз ифш әдирили.

Сабир, сөзүп ол кониш мә'пасында, хлаг шайри иди. О, зөһмәткеш халгарын ганызы сорап фоодал, капиталист ағаларын гөйтүү иди. Чүнки о айдан көрүрдү ки, мүстөмлөкөчү империалистлар башга халгарын, хүсусине Шәрг олкодоринин дахиля ишаориң һөясызчасына гарышырлар, халгары воһничесипо истиемар әдәрәләр, һәмни өлкәләрдөки милли азадлыг һөрәкатыны бөгмаг үчүн чүрбәчүр алчаг васитәлөрө ол атырлар. 1905-чи ил Биринчи рүз иигилабының тә'сирин ило Чопуби Азорбайжан во Иранда азадлыг һөрәкаты баш галдырышы заман бойнөлхәлг иртича бирлөшмешүү гүзәл ило бу һөрокаты ятырышыны. „Іэр бошада-үчдө сөяһәтө чыкыб“ ез империалист ағаларынын габагында гүйруг булаяк Мөмөнодолишларын сатынналыгыны Сабир бейүк бир гөзөблө гарышлайырди („Иран озүмүндүр“, „Сатырам“ во с.).

Бейүк шайрин Иран иртичаина гаршы йөнөлдилән сатирадары Иран зөһмәткөшләривин азадлыг һөрәкатына мүһүм хидмет көстөрмешдир. Опун бу шөиrlори Аразы ашарал, Тобриз иэ Төһрәв фәданлары арасында диләр өзбөри олур, орада да ез файдали тә'сирини бағышлайырды. Сабир Иран көндәлүоркүн толлагы туташ өрбабларын орта осер иикәнинторлары годор быртычы олдугларыны тәсвири әдерек дейирили ки, Иран өрбабы „бир парча гуру лаваш мөйтәч“ олап рәнчбәри фалагга илә, одла гыздырылап тишегезүнә рам этмөйө чалышыр. Иран муртәчелори—Зилли-Султан, Эйпүдделүлә, Мир Һашым во башгалары Сабирдәв алдыглары вәрбәши һеч бир шайрдан алмамышлар.

Бу күн Америка-Иапыккылтардо империалистлорини Иран халгына тә шиг атдикләри, Иранын дахшын ишләрни һөясызчасына газрышылары бир заманда Сабирин иргича гарыш издигы сатирадары хүсусин бир гүввәттә сәсләепир.

Сабир сатирасынын осас һедофлори ичорисинде Сүлтәп Әбдүлхомид күни ғавиҷонлар по түрк халгына кояшт әдеп башт-

енисеи фырмалагчылар да вар иди. 19⁸-чи ил Түркійә иттихабында болған әдоп „Ятмайны, аллаһы сөвөрсиз“ кими осорларнда шаир түрк әзіздештерінің мұбаризадә ардычыл олмага қагырағас, онлары қыллатчи буржуазияның һилдерінде алдатыламағ үчүн айыг салырды. Башта бир ердә һақим дәнкөләрдән ибарат олап „бир сүрү юпанды во османлыпын“ өз авропалы ағаларының қалдығы һақи иле ойнадығына иштегенде әдінан.

Беләнике, Сабири әйни заманда, мәзлүм халғларын әзадылға һорекаты иле бағыл олап ишсанпөрвөр бир шаир кими гүйметлендірмек лазымындар.

* * *

Сабирии ярадычылығы Азорбайчан поэзиясының мөвзүне жаңыларда чөлөтіндөн тох зонкиләштириб, оның һояты даға артылғышылаштырылғы кими, болни форма, сөнэткарының чөлөтіндөн де еши во йүкесек бир мәріолөйт ғалдырыштырып. Түкәнмәз гүввәйе мәдени олап халғ һояты, халғ шүүру, халғының әңгекиң ярадычылығы иле гарышылығы олзға сайосинде шаир оз нигидаби сатирасының ном мозмуш, һом до формача бейік бәдии тәсір гүввөсін иле тә'мин итмишди.

Азорбайчан ше'ри тарихинде йүкесек, долгун һәяты мозмұн угрұпта илк ардычыл иұбариз Сабир олмушшудар. Бәдии тоғеккүрде табиғиеттің мұдағиәсін олпраг Ә. Сабир және Ч. Мәмбәдгулұзын М. Ф. Ахундовуң ишінің давом әтдирирдиләр. Чанлы һәят әкәзине мүчөрөд хәннәлардан нағам олап, чаплы ишсанлар өвөзине сүйк суретләр тәсвир әдеб тәғлилдің во формалист шаирлор Сабирии күлүш һәдәфлеріндеги иди.

„Молла Нәсрөддин“де чап әтдирилини „Әй алпып ай...“ ше'ри бейік сәнэткарын һояты, мәннеббете, кезеңділік реалист мұнасағбет тәбліг әдоп гүйметтің осоридір. Бурада формалист шаирларни „алын ая“, „ұзу күпәшә“, „ғашы камана“ охшатмасы сез сөпотини мө'асис, күлүпчө оюнчага өзөвлөмек кишин гүйметлендірді.

Сабир классик Азорбайчан әдебиеттің тарихинде форманның йүкесек дорочоло демократик мағниттілік дамыласына націл олған шаидер сәнэткарлардаңындар. Оның ярадычылығында ишсаны валең әдеб әрнекаропклик, ойнаглық, дүзлүк юмору, өлдүрүчү халғ сатирының өздерінде дәнішшылар дилинин кезең, инче ҳүсусий-жылорнада истифада әдөрек, шаир дили иле халғ дәнішшылар дили арасында оң сыйх олдеге яратмасы опту бойынша тарихи хидметеді.

Шаирине ғоһрәманилары мұхтолиф ичтиман тобеголарда мәңсүб олап, мұхтолиф сөпот во пеше сағиби, мұхтолиф дүңгекерушшү ашын-руййи болып адамлардыр. Ичтимап һоятқаны мевғеніндеги во

һадисөләре мұрасибеттіндән асылм оларға бу адамларып мә'нәни алағын, арзулары, мәйләори, тәсөөвүрләри де чүрбочүрлүр. Сабирин бир соңатқар оларға бейіктуй үйрәніп көтөрмөкде маһир олмуш дур. Оның гәһрәманшылары бүтүн заһири көркомлори по мә'нәни койфийатлары ило охучупун гарышында Чапланыр. Бу адамларын шығорысивде енилек гарышында тошанш әдөнлөр, көчмінш айын-һөсрат чекоплор, оғлуну моктәбо өзгөрілескендегілер, зәһмәткешлорин ағыр һалыпа ачыяплар, азадлығ сөзеп ишесіндер көрмөк олур. Шашыр бүйлорып һорасын өзүпө мәхсус бүр торзда дашиштырыр. Одур кп, бурада иисап өнбағ-руйнійіснин мұхтәлиф һалларына үйгүп дағышығ одасы пардыр. Бири һодәләйір, бири шикайт әдір, бири құлғын сезлори ило адамы өзүпө күлдүрүр ве и. а. Сатирик суротлори онларын өз дили ило, өз сезлори на-характеризе әтмөк үсулу Сабирде чох тәсадүф олунан тәсвир үсулу дур.

Нәркөнд бир чох осорлоринде классик поэзиянып бу жаңа жаңа формаларында дашиштырыр. Олур кп, бурада иисап өнбағ-руйнійіснин мұхтәлиф һалларына үйгүп дағышығ одасы пардыр. Бири һодәләйір, бири шикайт әдір, бири құлғын сезлори ило адамы өзүпө күлдүрүр ве и. а. Сатирик суротлори онларын өз дили ило, өз сезлори на-характеризе әтмөк үсулу Сабирде чох тәсадүф олунан тәсвир үсулу дур.

Бу дигготәлділік хүсусиңійтәләрінде көредір кп, Сабир ялпын Азорбайжанда дейіл, Яхын Шәргін бир сыра әлколөринде әдеби янықшафа мұһым тә'сир көсториншадыр. Оның ярадычылығы он'ополори һәдел шашрн сагалығында бир әдеби мектаб тәшкил әдебиеттеде гүзветли олмушлур. Азорбайжан әдебийяттында М. С. Ордубаев, Ә. Назын, Ә. Гомбусар, Мирзә Әли Мә'чүз жаңа башталары өз шашыр ярадычылығларында Сабир он'ополорини яшадап әдеби сәймалардыр.

Шашыр асарлары рус, әрмени, күркү, татар, фаре жаңа жаңа тәрчумо әдилдерек, көпшіл охучу күтләлөрнин малы олмуш дур.

Сабирин иреи, лайиг олдугу йүксек гүймоти аңғат Совет һакимийтін пілләріндегі олмуш дур. Совет адамлары енилек угрунда, көңілек галығларында гарыш мұбаризәде пішілабы шашриң асарлориндең һөмнеше гүзветан бир спаһ күниң истифадә әткішлор.

Сабир—шо'ри диллордо, штаги көпұлларда яшаяп бейік халы шашри, дүниенеси, бу күнүн, сабағын шашырлады!

Дәлдік Мир Әлімадов.

САТИРИК ШЕИРЛЭР
1906—1911

и ёди кими ен ойын-пүрөк едергендик

Миндер таңда көзөн салып-тапсанын

Е

1906

* * *

Миллэт нечэ тарац олур олсун, нэ ишим вар?!
Дүшмэнлэрэ мөхтэч олур олсун, нэ ишим вар?!
Гой·мэн тох олум, өзкэлэр илэ нэди карим,
Дүнгүү чанан ач олур олсун, нэ ишим вар!

Сэс салма, ятанлар айылар, гой hэлэ ятсын,
Ятмышлары разы дейилэм кимсэ оятсын,
Тэк·тэк айлан варса да, hаг дадыма чатсын,
Мэн салим олум, чүмлэ чанан батса да батсын,
Миллэт нечэ тарац олур олсун, нэ ишим вар?!
Дүшмэнлэрэ мөхтэч олур олсун, нэ ишим вар?!

Салма ядым сөхбэти-тарихи-чанани,
Өйями-сэлэфдэн демэ сөз бир дэ, филани,
Нал исэ кэтир мейл элэйим долманы, нани,
Мүстэгбэли көрмэк нэ кэрэк, өмргү фани;
Миллэт нечэ тарац олур олсун, нэ ишим вар?!
Дүшмэнлэрэ мөхтэч олур олсун, нэ ишим вар?!

Өргэдн - вэтэн гой hэлэ аварэ долансын,
Чиркаби - сэфалэтлэ эли, башы булансын,
Дул өврэти исэ саилэ олсун, ода янсын,
Анчаг меним авазейн-шэ'ним учалансын;
Миллэт нечэ тарац олур олсун, нэ ишим вар?!
Дүшмэнлэрэ мөхтэч олур олсун, нэ ишим вар?!

Нэр миllэт әдир сәфһейи - дүняда тәрәгги,
Эйләр һәрә бир мәңзилү мә'вада тәрәгти,
Йорган-дөшәйимдә дүшә кәр яда тәрәгги,—
Биз дә әдәрик аләми - ре'яда тәрәгги;

Миllэт нечә тарап олур олсун, нә ишиш вар?
Дүшмәңләре мәһтач олур олсун, нә иштим вар?

* * *

Ол күн ки, сәнә халиг өдәр лүтф бир өвлад,
    Олсун үрәйин шад!
Тә'йин әлә чиндары ки, этсия она имдал,
    Та дәймәйә һәмзад;
Сағдан сола, солдан сага сал бойнуна һейкәл,
    Гой чинни мәэттәл;
Мин күнә тилисмата тутуб әйлә мүгәффәл,
    Кәздир ону әл-әл;
Кәр дәйсә союг, санчыланыб олса да бимар,
    Һәкм әт кәлә чиндар;
Көстәрмә тәбибә о чийәркүшәни зинһар
    Гойма ола мурдар;
Ағларса ушаг дәрдинин ахтарма давасын,
    Анчаг сөй анасын;
Горхудсун о да дамдабача илә чағасын,
    Кәссин дә сәдасын;
Өкрәт она, әлбәттә, өзүн бир нечә мөвнүм,
    Мәһдуд ола мә'сүм;
Бу сайәдә өмр әйләйә дүнядә о мәэлүм.
    Һәр һаләти мәэмүм;
Тәк-тәк дил ачанда она тә'лим әлә һәдян,
    Һәм олма пешиман;
Билдир она мин дүрлү гәбәһетләри һәр ан,
    Алсын әлә үиван;
Он яша етингә ушағын әйләмә гәфләт,
    Гандыр нечә бид'әт;
Та он бешә етдикчә тапа ишдә мәһарәт,
    Һәм әйләйә адәт;
Көндәрмә ону мәктәбә, дәнк әйләмә башын,
    Текмә үзә яшын;

Һәр фәнд вә бичликлә әдәр кәсб мәашын,
Сахлар өзү башын;
Раһәт нийә лазым әдә дүньяда мәишәт,
Гулдурчулуг өйрәт;
Таинкы гумар ойная, гәтл әйләйә, гарәт,
Хошдур белә сән'әт:
Дүньяны союб әйләйә һәр күн сәни хүрсәнд,
Сағ ол, белә фәрзәнд!
Эвдә талылыр инди дәхи чай, плов, гәнд,
Кимдир сәнә манәнд!
Накан алыйның һәбсә, тутарса сәни вәһшәт,
Вер һакимә рүшвәт;
Сат вар-йохуну, адвоката вер нечә хәл'әт,
Пүч ол һәлә-һәләт;
Ахырда олуб һәсрәти-дидари-чәмали,
Гал кисәси хали;
Галдыгда огулсуз дәхи тез башла суали.
Ал визрү вәбали,
Тап ризги-һәлали,
Ай башы бәлали,
Йығ дәймиши, кали,
Олмаз охумагдан
Тапмаг бу чәлали...

* * *

Маһи-Кән'анын батыб, әй пири - Кән'ан, гәм емә!
Та күлүстаннын олубдур бейти-әһзан, гәм емә!
Эй дили-мөһинэтзәдә, ол шад ләбризи-сүрүр,
Кәсб намәрди гылар әфкару вичдан, гәм емә!

Олмады мәгсудувуэча дәвр чәрхи-кәчмәдар,
Галмалыдыр бейлә наләт үзэрә дөврая пайдар,
Гисмәтиндир, әткүлән һәм руз, һәм шәб налә, зар,
Эй рәниййәт, әй фәгиру фәһилә, деһган, гәм емә!
Сүбің тездән дур аяга, шамә тәк чәк зәһмәти,
Құчлұләрдән дә эшит һәр нөв' фәһшү төһмәти,
Сән зәлил ол, әйби йох, гой күчлү чәксин ләззәти,
Гой сәни хар әйләсингеләр хану ә'ян, гәм емә!

Ишлә, гой гәддин бүкүлсүн, ишлә, алнын тәрләсисин,
Ишлә, ач гал, ач бәһайим тәк әяллын чәрләсисин,
Зұлмдән фәряду дады гой дилин әзбәрләсисин,
Гарәт әтсии рузуну молла вә бәй, хан, гәм емә!

Чәккүлән өмрүн чатынча, бинәва, аһү фәган,
Бейлә пинһан сиррләр олмаз сәнә һәрқиз бәян,
Молла Нәсрәддин, „Лисанұлгейб“ә олдуң тәрчимасин,
Руғи-пакиндир сәнә һәр дәм сәнахан, гәм емә!

* * *

Билемәм нә көрүбдүр бизим оғлан охумагдан?
Дәнк олду гулагым.
Журнал, гәзетә, һәрзәвү һәдян охумагдан
Инчәлди ушагым.
Аглын апарыб бәс ки, бахыр күндә гарайә,
Я рәб, нә һәмагәт!
Сөз этмәз әсәр, чарә галыб инди дуайә,
Тәдбири әлә, өvrәт!
Лә'нәт сәнә, ифритә, сәнниңдир бу чәһаләт,
Этдин нә хәянәт!
Сәндән төрәнибдир бизим әздә белә бид'эт,
Эй маейи-һийләт!
Тутсун чөрәйим көзләринин ағұ гарасын,
Эй һәмсәри-бәдхән!
Һаша, ода яхмаз ана истәкли баласын,
Кәссин сәни аллаh!
Бу тифли охутмаглыға этдин мәни тәргиб,
Һәп әйләдин иғва.
Инди нәди фикрин? Ишимиз олду бу тәркиб,
Йох чарәси әсла.
Һейһат ки, тәдбири ола бу ханәхәрабә,
Заил олуб әгли.
Дәрсә, гәзетә, мәктәбә, журнала, китабә
Майл олуб әгли.
Йыхдын әвими, әйләдин өвладымы зае,
Иш кечди мәһәлдән.
Мән анламарам әлм нәдир, я ки сәнае,
Зарәм бу әмәлдән!
Истәрдим о да мән кими бир һөрмәтә чатсын,
Азадә долансын;

Та гол күчүнэ малик олуб шөһрәтә чатсын,
Дүнядэ долансын;
Бир вәгтдир инди ки, олуб Рүстәми-дөвран,
Бир ад газанайды;
Гарәтләр әдib та ки, тапайды сәрү саман,
Бир шей дә ганайды.
Пүч әйләдин, өврәт, бу көзәл, садә чаваны!
Дилбилмәз огул, вай!
Рәнки саралыб, галмайыб әсла яры чаны,
Бир күлмәз огул, вай!
Ах, нахәләф оғлум, нә яман мәшгә дүшүбсән,
Эй каш, усанайдын!
Гулдурулуга йох, элмә тәрәф әшгә дүшүбсән,
Бу гүбіү ганайдын!
Эй нури-дүчешмим, охумагдан һәзәр әйлә,
Салең вәләд ол, кәл!
Ат мин, һүнәр өйрәш, мәни дә бәхтәвәр әйлә,
Ишдә бәләд ол, кәл!
Бәсdir охудун, аз гала чанын тәләф олду,
Бу кардән әл чәк!
Язмаг, охумаг, башына әнкәл-кәләф олду.
Әш'ардән әл чәк!
Мин элм охуюб сез биләсән һөрмәтин олмаз
Бу дари-чаһанда;
Сез бәһринә көвһәр оласан гиймәтин олмаз
Хасә бу заманда.
Йох, йох, бахырам фикринә, сәндән огул олмаз,
Чанын бәчәһәннәм!
Мырт-мырт охумагдан, киши, бир ган ки, шул олмаз!:
Мыртылда дәмадәм,
Гыл элм фәраһәм,
Ол гүссәйә һәмдәм;
Өмрүн олачаг кәм;
Дүшмән сәнә аләм...

ГОЧАЛЫГДАН ШИКАЙЭТ

Әфсус гочалым, агачым дүшдү әлимдән,
Сәд hейф чаванлыг!
Зэ'ф әйләди ачиз мәни, галым әмәлимдән,
Чәкдим нә зиянлыг!
Салдыгча чаванлыгда кечән күнләри ядә
Дәргим олур он гат!
Я рәб, етәрәм бир дә ми дүняды мурадә?
Hейнат вә hейнат!
Саггал агарыб, бел бүкүлүб, динмә филани!
Өвгатым олуб тәлх;
Өврәт дә яхыр саггалымса күпдә һәнани,
„Риши ки, бәрәңк әлх“.
Яд олсун о күнләр ки, мурадымча кәзәрдим
Сазәндә Оругнан;
Мин ачизү бичарәләрин башын әзәрдим
Силлә, юмуругнан.
Бу сайәдә һәр ләһәэ әдіб сә'йү тәлашы,
Сәрвәт газанаңдым;
Тәһсил әләйиб гол күчүнә әмри-мәашы,
Дөвләт газанаңдым.
Ә'залар исә сүст олуб инди гочалыгдан,
Бир дәдрәсим йох!
Көрмәзмисән әһвалымы, дүшдүм учалыгдая,
Фәрядрәсим йох,
Һеч ердә сәсим йох,
Кәскин нәфәсим йох,
Фикримдә чаванлыг,
Башга hәвәсим йох.

БАКЫ ФӘ'ЛӘЛӘРИНӘ

Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран әдир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан әдир имди.

Олмаз бу ки, һәр өмрә дәхаләт әдә фә'лә,
Дөвләтли олан ердә чәсарәт әдә фә'лә,
Асудә нәфәс чәкмәйә наләт әдә фә'лә,
Янниki һүгуг үстә әдавәт әдә фә'лә;

Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран әдир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан әдир имди.

Фә'лә, мәнә бир сейлә, пәдән һөрмәтин олсун?
Ахыр нә сәбәб сөз демәйә гүдрәтин олсун?
Әл чәк, бала, дөвләтлиләрә хидмәтин олсун,
АЗ-чох сәнә вердикләринә миннәтин олсун!

Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран әдир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан әдир имди.

Дөвләтли, амандыр, өзүнү салма бәлайә,
Фә'лә сөзү hagg олса да бахма о сәдәйә,
Йол вермә нәфәс чәкмәйә һәркиз фүгәрайә,
Өз шә'нини пуч эйләмә һәр бисәрү пайә!

Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран әдир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан әдир имди.

Алданма, фәгириң оламаз әгли, зәкасы,
Чүн йохдур ояның сән кими пакизә либасы,
Йох сәрвәти, йох дөвләти, йох шалы, әбасы,
Вар көһиңе чухасы, дәхи бир тәкчә гәбасы;

Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран әдир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан әдир имди.

Истэрсэн өкөр олмага асудэ чанда,
Та олмаясан гэмлэрэ алуудэ чанда—
Фэ'лэ үзүнэ бахма бу биүдэ чанда,
Өз фикриин чэк, ол дэхи фэрсудэ чанда;
Бу чэрхи-фэлэк тэrsинэ дэвран өдир имди,
Фэ'лэ дэ өзүн дахили-инсан өдир имди.

Көр миллэтинин дэрдини, ахтарма дэвасын,
Эл чэkmэ етимин башына, кэsmэ сэдасын,
Зинhar, гоюб дэһрдэ бир хейр бинасын
Яд эйлэмэ, шад эйлэмэ миллэт фүгэрасын...
Бу чэрхи-фэлэк тэrsинэ дэвран өдир имди,
Фэ'лэ дэ өзүн дахили-инсан өдир имди.

* * *

Чэһд эйлэ, сэн анчаг нэээри-халгда пак ол,
Мэхлугу инандыр;
Хасиййэтин од олса да, этварда хак ол,
Сөк аләми, яндыр;
Халгын нэээрин чэлб өлэ гуршага, гэбайэ,
Мэчлуби-үюн ол;
Нэр һийлэвү бичликлэ кир, элбэттэ, эбайэ,
Иманэ сүтун ол;
Сэ'й эйлэ ки, саггал узаныб үч чэрэк олсун,
Папаг она нисбэт;
Гуршаг да, билирсэя ки, он аршын кэрэк олсун,
Тэфсилэ нэ һачэт...
Гойма ерэ тэсбиһини, эл чээмэ дуадэн,
Өврад оху даим;
Мэчлисдэ чэкиб тут өзүнү, ол нүчэбадэн,
Сөз сейлэ мүлайим;
Иштэ кейиниб мэзһэби, иманы бүрүндүн,
Пэк мөһтэрэм олдун;
Инди нэээри-халгда сэн пак көрүндүн,
Эһли-кэрэм олдун;
Башдан-аяғ эмнү эман олду вүчудун,
Зөһд илэ битишдин;
Нолмаг дилэйирдинсэ һаман олду вүчудун,
Мэгсүдэ етишдин!
Вэгт олду ки, инди эдэсэн аләми талан,
Тут, гойма гачаны!
Нёкм инди сәниндир, дэхи чэк ишлэрэ саман,
Йыг мүшкүл ачаны;
Дул өврэти бидад өлэ, эйтамэ хэянэт,
Ховф этмэ эчэлдэн;

Мэкр исэ өзүн гыл, оху шейтана да лэ'яэт!
Шад ол бу эмэлдэн,
Эл чекмэ һийэлдэн,
Тээвирү дэгэлдэн,
Иманы да версэн,
Вермэ пулу өлдэн!

* * *

Әтди бу фәләк һәр кәсә бир төвр яманлыг,
Сәд һейф, кечән қүн!
Шүкр әйләдик аллаһа етишдикчә зияялыг,
Олдуг енә мәмнун.
Һәр бир иш үчүн хатимәбәкш олду бу афаг,
Әфсүрдә биз олдуг.
Чалды бизә бир өзкә сәяг илә фырылдаг,
Гәмли қүнә галдыг.
Нә рәһм биләр, шәрм ганаар, агламаг анлар,
Бойлә фәләк олмаз!
Йох бойлә ики дилли, яман үзлү чәфакар,
Бир зәрә утамназ!
Верди бу һамы гоншуулара сән'этү дөвләт,
Дүни, сәнә лә'нәт!
Сәсләнди, кедәк сиз ятын һаммамидә раһәт,
Бичады бу зәһмәт!
Ислам ушагы ятсын аягында фәләгга,
Бу нөв иди тә'лим.
Вурсун буларын башына һәм миrzәтәрәгга,
Эйлин ону тәкрим.
Әй вай, бу фәләк гойду бизи ләгмәйә һәсрәт,
Галдыг биз адамсыз!
Вермәз дәхи бир парча чөрәк тапмага фүрсәт,
Кет, яткылә шамсыз!
Өз билдийини гылды мүсәлманилара дөвран,
Әл ишдән үзүлдү.
Чахчах башын ағрытды, кефин чекди дәйирман,
Иш һәчвә дүзүлдү.
Бу чәрхи-ситәмкарын аман мәсхәрәсүндән!
Баис ялан олсун!

Бахмыш бу мұсәлманнлара гәм пәнчәрәсіндөн,
Чәрхин үзү дөңсүн!
Әввәл бу фәләк чүмләдән әймишди дамагы,
Гәм касәси дашды.
Ахырда бизим башымыза вурду чанагы,
Су башдан ашды.
Бир рус көрәндә олуруг хар янында,
Гузу, кечийик биз.
Кечмәз сезүмүз бир пула сәрдар янында.
Чүнки нәчийик биз?!
Танры буна шаһид—
Гузу, кечийик биз...

***

Тәрпәнмә, амандыр, бала, гәфләтдән айылма!
Ачма көзүнү, хаби-чәһаләтдән айылма!

Лайлай, бала, лайлай!
Ят, гал дала, лайлай!

Алданма айыглыгда фәрагәт ола, һейһат!
Гәфләтдә кечәнләр кими ләэзәт ола, һейһат!
Бидар оланын башы сәламәт ола, һейһат!
Ат башыны ят, бәстәри-раһәтдән айылма!
Лайлай, бала, лайлай!
Ят, гал дала, лайлай!

Ачдын көзүнү рәнчү мәшәггәт көрәчәксән,
Милләтдә гәм, үммәтдә күдурәт көрәчәксән,
Гылдыгча нәзәр милләтә һейрәт көрәчәксән,
Чәк башына йорғаныны, никбәтдән айылма!
Лайлай, бала, лайлай!
Ят, гал дала, лайлай!

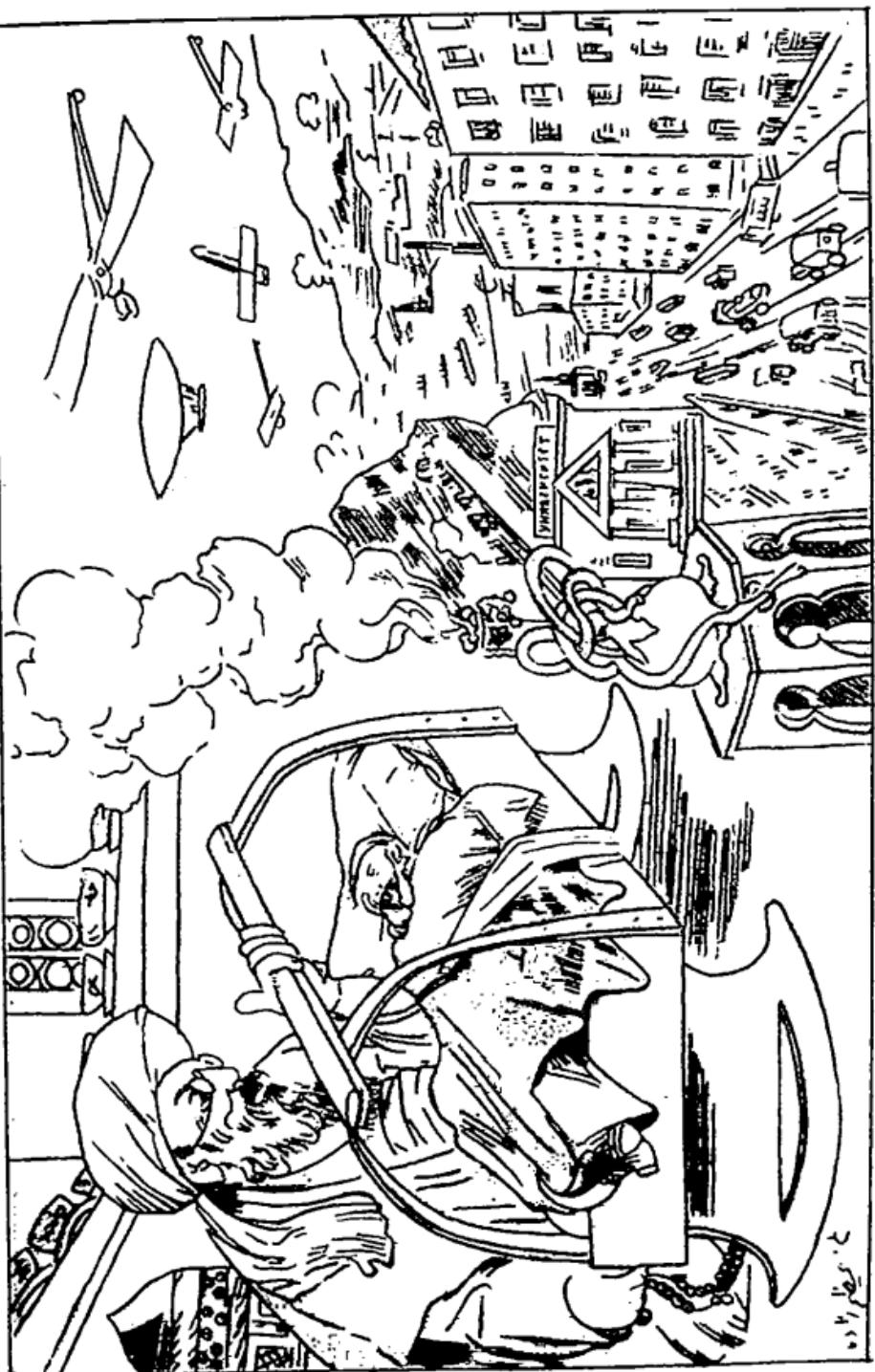
Бир ләһәзә айылдынса, гутар чаныны, юхла,
Ат тирякыны, чәк, баба, галяныны, юхла,
Инчинсә сағын, вер ерә сол яныны, юхла,
Илләрчә шүар әтдийин адәтдән айылма!
Лайлай, бала, лайлай!
Ят, гал дала, лайлай!

Көз нуруду уйғу, ону дур әтмә көзүндән,
Йол вермә мәбада чыха бир ләһәзә сөзүндән,
Амма әлә бәрк юхла ки, һәтта кет өзүндән,
Афагы тутан шурү гиямәтдән айылма!
Лайлай, бала, лайлай!
Ят, гал дала, лайлай!

ТӘҢСИЛИ-ЭЛМ

Тәңсили-үлүм әтмә ки, элм афәти-чандыр,
    Нәм әглә зияндыр;
Элм афәти-chan олдуғу мәшінури-чаһандыр,
    Мә'руфи-замандыр;
Пәнди-пәддеранәм әшиит, әй садә чаваным,
    Яхма гәмә чаным!
Хош ол кәсә ким, вел доланыб, дағда чобандыр,
    Асудә һамандыр.
Элм ичрә хәта олдуғун ондан билирәм ким,
    Билсә нола һәр ким,
Элмә қәзәнин күффүрү зәбапларда бәяндыр,
    Тәкфирә нишандыр.
Мәктәб сәнә хош кәлмәсин, ол чайи-хәтәринак,
    Кирмә она чалак;
Мәктәб дедийин гейди-дилю бәнди-зәбандыр,
    Гарәткәри-чандыр.
Чернил нәдир? Ол гәлби гара һоггейи-дилюн,
    Олма она мәфтүн!
Ағ күнләрини әтмә гара, аллаһ амандыр,
    Бу рәнк ямандыр.
Дәфтәр нәдир? Ол һәрзәләрин һәмдәми-рази,
    Човфи долу язи,
Шайрләри наггал әдіб, авара гояндыр,
    Бу мәтләб әяндыр.
Ол башы кәсилемиш гәләмин тутма белиндән,
    Хөвф әйлә дилиндән;
Ахырда чалар чаныны, бир әф'и иландыр,
    Әф'исә чаландыр.
Кагыз сәнә ағ көстәрир өз синейи-сафын,
    Күш әйләмә лафын;

Лайлаи, балла, ләйләй. Ыт, гал дәллә, ләп.лай!

Чох тез гаралар гэлби, мүрэббиси ямандыр,
Бир хырдача ян дур.
Ол заһири сүрхүн үрэйи гара гарандаш,
Мирзэләрэ йолдаш,
Гэлбиндэ хэфи сиррини билдикчэ язандыр,
Өйяри-замандыр.
Дерлэр охумушлар: охумаг яхшыдыр, эмма,
Вар бунда мүэмма...
Яхши нэээр этдикчэ сэрэнччамы ямандыр.
Нэр аддымы гандыр;
Лағлағы, амандыр,
Гыздырмалы, ян дур,
Сыртыг, Мозалан, дур!

Ноп-ноп дилэ дүшдү,
Иш мүшкүлэ дүшдү,
Чүнки белэ дүшдү,
Ияди балабандыр.

АТА НЭСИҢЭТИ

Бэсдир, эй огул, бош ерэ бу элмэ чалышма,
Ганын тэлэф олду!
Күндүз, кечэ сэ'й өйлэйибэн дэрсэ алышма,
Чанын тэлэф олду!
Бу шаһридэ чохдур, көрүрэм, элм охуяналар,
Онлар нэ тапыблар?
Диванэдиләр малыны бу йолда гояналар,
Күя ки, ятыблар.
Чохдур зэрэри адэм үчүн элм охумагын,
Сэн сай вэ дейим мэн:
Өввэл бу ки, мектэбдэ олур тэлх дамагын,
Эй дидейи-рөвшэн!
Бир дэ көзүвүн нуру кедиб кур олачагсан,
Чаныя да саг олмаз;
Рэнкин саралыб ахыры рэнчур олачагсан,
Бағрында яғ олмаз.
Ахырда, тутаг, олмайыб онверсетэ кетдин,
Гурттардын өзүн дэ;
Инсаф илэ сөйлэ, бу иши яхшымы этдин?
Бир дур бу сөзүндэ!
Сэн дэ дейчэксэн сасалым¹ я ки, демократ,
Билмэй нечэ дерсиз;
Халгын эвини йыхды чыхыб бир нечэ бэдзат,
Ах, ах, а бейинсиз!
Нэр бир кэдэ бир аз охуюб адэм олубдур.
Закону бэйэнмээз;
Чобан-чолуг оглу бэй илэ баһэм олубдур,
Намуну бэйэнмээз;

¹ Социализм.

Каһи шаха бир тэ'нэ вураг, каһи вээзирэ,
Бах, бах, сәни танры!
Каһи очага шәкк әлийэр, каһи дә пирэ,
Кафир олу бары.
Бундан сора гыл төвбә дәхи, мәктәбә кетмә,
Бирчә усан, оғлум!
Та бахма мүәллим сөзүнә, та әмәл әтмә,
Ахыр утан, оғлум!
Чых даға-даша, йол кәсибән гарәтә башла,
Ахырда гачаг ол;
Сал бир бешатан бойнува, бу адәтә башла.
Һәммали-яраг ол,
Халга даданаг ол,
Һәр ишдә саяг ол,
Вар чана зияны—
Гейрәтдән узаг ол!

* * *

Аһ әйләдийим нәш'әйи-гәлянын үчүндүр,
Ган агладығым гәһвәйи-финчанын үчүндүр;
Вә'з әйләдийим һәдйәвү әһсандан анчаг
Үмдә гәрәзим кисәвү һәмянын үчүндүр;
Сәркәштәлийим хирмәни-буғдалар учундан,
Ашифтәлийим сәрвәтү саманын үчүндүр;
Фәрш әйләдийим синәми һәр күн гәдәминде,—
Кәскин тәмәим сүфрәдәки нанын үчүндүр;
Бимар тәним күфтәвү бозбаш әләминдән,
Хунин чијәрим долма-бадымчанын үчүндүр;
Ағзым долусу не'мәти-фирдовс дедикдә,—
Бошгабда гара қөзлү фисинчанын үчүндүр;
Вәсф әйләдийим зөвлө өнһари-беһишли,—
Көвсәр мәзәли шәрбәти-рейһанын үчүндүр;
Көрдүм ки, плов бишмәдәдир, ачлыға дәздүм,
Билдим бу тәдарүк шәби-әһсанын үчүндүр.
Ах, бирчә көрәйдим сәни, эй севкили варис,
Мейлим сәнин ол дәсти-зәрәфшанын үчүндүр!
Мүн'имләрә чан вер, көнүл, уйма фүгәрайә,
Синәмдә сәни бәсләдийим анын үчүндүр.
Аһын шәрәри әтмәз әсәр бир кәсә, Һоп-һоп,
Бу од сәнин анчаг алышан чанын үчүндүр...
Ян, динмә, сән аллаһ!
Ган, динмә, сән аллаһ!
Һаг сейләмиш олсан,
Дан, диямә, сән аллаһ!

БЭЙЛӨРӨ МЭКТУБ

Гойма күлаһын кәч, а бэй, алдатма чаһаны,
Бэсдир, а филаны!
Һэр күндэ кейиб әйнивэ бир тазэ либасы,
Гурма бу өсасы!
Бэсдир, дэхи фикр этмэ, дэдэм бэйди, бабам хан,
Кечди өлэ дөвран!
Кетди о заман халг сизэ өйлэйэ һөрмэт,
Бэсдир бу мэзэммэт!
Галхды агалыг, кэлди заман олду мүсават,
Кэлмээ өлэ, һейнат!
Дөврани-гээза этди сизи биэлэрэ һэмдүүш,
Сэн этмэ фэрамуш!
Һеч кэс сизэ бундан белэ әймээз, билэсэн, баш,
Олдуг һамы гардаш;
Инди һамы бирдир, нэ ки вар, шаһү кэдадыр,
Сэндэ нэ әдадыр?
Көрдүк бэйү бэйзадэлэрин йохду вэфасы,
Чох-чохду чэфасы.
Инди бэй одур ким, тува мээлумун әлиндэн,
Мэн дэ дейим эхсэн!
Йохса ки, папаг янгылычы, элдэ дэ бир гуш,
Һэм мэст вэ биһуш...
Элбэттэ, чэктэ шэклини Молла сэни керчэк!
Бари дэхи өл чэк!
Кечди о заманлар —
Янында да бир сэк
Вел-вел долана бэй.

„НЭЯТЫН“ КОП-КОПУНА ЧАВАБ

Бу тифл ки, нури-бәсәрү ширейи-чандыр,
Таби-тэнү арами-дилү руһи-рәвандыр,
Мин зәһмәт илә бәсләдийин тазэ чавандыр,
Көндәрмә буну мәктәбә, рәһм эйлә, амандыр!
Гой күчәдә наз илә хурам әйләсин оғлун!
Өз хошладығы әмрә гиям әйләсин оғлун!

Бу бүлбүли-шуридә ки, пакизәнәфәсdir,
Алудейи-гәм әтмә ки, биһүдә һәвәсdir,
Бунча ки, кедиб мәктәбә,— билдикләри бәсdir,
Мәктәбdir ады, лейк һәгигәтдә гәфәsdir;
Гойма о дагылмышда мәгам әйләсин оғлун!
Сүбһүн белә виранәдә шам әйләсин оғлун!

Мәктәбдә кедиб дәрс охуяллары көрүрсән,
Нитги чәкилән тазэ чаванллары көрүрсән,
Гәт'ән гуруюб чисмәдә ганллары көрүрсән,
Арифсән, өзүн яхши-яманллары көрүрсән,
Гойма ки, кедиб фикрини хам әйләсин оғлун!
Өмрүн гәми-әлм илә тамам әйләсин оғлун!

Бавәр әдәмәм, әлмдән олсун фәрәh-аид,
Әлм артыг олурса һәм олур гәм мүтәзаид,
Истәрсән әкәр оғлун әдә кәсб фәваид,
Һәм сәрвәти заңд ола, һәм миңнәти заңд,—
Тәргиб әлә та кәсби-һәрам әйләсин оғлун!
Бир ад чыхарыб шеһрәти-там әйләсин оғлун!

Бичарә киши, ганмага башын һәлә кейдир,
Ахыр мәнә бир сейлә көрүм, әлм нә шейдир?

Билмэк нэ кэрэк ким, бу өлифдир, бу да бейдир?
Нэвээз, сора һүтти, бу нэ һейдир, о нэ һейдир?
Гой пул газаныб сэдри-мэгам эйлэсин оглуун!
Бэй, ханлар илэ дэхл-кэлам эйлэсин оглуун!

Кол-кол кими бифаидэ өһли-гэлэм олма,
Ол Башыгапазлы, вэли, Бидэрдү Гэм олма,
Гыздырмалы ол, Тэшнэлэбү Дидэнэм олма,
Молла Мозаланлара уюш, мөһтэрэм олма,
Гой Һоп-һоп олуб шөһрэти-там эйлэсин оглуун!
Кэсбин бурахыб ше'рэ дэвам эйлэсин оглуун!

БАРЫШНАЛАРА ДАИР

Эй күл, нә әчәб силсилейи-мүшкү-тәрин вар,
Аhy нәээрин вар!
Вей сәрв, нә хош чан алышы гәмзәләрия вар,
Һәм шивәләрин вар!
Алдатды чаванларымызы назү киришмән,
Фирузейи-чешмин!
Хурмайы сачында нә бәла тәлхи-бәрин вар,
Зәһрин, шәкәрин вар!
Башдан аяга шәһд кими сафсән, эй шух,
Шәффафсән, эй шух!
Амма мәкәси-нәһл кими ништәрин вар,
Инчә кәмәрин вар.
Әбяйи - вәтән вәгф әләйир вәслинә чаяны,
Һәм руhi - рәванын,
Һәтта гочалардан да нечә бәхтәвәрин вар,
Яхшы хәбәрин вар.
Этдин сачыны „гуфрават“, урдуң үзә „румян“ —
Чөвлән әлә, чөвлән!
Бир әв нә мүнасиб сәнә, һәр әвдә ерин вар,
Һәр ердә әрин вар.
Анчаг демә тачирләрә әшгин әсәр әтди,
Диванәсәр әтди.
Амилләрә түччардан артыг әсәрик вар,
Фәтһин, зәфәрин вар.
Мәктәблиләр ичрә дейил аз сөһбәти-руйин,
Кейфијәти - муйин.
Дәрси-гәми-әшгин охуян мин яәфәрин вар,
Ашифтәләрин вар.
Гафгазлы мүсәлманлар әдәрсә сәни гаиб,
Фикр этмә әчаиб.

Иранлы мұсәлманлары тәк әбди-дәрин вар,
Мин дәрбәдәрин вар.
Худ салма ки, мейханәдә чохдур сәнә үшшаг,
Дидарына мұштаг.
Мәсчиддә дәхи бир нечә хүнинчийәрин вар,
Шуридәсәрин вар.
Билмәм нә фұсун әйләдин, әй фитнейи-әйям,
Уйду сәнә ислам?!

Һәр шәһрдә, һәр бәлдәдә бәс ҹансүпәрин вар,
Дилдадәләрин вар.
Ашиг арайыб аләми сейр әйләдин амма,
Хейр әйләдин амма,
Бир зөвчи-һәлал илә долашсан зәрәрин вар,
Ховфин, хәтәрия вар.
Һәр хами-тәмә' ашиг илә үлфәтиң олмаз,
Үнсийәтин олмаз;
Варын йох әдән сәрхоща әввәл нәзәрин вар,
Сонра һәзәрин вар.
Көвһәр сачылыр, зәр сачылыр яр йолуңда,
Дилдар йолунда.
Әй бәһр, санырсан сәнин анчаг күһәрин вар?
Вей кан, зәрин вар?
Һоп-һоп, демә бихуд ки, мән уйдум о никарә,
Бах әһли-диярә.
Әй гафил, өзүндән сәнин анчаг хәбәрин вар!
Хунаби-тәрин вар,
Дәрдин, кәдәрин вар,
Чох дәрди-сәрин вар,
Бу көһнә башында
Тазә хәбәрин вар.
Үммәт белә ятды,
Милләт белә батды,
Дашы ким оятды?
Худ, сейлә, ай ахмаг?
Динмә, хәтәрин вар!

ЧАВАБЛАР ЧАВАБЫ

Элм айинеийи-сурэти-һал иди, нэдэн бэс,
Өчсамдэ эрваһэ мисал иди, нэдэн бэс,
Элм илэ вэтэн никмэал иди, нэдэн бэс,
Төхсилли-эдэб, кэсби-кэмал иди, нэдэн бэс
Миллэт үмэнасы бу көзэл рүтбэни данды?
Өфсус, „Нэят“ исэ мэмэт олду, гапанды!

Элм иди әкэр бэхш эдэн инсанэ шерафэт —
Миллэт нэ сэбэбдэн она көстэрмэдн рэгбэт?
Ислам үлумунда кэр олсайды лэягэт
Руси охумушлар бэ нечин этдилэ нифрэт?
Бу нифрэти һэр үүндэ көрүб ахыр утанды,
Өфсус, „Нэят“ исэ мэмэт олду, гапанды!

Мей нэш'әсини зөвг билэр, чам нэ билсин?
Рүү азладыгы лээзэти өчрам нэ билсин?
Устадын ишин, ишлэдийин хам нэ билсин?
Элмэн, һүнэрин гийметин ислам нэ билсин?
Кетсив габага гоншуулар, ислам даянды,
Өфсус, „Нэят“ исэ мэмэт олду, гапанды!

Гой гоншуулар алсын һэлэ мин дүрлү фэваид,
Гой гоншуулар этсиин һэлэ тээзийд чёранд,
Сэн сэйлэ, гэзетдэн нэ олур бизлэрэ анд?
Анчаг икини бир элэ, гойма ола заид,
Исламда билмэк, охумаг чүнки зиянды;
Өфсус, „Нэят“ исэ мэмэт олду, гапанды!

Өгярлар инди сэнэ фаигми, дейил я?
Исламыны мэһв өтмэйэ шаигми, дейил я?

Ибзали-һимәм миllәтә лайигми, дейил я?
Анчаг әмәлин гәт'и-элаигми, дейил я?
Чүн гәт'и-элаиг оду һәр күшәдә янды,
Әфсүс, „Һәят“ исә мәмат олду, гапанды!

Копнан әмәл ашмаз, ишә гейрәт кәрәк олсун,
Миllәт дүйүнүн ачмага һиммәт кәрәк олсун,
Мин өлмә демәкдәнсә һәмиййәт кәрәк олсун,
Сөздән нә битәр, ишдә һәгигәт кәрәк олсун!
Һагсызлығы һәр күндә көрүб ахыр усанды,
Әфсүс, „Һәят“ исә мәмат олду, гапанды!

Ағрытма әбәс башыны, мейл этмә үлумә,
Йох вәг'гоян әлмә, кәмалата, рүсүмә,
Һәр кәс чибини күдмәдәдир бахсан үмүмә,
Хәрч этсә зәр долма-бадымчана, лүһүмә!
Һон-һон, емәйә, ичмәйә бу гөвм яранды!
Әфсүс, „Һәят“ исә мәмат олду, гапанды.

БАКЫ ПӘҢЛИВАНЛАРЫНА

Көнлүм буланыр күчәдә чөвланыны көрчәк,
Нитгим тутулур һәрзәвү һәдяныны көрчәк.

Чаным үэүлүр әлдәки галханына баҳчаг,
Гәлбим алышыр белдәки патраныны көрчәк.

Баҳдыгча револверинә әндамым олур сүст,
Багрым ярылыр хәнчәри-бүрраныны көрчәк.

Тәфриг әдәмәм: мәстми, һушярмысан сән,—
Мәстанәрәвиш, мәшии-пәришаныны көрчәк.

Дүшдүн лотулуг мәшгиинә, ислама уюшма,
Өлдүр нәрәдә олса мұсәлманыны көрчәк.

Гой беркүнү кәч гашынын үстүндә, фырылда
Кәндии кими бир лотийи-мейданыны көрчәк.

Мәст ол кечә-күндүз, нә билим, ят нәрәләрдә,
Юм көзләрини ханейи-вираныны көрчәк.

Әмрәдләр илә кейфини чәк бағда, чәмәндә,
Бир баҳма да этфали-чийәрганыны көрчәк.

Каһ „искороход“ чәкмә, кәни кей „лакоронии“,
Веллән кечә-күндүздә хураманыны көрчәк,

Вар-йохуну сәрф эйлә барищналара, анчаг
Сей һәмсәри-мәзлумейи-наланыны көрчәк.

Күл, күл ки, чавансан,
Әйяши-чаһансан,
Сәрхөшлара чансан!
Вәгта ки, гочалдын,
Риши дәшә салдын,
Пис күпләрә галдын
Онда биләчәксән!..

* * *

Адэтиимиз даш иди дэ'ва күнү
Тулларыдыг әлдә сапан гыжһагыж.

Нэр кэсэ дэйсэйди әдәрди һаман
Бир нечэ күн аһү фәған, уфһауф.

Мәрһәм олурду, сағалырды яра,
Әлдә галырды енә чан сапбасаг;

Инди револверди, дәнүм башына,
Накәһ олур күлләфәшан партапарт.

Онда көрүрсэн йыхылыб янбаян
Бир нечэ нөврәстә чаван лайбалай.

Түф белә дәврана ки, бәдтәр олур
Сейри-фәләк, дәври-заман илбәил!

Милләти-ислам гырыр бир-бирин,
Аллаһ аман, бу нә яман гырһагыр!

Гардаша бах гардашыны өлдүрүр,
Вәһши олуб әһли-чаһан сәрбәсәр.

Милләти көрдүкчә белә һәрчү мәрч
Кенлүм олур допдолу ган гатбагат.

Бейлә кедәрсә Бакы әлдән кедәр,
Галмаз о мә'вадә аман һич, һич!

Бари, худая, өзүн ислаһ гыл,
Та әдәләр пи्रү чаван сүлһ, сүлһ!

КҮПӘКИРӘН ГАРЫНЫН ГЫЗЛАРА НӘСИҢӘТИ

Гари нәнәниң созләрини санма чәрәндир,
Чапым, көзүм, ай гыз!
Һәр кәлмәси мин лә'ли-Йәмән, дүрри-Әдәндири,
Анла сөзүм, ай гыз!
Чох өмр әләйиб, чох да һүнәр әтмишәм исбат
Бу дари-чаһанда.
Мин һийләләри гатламышам синәмә гат-гат
Бу хейли заманда.
Мин ил сәнә нағлын әләсәм мәкри-нисаны
Гуртартмаз, азалмаз.
Долдурсам әкәр мәкрлә әтрафи-чаһаны
Бир биш ери галмаз.
Чаду да әлимдән бачарыб чин да гутартмаз,
Әфсунума баһ-баһ!
Мән эйләдийим мәкри шәятин дә бачармаз,
Валлаһ вә биллаһ!
Хошталеимишсән ки, бу күн фейзи-һүзүрум
Олду сәнә гисмәт.
Ган сөзләрими, инди сән, эй көздәки нурум,
Гойна кечә фурсәт.
Әввәл бу гәдәр бил ки, вәфадар әр олмаз,
Агил олур олсун;
Бир әр ки, вәфадар ода, аләмдә тапылмаз,
Чаһил олур олсун;
Зинһар, вәфа әтмә тәләб әр дедийиндән,
Сәрвәгт ол, амандыр!
Асудә хәял олма бу шоһәр дедийиндән,
Үч-дөрдүн аландыр.

Гырх ил әдісөн бир күшүн амриндэ итаэт,
Мәнзурда биләэс
Вәгта ки, гоочалдын алачаг башга бир өврәт,
Бахмаз сәнә, күлмәз.
Әр дәрд - гәмниң чәкмә, сән өз һалына агла,
Чаны бәчәһәннәм!
Сәрриштейи - тәд юрини хәлвәтчә юмагла,
Гыл көплүү хүррәм.
Таинки айыгдыр һәзәр әт әр дедийиндән,
Әр зұлму ямандыр!
Чүп юхлады, әл гат чибинә зәр дедийиндән,
Өз рәнкини яғдыр.
Фүрсәт ки, олур рәнкини вур һәр кечә мәхфи,
Фәррарәлик өйрәш;
Та билмәйә шейтан да көтүрдүн нечә мәхфи,
Әйярәлик өйрәш.
Чүп сүбһ чайын ичдич киши чыхады кәнаре,
Бидәрдү гәм олдуң;
Ачылды башын, инди гыл өз дәрдинә чарә,
Бану һәрәм олдуң;
Вер Хансәнәм әт, яғ, дүйү, бал, чай, шәкәр алсын,
Күлгәнд вар әздә;
Артыг иә галарса она да хүшкәбәр алсын,
Һәрчәнд вар әздә.
Қендер ушагы, Шаһбачыны эйлә хәбәрдар
Кәлсин һәлә-һәлбәт,
Кәлдикә кәтирсүн нечә өврәтләри зинһар,
Гур мәчлиси-ишрәт.
Миндир очага газганы, гайнат самавары,
Чал найы, гавалы;
Мемманлара һазыр әлә мин дүрлү ванаары;
Вер күлчә, гогалы,
Һәм гаймагы, балы.
Әр фә'ләлик әтсүн,
Һәр күн ишә кетсүн,
Олма она һәмгәм,
Чаны бәчәһәннәм!
Сән чәкмә мәлали,
Гур мәчлиси-али,
Позма бу чәлали,
Ай башы бәлали!

УШАГЛАРА

Әй миllәтиң үммиди, дилү чаны, ушаглар!
Валидләринин севкили чананы, ушаглар!

Мадәрләриниз әтди сизә меһру мәһәббәт,
Агуши-шәфәггәтдә сизи бәсләди раһәт,
Валидләриниз хәрчинизә әтди кәфаләт,
Өлминнәтү - лиллаһ, сизә яр олду сәадәт,
Олдуз һәрәниң бир әвин օғланы, ушаглар!
Асудә кәзин инди бу дүньяны, ушаглар!

Сиз сәрв кими сәркәш олуб бойлә бой атдыз,
Иллик бечә тәк банлайраг халғы оятдыз,
Шад олду пәдәр, мадәрләриниз — бу боя чатдыз,
Бәсdir сизә кәһварейи-наz ичрә ки, ятдыз,
Инди бурахын балышы, йорганы, ушаглар!
Һәм тәрк әләйин ханейи-вираны, ушаглар!

Вәгт олду чыхыб күчәдә чөвлан әдесиз сиз,
Һәрчайи кәзиб, һәр ери сейран әдесиз сиз,
Чәңкү чәдәлү гарәтү талан әдесиз сиз,
Һәр чилдә кириб аләми виран әдесиз сиз,
Күндә атасыз бир нечә патраны, ушаглар!
Та өйрәнәсиз шивейи-даваны, ушаглар!

Вәгт олду һәвәс әтмәйәсиз мәктәбә, дәрсә,
Тә'лим аласыз һәр нә ки, аләмдә бетәрсә,
Хейри бурахыб әхз әдесиз һәр нә зәрәрсә,
Майл оласыз һәр ишә ким, фитнәсә, шәрсә,
Адәт гыласыз һәрзәвү һәдяны, ушаглар!
Сиз нейләйәсиз мәктәби, молланы, ушаглар!

Вэгт олду вуруб йыхмаға мүштаг оласыз сиз,
Эвдэ кэрэк эввэлчэ ки, гоччаг оласыз сиз,
Һэм валидэ, һэм валидэйэ ағ оласыз сиз,
Динчэлмэйэлэр та нэ гэдэр саг оласыз сиз,
Һэр күн дэйэсиз мадэри-наланы, ушаглар!
Та уф демэйэ галмая имканы, ушаглар!

Һэр истэдийн олмаса насил пэдэриндэн, —
Вур, йых, тала та горхуя дүшсүн зэрэриндэн,
Сей ағзына чүр'этлэ, чэкинмэ һүнэриндэн,
Бичарэ хилас олмаг учун шурү шэриядэн,
Чыхсын чаны, сатсын габы, газаны, ушаглар!
Нейлэр дэхи ол сэргэвэти саманы, ушаглар!

Бэсдир ки, огул саһиби дүшкүн пэдэр олду,
Хейр олду эчэб агибэти, бэхтэвэр олду,
Көз нуру һесаб эйлэдийн дэрди-сэр олду,
Зэһмэтлэ өмөк вердийн чүмлэ һэдэр олду;
Нэ өлмэди, та ким, гутара чаны, ушаглар!
Нэ тапмады өз дэрдинэ дэрманы, ушаглар!

* * *

Мән билмәз идим бәхтидә бу никбәт олурмуш,
Иzzәт дөнүб ахыр белә бир зилләт олурмуш,
Чәрхин, әчәба, сейри дә мин бабәт олурмуш,
Милләт айылыб талиби-һүррийәт олурмуш,
Милләтдә дә, яһу, белә бир гәрәт олурмуш?!
Ялныз, нә дейим, кетди мәним милләт әлимдән,
Торпаг башыма, чыхды бүтүн иззәт әлимдән!

Тәбриздә кәр олумыш идим чүм'ә имамы,
Кизлин ки, дейил, яхшы билир мәтләби һамы,
Пул илә сатын алмыш идим мән бу мәгамы,
Үйдурмуш идим кәндимә билчүмлә әвамы,
Әбд әтмиш идим шәһрдә һәр пүхтәни, ҳамы,
Худ, мән нә билим сүбһ әнүб шам олачагмыш,
Иранда да һүррийәти-ислам олачагмыш?!

Тәдрич илә салмышым әлә бунча деһаты,
Бир парча чөрәк нәкәри әтмишдим әлаты,
Артырыш идим мәэрәени, илхыны, аты,
Рәнчәбер әләмишдим өзүмә чөллүнү, тагы,
Дәркар иди хейримдә үмүмин һәрәкаты,
Бирдән-бира кетди һамы кәррү фәрим, әй вай!
Чыхды боша сәрвәт газанан әлләрим, әй вай!

Тәбриздә раһәт ейиб, асудә доярдым,
Мә'минләри һәр тәһмәтә олсайды гоярдым.
Һәр ахмагы, ҳамы гузу чилдиндә соярдым,
Һаг сөз дейәниң чанын алыб, чешмин оярдым,
Нейләрдим әдәрдим, нечә рәнк олса боярдым,
Сәд һейф, көзәл һөкми-шәриәт тәләф олду!
Гануни-әсаси дә бир әнкәл кәләф олду!

Билмөм арылар мәнзилинә ким чөп узатды.
Илләрчә тәгафүлдә ятан халғы оятаң,
Фитиң ағасын әкди, һекүмәт яса батды,
Мән һәрчи чалышым ки, кәсәм, гол-будаг атды,
Әһли-гәрәз өз истәдийи мәтләбә чатды;
Әһками-шәриәт дәхи бир кар көрәрми?
Бундан сора бир буғданы аибар көрәрми?

Лал олса нолур Мирзә Җавадын дили, эй каш!
Та ағзын ачыб әйләди һәр кизли сөзү фаш!
Вир янда йығыбы Мирзә Һүсейн башына йолдаш
Чығ-мығ әниб ахыр башыма салдыла бир даш,
Тәбризә та олду бәрәнкихтә пәрхаш,
Инди һәсәбүлхәниши-әһли-һәсад олдум,
Бир дадрәсим олмады, харичбәләд олдум.

Диванә әдибдир мәни Тәбриз хәялъы,
Мәчлисдә тәвазәдәки нимхиз хәялъы,
Мәтбәх ийи, сүфә гәми, дәһлил хәялъы,
Сәдри дүйүнүн буйи-фәрәһбиз хәялъы,
Гәндаблә пүркасейи-ләбрис хәялъы.
Бир дә о көзәл күнләри, я рәб, көрәрәм мән?
Бу хам хәялъы әниб ахыр өләрәм мән!

Я рәб, нола бир дә әдәм ол шәһри зиярат!
Наз илә хүрамә кәләм—архамда чәмаэт!
Көрдүкдә мәни йол верә бу әһли-вилайәт,
Тә'зим әдә, баш эндирә, гол бағлая миllәт,
Бир кимсәдә бир сөз демәйә олмая чүр'эт,
Ә'янлары диндирсәм әдә фәхру мүбахат;
Нейхат вә нейхат вә нейхат вә нейхат!!!
Кет ят вә кет ят вә кет ят вә кет ят!!!

* * *

Һәр нә версән, вер, мәбада вермә бир дирһәм зәкат,
Гой ачындан өлсә өлсүн бинәва кәндли вә тат.

Һәр нә дүз версән, вер, оғлум, борчуну вермә тамам,
Һәр нә алсан, ал, амандыр, алма касыбдан салам.

Һәр нә этсән, эт вә лакин әтмә мейдән ичтиаб,
Һәр нә тутсан, тут вә лакин тутма бир кари-сәваб.

Һәр нә чәксән, чәк, вәли, чәкмә хәчаләт гүбідән,
Нарда ятсан, ят, айылма, дурма һәркиз сүбідән.

Һәр ерә кәлсән, кәл, амма кәлмә дәрсә, мәктәбә,
Һәр кәсә уйсан, уй, амма уйма динә, мәзһәбә.

Һәр нә чәксән, чәк, бәрадәр, чәкмә дүз мизаныны,
Чәкмә сән милләт гәмин, чәкмә, чәк өз гәляныны.

Бахмасан әйтамә, бахма, бахма, бах лә'бәтләрә,
Кәлмәсән иманә, кәлмә, кәлмә, кәл лә'нәтләрә.

Олмасан бир хейрә баис, олма, ол баис шәрә,
Әтмәсән имдад, әтмә, эт ситәм ачиzlәrә.

* * *

Эйлэ билирдим ки, дэхи сүбһ олуб,
Мүрги-сәһэр⁶ тэк бир ағыз балладым.

Сәнк⁷ шикест әйләди балу пәрим,
Банламагын һасилини анладым.

Өвчи-фәэзад⁸ көрәрәк байгушу
Сәһнәдә гаггылдайырам инди мән.

Бир дә мәни вурма, аман, сәнкдил,
Рәһм әлә, нығгылдайырам инди мән.

Ай чалаганлар, мәни горхузмайын,
Мән сизә тәрк әйләмишәм ланәни!

Сейр әләйиз, өвчи-һавада⁹ учуз,
Мән дә кәзим сәһнәчейи-ханәни!

Агламайып, агламайын, чүчәләр,
Банламарам, банламарам бир даһа.

Банламамагдыр сизә әһдим¹⁰ мәним,
Сейләмирәм: алламарам бир даһа!

* * *

Нолур шириңчээзг этсэ мэни һалвайи-һүрриййэт,
Есэм бир лөгмэ ондан, сөйлэсэм: охгай, һүрриййэт!
Де, хейр олсун, юху көрдүм ки, бир дэря көнарында
Төкүблэр янбаян, гат-гат бүтүн лай-лай һүрриййэт;
Йығыб да долдуурулар кисэ-кисэ, бағланыр мөһкэм,
Урурлар тэллэ, дагдан да ашыр балайи-һүрриййэт.
Зибэс чохдан бэри шөвгүндэ идим мэя бу һалванын,
Дедим, яран, нолур версээз бана бир пайи-һүрриййэт!
Сөзүм хош кэлмэйин тэһивилдарэ, сөйлэди: „Күм шо
Бэдэсти күтэһ өз пэхли мэчу хурмайи-һүрриййэт?
Нэмидани ки, ин дилбэр бу күн мэхсуси Иранаест,
Ту худ намэһрэми бэр шаһиди зибайи-һүрриййэт?”¹
Кэмали-йэ’с илэ мэһрум олуб бир янда әйләшдим;
Алыб бир кэштийэ долдуурдулар тай-тай һүрриййэт.
Свисток гышгырыб, кэшти рэван олду, баҳырдым мэй,
Нэлэ кетмэкдэ или зөврэги-дэряйи-һүрриййэт
Ки, накаһ бир гара байраг ачылды дор ағачында,
Язылмыш онда бир хэтти-мүсибэтзайи-һүрриййэт;
Охуркэн хэтти ма’лум олду кэштибаны гөрг олмуш,
Галыб дэрядэ һейран кэштийи-дэ’вайи-һүрриййэт.
Хүрушан мөвчлэр һэр сэмтдэн ексэр һүчумавэр,
Көрүб әмвачы кэштидэн учалды: вай, һүрриййэт!
Бу сэсдэн сэксениб дурдум, көтүрдүм саэтэ баҳдым,
Нэлэ көрдүм ки, шэбдир, сөйлэдим: лай-лай, һүрриййэт!

¹ Рэлл ол. бу гыса ол илэ хурма ағачыпдэн һүрриййэт хурмасы дара билмөгөн. Билмиссаны ки, бу козэл бу күн Ирана мэхсүслүр? Сэш өзүн һүрриййотши қозэл дилбэрлигэ памохрэмесэн.

* * *

Сәрадән бир дәли шейтан дейир: инсанлар, инсанлар!
Нәдир дүнины тутмуш әлмләр, ирфандар, инсанлар!?

Ганан ким, гандыран ким, пәшри-ирфан әйләйән кимдир?
Сизи иршад әдир көрмүрсүнүз фәттанлар, инсанлар!?

Әдәбдәп, әлмдән кәр фейзияб олса әвамүннас,
Дүшәр шә'нү шәрәфдән моллалар, ишандар, инсанлар!

Севәрми эһли-истибадад милләт һушяр олсун?
Буна разы олурму бир нечә вичданлар, инсанлар!?

Айымыш рәнчәрләр, алмаг истәр һәгги-мәшрун,
Нә срәдә галмысыз бәйләр, ағалар, ханлар, инсанлар!?

Мүһәррирләр, мүфәттинләр усанмазлар, утаммазлар,
Язарлар һәрзәләр, әфсанәләр, һәдянлар, инсанлар!

Шәрарәтдән чәкиб әл, хейрә маил олмайын бир дәм,
Кәсин башлар, алын чанлар, тәкүн мии ганлар, инсанлар!

Бәшәрсиз, сиздә ган тәкмәк тәбиидир, чибилиди,
Бу фитрәтдән узагдыр, шубнәсиз, шейтанлар, инсанлар!

Дейилми һейф дилләрдән губари-чәйл мәһв олсун?
Нечин һәр күндә гандан гопмасын туфандар, инсанлар!?

Дәмадәм пәфси-эммарә демәкдә „үгтүлүл-иҳван“,
Нечин салим гала башлар, бәдәнләр, чанлар, инсанлар?

Чәналәт пәрдәсисин чак әтмәйин, онда көрәрсиз ким,
Сәрадир чисаләр, һом нәфсләр, шейтанлар, инсанлар!..

ХӘСИСИН ҺЕЙФИ, ВАРИСИН КЕЙФИ

Эй пул! Эй зөвги-дилү руһи-тәнү гүввәти-чан!
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Әһли-аләм арайыб ахтарыр, эй чан, сәни,
Һәрә бир нөв гылыш дәрдинә дәрман сәни,
Бир пара шәхс әләйир маейи-әһсан сәни,
Гәдрини билмәз, әдир миңләтә гурбан сәни,
Ашигәм мән сәнә анчаг оласан муниси-чан,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Майләм, чүмлә билир, дөвләти-дидарына мән
Ки, бахам сүбһү мәса шөвг илә рүхсарына мән,
Диними, мәзһәбими сәрф әдәм қарыша мән,
Дәймәйим батса чаһан дирһему динарына мән,
Мүстәһәгләр гала сәндүгүна ексәр никәран,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Әһтирамән сәни һәр күндә зиярәт әдәрәм,
Вачибүттаәсән, анчаг сәнә таэт әдәрәм,
Чәкәрәм назыны, тәксириңе хидмәт әдәрәм,
Нәмәкү наңу пенир илә гәнаәт әдәрәм,
Даш дүшәр башыма чатса сәнә бир һәббә зиян,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Бәсләрәм чан кими, эй севкили сәрмайә, сәни,
Әтмәрәм сәрф әбәс мәсчиә, моллайә сәни,
Ала билмәз охуса минбир-ики айә сәни,
Ветмәрәм ач-ялавач әһли-тәмәннайә сәни,
Кәрә билмәз үзүнү саил, әкәр гусса да ган,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Бир күпүм сәнсиз әкәр кечсә мия әфган әдәрәм,
Сәндән өтру бүтүн өвладымы кириң әдәрәм,
Гейрәту шә'ними һифзинде никәһбан әдәрәм,
Бир күн өз чанымы һәтта сәнә гурбан әдәрәм,
Шад олур варисим, әмма кедәрәм мән никәран!
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Ah, сәд ah, кедәр руһи-рәвапым дәрәкә,
Моллалар назыр олур ләғниңмә әлдә чәрәкә,
Сәни варисләримә эйләйәр онлар тәрәкә,
Эшилән олса көрәр ким, чыхыр аһым фәләкә,
Бахарам гәбрәдә һәсрәтлә, хәсарәтлә, аман!
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Санма варис мәнә рәһмәт охуюб һейф чәкәр,
Сәни тәгсүм әдәрәк һәр бири бир сейф чәкәр,
Орда-бурда, нә билим, мәсрәф әдіб кейф чәкәр,
Һәрә бир Анианы, Сәнияны тутуб зейф чәкәр,
Дейәр: ей сәрв-гәду лалә-рүхү гөнчә- дәһан,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

* * *

Амалымыз, эфкарымыз иfnайи-вәтәндиr,
Кинү гәрәезү һирс бизә зийнәти-тәндир,
Әф'ал йох, анчаг ишнимиз лафи-дәһәндиr,
Дүняды әсарәтлә бүтүн кам алышыз биз,
Гафгазлыларыз, йол кәсириз, нам алышыз биз.

Әгрәб кими нештәр күчү вар дырнағымызыда,
Ислам сусуз олса, су йох бардағымызыда,
Һәр күнчә мин түлкү ятыб чардағымызыда,
Мин һийлә гурууб рүтбәвү икрам алышыз биз,
Гафгазлыларыз, йол кәсириз, нам алышыз биз.

Гафгазлы ады аләмә икраһ рәсандыр,
Гулдур, гочумуз зұлмдә мәшһүри-чаһандыр,
Ким дерсә тәрәгги әдәриз, мәнчә, яландыр,
Бүхлү һәсәдә адәт әдіб кам алышыз биз,
Гафгазлыларыз, йол кәсириз, нам алышыз биз.

Биз хошламаның дәрси ки, мин мәктәб ачылсын,
Кәр мин дә маариf сөзү дүнья сачылсын,
Мәктәбдә нә һәрмәт ки, о самана гачылсын?
Мейханада вотка вурапыз, кам алышыз биз,
Гафгазлыларыз, мәст оларыз, нам алышыз биз.

Авропалы өз милләтин иһя әдир, этсин,
Шә'нү шәрәфи-гөвмүнү иһя әдир, этсин,
Инсанлыг адын дәһрдә ибга әдир, этсин,
Гәфләтдә ятыб, ад батырыб, нам алышыз биз,
Баша юмуруг золладырыз, кам алышыз биз.

СӨРХЕСАБ

Сэс учалашды, гоймайын!
Миллэт ояшды, гоймайын!
Риштейи-дэрсэ, мэктэбэ
Чүмлэ долашды, гоймайын!
Иш явалашды, гоймайын!

Эл уюшуб азанлара,
Күндэ гээzet язанлара,
Од вурулуб газанлара,
Гайнады, дашды, гоймайын!
Һэддидэн ашды, гоймайын!

Тэрк элэйин чаванлары,—
Зэррэчэ йохду ганлары!
Сөзлэри догру исэ дэ
Башлары сашды, гоймайын!
Чөхрэ тэрашды, гоймайын!

Сеһри, фұсуну хошлайын,
Шаири, ше'ри бошлайын,
Мэктэб илэ бу фирмгэний
Бағры бадашды, гоймайын!
Никбәти вар, сәсин кәсин!
Гарга - долашды, гоймайын!
Чох пис улашды, гоймайын!

Кафир олуб, вурун, вурун!
Риштейи-үлфэтин гырын!
Яздығы ше'рини чырын!
Динэ саташды, гоймайын!
Күфрэ булашды, гоймайын!

Өгли, шүүруу, фэһми йох,
Ирэү һэяда сэһми йох,
Мээнэби, дини, рэһми йох,
Ишлэри яшды, гоймайын!
Лап данабашды, гоймайын!
Гырылды, гашды, гоймайын!
Көздэн узашды, гоймайын!

АГЛАШМА

Нэ рэвадыр өгниялар баха ач галана, я рэб!
Бу нэ сөз ки, ач галана олуна иана, я рэб!

Чыха чаны ач галанын көзүнүн бэбэкләриндән,
Кедиб ишләсүн, газансын өлиний өмәкләриндән,
Нэдир өгнияя хейри оларын өмәкләриндән?

Емэйиб ачындан өлсэ дәхи хош бәһана, я рэб!

Мәнэ бойлә-бойлә ишдэ демэйин сөз, вай чәмаэт!
Нэйимә кәрәк ки, ексөр гырылыб өлүр дэ миllэт?
Ярадан худайи-разиг әдәчәк өзү кәфалэт,

Нэ рэва бахам фәгири, үрэйим булана, я рэб!

Бу гәзетчиләр дейилми ки, салыб бизи бәлайә?
Элә бир иш олмамыш һей верилир сәда сәдайә
Ки, кәрәк көмәк олунсун фүгәрайи-бинәвайә...

Элә пулду көндәрилсүн о яна-бу яна, я рэб!

Сәнэ нэ, өвин йыхылсын, фүгера үчүн янырсан?
Атан оғлу гардашындыр, нэ дэ һич бир танырсан?
Ики көзләримди пулум, киши, бир мәкәр ганырсан?

Ону вермәк олмур ахыр һәр өлән-галана, я рэб!

Фүгәралар өгниянын танысын нечин яхасын?
Өкөр ачды гарны сатсын папагын, чулун-чухасын;
Әдәр өгния да башга ишә даир өз сәхасын,

Мәкәр азды бәзлү бәхши филану филана, я рэб!

Элә һей гәзет язырсан, киши, бирчә мәтләб анна!
Өмәлин көр өгниянын, ери варса сонра данна!
Пулуну фәгири версүн, бәс ачындан өлсүн Анна?

О мәкәр ки, Хансәнәмдир, гапылар долана, я рэб?

ТӨМЕЙИ-НӘҢАР

Чығырма, ят, ай ач тоюг, юхунда чохча дары көр!
Сүс, ай языг, фәзадәки үгаби-chanшикары көр!

Һинниндә далдаланма чох, һәйәтдә дә доланма чох,
Йийәндәки бычага бах, о тифи-абдары көр!

Кәтирдийин юмуртадан нәтичә чүчә көзләмә
Газанда гайганага бах, очагдакы шәрары көр!

Тахыл, тахыл дейиб дә чох чығырма зәнкәзурлу тәк,
Бәйин, ханын, ханын, бәйин әлиндә әһтикары көр!

Мәнәм-мәнәм дейәнләрин инанма чох да гевлүнә,
Кәрәкли күндә онларын гычындақы фәрары көр!

Амандыр, уйма ваизия һәлавәти-кәламына,
Әба-гәбаны говза бах, ичиндә зәһрмары көр!

Бу әғнияларын үзүн көрүнчә әһтиячда,
Кет, әй фәгири-бинәва, кәфәп бүрүн, мәзары көр!

Бу интеликентләрин сөзүн кәтирмә һеч аралыга,
Олары көмәк истәсән шәрабы көр, гумары көр!

Палитгадыр һәр ишләри, алышлары, веришләри,
Оларда бир әмәл фәгәт гуру, бош ифтихары көр!

* * *

Вай, вай! нэ яман мүшкүлэ дүшдү ишим, аллах!
Фэрядыма ет ким, янырам атэшэ, биллах!

Ислам э хэлэл гатмададыр бир нечэ бэдхах,
Истэрлэр ола бэндэлэрин таги вэ күмрах,
Этдим нэ яман эсрэ тэсадүф, аман, эй вай!
Лаһөвлэ вэла гүввэтэ илла вэ биллах!

Мэктэблэр ачыб эйлэйин өһсаны,—дэйирлэр,
Мэктэбэ гоюн устулу, дасканы,—дэйирлэр,
Пэрпуч өлэйин чубү Фэлэггани,—дэйирлэр,
Дишрэ чыхарын һээрэти-молланы,—дэйирлэр,
Молла говула, йэ'ни мүэллим кэлэ, вай-вай!
Лаһөвлэ вэла гүввэтэ илла вэ биллах!

Мэн анламырам ким, нола мэ'найи-мүэллим?
Гырх-элли манат пул ала һэр ай мүэллим?
Бир тазэ үсула ола ифайи-мүэллим?
Пуллары ала, сэйлэйэ—охгай - мүэллим?
Молла она һэсрэтлэ чэка күчэдэ ах... ах!..
Лаһөвлэ вэла гүввэтэ илла вэ биллах!

Бир илди, бир аз чох да олур, йохду дамагым,
Нэ чатыр элим бир ишэ, нэ кедир аягым,
Нэрдэя ени бир сөз данышыр оглан-ушагым,
Таггылдайыр, аллах да шаһидди, гулагым,
Порт-Артур, һүрриййэт, Манчурия, гаһ-гаһ!..
Лаһөвлэ вэла гүввэтэ илла вэ биллах!

Апд олсун өтәп қүнләрә, җиwanә олублар!
Исламә дә, иманә дә биканә олублар!
Биллаһи башым чыхмайыр ая нә олублар!?
Һүрриййәтә-мүрриййәтә мәстанә олублар...
    Baһ-баһ!.. енә баһ-баһ!.. енә баһ-баһ!..
Лаһевлә вәла гүввәтә илла вә биллаһ!

Aх, ай кечәп илләр, нола бир дә доланейдиз,
Тазэ енә беш йүз ил олунча даянейдиз,
Элми, әдәби, фәзли, кәмалаты данейдиз,
Эй билдир, инишил, нола одлара янейдиз!
    Та әйләмәсейдиз дә бу гафилләри акаһ!
Лаһевлә вәла гүввәтә илла вә биллаһ!

Билмәм пә ишим варды, башым һарда гарышды,
Элм илә белә дүшмән олан гөвм барышды,
Тәчдиди вәфа бирлә маарифлә сарышды,
Раһәт ята билмәм, мәнә гәм мури дарышды.
    Әтмәкми олар бир дә бу уймушлары икран?
Лаһевлә вәла гүввәтә илла вә биллаһ!

* * *

Өврадымыз, әзкарымыз әфсанейи-зәндири,
Әфсанейи-зән нури-дилү руһи-бәдәндир,
Чүн һүбби-писа лазимейи-һүбби-вәтәндир,
Әһли-вәтәнииз, һүбби-вәтән яд алышыз биз!
Диндарләриз, күндә бир арвад алышыз биз!
Йох фәрг бизим һүндүр илә алчагымызыда,
Даим көрүрүз иш бу гочалмыш чагымызыда,
Чүт-чүт дуурүр өврәт солумузда, сагымызыда,
Шәһвәт гулуюз, нағсадән имдад алышыз биз!
Диндарләриз, күндә бир арвад алышыз биз!

Һәр шам кәрәк үгдейи-әфкар ачылсын,
Фәвварейи-игбалдан амал сачылсын,
Һәр сүбһ намаз этмәдән һәммама гачылсын,
Тәтһир әдәрәк дилләрә өврад алышыз биз!
Диндарләриз, күндә бир арвад алышыз биз!
Бу мәшгәләләр шивейи-әшияйи-замандыр,
Ата-бабамыздан бизә мирас һамандыр,
Зәнн эйләмә сүстүз, ганымыз од кими гандыр,
Бу йолда төкүб ганымызы ад алышыз биз!
Диндарләриз, күндә бир арвад алышыз биз!

Саир миләл өврәтлә әдаләт әдир, этсин,
Өврәт әре, әр өврәтә рәгбәт әдир, этсин,
Һәр ким ки, бир өврәтлә гинаәт әдир, этсин,
Үч-дөрдүн өтүб сиғәдә тә'дәд алышыз биз!
Диндарләриз, күндә бир арвад алышыз биз!

Тә'дади-ниса бир һүнәри-сарийәмиздир,
Тез бошлуоруз, чүн бу либас арийәмиздир,
Өврәт нә демәк? Ҳадимәмиз, чарийәмиздир!
Һәрчәнд алан вәгтдә азад алышыз биз...
Диндарләриз, күндә бир арвад алышыз биз!

* * *

Һә, де көрүм, нә олду бәс, ай балам, иддәаларын?
Тутмуш иди ери, кейү наләләрин, нәваларын...
Йохса ганыб да әйбини бошламысан әдаларын?
Шимди, һәриф, сөз һаман мән дейән олду, олмады?

Сән демәдинми, сагламам, йох бәдинимдә бир мәрәз?
Мән демәдимми, чөвһәри-нәфсинә һирс олур әрәз?
Сән демәдинми, шәхсимә әл тапа билмәйиб гәрәз?
Та ки, олунду имтәһан, мән дейән олду, олмады?

Эңчүмән әһлиниң, гочаг, сән демәдинми, бир тәки
Вермәйәчәк риза кәлә өлкәмизә Әтабәки?!
Нолду ки, тез бошалды бәс иш көрән эңчүмәндәки?
Көһнә гапы, һаман дабан, мән дейән олду, олмады?

Сән о дейилмидин, дедии: думдур үмидкаһымыз?
Мән демәдимми, вар буна думдуру иштибаһымыз?..
Бакы вәкили кетдими, олдуму дадханаһымыз?
Кет, һәлә хамсан, долан, мән дейән олду, олмады?

Сән демәдинми, думада раф олур эһтиячымыз?
Мән демәдимми, чох емә, тез позулар мәзачымыз?..
Гара булутлар ойнашыр, инди нәдиր илачымыз?
Чулгалайыр бизи думан, мән дейән олду, олмады?

Сән о дейилмидин, дедин: вар бизим иттиһадымыз?
Мән дә, ядында вар, дедим: йох буна ә'тимадымыз...
Бүгзә, инфагәдир бизим гейрәтү ичтиһадымыз...
Пәрдә ачылды накәһан, мән дейән олду, олмады?

СЭЯНЭТНАМЭДЭН БИР НЭБЗЭ

Ө чаибаты шу дари-чаанда көрмэли имиш,
Тачариваты, кэзив һэр мэканда көрмэли имиш.

Револвери, гочуну Балкубэ мэмлэктэйдэ,
Узунбурун мичэйн Салиянда көрмэли имиш.

Ө забы кэтчидэ, мин-мин чэйирткэни зэмилэрхэ,
Приставы кеф әдив гол чаланда көрмэли имиш.

Гумарханэлэри Күрдэмирдэ көрмүсүз, эмма,
Шэрэбханэлэри Лэнкэрэнда көрмэли имиш.

Гочанда, Тусда һэрчэнд ширэханэ аз олмур,
Ва лейк Рэштдэ, Йэ'ни Киланда көрмэли имиш.

Шэки чэмаэти вертушка ойнайыб удузанда—
Базарда, эвдэ, отагда, дүканды көрмэли имиш.

Шамахыда ачылан бир читалнины билирсиз,
Үмуми һүммээт илэ бағлананда көрмэли имиш.

Урурлар анбара бугданы Эрдэбийлдэ ахундлар,
Баһасы чан кими әрзан оланда көрмэли имиш.

Өкөрчи Юсифи Миср ичрэ сатгын алды Зүлейха,
Гыз алгы-сатгысын анчаг Газанда көрмэли имиш.

Огурулугу бүтүн өтраф мэмлэктэдэ көрүрсүз,
Ва лейк, губалылар эв басанда көрмэли имиш.

Алышверишилэри Мавэрайи-бэхри-Хэээрдэ
Вапорларын малын алыб-сатанда көрмэли имиш.

Өкөрчи харичилэр ичрэ чохду фаһишэханэ,
Ушагнэрэстлийн исламнианда көрмэли имиш.

Эшитмисиз, йүйүрүрмүш габагда әлм үчүп ислам,
Кери, кери чекилиб дал галанда көрмәли имиш.

Мүридләрдә бүтүн бид'ети, чинайәти, фисги,
Ялан һәдисләри рөвзәханда көрмәли имиш.

Гумары, ширәни, тирйәки, бәнки, чәрс, шәрабы
Гәләндәранә кәзән мәдһанда көрмәли имиш.

Фәгира аид олан фөһишү, чөврү, зұлму, чәфанды
Бәйүкдә, зорбада, бәйләрдә, ханда көрмәли имиш.

Эшитмисиз ачышыб зәнкәзурлу, лейк ушаглар
Чөрәк, чөрәк, дейәрәк аглаянда көрмәли имиш.

Барышналарла кәзән нөвчаванлары танымышсыз,
Фәгира мұслұмәләр ач ятанды көрмәли имиш.

Гүсүру, сәрсәми, хәбти, хәтаны, ләгзиши, ләғви,
Чүнүнлуг аләмини шаиранда көрмәли имиш.

—

Әян әмәлләри бир дә ниһанда көрмәли имиш,
Бу яндакы һәзәраты о янда көрмәли имиш.

Әрин гоюб гачан өврәтләрин икинчи әриндән
Никаһ молланы рүшвәт алана көрмәли имиш.

Әрәшдә, Сә'дәридә бир уфагча кардән өтру
Уча-учар таялар одлананда көрмәли имиш.

Мүәллиминин ачылмагда бир сиездинә рәгмән
Дияри-Кәнчәдә һиммәт оланда көрмәли имиш.

Гарабағын, нә дейим, ше'ри-Тәһири охумушсуз,
Дәдә Кәрәм тәк о мискин янанда көрмәли имиш.

Фәгира силли уран Рүстәмани-әсри көрүрсүз,
Гарадавой агая ялваранда көрмәли имиш.

Дүканчыларла көрүшмәк кәрәксә чүм'ә күнүндә,
Ярымачыг гапыдан шей сатаңда көрмәли имиш.

Отуз-ийирми киши мүфтә бир гәзет охуянида
Гапан-гапан салыб әлдән гапанда көрмәли имиш.

„Зэкат вэрэк“ сөзүнү э'тинайэ кэрчи алан йох.,
Аланлар исә чувалын ачанды көрмэли имиш.

Фэгирлэр бурахыб иэнкү арү гейрэти ексэр,
Алыб да мүфтэ ейэндэ, ятанды көрмэли имиш..

Нэ шүгли-шумсон, эй пишней-сүал ки, сэндэн
Бинайи-гейрэт алыб од янанда көрмэли имиш.

Сәнайнаты, бүтүн ихтирамы харичилэрдэ,
Суалы, фә'ләлий мүслүманды көрмэли имиш.

Сәгир бикэсэ гэйюм олан зэвэти-кәрамы
Палыц удан алабахта оланда көрмэли имиш.

Сәләмлә пуллу олан тачирани-мө'тәбэрэны
Иәрамэ һийлейи-шэр'и гуранда көрмэли имиш.

Данышдыгы сөзү шэр'и-шәрифа даир олуркэн,
Етими-садэдил илэ даланда көрмэли имиш.

Булур беһиштчилэр, Дузэхи, сәнин нәди рә'йин?
Сәни бу барэдэ һейран галанда көрмэли имиш...

* * *

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Сөз ганмаяна зор илә гандырмаг олурму?!

Көнлүм сәнә маңлар әзәлдән бәри, әй пул!

Олсам да нолур таәтиңе ил-күнү мәшгул,

Сәялә көрүрәм кәндими һәр бәэмдә мәгбул.

Сәнсиз бу чаһан әһлиң инандырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Сәпсән мәниң әфзунейи-сәрмәейи-фәхрим,

Сәнлә учалыр мәртәбейи-паейи-фәхрим,

Кәр дәңсә үзүм гибләдән, әй маейи-фәхрим,

Сәндән яна көз шуру доландырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Чапым үзүлүб сәндән өтүр халғы союнча,

Бир ятмамышам та сәни сәндүгэ гоюнча.

Дерләр мәнә: пул йығманы бошла, е доюнча!

Эшг әһлини сөвдадан усандырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Касиб дейилиз, сиккейи-пулу танырыз биз,

Пул илә олан шә'ниң шүүнү ганырыз биз,

Бир һәббә зәрәр етсә пула одланырыз биз,

Яңсын чийәрим! Дөвләти яндырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Сә'й айләмишәм бир нечә ил зирәкү чалак,

Нарданса кечиб киримә чох сәрвәтү әмлак,

Бир ачиээ рәһим әтмәйиң өмр айләмишәм шак,

Инди бу сүлүку яваландырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Бүнлар кечэр, иди лүшүб әл башга һавайэ;
Пул истәнилир мәктәж ачылсын фүгәрайэ,
Оғлан охусун, гыз охусун пайәбәпайэ.

Касыблары әлмә учаландырмаг олурму?!

Наәһіл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Дәхли мәнә нә әлм охуя миаләт ушагы?!

Тәһсили-кәмалат әдә я үммәт ушагы?!

Кетсин ишә бу тәнбәлү бигейрәт ушагы!

Чаным, көзүм, арифләри гандырмаг олурму?!

Наәһіл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Бизләрдә йох иди белә адәт,—ени чыхды,

Өврәтләрә тәдриси-китабәт ени чыхды,

Исламә хәләл гатды бу адәт,—сни чыхды,

Бу чешмәни бир нөв' буландырмаг олурму?!

Наәһіл олана мәтләби андырмаг олурму?!

* * *

Па атоннан, нә ағыр ятды бу оглан, өлүбә!
Нә дә тәрләнмәйир үстүндәки йорган, өлүбә!

Бу гәдәр гышгырыга дурду ғонум-ғоншу тамам,
Дәбәришмәз дә, верибидир, дейәсән, чан, өлүбә!

Демәк олмаз дириләр тәк ятыб, әлбәт, дурачаг,
Өлүләр ятмағыдыр, йох буна паян, өлүбә!

Чох союгдур чыхан аһестәчә тәк-тәк нәфәси,
Бәдәнинде донушуб, лахталаныб ган, өлүбә!

Чумухуб чанына битләр, бирәләр, һисс әдәмир,
Чалса әгрәб дә һәнүз әйләмәз амман, өлүбә!

Һансы бир доктора әрэ этдим онун иаләтини,
Деди: чәк бундан әлин, бошла, бу чохдан өлүбә!

Нә масаж илә, нә мәснуи-тәнәффүслә бунун
Вә нә даг илә олур дәрдине дәрман, өлүбә!

Буну һәттә дүшүнүб ҹүмлә мүсәлман ушағы
Һәр вилайәтдә дейиirlәр: па атоннан, өлүбә!

Мәзәли лап бу ки, бир парә урус дамалары
Гошулуб бунлара дерләр ки: мүсәлман өлүбә!

Аман, ай Молла дайы, бир китаб ачдыр, фала баҳ,
Тапмасан ҹарәсими сән дә де ордан: өлүбә!

ЛЕЙЛИ ВӘ МӘЧНУН

Эй дәвләтимин зәвалы, оғлум!
Эй башы ағыр бәлалы оғлум!

Эй мәктәбү дәрсин ашинасы!
Эй риштейн-әлм мұбтәласы!

Шад олдум о күн ки, сән дөгулдүн,
Мин шүкүр әләдім ки, оғлум олдун.

Дердим ки, көзәл хәләф оларсан,
Бир аиләйә шәрәф оларсан.

Шүғлү һүнәрими яд әдәрсән,
Атапы, ананы шад әдәрсән;

Дүнядан олурса иртиһалым
Анчаг сәнә тәрк олур мәналым.

Билмәэдим олурсан әлмә шейда,
. Шуридә әдәр сәни бу севда.

Бә'зи охумуш рәфиги-бәдхан
Тәдбирими чашдырыбмыш, эй вәһ!

Үйдүм олара, сәни охутдүм,
Сәд нейф ки, әглими унудум!

Кәсдим өз әлімлә өз аяғым,
Хамуш әләдім мән өз чырагым.

Кирәм бу хәта дүшүб өзүмдән,
Көз нурими сачмышам көзүмдән.

Сөн һәм нийә бунча сәһв әдирсән,
Көз нури кими узаг қедирсән?

Бунча өхүдүн, йорул да бари,
Бир дәф'ә бурах бу зәһримары!

Пул галмады, баҳмышам һесабә,—
Кетди гәләмә, қағыз, китабә...

Журналу китаб йүз-йүз олмаз,
Бу хәрч тичарәтә дүз олмаз.

Дәфтәрсә беш-алты чилд бәсдир,
Эй нахәләфим, бу нә һәвәсдир!

Чернил, графит, перо, карандаш
Ичад әдәни олайды шил, каш!

Иисаф әләмәзмисән ки, яндым,
Пули нә әзаб илә газандым!

Биһүдә ишә нә, хәрч әдирсән,
Бу көнлүмү һәрчү мәрч әдирсән!

Хәрчин түкәниб кәсилемир арды,
Биллаһ, дәхи пулларым гутарды!

Хасә әриди, үзүлдү чанын,
Солду күл үзүн, гаралды ганын;

Вазеһ бу ки, хәстәдир мәзачын,
Я рәб, ким әдәр сәнин әлачын?

Нә вар ейиб-ичмәйин, нә хабын,
Тәһсиләдир анчаг иртикабын.

Нә сейрү сәфаны хошлайырсан,
Нә дәрсү китабы бошлайырсан.

Мырт-мырт охуюб мырылдайырсан,
Гарга кими һей гырылдайырсан.

Әйями-баһарү күлдүр, оғлум!
Гойма мәни гәмдә, күлдүр, оғлум!

Һәмсиппәрәрин сәфадә, бағда,
Һәмәсрләрәrin чәмәндә, лагда.

Чүтчү бабасан, буғданы вер, дары ейәрсән,
Су олмаса, гышда эридиң гары ейәрсән,
Дашдан юмушаг зәһр нәдир, мары ейәрсән,
Өйрәнмәмисән эт-яға дүнядә, әкинчи!
Нейван кими өмр әйләмисән садә, әкинчи!

Лакин мәним инсанлыг олуб вәэ'и-мәдарым,
Бәйзәдәйәм, асайишәдир чүмлә гәрарым,
Мейсиз, мәзәсиз битмәз олур шаму нәһарым;
Иштә беләдир һаләти-бәйзәдә, әкинчи!
Бәйзәдәләрин рәсми будур, адә, әкинчи!

* * *

Әлминнәтү-лиллаһ ки, „Дәбистан“ да гапанды!
Бир бади-хәзән әсди, күлүстән да гапанды!

Һасилләри пуч олду бүтүн мәэрәечатын,
Ел вурду говун-гарпзы, бостан да гапанды!

„Үлфәт“ кәсилиб тохдады „Бүрһани-тәрәгги“,
Мәһв олду „Һәмиййәт“, әдәбистан да гапанды!

„Рәһбәр“ йорулуб, юхлады „Иршад“, „Тәкамүл“,
Асланлара ох дәйди, инейстан да гапанды!

Мейдани-рәгабәтдә бизим һиммәтимиәздән
Дә'ва гапаныб Рүстәми-дәстан да гапанды!

Әтфали-вәтән гой бағырыб өлсүн ачындан,
Яңды аналар синәси, пүстан да гапанды!

Гой көһнәләрин даш үрәйи күл тәк ачылсын,
Дарүззәфәри-тазәпәрәстан да гапанды!

УЧИТЕЛЛӘР

Төвгиф әдилмишди магыл Кәнчә сиезди,
Олмушдуг әчәб биз дәхи раһәт, учителләр!

Дүшдү товуғу туршуя бәдбәхт „Ничат“ын,
Эйләшмәди бир ләһәзә фәрагәт учителләр!

Диван-дәрәни бәндә чәкиб алды дүбарә,
Бу бид'эт олан әмрә ичазәт, учителләр!

Инди Бакыда башланачаг олду бу ичлас,
Олдуг енә ол мәчлисә дә'вәт, учителләр!

Гоймур бу гапанмыш бизи дүняда беш-он күн
Адәтчә чәкиб кеф, әдәк ишрәт, учителләр!

Билмәм бу сиездин нәдир ахыр бизә хейри —
Һәр илдә чөкәк бунча әзийәт, учителләр?

Даим бу тәшәббүсләр олур һәггүл'әмәлсиз,
Милләт пулу йох та алаг ичрәт, учителләр!

Лазым кәтирир хәрч әдәк аңчаг чибимиәдән,
Нәм хәрч ола маєни-зәһмәт, учителләр!

Бойлә әмәлә агиł олаң мүртәкиб олмаз,
Лайигми чибишдана хәянәт, учителләр?

Йә'ни кә демәkdir бу ки, сән пулуны хәрч әт,
Та әлм охуоб дәрс ала милләт, учителләр?

Милләтдән өтүр ағлаян ахырда олур кор,—
Мәэмүнду мәсәлдир бу ибарәт, учителләр!

Билдир дэ нэ зэһмэтлэ бу ичласа йыгышдыг.
Этдик нэ гэдэр бош ерэ сөһбэт, учителлэр!

Лаг-лаг данышылды ки, нэдир шиэ вэ сүнни,
Лазым ки, бир олсун бу шэриэт, учителлэр!

Дердиз ки, кэрэкдир ачыла мэктэби-нисван,
Бир янда дэхи мэктэби-сэн'эт, учителлэр!

Бу һэрзэвү һэдянлара кимлэр гулаг асды,
Ким верди бу ахмаг сөзэ гиймэт, учителлэр?

Баш тутдуму бейтүлмалыныз, сёйлэ, сэн аллах?
Чэкдиз, мэн өлүм, һич хэчалэт, учителлэр?

Исламын өлүб йохса санырдыз вүкэласы?
Худсэр өлэйирдиз дэ вэкалэт, учителлэр?

Бир миллэтэ ким, сиз оласыз һадийү һами,
Батсын ерэ, я рэб, белэ миллэт, учителлэр!

Сидги бу ки, бу барэдэ рэ'йимдир өлавэ —
Сизлэ өдэ билмэм дэ шэракэт, учителлэр!

Фикрим будур анчаг оlam өз кейфимэ мэшгул
Бир күшэйи-кулзардэ хэлвэт, учителлэр!

„Мей шишэдэ, чам элдэ, агыр нэш'э башымда“...
Бу ше'рин өдэм вирдини адэт, учителлэр!

* * *

Вәгта ки, ғопур бир әвдә матәм,
Тәшкил әдилир бүсати-әһсан,
Мә'лумлар әйләшиб мүәммәм,
Тәфриһ илә әлләриндә гәлян,
Эв саһибинин хәялы бәрһәм,
Әфкары гонагларын фисинчан,
Бишдикчә газан-газан мұтәнчәм,
Кәлдикчә табаг-табаг бадымчан —
Яд эт мәни, яглы-яглы яд эт!

Вәгта ки, әсас олур мұрәттәб
Мәчмуәйи-назуң ие'мәт илә,
Сәрсүфрәдә сәф чәкир мүәддәб
Әйзән нүчәба мәтанәт илә,
Дәрвазәдә әһли-фәгр — „Я рәб!
Я рәб!..“ ҹагырыр зәлаләт илә;
Сәрсүфрәдә дадлыш-дадлы шәрбәт,
Ичдикчә гонаглар әлдә финчан,
Дәрвазәдә һәсрәтү пәдамәт,
Олдугча насиби-мұстәмәндән —
Яд эт мәни, гәмли-гәмли яд эт!

Вәгта кәтирир бир әһли-сәрвәт
Минһејси-зәкат бир гәдәр пул;
Сейфүл-үләма әдиб ичабәт
Өврада олур вә лейк мәшгул,
Йә'ни ки, мүгәддәсәм һәғигәт (?)
Мән фазили-әср, хәлг мәғзул.
Мәбләг текүлүб һүзүрә лай-лай,
Олдугда һәвалейи-чибишдан,
Һәғгүлфүгәрайә шейх: „Охтай,
Бәллә'ту“ дейиб уданда пүнһан —
Яд эт мәни, кизли-кизли яд эт!

* * *

Һәрчәнд әсиrани-гүюдати-заманыз,
Һәрчәнд дүчарани-бәлийти-чаһаныз,
Зәнн өтмә ки, бу әсрдә аварейи-наныз,
Әввәл нә идиксә, енә биз шимди һаманыз...
Туранлыларыз, адийи-шүгли-сәләфiz биз!
Өз гөвмүмүзүн башына әнкәлкәләфiz биз!

Зұлмәтсевәр инсанларыз үч-беш яшымыздан,
Фитнә кейәрир торпағымыздан, дашымыздан,
Тарач әдәрәк, баң алышыз гардашымыздан,
Чыхмаз, чыха билмәз дә бу адәт башымыздан...
Әслафымыза чүнки һәтиги хәләфiz биз!
Өз гөвмүмүзүн башына әнкәлкәләфiz биз!

Ол күн ки, Мәликшаһ Бүзүрк әйләди рәһlәт,
Әтдик ики намәрд вәэирә тәбәйиүәт,
Гырдыг о гәдәр бир-биримиздән ки, нәһайәт
Дүшмән гатыб әл, тахтымымызы әйләди гарәт...
Өз нағгымызы көзләмәйә битәрәфiz биз!
Туранлыларыз, адийи-шүгли-сәләфiz биз!

Бир вәгт олуб лешкәри-Чинкизә тәрәфдар,
Харәэмләри мәһв әләдик гәтл илә екбар,
Харәэмләрин шаһы фәрар әйләди начар,
Мәсчидләри, мәктәбләри йыхдыг ерә тәкrap...
Һәгга ки, сәзавари-нишану шәрәfiz биз!
Өз динимизин башына әнкәлкәләфiz биз!

Бир вәгт дә дә'вайи-сәлиб олду мүһәйя,
Дә'вада фирмәнкиләрә галиб кәлиб, әмма

Динчэлмэйиб этдик енэ бир фачиэ бэрпа,
Өз тигимиз өз ришэмизи кэсди сэрапа...

Күя ки, биябанда битэн бир элэфиз биз!
Өз гөвмүмүзүн башына энкэлкэлэфиз биз!

Бир вэгт дэхи Гарагоюн, Аффоюн олдуг,
Азэрбайчана, һэм дэ Анатолуя долдуг,
Олгэдр гырыб бир-биримиздэн ки, Йорулдуг,
Гырдыгча йорулдуг вэ йорулдугча гырылдыг...

Туранлыларыз, адийи-шүгли-сэлэфиз биз!
Өз гөвмүмүзүн башына энкэлкэлэфиз биз!

Бир вэгт салыб тэфригэ олдуг ики гисмэт,
Теймур шаһа бир парамыз этди һимэйэт,
Хан Йылдырыма бир парамыз гылды итаэт,
Ганлар сачылыб Өнгөрэдэ голду гиямэт...
Өхсэн бизэ! һэм тирзениз, һэм һэдэфиз биз!!!

Туранлыларыз, адийи-шүгли-сэлэфиз биз!
Өз гөвмүмүзүн башына энкэлкэлэфиз биз!

Бир вэгт Шаһ Исмайилү Султани-Сэлимэ
Мэфтун олараг эйлэдик исламы дүнимэ,
Гойдуг ики тазэ ады бир дини-гэдимэ,
Салды бу тэшэййө, бу тэсэнниун бизи бимэ...

Галдыгча бу һалэтлэ сэзайи-эсэфиз биз!
Өз динимизин башына энкэлкэлэфиз биз!

Надир бу ики хэстэлийн тутду нэээрдэ,
Истэри элач эйлэйэ бу горхулу дэрдэ,
Бу мэгсэд илэ өэм эдэрэк кирди нэбердэ,
Мэгтүлэн онун нэ'шини гойдуг гуру ердэ...
Бир шейн-эчибиз, нэ билим, бир түхэфиз биз!
Өз динимизин башына энкэлкэлэфиз биз!

Инди енэ вар тазэ хэбэр, яхши тамаша,
Иранлылыг, османлылыг исми олуб иһя,
Бир гит'э ер үстүндэ голуб бир екэ дэ'ва,
Мейдан ки, гызышды оларыг мөһв сэрапа...
Онсуз да ки, һэрчэнд ки, ексэр тэлэфиз биз!
Өз гөвмүмүзүн башына энкэлкэлэфиз биз!

ГОРХУРАМ

Пайи-пиядэ дүшүрәм чөлләрә, —
Хари-муғилан көрүрәм, горхмурам.

Сейр әдирәм бәррү биябанлары, —
Гули-биябан көрүрәм, горхмурам.

Каһ олурам бәһірдә зөврәгнишин, —
Далгалы туфан көрүрәм, горхмурам.

Каһ чыхырам саһилә, һәр янда мин
Вәһшийи-ғәрран көрүрәм, горхмурам.

Каһ шәфәг тәк дүшүрәм дағлара, —
Яңғылы вулкан көрүрәм, горхмурам.

Каһ әнирәм сайә тәк орманлара, —
Йыртычы һейван көрүрәм, горхмурам.

Үз гоюрам каһ нейистанлара, —
Бир сүру аслан көрүрәм, горхмурам.

Мәгбәрәликдә әдирәм каһ мәкан, —
Гәбрдә хортдан көрүрәм, горхмурам.

Мәнзил олур каһ мәнә виранәләр, —
Чин көрүрәм, чан көрүрәм, горхмурам.

Бу күрәйи-әрзәдә мән, мухтасәр,
Мұхтәлиф әлван көрүрәм, горхмурам.

Харичи мүлкүндэ дэ һэтта кэзяб
Чох туһаф инсан көрүрэм, горхумурам.

Лейк, бу горхмазлыг илә, доғрусу,
Ай дадаш, валлаһы, биллаһы, таллаһы,
Һарда мүсәлман көрүрэм горхурам!..

Бисәбәб горхмайырам, вәчни вар:
Нейләйим ахыр, бу йох олмушларын
Фикрини ган-ган көрүрэм, горхурам,
Горхурам, горхурам, горхурам!..

* * *

Бэ'зи ерлэрдэ тэсадүф олунур аша, этэ.
Мүфтэ көрчэк тутурам кэндиши бозбаша, этэ.

Дэйирэм, каш гонаглыг олан өвлэрдэ бүтүн
Ейиб-ичмэктэ башым бэнд ола, чулгаша этэ.

О гэдэр хошланырам түстүсү чыхчаг кабабын —
Ач пишик тэж чумурам шөвг илэ бирбаша этэ.

Көрүрэм та эти гэссеб дүканинда асылыб,
Аз галыр ит кими нэфсим һүрэ, дырмаша этэ.

Нуш олур чаныма эт, хаса о һэнкамдэ ким,
Мэн ейэм, хырда ушаглар баха, аглаша, этэ.

Эти чох истэйирэм, лейк пулу ондан чох,
Нола, гузгун кими та мүфтэ гонам лаша, этэ.

Хэрч эдир бир пара эшхас пулуун байрамда
Зэ'фэрана, яга, разяная, хашхаша, этэ.

Филһэгигэт емэли шейдир өкэр пулсуз ола.
Ярамыр пул верилэ һэр гуруя, яша, этэ.

Пулу анчаг ярашыр чинлэйэсэн сэндугэ,
Нэ ки, хэрч эйлэйэсэн миилэтэ, диндаша, этэ.

Ойлэ зэһлэм кедир, аллаһ да билир, миилэтдэн,
Олурам сүст ады кэлчэк, дөнүрэм даша, этэ.

Ады пулдурса пулун, лейк өэү чан Йонгарыидыр,
Вермэк өлмүр гоһума, гоншуя, гардаша, этэ.

Верэрэм диними, иманымы, эмма пулууму
Вермэрэм, „Бэһлүл“ ага, архайын ол, аша, этэ.

* * *

Мэн белэ эсрары гана билмирэм,
Ганмаз олуб да даяна билмирэм...

Ахтакана, дагда дана бейүдү,
Мэн бейүк оллам начана, билмирэм...

Дерлэр утан, һеч кәсә бир сөз демә, —
Наг сөзү деркән утана билмирэм...

Нейләмәли, көз көрүр, әглим кәсир,
Мэн күнәши кейдә дана билмирэм...

Шинддәти-сейлан илә баран төкүр,
Бир кома йох, даалдалана билмирэм...

Дерлэр усан, һәрзэвү һәдян демә, —
Күч кәтирир дәрд, усана билмирэм...

Дерлэр, отур өвдә; недим, касыбам,
Кәсб әләмәзсәм газана билмирэм.

Дерлэр, а ганмаз, де йыхыл, өл, гутар!
Һә, балам, дөгрүсу, ай дадаш, мэн дәхн
Мәсләһәт ондан о яца билмирэм...

* * *

Баш тутду мүэллимләрн ичласы, сиезли,
Эй вай, учителләр енә дәркар олачагдыр!..

Зәннимчә мәним, ишбу йығынчагда һамана
Билдирик мәсайл енә тәкрар олачагдыр.

Тәшкил әдәчәкләр кишиләр мәктәби-нисван,
Гызлар охуюб чүмлә шәрәфдар олачагдыр.

Һәр шәһрдә бир мәктәби-сән'эт ачачаглар,
Огланлар алыб һәндәсә, ме'мар олачагдыр.

Тәтбиг әдәчәкләр языны шивейи-түркә,
Сибян да сүһуләтлә хәбәрдар олачагдыр.

Тәсниф олунууб тазә күтүб түрк дилиндә,
Һәр кәс охуюб әлмлә бидар олачагдыр.

Бу бир, ики, үч мәс'әләдә йох о гәдәр бак,
Олсун, бәчәһәннәм, нечә рәфтәр олачагдыр!

Лакин бу ямандыр ки, ики мәзһәбә рәгмән
Бир мәс'әлә үстүндә дә күфтәр олачагдыр.

Сүннилик илә шиәлийи галдырачаглар,
Исламә етиб рәхнә, хәләлдар олачагдыр.

Гардаш биләчәк бир-бирини шиә вә сүнни,
Һәр әмрдә һәмрә'й, һәмәфкар олачагдыр.

Мәзһәбләри биряныг әдib бу учителләр,
Анчаг яван ислам ады тәзкар олачагдыр.

Әфсус, сәд әфсус сәнә, әй көзәл ислам!
Кимләр сәнә көр инди тәрәфдар олачагдыр?

Баш сачлы, аяг чәкмәли, мырт-мырт данышанлар
Дин гәдри билиб мө'минү диндар олачагдыр...

* * *

Чапма атыны, кирмә бу мейданә, а Молла!
Чох мәсхәрә сән язма мұсәлманә, а Молла!
Салма өзүңү атәши-ниранә, а Молла!
Кәлсин языгын чанына, диванә, а Молла!
Бу сөзләрини яз хәрү надінә, а Молла!
Биз анлайынг, кәлдик ахыр чанә, а Молла!

Шимди де көрәк, мәгсәдин ая нәди биздән?
Нә кәшфи-кәрамәт, нә дә бир мө'чүзә сиздән
Неч көрмәмишик, салма өзүн бир белә көздән!
Анчаг ки, кәлир бирчә шәкил чәкмәк әлиәдән!
Горхум буду инкар әдәсән тарын, а Молла!
Я мәһв әдәсән ахирәт асарын, а Молла!

Әлм әһлисән, өт һейзү нифасы көзәл үнван,
Я мәс'әлейи-шәкк илә сәһви әлә тибян,
Мәндән кәл әшит бунча иәсиһәт, а мұсәлман!
Нәгл әйлә „Чеһил Тути“, нә һүррийәти-вичдан?!
Ол бирчә пәшиман, кәл иманә, а Молла!
Сәһбәт әдәсән һүрнийү гылманә, а Молла!

Я вә'з әлә биздән өтәр әхбару әһадис,
Гыл малә тәсаһүб гала бош ердә мәварис,
Ирсалә оху, әйлә әян фәрги-хәбаис,
Ая сәнә иә олду кечән вәэ'ү һәвадис?
Гыл тәкүә митәккайә, әлә раһәт, а Молла!
Әлм әһлинә шимди беләдир адәт, а Молла!

Чых мәнбәре, заһирдә оху пәгл китабы,
Бүгданы вур амbara, әлә мейл шәрабы,
Вур башына нохтады, бу мәхлугә, сәвабы,
Ая нә ишин вар языб аяти-һичабы?

Бу сөзләри инсан языб инсанә, а Молла!
Нохта яраныб фирмәйи-һайванә, а Молла!

Я мүчтәһид ол, тап өзүнә чохлу мүгәллид,
Яинки әвам ол, әлә ирсаләйә тәглид,
Ая, сәнә нә, пейләди молла илә сейид?
Я нейләди һачы? Эләмә һәр сөзү тәчди!

Һәр нә әләсә, башдә вар әммамә, а Молла!
Динмә, тохунур аләми-исламә, а Молла!

Каһи яғышы, каһи мүсәлланы данырсан,
Каһи өкүзүн үстә бу дүнияны данырсан,
Каһи булуту, әрши-мүәлланы данырсан,
Каһ чинни, каһи гули-биябаны данырсан,

Тәсхирә кириб чох охудун, аздын, а Молла!
Һәр нә қәлиб өз ағлына сән язын, а Молла!

Тәсбиһи көтүр, гуршагы бағла, әлә тәэзвир,
Өз вәһми-хәялатыны эйлә биәә тәфсир,
Ая сәнә нә иәф'и ки, Иран ола тә'мир, —
Рисва әдіб һәр һәфтә чәкирсән белә тәэзвир?

Бирчә сәнә нә, нолду бу Иранә, а Молла!
Я молла, сейид гойдула виранә, а Молла!

Чоғрафи нәдир, әлми-һесаб, әлми-риязи,
Я әлми-мәсаһәт әдә тәгсүм әрази,
Я әлми-мәадин охуя кәшф әдә гази,
Гой нәһв илә сәрфи охусун та ола гази,
Сөһбәт әләсин төһрү нәчасәтдән, а Молла!
Я мәс'әлейи-гүслү чәнабәтдән, а Молла!

Я тирйәки ол, кетмә пә дә'ва вә нә рәзмә,
Сән'эт нәди, аллаһа тәвәккүл әлә, кәэмә,
Я дүшсә етим малы е, вер хәлвәти һәэмә,
Әйләш, оту, ич бадәни, сал мүтриби бәэмә,
Бизләрдә нә лазымды тиҹарәтләр, а Молла!
Бир яхшы тиҹарәтди бу адәтләр, а Молла!

Ая сөпэ нэ гыз өрэ кетди ки, ушагды?
Ая сөнэ нэ ачлара нолду ки, гурагды?
Я күндэ бир арвад ки, мүсэлмандан ирагды?
Яинки тэрэгги бизэ һарданы, һачагды?

Инкар өләмэ гэсд илэ көһнэ Йолу, Молла!
Бичарэ, языг башы чүнундан долу Молла!

Ятмырсан өзүп инди дэ, пейлим, һэлэ ятма,
Моллалара янсын үрэйн, хэлги айытма,
Ханларын өвчин йыхма, көзүм, көһнэни атма,
Бузлу сую гайнаар газанын ашына гатма,

Йох анлаянын мэнфээти чанэ, а Молла!
Дэрвишэ, ахунда, бэйэ, һэм ханэ, а Молла!

* * *

Ловгалашыб, а көрмөмиш, чох да белә фырылдама!
Тәрбийәсиз ушаг кими бош-бошуна һырылдама!
Баш-гулагын дүзәлмәйиб, чох да басыб-курулдама!
Динмә, данышма, ят балам, сән дейән олмайыб һәлә!

Мүнтәзәм олмамыш әмәл, рөвшәги-кар олурму я!
Сүбһ түлү' этмәмиш вәгти-наһар олурму я?
Бир күл ачылмаг илә дә фәсли-баһар олурму я?
Динмә, данышма, ят балам, сән дейән олмайыб һәлә!

Гәтл өләдиз Әтабәки, мән ки, бу әмри данмырам?
Вар еңе мин Әтабәкиз, йохса әмәлли ганмырам?
Көһиә ғапы бу тезлийә тазәләшә инаимырам...
Динмә, данышма, ят балам, сән дейән олмайыб һәлә!

Кирәм Әтабәк өлдү дә, топу түфәнкиниә һаны?
Бәһри-әмиг һәрбдә кәштийи-чәнкиниә һаны?
Әски һамамдыр, әски тас, бәс ени рәнкиниә һаны?
Динмә, данышма, ят балам, сән дейән олмайыб һәлә!

Сейлә мәнә: вәзарәти-миллийәниә дүзәлдими?
Я узун әл, узун палаг гыссалашыб құдәлдими?
Өлкәниизә шәмәндефөр йол тата билди, кәлдими?
Динмә, данышма, ят балам, сән дейән олмайыб һәлә!

Дари-шәфайи-Теһранын кет әлә бир сәяһетин,
Мирзә Эбүлһәсән ханын көр рәвиши-тәбабәтин,
Тән яры белду зәһр илә екіәр әчәм чәмаәтин...
Динмә, данышма, ят балам, сән дейән олмайыб һәлә!

Мүлки-Ирагы адбаад сайсам әкәр кәлал олур,
Тул тапар кәламымыз, гареэ һәм мәлал олур.
Ишбу сәбәблә ше'римиз мұхтәсәр әрзи-һал олур,
Динмә, данышма, ят балам, сәи дейән олмайыб һәлә!
Арха су долмайыб һәлә!
Көһнә идарәниң дурур,
Рәнки дә солмайыб һәлә!

* * *

Эй онки үлүми-мәдәнидән хәбәрии вар,
Йүз дәрди-сәрин вар;
Бича ере һәр ләһәзәдә мин шурү шәрин вар,
Чох пис нәэрин вар.

Бәсdir, аз әлә биәләри сән элмдә талиб,
Ахыр нә мұнасиб?
Көр миllәти-бипаву сәрү һәмчү хәрин вар,
Бундан бетәрин вар!

Тәсхiri-әчиннә илә әт кәшфи-кәрамәт,
Әлсән дейә миllәт;
Нейлим охуюб әлми-сәнае һүпәрин вар,
Нәф'ин, сәмәрин вар?!

Буйнузлу илан сейдинә кет язиlә әфсүн,
Әтмә бизи мәһәзүн!
Минләр бу әмәлдә көрәсән симү зәрин вар,
Али әсәрин вар.

Бәсdir дәхи миllәт гәмини әйләмә тәкrapar,
Олмаз белә исrapar!
Бир бах өзүвә, көр нечә әшки-бәсәрин вар,
Һәм чешми-тәрин вар!

Йүз әлм охусан ахыры аварә галарсан,
Бичарә галарсан;
Бахмазла сәнин синәдә дүрлү күһәрин вар,
Лә'леи-тәрин вар.

Бир тазэ чаван олсан, ээзизим, ишин ишдир,
Бу яхши рэвишдир;
Һэр кэс көрү сейлэр: нечэ лэ'ли-шэкэрии вар,
Инчэ кэмэрии вар.

Элбэт ейиб-ичмэк, кефи чэкмэк ола карын,
Һэм олмая арын;
Буюда билэсэн яхшыча фэтхү зэфэрии вар,
Һали-дикэрии вар.

Кетсэ белэ иш мөхтэшэми-хэлвэт олурсан,
Асудэ галырсан;
Бойлэ өлмээсэн, билирэм, чох хэтэрии вар,
Һэм шурү шэрии вар.

Йохса дэйэсэн миллиэтни-бичарэ гэмийндэн,
Наким ситэмийндэн;
Бил сүбнээ кими налейи-мүрги-сэхэрии вар!
Ол дэрбэдэрии вар!

Этмэ гэми-миллэт,
Ачма баша зэһмэт,
Олса белэ мөһнэт
Хунин чийэрии вар!

* * *

- Көрмә! — Баш үстә, юмарам көзләрим.
- Динмә! — Мүтиәм, кәсәрәм сөзләрим.
- Бир сөз әшитмә! — Гулағым бағларам.
- Құлмә! — Пәкей, шаму сәһәр ағларам.
- Ганма! — Бачармам! Мәни мә'зур тут,
Бойләчә тәклифи-мәһалы унут!
Габили-имканы олур ганмамаг?
Мәчмәри-нар ичрә олуб янмамаг?
Эйлә хәмуш атәши-сузаныны,
Гыл мәни асудә, һәм өз чаныны,

* * *

Атмыш нигаби-һүснин мәчмуэйи-тәвандыр,
Мәчмүәдә дүзүлмүш эйзән хуруш сәрасәр,
Нәсрәткешани-мәтбәх, күркани-бәтнәрвәр
Чари бояза шәрбәт, сары мәзага шәккәр,
Әкси-бухари-долма, зилли-әмамәйи-сәр,
Дәрәйи-иштәһайә олмагда беңчәтавәр,
Һүззәр ичиндә әслә йох бир фәгиру мүстәр,
Ифтар вәгтидир һа, ай вази-сүхәнвәр!
Иш башбиләнсиз олмаз!
Сәрсүфрә сәнсиз олмаз!

Вәгти-гәза ки, нәфсин чуш этдиин замандаир,
Билчүмлә рүзәдарә һәнками-әкли-нандыр,
Әнваи-казу не'мәт сәрсүфрәдә әяндыр,
Лакин о ләгмәләр һәр ә'янә шайәкандаир.
Һәр су нәзәр әдәрсән: бәйдир, әмиру хандыр,
Фәгр әһлини бу һаләт тагәткүдази-чандыр,
Ифтар-ләззәтәфза, сури-сафа нишандыр,
Эй мүстәһәг, дарыхың, көnlүн әкәрчи гандыр!
Мискин һүзүнсиз олмаз!
Гәм, гүссә сәнсиз олмаз!

Этдикчә мән тамаша, көрдүкчә ишбу кари:
Ачиздә инкисари, саилдә изтирати,
Мискиндә интизари, тачирдә әһтирати,
Әшким олур көзүмдән хүни-чийәрлә чари,
Һейхат, олурму чешмим һаиз бу игтидари
Та янмадыгча көnlүм, эй көnlүмүн мәдари?!

Әш'ари-атәшин-дәм яхдыгча гәлби-зары,
Тәглид әдир тәбиәт мұргани-нөвбаһари.

„Шаир сүхәнсиз олмаэ,
Ше'r исә сәңсиз олмаз!“

Эй әһлү фәгрү фагә, вер шаирә сәлалын,
Дәмдир ки, шаир олсун дилдадейи-кәлалын,
Дәмдир ки, шे'ри-нәғзим шәрһ әтсии әрзи-һалын,
Шаяни-рәһм олунсуын һәр кәсчә инфиалын,
Сурәтнұмалығ әтсии айинейи-вұсалын,
Көзләрдә чилвәләнсін инсан кими чәмалын,
Һейhat! сүммә һейhat! хам олмасын хәялын!
Биһіммәт әгниядән олмаз рәва сұалын,
Төк руий-әрдин үзәре дайм сиришки-алын...

Саил мүһәнсиз олмаз!
Мөһиәт дә сәңсиз олмаз!

* * *

Бимэрхэмэт ө'яиларына шүкр, худая!
Бу саһиби-миляшларына шүкр, худая!

Миллэт гәмине бахмаян әнзари-кәрәмлә
Ийшани-зәви-шанларына шүкр, худая!

Иш билмәйэн анчаг емәк-ичмәкдән әлавә,
Бу чанлы дәйирманларына шүкр, худая!

Бидади-бәрадәрлә олан ганына гәлтан
Гафгаздақы гурбанларына шүкр, худая!

Хассә Бакы шәһриндә, о шәһрәтли мәканда
Дәрәя тәк ахан ганларына шүкр, худая!

Хүнхар олан әфради-бәпи-пөв'үнә лайм
Бу вәһшийү гәррәнларына шүкр, худая!

Гурд исә, шәғал исә биябанда олурду,
Шәһр ичрә бу һейванларына шүкр, худая!

Кезләпмәйэн әдналыгын ичадына чиддән
Ниммәт әдән инсанларына шүкр, худая!

Нәммамдә өврәтләрә гулдурулуг әдән бу
Гейрәтли мусәлманларына шүкр, худая!

Сакит отурап бойлә чинайәтләрә гаршы
Бу саһиби-вичданларына шүкр, худая!

Билмәм нә заман гәһрин әдәр аләми бәрбад?!

Сәбр әтдиин аванларына шүкр, худая!

Нәлл олмады көnlүмдәки инскилли мүәмма...
Тәңдинд әдирәм мәтләи, мабә'ди вар өмма...

МӘКТУБ

Молла дайы, этмә шәрарәт белә,
Орталыға салма ләчачәт белә!

Күндә чыхарма ени бир гандә,
Мәктәби билмә белә бафандә,
Милләти бәнд этмә элиф-байдә,
Сейләмә „сә'фәс“ белә, „гәршәт“ белә!

Чох да сәнин тәк дейиләм нахәләф
Та олам аги-пәдәрани-сәләф,
Эллә өвладымы этмән тәләф —
Мин дә десән сөз белә, сөһбәт белә!

Элм нәдир, фәзл нәдир гүнмарам,
Атәши-элмә алышыб янмарам,
Сән әдән иғвалара алданмарам,
Вермә әбәс кәндинә зәһмәт белә!

Чәһләдә бир гәл'әйи-истадәйәм,
Аләми мәһв этмәйә амадәйәм,
Адийи-тирияқу мейү бадәйәм,
Этмишәм өмрүмдә мән адәт белә!

Тикмә, кәнар ол, көзүмә милләти!
Нейләйирәм милләти, миллиййәти?!
Олду башым дәнк, дәйиш сөһбәти,
Аз сөлә милләт белә, үммәт белә!

תעלת מילון - מדינאי דוד גראן
גראן דוד מילון מדינאי -

Мэн фэгээт өз өмрими саманларам,
Хейрим үчүн аләми виранларам,
Мэн нэ чемаёт, нэ вэ тэн апларам,—
Янеа вэ тэн, батса чемаёт белэ!

Йох кезүм эсля фүгэра көрмэйэ!
Худ, фүгэрлары нэ рэва көрмэйэ?
Көздэ өкэр олса зия көрмэйэ—
Көстэр она пул белэ, дөвлэлт белэ!

* * *

Даш гэлбли иянсанлары нейлэрдин, илахи?!
Биздэ бу союг ганлары нейлэрдин, илахи?!
Артдыгча һәясызлыг олур эл мүтәһәммил,
Һәр зүлмэ дөзэн чанлары нейлэрдин, илахи?!
Бир дөврдэ ким, сидгү сэфа галмаячагмыш,—
Билмэм белэ дөвраплары нейлэрдин, илахи!
Мәзлумларын көз яши дәрәя олачагмыш,—
Дәрялары, үмманлары нейлэрдин, илахи?
Сәйяди-чәфакардэ рәһм олмаячагмыш,—
Аһуаләри, чейранлары нейлэрдин, илахи?!
Бәгып, әкини хейрини бәйлэр көрәчәкмиш,—
Тохм әкмэйэ дөңгөвлары нейлэрдин, илахи?!
Иш рәячбәрин, күч өкүзүп, ер өзүнүнкү,—
Бәйзәдәләри, ханлары нейлэрдин, илахи?
Нөкм әйләйчәкмиш бүтүн аләмдэ чәһалэт,—
Дилдадейи-ирфанлары нейлэрдин илахи?!
Суртуглу мусәлмәнлары тәхфира гоян бу
Дешдүклү мусәлманлары нейләрдли илахи?!

Яхуд буларын бунча нүфузу олачагмыш,—
Беш-үч бу сүхэнданлары нейләрдин, илаһи?!

Гейрәтли даносбазларымыз иш бачарыркән,—
Тәнбәл, дәли шейтанлары нейләрдин, илаһи?!

Әрләр һәрә бир гыз кими оғлан севәчәкмиш,—
Эвләрдәки нисванлары нейләрдин, илаһи?!

Тачирләримиз Сонялара бәнд олачагмыш,
Бәдбәхт Түкәзбанлары нейләрдин, илаһи?!

Сүбһанәкә, сүбһанәкә, сүбһанәкә, я рәб!
Баҳдыгча бу һикмәтләрә һейран олурам һәп!

ФИСИНЧАН

Сайма әздикчә фәләк биәләрн виранлыг олур,
Ун тәмәннасы илә бугда дәйирмәнлыг олур.

Гарышыгдыр һәләлик милләтия исте'дады,—
Әләнирсә, сафы бир ян, тозу бир янлыг олур.

Чалхаландыгча, булапдыгча заман неһрә кими,
Яғы яғ үстә чыхыр, айраны айранлыг олур.

Ким ки, инсаны севәр,—ашиги-һүррийәт олур,
Бәли, һүррийәт олан ердә дә инсанлыг олур.

Эй ки, дерсән, үрәфа раһи-хәтада булунур,
Әлми-мәнтигчә бу сөз бәһрейи-наданлыг олур.

Үрәфа дерсән өзүн, эһли-хәта дерсән өзүн,
Дүшүнүрсәнми бу сөздә нечә һәдяныг олур?..

Көзүнү хийрәләдири мүнәши ирфапын?
Һайды, хәффашсифәт, бунчамы хулганлыг олур?!

Танырыг биз сизи артыг, демә, һай, биз беләйик!
Танылыр ол киши ким, тутдугу мейданлыг олур.

Бахмасыз күшәйи-чешм илә фәгиранә тәрәф,
Йүйүрүрсүз ора ким, дадлы фисинчанлыг олур.

* * *

Алданмарал ки, дөгрудур айинин, эй әму!
Кэссин мәни, һәгиги исә динин, эй әму!

Иманына гәсәмлә чапырсан чәмаәти,
Гулдурчулуг түфәнкимидир динин, эй әму?

Гәлбин кими сияһ әдәмәсән мәһасинин,
Чумма һәнәя, бошла бу тәлвинин, эй әму!

Сөвмү сәлатдан сәнә кәр чыхмасайды пул
Олмазды бунча зәһмәтә тәмкинин, эй әму!

Тикмә памазыны көзүмә бир чида кими,
Көстәр мұамиләндәки тә'йинин, эй әму!

* * *

Көр бу ил жалғы тәбап өтди киранлығ, бизэ нә?!

Тапмайыр ач-ялавачлар күзәранлығ, бизэ нә?!

Биз мәкәр ачлара вәгф әйләмишик малымызы,
Та ки, һәр мұстәһәгә бәзл әдәк әмвалымызы?
Биз мұраат әдәрик анчаг өз әһвалимызы,
Дайма бәсләйәрик наз илә әтфалымызы.

Атасыз тиблләри басды боранлығ, бизэ нә?!

Тапмайыр ач-ялавачлар күзәранлығ, бизэ нә?!

Бу да сөздүрмү, газандыгларымыз парәләри
Ней верәк боямаласын Зәңкәзур аварәләри?
Бизләрә дәхли нәдир—йохдур әкәр чарәләри?
Гой агарсып фүгәра көзләринин гарәләри!

Чәксин онлар кечә-күндүз никәранлығ, бизэ нә?!

Тапмайыр ач-ялавачлар күзәранлығ, бизэ нә?!

Бошла, ай молла дайы, сән дә бизи чәкмә зора!
Биз сәнниң һийлән илә дүшмәрик әсла бу тора!
Бахмарыг күшней-чешм илә даһа Зәңкәзурал
Гарлы дағларда союгдан өләнин чаны кора!

Олмады гисмет о бәлбәхтә аранлығ, бизэ нә?!

Тапмайыр ач-ялавачлар күзәранлығ, бизэ нә?!

Бизә көстәрмә, әзишим, о гәм ойлагларыны,
Язда чох кәзмишик ал күлләр ачаш дағларыны,

Йығмышыг дәйекини, бошламышыг бағларыны,
Гыш үчүн хошламышыг Тифлис отончагларыны...
Чулғайыб Зәнкәзуру инди боравлыг, биээ нә?!
Тапмайыр ач-ялавачлар күзәранлыг, биээ нә?!

Һәләлик тулламышыг ханейи-виранәләри,
Доланыб кишвәри-Тифлисдә кашанәләри
Тапдыг ахыр Лизалар тәк нечә чанапәләри,
Чилчырагларла ишыгландырырыг ханәләри,
Залхалар дахмасына чөкдү гаранлыг, биээ нә?!

Тапмайыр ач-ялавачлар күзәранлыг, биээ нә?!

* * *

Сән беләсәниш, балам, ай баракаллаһ сәнә!
Фисг имиш әмрин тамам, ай баракаллаһ сәнә!

Догру имиш, шаирин олмаз имиш мәзһәби,
Кафио олурмуш бүтүн мирәевәрин әгләби,
Ләгеч әбәс мәтләби, ләһвү ләеб мәшрәби,
Шуғлу гәзет, телграм, ай баракаллаһ сәнә!

Ай адама охшамаз, бир үзүпә бахсана!
Бомбоз олуб саггалыш, рәнкү һәна яхсана!
Мө'мин олуб, бир үзүк бармагына таҳсана!
Та ки, десин хасу ам: ай баракаллаһ сәнә!

Йох хәбәрин, бинава, һич өзүндән сәнин,
Лап малағанлыг яғыр кирдә үзүндән сәнин,
Догрусу, мән үркмүшәм бә'зи сөзүндән сәнин...
Вермәрәм артыг салам, ай баракаллаһ сәнә!

Һейф гапамыш сәнин дидейи-һагбияләрин,
Мәнзилинә йыгымысан партретин чинләрин,
Көзләринә чарпмайыр йохса бу бидинләрин
Сурәти һәр сүбһү шам, ай баракаллаһ сәнә!

Әглин азыб, ай языг, бошламысан карыны,
Чүмлә дәйишдирмисән күркүнү, палтарышы,
Чәкмә, галош кеймисән, поzmусая этварыны,
„Фе'лүкә фе'лүләрам“, ай баракаллаһ сәнә!
Ағзына олсун гадам, ай баракаллаһ сәнә!

ОЛМУР, ОЛМАСЫН

А т а

Күчэдэ туллан, вій огул, сән'этин олмур, олмасын!
Сән'этә, дәрсә, мәктәбә рәғбәтин олмур, олмасын!

О г у л

Кәсбинә кетмәйә, ата, фұрсәтин олмур, олмасын!
Күндә бир арвад ал, боша, гейрәтин олмур, олмасын!

А т а

Ахшам оланда чың чөлә, кәлмә сабаһа тәк һәлә,
Нейләсән әйлә, бир белә исмәтин олмур, олмасын!
Иффәтин олмур, олмасын!

О г у л

Ахшам оланда ях һәна, дүз зөвәчаты ян-яна,
Кирдин о дәм ки йоргана, һаләтин олмур, олмасын!
Гүдрәтин олмур, олмасын!

А т а

Тездән айылма бир сәһәр, дәрсина гылма бир язәр,
Элм охумагда, мұхтәсәр, ниййәтин олмур, олмасын!
Һиммәтин олмур, олмасын!

О г у л

Сагталы бағлы һәр сәһәр исти һәмамә гыл күзәр,
Горхма, азарласан әкәр; сәһнәтин олмур, олмасын!
Беһчәтин олмур, олмасын!

А т а

Үшгүлэдэн чыхан заман, һөр сри вурвуухан заман,
Эл сэнэ пис бахан заман, ибрэтийн олмур, олмасын!
Хичлэтийн олмур, олмасын!

О г у л

Тэк һэйэтэ кирэн заман, гошу гызын кэрэн заман,
Шөвг илэ диндирэн заман, өврэтийн олмур, олмасын!

Гисмэтийн олмур, олмасын!
Башына эшги долмасын!
Ришини Залха Йолмасын!

* * *

Мадам ки, һамияни-эүлмәт
Хошлар ки, дэвам өдэ чәһаләт;
Һейһат, билирми онда миllәт
Товһид нәдир вә я нүбүввәт?
Мәктәб әдиր иғтиза зәмәнә,
Бихар ола та құли-фәрасәт;
Әй сейр араин о құлситанә,
Өсли йоху бәкләмәк нә һачәт?
Хаб әт һәлә, гафиланә хаб әт!

Таинки уюб ятан айылмаэ,
Фәрг этмәз ола я ағ, я гарә;
Хәстә ки, башында һушу галмаз,—
Дәрдин дүшүнүб булурму чарә?
Анчаг она түрфә-түрфә дәвләк
Эйләр һәрә бир әчәб тәbabәт.
Әй хәстә, айылма, этмә үдәк!
Һәп гаңыны әмсә дә һәчамәт
Дөнмә о яна-бу яна, хаб әт!

Алданма, гүзүм, ки ләфзи-кафәр
Тәсчиһ олунуб чыха лүгәтдән;
Мадам ки, сағды Мирзә Гәнбәр
Эймән дәйилик бу мәл'әнәтдән;
Гоймаз ки, бу халғы чисми-ваһид
Һөкмүндә олуб өдә мәишәт;
Әфсанейи-күфру ширкү мұлһид,
Һейһат, олурму тәрки-адәт?
Бу нәгтәни ганә-ганә хаб әт!

МЭСЛЭНӨТ

Агрын алым, а Мэшэл Сижимгулу,
Алтмыша етдин, демэ олдуу өлү,
Шүкр ола аллаха чаныңдыр сулу,
Чох да, киши, тутма бешэлли пулу,
Вер пулууну дадлы, лээзэтли зад ал!
Гой бабалын бойнума, кет, арвад ал!

Өз дедийиндэн көрүнүр өврэтийн
Бирдир, олур эвдэ фёна һалэтин,
Вар имиш эвләнмэйэ дэ гүдэрэтийн,
Бэс нийэ йох лаэгэл үч күлфэтин?
Йохса гонум-гоншуда, ахтар, яд ал!
Гой бабалын бойнума, кет, арвад ал!

Инди ки, вар элчи дэ Сэфдэр кими,
Бир бала гыз ал бою эр-эр кими,
Он-он ики синнидэ дилбэр кими,
Зүлфү гары, синэси мэрмэр кими,
Гой башыны синэсинэ бир дэд ал!
Гой бабалын бойнума, кет, арвад ал!

Сахлама кафттар кими бир өэрэти,
Бошла ону, бааты сөни никжэти,
Тап өзүнэ бир сэнэмни хэлвэти,
Багына бас яри-мэлэк-сурэти,
Сэя дэ икидлэр кими иш көр, ад ал!
Гой бабалын бойнума, кет, арвад ал!

Оғлун ушагдыр, һэлэ хамдыр, нашы,
Анчаг ийирми бешэ чатыш яшы,

Чыхмаз онун бүг пара ишдэн башы,
Нейлэйир өвлөннөйн, атсын дашы.

Өз кефинэ бах, киши, дад вер, дад ал!
Гой бабалын бойнума, кет, арвад ал!

Анд верирэм мэн сэни иманына,
Багла һёна ришинэ, гый чанына,
Бир, ики, үч өврэти дүз янына.
Вермэ зэрэр сэргэти саманына—

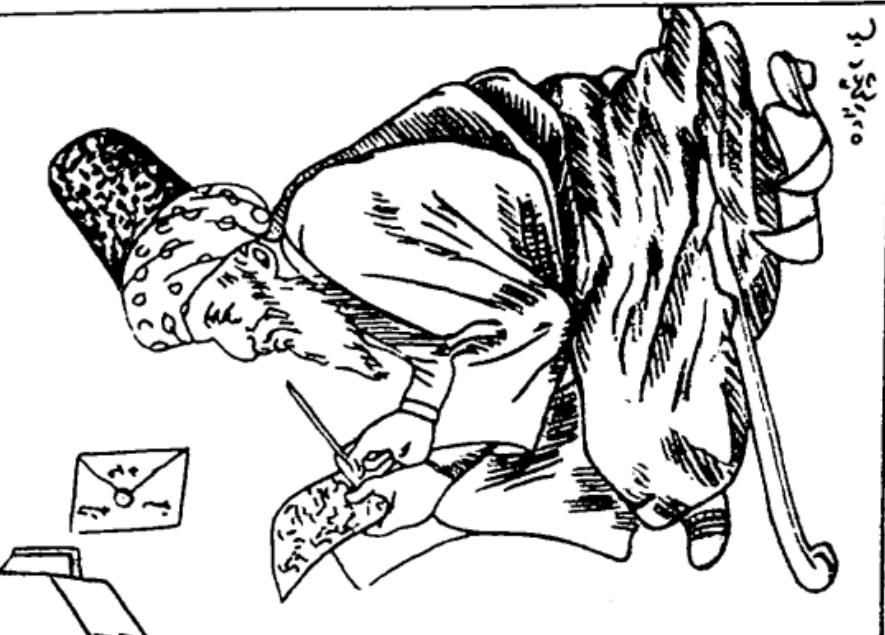
Сэн нэ гэзет ган вэ нэ дэ „Иршад“ ал!
Гой бабалын бойнума, кет, арвад ал!

Фикр өлэ бир, кимди бир арвад алан?
Рус, Йэхуди! Дейил эрэим ялан.

Илдэ бир арвад алы мө'мин олап,
Лээзэти бир, фейзи дэ миндир, инан!

Кэлмэсэ бир гыз бу чүрэ, алдад ал!
Гой бабалын бойнума, кет, арвад ал!

Сүйүк

Сән дөңкүлдер кимнің иш көр, ал әл! Гой бабалының болиуына, кет, аспад да!

ШИРВАН

Ше'рими, Молла дайы, зәибилә салсан, мәнә нә?!
Дүшмәйиб әмдән, сәһвән яда Ширван, мәнә нә?!

Өзүм ачиң дейиләм, шәһримизин әтварын
Чәкәрәм нәэмә әкәр олса да һәдян, мәнә нә?!

Әввәлән, үмдөйи-мәтләб бу ки, шәһр әһли тамам
Тәнбәлү қаһилү биһиммәтү надан, мәнә нә?!

Мәһифилү мәчлисими, мәдрәсәвү мәсчидими,
Нәм гираэтханамыз баглы, пәришан, мәнә нә?!

Әвәзиңдә буларын чайчы, чахырчы дүканы
Кечә-күнлүз долулур чүмлә мұсәлман, мәнә нә?!

Фүггераның ганыны чох да сорурлар лотулар,
Шейхләр халга сатыр һурийү гылман, мәнә нә?

Ганмасан сөзләрими журнала да язма дәхи,
Мәсләһәт амма будур, фикр өлә, бир ган, мәнә нә?!

* * *

Бир чибимдэ эскипасым, бир чибимдэ аг мэнат,
Олсун, олсун, гой чох олсун бойлэ лээзэтли һэят!
Пишкани-чешми-чанымда вэтэн этсэ вэфат,—
Олсун, олсун, гой чох олсун бойлэ лээзэтли һэят!

Гаршыма тэ'зим үчүн сэф багласа күнсарлэр,
Ахса ачлар дидэсийндэн чуйи-чушишбарлэр,
Бахмарам, анчаг чохалсын кассада динарлэр,
Олсун, олсун, гой чох олсун бойлэ лээзэтли һэят!

Хуни-эхван илэ гой олсун вэтэн бир лалэзар,
Залиманын зүлму һөркиз өтмэсин вичдана кар,
Тэй учалсын шэ'нимиз, олсун тээййүш бэргэрар,
Олсун, олсун, гой чох олсун бойлэ лээзэтли һэят!

Шимди бээл өтмэм, мэнэ лазым шу имранын сону,
Цүн пула мөхтачдыр дүняды һэр анын сону,
Бэрчэхэннэм, олмасын ексэр мүсэлманын сону!
Олсун, олсун, гой чох олсун бойлэ лээзэтли һэят!

Чейненилди миллэтийн, нейлим, һүгуги-эгдэси,
Я ки, һеч бир ердэй тохидур һөрмэти, шэ'ни, сэси,
Бойлэ-бойлэ сөэлэрин мэн олмарам базичэси!
Олсун, олсун, гой чох олсун бойлэ лээзэтли һэят!

Мүхтэсэр, чэктэй янымда бир дэ вичдан намини,
Ач галыб, зар ағлаян бикэс етиман намини,
Истэсэн көнлүм ачылсын — сэйлэ милян намини!
Олсун, олсун, гой чох олсун бойлэ лээзэтли һэят!

ДИЛБЭР

Эй дилбэрэнэ тэрэдэ чөвлан өдэн чочуг!
Ексэр „мусурманын“ үрэйин ган өдэн чочуг!

Нэр таифэ бахар сөнин әглү кэмалына,
Өхлэгына, хисалына, фикру хэялына,
Анчаг „мусурман“ ашиг олур күл чэмалына,
Етмэк дилэр нэ нөв' илэ олса вусалына,
Эй һөсрэтийн чөкөнлөри налан өдэн чочуг!
Эй дилбэрэнэ тэрэдэ чөвлан өдэн чочуг!

Эй тифли-садэ, кээмэ согагларда бойлэ фэрд,
Аличэнаб эмулэрини билмэ чох да мэрд,
„Эй кэбки хошхүрам, күча мирэви бекэрд?
Гүррэ мэшо ки, корбейи абиц нэмаз кэрд!“¹
Йохдур нэмазэ сидг илэ иман өдэн, чочуг!
Эй дилбэрэнэ тэрэдэ чөвлан өдэн чочуг!

Нэр күшэдэ сэнэ тапылыр мин фэдайилэр,
Риши һэналы, сүрмэли көзлү вэфайилэр,
Софи мүрилдэр, мэшэдн, кэрбэлайилэр,
Чан тэк сэнин кэнара чекэр пуллу дайилэр,
Нэр ердэ аз дейнил сэнин мөһиман өдэн, чочуг!
Эй дилбэрэнэ тэрэдэ чөвлан өдэн чочуг!

Тэ'риф өдэр сэнин көрэ нэр мөһтэрэм киши,
Тэгдим өдэр сэнэ бир овуч сэбзэ-кишмиши,

¹ Эй хош сришлэ кокдик, һара козмойо кедврсэн? Өзүүлэ чох
өйчүүмэ ки, абиц пишик цамазададыр.

Хам олма, алма, анла нэдир бунларыя иши;
Мэ'сум олан мэзач илэ Йох сэбзэ сазиши,
Олмаз дүбарэ дэрдинэ дэрман эдэн, чочуг!
Эй дилбераңа тәрзә чөвлан әдән чочуг!

Чох нүктә вар, сән анламасан, анлар ашигин,
Ол нүктәйә чекәр сәрү саманлар, ашигин,
Ол баҳәбәр, олуб нечә э'янлар ашигин,
Молла Һәбибләр, Һачы Гурбанлар ашигин,
Элгиссә, чохду чаныны гурбаң әдән, чочуг!
Эй дилбераңа тәрзә чөвлан әдән чочуг!

ҮЧ АРВАДЛЫ

Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!
Лап дейәсән чин кими бир затдылар!

Бич-вәләдүзналара сөз батмайыр,
Мин дә нағыл ач, бириң алдатмайыр,
Кечди кечә, мәтләбә әл ҹатмайыр,
Сүбһ олар инди, бири дә ятмайыр,
Нәш'әмиә яхшы хәләл гатдылар!
Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!

Ңей языг арвад иши саманлайыр,
Қаһ Фатыны, қаһ Садығы янлайыр,
Зейди сейүр, Камиләни данлайыр,
Көрпә дейиил, һәр бири сөз анлайыр,
Әсл һәгигәтдә дә бәдзатдылар!
Лап дейәсән чин кими бир затдылар!

Бир дәлли шайтан дейиир, ач бәд башын,
Кәл бу һарамзадәләрин ат дашинын,
Бир-бириң гат бачысын, гардашын,
Әз бәдәнин, үз боғазын, кәс башын,
Көр мәни ахыр кимә охшатдылар!
Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!

Бир пара бидинләр олуб бәдкүман,
Дерләр: уюб арвада һачы филан,
Нәр кечә Гәзвинә сүрүр карван...
Сүбһи дә кәрмабәдә өйләр мәкан.
Лейк гаранлыг ерә даш атдылар!
Догрусу, бунлар дәхи бәдзатдылар!

Чох да мәни билмәйин әһли-мәчаз,
Гәсдим одур, мәс'элә олсун тәраз,
Гүслә мұсави ки, дейил дәстәмаз,
Гүсл илә бир рүк'этә миндири намаз...
Хасә чатыр фейзә үч арватдылар!
Бәхтәвәр олсунлар, әчәб чатдылар!
Бир нечә шейтана да ох атдылар!

Кәрчи сәваб әмр-ибадәтдәдир,
Әфзәли-фейз әһмәзи-таәтдәдир,
Лейк о фейзи ки, нәһайәтдәдир,
Мәнчә, һаман гүсли-чәнабәтдәдир.
Һейф мәни бу кечә тохдатдылар!
Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!

Бағрымы чатдатдылар,
Синәми охлатдылар,
Ил кечәни сүбһә тәк
Бирчә мәкәр ятдылар?!

СЭБР ЭЛЭ

Этсэ дэ алэм һамысы зэлзэлэ,
Аләми кэр тутса да йүз вэлвэлэ,
Кет юхуя, дурма, а гардаш һэлэ!
Говзама башын, чочугум, сэбр өлэ!

Гоншууларын чөһд өлэсэ сэн'этэ,
Етсэ дэ гейрилэри һүрриййэтэ,
Вермэ гулаг сөһбэти-миллийэтэ,
Онлар өбэсдир ки, дүшүр мөһнэтэ,
Эй ады инсан, өэү кэртэнкэлэ!
Говзама башын, чочугум, сэбр өлэ!

Зүлм өлэсэ хан илэ бэй ачлара,
Вермэсэ пул пуллу да мөһтаялара,
Рэһм олунмазса ялавачлара,
Чаны чөһэннэм, дүшэ ямачлара,
Бунлар үчүн тэнк өлэмэ һөвсэлэ!
Говзама башын, чочугум, сэбр өлэ!

Гойма, балам, оглууну сэн ушгула,
Горхусу вар, ахыры кафир ола!
Мэшгини вер огрулууга, сал йола,
Ахыры кэр багласалар гол-гола,
Я вел олуб дүшсэ дэ өлдэн-элэ,
Говзама башын, чочугум, сэбр өлэ!

Моллаларын эйлэмэ пис адыны,
Салма чөлэ эйбини, һэр задыны,
Сахлама чох бойлэ ишин ядыны—

Әтсә кәбин өзкәнин арвадыны,
Өзкәсинә әйләмә чох һәлһәлә,
Говзама башын, чочугум, сәбр әлә!

Һәр нә бәла кәлсә сәнни башына,
Зұлм әдәләр гөвмүнә, гардашына,
Гатса да дүшмәнләр ағы ашына,
Гәрг оласан ахыры көз яшына,
Мұхтәсәри, кечсә дә иш чәнкәлә,—
Говзама башын, чочугум, сәбр әлә!

* * *

Ай нәнә, бир гырмызы саггал киши!
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Зөһіллү, тәгвали, дили шүкрли
Сүрмәли көзлү, додагы зикрли,
Ағлы кифайәтли, дәрив фикрли
Гәлби мәһәббәтли, хошәһвал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Молла әдалы, софи кирдарлы,
Мәрсийәхан гаплы, мұрид арлы,
Һачы әмәлли, мәшәди карлы,
Нитги һәңгігәтли, сөзү фал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Бир кишиидир ки, нә чығыр, нә бағыр,
Кәзмәдә йүнкүл, данышыгда ағыр,
Сир-сифетиндән әлә бил нур яғыр,
Көрмәмишәм бир буна тимсал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Сөйләйир, ах! ах! нә көзәл чағ иди
Онда ки, рәһмәтлик атан сағ иди!
Иш бу дүканда мәнә ортағ иди,
Күндә сатырды нә гәдәр мал, киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Инди сәнниңдир бу дүкан сәрбәсәр,
Кәл, кет, отур, дур, е, ич, ол бәхтәвәр,
Гәм емә, долдур чибинә хұшқәбәр,
Ағрыны алсын гоча баггал киши,
Рұстәми-дәстанә дөнән Зал киши!

Бир белә яхшы киши олмаз, нәнә,
Күндө верир ләбләби-кишмиш мәнә,
Сейләйир, оглум, саба тез кәл енә,
Гойма гәминдән ола памал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Қаһ башымы, қаһ көзүмү әлләйир,
Қаһ будуму, қаһ дизими әлләйир,
Қаһ чәнәми, қаһ үэзүмү әлләйир,
Бир пара сөз дә дейир әһмал, киши;
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

* * *

А киши, бундан әзәл халгда һөрмәт вар иди,
Бинәва моллалара һөрмәтү иззәт вар иди.

Аға һәр яна ки, ангыр десә, халг ангырыды,
Ер үзүндә бәрәкәт, не'мәтү дәвләт вар иди.

Кимин ағзыйды ки, мән аг дейәнә гарә десин?
Һәр нәйә әмр әләсәм халгда таэт вар иди.

Һәрә өз әмринә мәшгүл иди, башы ашағы,
Нә бу моллай саташмаг, нә бу сөһбәт вар иди.

Әлм һардайды, мұсәлмән һарзда, гардашым,
Нә тәрәгги сөзү, нә сөһбәти-милләт вар иди.

А дәнүм башына, билмәм бу ҹаванлар нә дейир
Ки, әзәл онлара нә гүслү тәһарәт вар иди.

Ҙамысы кафиրә бәнзэр о һарәмәздәләрин,
Нә мұсәлманлыға онларда шәбанәт вар иди.

Бу ятан таифәни онлар оятыды, һейhat!
Кечди ол дәвр ки, моллалара раһәт вар иди.

Мұфтәхорлуг нә көзәл пешә иди тутмуш идим,
Нә аchan үстүнү карын, нә шәматәт вар иди.

Зиддимә сез дейән олсайды әдәрдим тәкфир,
Ишими гурдаласын кимдә нә чүр'әт вар иди?

Иди бу хырда ушаглар да әдир тә'нә бизә!?

Фөйт олуб кетди о әйләм ки, фүрсәт вар иди.

Ah, әфсус ки, кечди о көзәл дәвраным!
Раһәт идим ки, бу халг ичә чәналәт вар иди!

КАВУР ГЫЗЫ

Билмәм нә чарә эйләйим, ай Молла Нәсрәддин!
Чәрләтди лаң мәни бизим өврәт кавур гызы!

Он беш, он алты, бәлкә дә, он едди ил олур
Вардыр мәним эвимдә бу күлфәт кавур гызы!

Үч-дәрд ушаг дөгуб, гочалыб, дишләри дүшүб,
Бир кафтара дөнүбдү бу никбәт, кавур гызы!

Инди нә гәдр она дейирәм, сән гочалмысан,
Чохдур ишин, олур сәнә зәһмәт, кавур гызы!

Кәл разы ол ки, бир гыз алым, мән дә кеф чеким,
Нәм эйләсинг сәнә дәхи хидмәт, кавур гызы!

Бундан яна дөнүб исә мыр-мыр мырылдайыр,
Гоймур олам эвимдә дә раһәт, кавур гызы!

Бир сөйләйән йох, ай башы батыш, нә борчуна,
Наггын нәдир салырсан әдавәт, кавур гызы?!

Сүбһ олду дур, инәкләри сағ, чалха иеһрәни,
Дивара ях тәзәк, әлә гейрәт, кавур гызы!

Өркән, палаз, чаты тоху, ип товла, юн дара,
Тәндир гала, бишир чөрәк, аш, эт, кавур гызы!

Сал башыны ашагы сәп, анчаг ишиндә ол,
Палтар ю, әв сүпүр, әлә хидмәт, кавур гызы!

Йохса нә борчуна ки, әр өврәт алыр енә,
Өврәтсән, анчаг әйлә итаэт, кавур гызы!

Әрдир, өзү биләр, нечә өврәт алар, алар,
Нейван кими дурапар, баҳар өврәт кавур гызы!

Хандосту, аманды, голима, көлли! Дидары иманды, голима, көлли!

ЯТМАЙЫН, АЛЛАҢЫ СЕВӘРСИЗ

Османлылар, алданмайын, аллаңы севәрсиз!
Иранлы кими ятмайын, аллаңы севәрсиз!

Шад олмайын, эй севкли миllэт вүкәласи,
Османлыда чари ола гануни-эсаси!
Гануни-эсаси демә, иранлы эзаси,
Иранлыларын башларынын ганлы бәласи,
Огланлары өлмүш аналар матәми, яси,
Дерләрсә сизэ вар бу ишин сояра сәфаси —
Алданмайын, алданмайын, аллаңы севәрсиз!
Иранлы кими ятмайын, аллаңы севәрсиз!

Эввәлчә верирләр сизэ һүррийәти-әфкар,
Йә'ни, данышыб фикринизи эйләйин изһар;
Вәгта ки, данышдыз, вүзәра олду хәбердәр,
Мүтләг көрәчәкләр ки, чибишданә зәрәр вар,
Һәр фәнн илә олса говачаглар сизи начар,
Чүки бу йыгынчагда олур нағгыныз инкар,
Яхши буду топланмайын, аллаңы севәрсиз!
Иранлы кими ятмайын, аллаңы севәрсиз!

Кирәм ки, тәэррүзләр әдиб дә вүзәрайә
Бир нөв' илә өз фикринизи сохдуз арайә,
Та чатды хәбәр бир пара мүффисид үләмайә,
Мирзә Әли Әкбәрләр әлин ачды дуайә,
Тәкfir оху, лә'нәт топу дәйди үрәфайә,
Вармы элә бир шәхс әдә әһрары вигайә?
Бу әмри әбәс саймайын, аллаңы севәрсиз!
Иранлы кими ятмайын, аллаңы севәрсиз!

Я лил'әчеб, осмәнлылар, ая нә танырсыз?
Гапуни-әсаси верилиб я инанырсыз?
Мир Һашимү Фәзлүллаһыныз Йохму санырсыз?
Әксик дейил онлар, вәли, сизләр нә танырсыз!
Бир күн таныйыб онлары лабүд үсанырсыз,
Анчаг усанырсызыса да, ганә боянырсыз!
Гансызлары кәч ганмайын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими ятмайын, аллаһы севәрсиз!

Бир вәгтдә бизләр дә олуб хүррәмү хәндан,
Сандыг ки, верибләр бизэ һүрриййәти-вичдан,
Шүкр өтдик, адамчыллар олуб дахили-инсан...
Өвладымызы сахламадыг ханәдә пүнһан,
Һәч Мирзә Һесэн гырхлотуя верди бир оғлан,
Бу молланұмаләр десәләр: биздә вәр иман,
Йох, йох, она товланимайын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими ятмайын, аллаһы севәрсиз!

ИРАН ӨЗҮМҮНДҮР

Мән шаһи-гәви-шөвкәтәм, Иран өзүмүндүр!
Иран өзүмүн, Рей, Тәбәристан өзүмүндүр!
Абад ола, я галса да виран, өзүмүндүр!
Гануни-әсаси иәди, фәрман өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Вермишди атам кәр сизэ гануни-әсаси,
Бир молла кишийди, вар иди һилми, һәяси,
Билмәэди нәдир, лейк үмурати-сияси.
Әh, һәмшәри, сән әйнинә кей битли либаси!
Хәл'эт өзүмүн, тәхти-зәрәфшан өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Иранлы дейил, чүмлә билир Мәндәлийәм мән,
Құркани-чәфаву ситетмин чәңкәлийәм мән,
Иранлыларының башларының әнкәлийәм мән,
Соррам, ичәрәм ганларыны—чүн зәлийәм мән,
Лашә өзүмүн, эт өзүмүн, ган өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Кердүз ки, нечә сизләри тә'диб әләдим мән!
Баггал баласын лешкәрә сәртиб әләдим мән!
Атәшлә яхыб мәчлүси тәхриб әләдим мән!
Гур'аны даныб, анды да тәкәниб әләдим мән!
Сөвкәнд нәдир, әһд нә, фәрман өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Османлыда кәрчи учалыр бир пара сәсләр,
Алгышлайыр ол сәсләри һәп гырызызыфәсләр!
Гәм чәкмәйин, эй көһнәләр, эй көһнәпәрәсләр!
Ираныма тә'сир әдемә бойлә нафәсләр!
Бундан сора бу өлкәдә мейдан өзүмүндүр!
Мәхлүг өзүмүн, хәнчәри-бүрран өзүмүндүр!

Тэбризлиләрин кор идими көзләри өввәлг
Бир ердә кечиртдик кечә-күндүзләри өввәл,
Һаггымда йох иди оларын сөзләри өввәл,
Шаһ әтдиләр Ирана мәни өзләри өввәл,
Инди нә дейирләр дәхи? Дөвран өзүмүндүр!
Гызлар өзүмүндүр, көзәл оглан өзүмүндүр!

Иранлы кәрәк өмр әде зилләтдә һәмишә,
Ниңбәтдә, әсарәтдә, мәзәлләтдә һәмишә;
Иранлы кәрәк чап вәрә гүрбәтдә һәмишә!
Иранлы, штил, кет, яханы битдә һәмишә!
Хаган өзүмүн, кишвәрү саман өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шап өзүмүндүр!

ГОЙМА, КЭЛДИ!

Хандосту, аманды, гойма, кэлди!
Дидары яманды, гойма, кэлди!

Вай, вай! дейәсән бәшәр дейил бу!
Бир шәклә уян тәһәр дейил бу!
Аллаһы севәрсән, әр дейил бу!
Әрдоду, габанды, гойма, кэлди!
Дидары яманды, гойма, кэлди!

Ол күн ки, адахладыз, утандым,
Оғланды, дедиз, эрин, ииандым,
Әр бойлә олурмуш, инди гандым...
Хандосту, аманды, гойма, кэлди!
Кирдары яманды, гойма, кэлди!

Горхдум, ай аман, ярылды багрым,
Бир пазик ипә сарылды багрым,
Куп-куп дәйүнүб дарылды багрым,
Чаным ода янды, гойма, кэлди!
Кирдары яманды, гойма, кэлди!

Дудкеш кими бир папаг башында,
Ағ түкләри бәллидир гашында,
Кәрчи гочадыр—бабам яшында,
Хортданды, чоханды, гойма, кэлди!
Кирдары яманды, гойма, кэлди!

Ийрәнмишәм агзынын суюндан,
Гәтран гохусу кәлир боюндан,
Лап дөгрүсү горхмушам хоюндан,
Бир эф'и иланды, гойма, кэлди!
Кирдары яманды, гойма, кэлди!

ИСТИГБАЛЫМЫЗ ЛАГЛАГДЫР

Инанмам, сөйләмә артыг ки, фейзабад олур аләм,
Ягар имканин-рәһимәт, баги-әдлү дад олур аләм,
Догар хуршиди-һүрриййәт, бүтүн азад олур аләм,
Хәяли-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аләм!
Бу икән вәэ'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аләм!

Нә истәрсән, чаным, әл чәк, етәр фәряди-һүрги"йәт!
Нә япсын көһнәләрлә дилбәри-нөвзади-һүррий"әт?
Бүтүн әхваннын икон сәнкдил, чәлләди-һүрриййәт?
Хәяли-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аләм!
Бу икән вәэ'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аләм!

„Оху, тәһисл ила әһрази-һүрриййәт гылар инсан...“
Бу сөз пәк дөгрүдүр, эмма һаны мәктәб, һаны ирфаң
Галыркән өлкәмиз мәктәбсизин, өвладымыз надан,
Хәяли-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аләм!
Бу икән вәэ'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аләм!

Тәчелла әтдийин көрдүк о мәһбуби-диларамын,
Фәгәт ал гана гәлтан олдугун да көрдүк исламын,
Башындан чыхмадыгча Рей һәвасы шаһи-куннамын,
Хәяли-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аләм!
Бу икән вәэ'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аләм!

Әкәр сән көрмәдинсә зөвгүнү құлзари-экваннын,
Йәгни эт, мән дә көрмәм бир сәфасын ол құлустанын,
Сәну мәндән сора я дәйшилирми һалы дөвранын?
Хәяли-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аләм!
Бу икән вәэ'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аләм!

לְכַדְּבָרִים
וְלֹא כְּבָרִים
יְהִי שְׁמֵךְ

עַל גָּדוֹלָה
וְעַל קָטָנָה
יְהִי שְׁמֵךְ

בְּבָבֶל:

AХ ... X!..

Ах!.. нечэ кеф чэкмэли эйям иди,
Онда ки, өвлади-вэтэн хам иди!

Өз һәги-мәшрунни билмәэди эл,
Чөһрейи-һүррийэтэ құлмәэди эл,
Көзләрини бир кәрә силмәэди эл,
Гәзтәйә, журнала әйилмәэди эл,
Дайын әшиятдикләри өвһам иди,
Ах!.. нечэ кеф чэкмэли эйям иди!

Өлкәдә бунча йох иди эйбчу,
Нейләридиксә көрүңүрдү нику,
Халгда дидарымыза аризу,
Биздә вар иди нә көзәл абиру...
Нәрмәтимиз вачиби-ислам иди,
Ах!.. нечэ кеф чэкмэли эйям иди!

Милләтә чатдыгча гәм, эйяш идик,
Накимә—яр, амирә гардаш идик,
Гиблейи-таэткәни-овбаш идик,
Һарда аш олсайды ора баш идик,
Һәр кечә, һәр күн бизә байрам иди.
Ах!.. нечэ кеф чэкмэли эйям иди!

Кәрчи рия иди бүтүн карымыз,
Кар илә бәр'әкс иди кирдарымыз,
Лейк һамән вар иди мигдарымыз,
Нәччәт иди һәр кәсә күфтартымыз,
Халгын иши бизләрә икрам иди,
Ах!.. нечэ кеф чэкмэли эйям иди!

Эйбимизи чулғаламышды әба,
Һәр нә кәлирди бошалырды габа,
Ким нә ганырды,—нәди зөһүр рия?
Нахоша хаки-дәримиздән шәфа,
Сомәэмиз кә'бейи-әһрам иди,
Ах!.. нечә кеф чәкмәли әйям иди!

Бизләр идик халгын ишандыглары,
Пири-һидайәт дейә гандыглары,
Нур көрүрләрди гарандыглары,
Биздә иди чүмлә газандыглары,
Ким бизә пул вермәсә бәднам иди,
Ах!.. нечә кеф чәкмәли әйям иди!

Инди адамлар дейәсән чиндиләр,
Чин нәди, шейтан кимш бидиндиләр,
Лап бизи овсарладылар, миндиләр,
Ай кечән әйям, оласан индиләр!..
Оңда ки, өвлади-вәтән хам иди,
Ах!.. нечә кеф чәкмәли әйям иди!

МАҢИ-РӘМӘЗАНДЫР

Маңи-рәмәзандыр, енә мейдан да бизимдир!
Мейдан да бизим, әрсәдә чөвлан да бизимдир!

Сәрсүфрәдә әрбаби-ниәм мәһзәримиздә,
Э'заз илә, икрам илә дөврү бәримиздә,
Мин не'мәти-әлван дүзүлүг гәншәримиздә,
Сөвдайи-плов, шури-чыгыртма сәримиздә,
Фирни вә тәрәк, долма, фисинчан да бизимдир!
Бошгабда мұсеммаву бадымчан да бизимдир!

Сайл, гапыдан бахма бизә, пис көз атарсан!
Чох гангыма, дуррам, әлә вуррам ки, батарсан!
Рузи сәнә hәр ердә мүгәddәрсә чатарсан!
Бир шей әлинә кечмәсә, сән ач да ятарсан!
Биз назу ниәм әһлийк, әһсан да бизимдир!
Әһсан да бизимдир, шәрәфү шан да бизимдир!

Сәбр әйлә hәлә, яғлы гарынлар долар исә,
Дөвридә плов галмага имкан олар исә.
Кәр сүр-сүмүйүндән бу тәамын галар исә,
Бир шей етишәр hәм сәнә гисмәт олар исә,
Шымди hәләлик сүфре дә, газган да бизимдир!
Шәрбәт дә бизим, касә дә, финчан да бизимдир!

Сән hәр гапыда мин кәрә яһу да дейәрсән,
Еир көһиңе либас олмаса, чечим дә кейәрсән,
Бир парча чөрәк дүшсә явансыз да ейәрсән,
Кәр дүшмәсә, ач галмагы да мәшг әләйәрсән,
Биз мөһтәрәмик, не'мәти-әлван да бизимдир!
Гаймаг да бизим, гәһвә дә, гәллян да бизимдир!

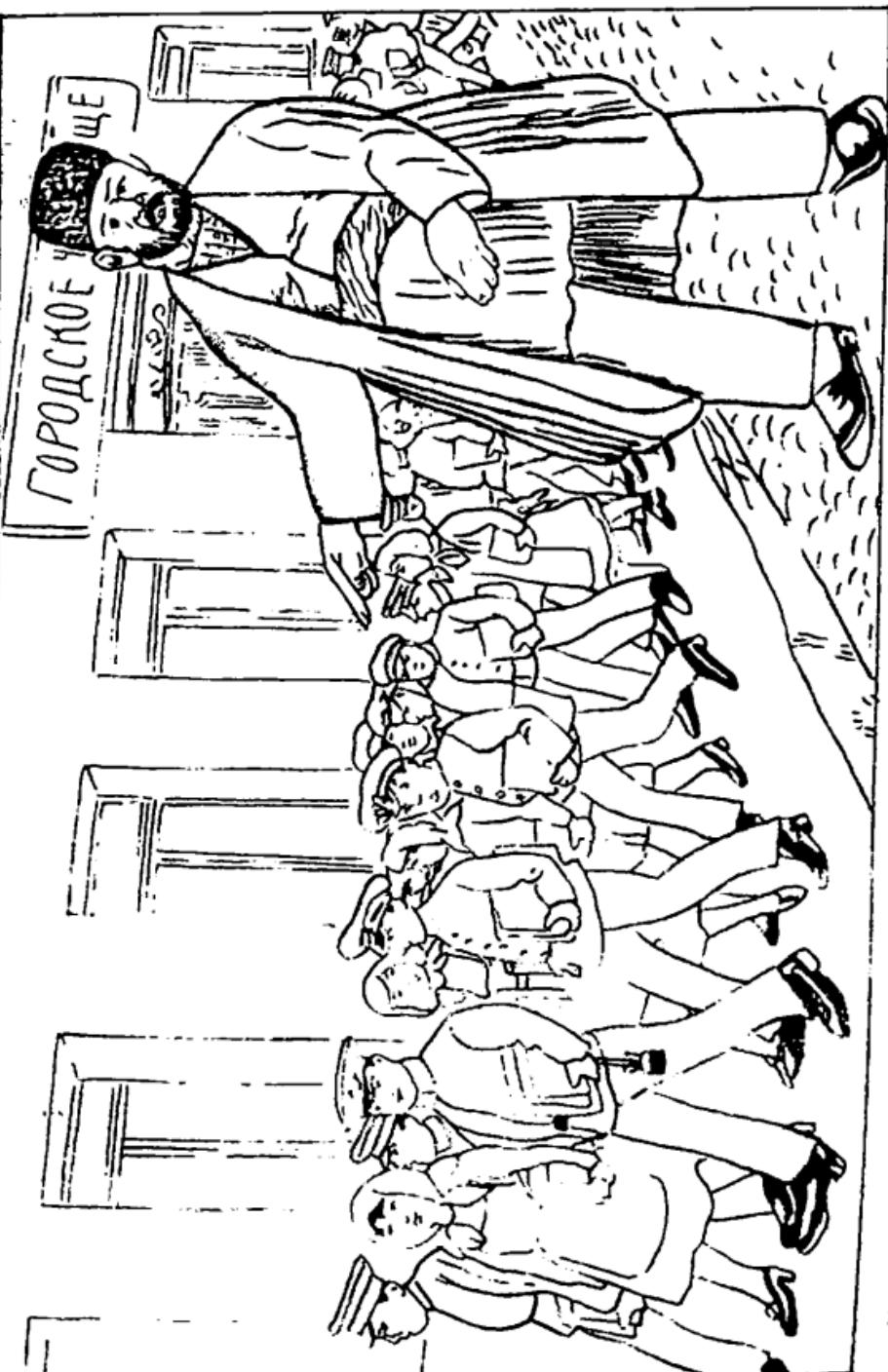
Асудә бурах бизләри өз һалымыз илә,
Зәһмәт чәкиб иш көрмүшүк әгвалимыз илә,
Рузи дешийи ачмышыг иғфалымыз илә,
Зилд исә дә әгвалимыз ә'малымыз илә,

Әлйөвм енә сәрвәту саман да бизимдир!

Тачир дә бизим, бәй дә бизим, хан да бизимдир!

Ә'ян да бизимдир!
Фәрман да бизимдир!
Чүнки рәмәзандыр,
Мейдан да бизимдир!

Нәнір олур бу чоңғаптар әзін бу ғойла-бы болыа? һара келір бу язылар, амай, бу болпа-бы бола?

Нейлэйэсэн, халга сөзүн батмады,
Гийлэлэрийн бир кэси алдатмады,
Чэрхечилэр дэ усаныб ятмады,
Иди ки, эхрара күчүн чатмады —
Топла гоёум-гардашны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Сэндэ күннэ галмады, гурбан сэнэ!
Сэ'й элэдин, чатмады мейдэн сэнэ,
Галды фэгэт һэсрэту һирман сэнэ,
Чүнки һарам олду фисинчан сэнэ,
Иди е өз бозбашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!
Ярдымы Сэттар башыны, Мир Һашым!

* * *

Сәд шүкүр ки, Йох иди бу саэтдә мәним тәк
Бир мө'минни-пакизә бизим кәтдә мәним тәк!

Сабигдә ки, эйями-түфуллыйәтим иди,
Әһли-нәзәри валең әдән сурәтим иди,
Әрбаби-һәвәс мәсти-мәйи-вәсләтим иди,
Вәгтә көрә бир пара әмәл адәтим иди...

Бир тифл ола билмәэди ләягәтдә мәним тәк,
Начы әмиләрлә ола сәһбәтдә мәним тәк!

Вәгта ки, чаван олдум, ийирми бешә чатдым,
Әввәлки ишин вәгти өтүшдү, ону атдым,
Әмма демә тәнбәл кими бир күшәдә ятдым,
Ачма ишин үстүн ки, нә алдым вә нә сатдым...

Анчаг көрүйорсан ки, бу саэтдә мәним тәк
Йох бир киши дәвләтдә бизим кәтдә мәним тәк!

Һәр шүғл үчүн әрбаби илә дурдум, отурдум,
Һәр сейди ширкар этмәк үчүн дамымы гурдум,
Һәр вәгтә мұнасиб оларaq фәнними вурдум,
Тапдым ени бир һийлә, олардан кери дурдум;

Иди баҳасан чүмлә чәмаәтдә мәним тәк,
Наша, көрәсән бар киши таэтдә мәним тәк!

Көрдүм бу чаһан әһлини мәп чүни мәчәзи,
Әввәлчә олуб мәшһәди, вонкаһ һичәзи,
Нәчдән гайыдыбы алдым элә шүғли-намази,
Салдым арая мәс'әлейи-тулұ дирази,
Көрдүм ки, дәхи йохдур һәгигәтдә мәним тәк
Бир мө'минни-пакизә бизим кәтдә мәним тәк!

Гаре, сөзүмү дәрк әлә, кәр варса шүүрун,
Фәндүн вар исә өртүләчәк чүмлә гүсурун,
Кәр садә исән мин дә экәр олса һүзурун.
Зұлмәт көрүнүб дидейи - мүфсилләре нурун
Тәкfir әдәчәкдир сәни әлбеттә, мәним тәк
Мин мө'мини - нөв саҳтә һәр кәтдә мәним тәк!
Һасиl, вә саяг исә, бу саэтдә мәним тәк
Йох бир киши һөрмәтдә бизим кәтдә мәним тәк!

КИШИ

Дурма, йыхыл ят һәлә, Фаһрат киши!
Әсри көрүб галма белә мат, киши!
Инди олуб йорганыш үчгат, киши!
Саггалыны бир-ники йыргат, киши!
Чәк башыша йорганыны, ят, киши!

Өввәли-шәбдән узаныbsan белә,
Раһәти ятмагда ганыbsan белә,
Яхши да, әлһәг, инаныbsan белә,
Лакин инәнмәм, усаныbsan белә,
Чәк башына йорганыны, ят, киши!

Өмр өтүшүб, баш агарыб ун кими,
Диш төкүлүб, саггал олуб юп кими;
Синэ чекүб, бел бүкүлүб пун кими;
Кәрчи олубсан гоча меймун кими,
Лейк енә рүбәни-мәл'үн кими,

Тез көтүрүб тирикыны ат, киши!
Галиныны чагла, хорулдат, киши!
Бир гәдәр өз синәни тохдат, киши!
Чәк башына йорганыны, ят киши!

ЗАҢИДӘ ТӘКЛИФ

Зәңида, кәл союнаг бир кәрә палтарымызы,
Чыхараг зәңирә батиндәки әфқарымызы,
Пишкәни-нәзәри-хәлгә тутаг вәримызы,
Көрүб онлар дәхи тәһиггә әләсүн карымызы,
Һәр кимин ағы гара исә утансын, а балам!
Бәлкә илләрчә ятанлар бир оянсын, а балам!

Һәләлик кәл унудаг, фильмәсәл, өз лафымызы,
Иддиамызыча ачаг айинейи-сафымызы,
Аллаг айинәйә гаршы бүтүн әснафымызы,
Көстәрәк онлара, инсаф үчүн, инсафымызы,
Һәр кимин ағы гара исә утансын, а балам!
Бәлкә илләрчә ятанлар бир оянсын, а балам!

Нола бир ләһәлик олсун атаг әлгабымызы,
Чыхараг һөрмәти чалиб олан эсвабымызы,
Топлайаг бир ерә ә'дәмымызы, әһбабымызы,
Мәһәзәри-насә гояг сиретү адабымызы,
Һәр кимин һалы фәна исә утансын, а балам!
Бәлкә илләрчә ятанлар бир оянсын, а балам!

Кәл язаг шәрт үчүн өз тәрчүмәйи-һалымызы,
Һәм дә дөгрү олараг шәрһ әдәк әһвалимызы,
Халг тәһиггә әләсүн һалымызы, галымызы,
Анлаңылар да, нәлур, гәейи-амылымызы,
Һәр кимин гәлби гара исә утансын, а балам!
Бәлкә илләрчә ятанлар бир оянсын, а балам!

ШАҲИНАМӘ

Шәһим, таҷидарым, гәви шөвкәтим!
 Мәләк-әһтишамым, фәләк-рүф'әтим!
 Экәр лутфлә сорсан әһвалымы,
 Бу намәм сәнә билдирир һалымы.
 О күн ки, һүзүрундан әтфи-инан
 Эдиг суйи-Тәбризә олдум рәван,
 Бу әэм илә ким, шир тәк чәнк әдим,
 Мұчанидләрә әрсәни тәнк әдим,
 Фәдаиләри өлдүрүм Хан илә¹,
 Бияланлары долдурум ган илә.
 Рикабымда бир төвсәни-бадпа,
 Ачылмыш башым үстә зәррин лива;
 Йәминү йәсарымда сәрһәнкләр,
 Нә сәрһәнкләр—Рүстәми-чәнкләр!
 Гошун сейл тәк рубәрудә рәван,
 Һәшәм хейл тәк һәр тәрәфлә дәван,
 Боюнларда ексәр гәтари-фишәнк,
 Револверләр әлдә, һәмайил түфәнк.

---

¹ Сәттар хана ишарәдир.

Чалынмагда шейпурлэр, найлэр,
Учалмагда лэшкэрдэн уррайлэр.

Чэкилмэктээ эррадэдэ туплэр,
Тэбиллэрдэ фэрийд күп-куплэр.

Бэли, мэн бу фэрхэндэ игбал илэ,
Бу шөвкэтлэ, сэтвэтлэ, ичлал илэ

Өтүб гатдадым Йолларын аз-choхун,
Кэлиб та ки, Тэбрээ олдум йохун.

Буюрдум, чалынсын нейүү куслэр,
Вэ кетсии хэфи шэһрэ часуслэр.

Бу иш, фикр эдирдим ки, бир долмады,
На мэн сэйлэдим бир кедэн олмады;

Кэлиб гейзэ һөкм эйлэдим лэшкэрэ,
Ачын шэһрэ үч яндан од бир кэрэ.

Ачылдыгда атэш эдэрдин күмав
Ки, көйдэн ерэ од ягыр накәһан.

Фэдаилэрийн тэнкэ дүшдү иши,
Өлүб ордача галды доггуэ киши.

Көрүб чүн бу өвзай Сэттар хан,
Вуруб шир тээк нэ'рэ чекди фэган:

— Мүчанидлэр, эй гейрэтийн канлары,
Гэнимэт билин бойлэ мейданлары!

Һэятын галыр биздэ сон саэти,
Агырдыр бу сон саэтийн гиймэти!

Нэ бир хидмэт өтмишсийнээ миннэтэ —
Бүтүн бэстэдир ишбу бир саэте!

Бу сөз бойлэ тэ'сир эдиг лэшкэрэ, —
Һамы чану дилдэн деди бир кэрэ:

— Нэ өлмэк, биз өлдүрмэйэ һазырыг!
Кэр өлсэк дэ бу эмрээ шакирик!

Дейиб бу сөзү шэһрдэн чыхдывлар,
Элэ гыздылар тэһрдэн чыхдывлар.

Мүчанидлэрийн чүнбүшүндэн һаман
Дейэрдин ки, бир мөншэр олду эян:

Дүшүб сәчдөйә чүмлә ихлас илә,
Нияз әтдиlәр ниййәти-хас илә;
Дуруб бир сага, бир сола кетдиlәр,
Гәфиldән бизә бир hүчум әтдиlәр,
Йәмини йәсарә гатыб вурдулар,
Бизи әэдиlәр, дәйдүләр, гырдылар.
Дәдәм вай, мәкәр бойлә дә чәнк олур?
Нәлә лап узагдан нәфәс тәнк олур!
Хүсүсән мәкәр бойлә дә Хан олур?
Бу сәтвәтлә дә мәрди-мейдан олур?
Бу һалы көрүб хирәләпди көзүм,
Чәһеннәм гошун, өлмүш идим өзүм...
Дедим, яхшылыр бир даға дырмашым,
Өлимдә сәламәт гала та башым;
Гачыб мәрд-мәрданә чыхдым даға,
Бахырдым о ердән сола, һәм сага;
Нә көрдүм, гәңыр түлкү нисбәт гошун,
Өзүн дә көрәйдүн кәләрди хошун!
Нарай басдым, аһ, ваһ, аман, гачмайын!
Давам әйләйин бир заман, гачмайын!
Сөзүм батмады ләшкәрин бейнинә,
Ох, ох! батды ох дәвләтин әйнинә!
Гошун гачды, бошланды мейдани-чәнк,
Бүтүн кетди йәғмайә тупу түфәнк.
Чу көрдүм олур вәэ'и-һалым тәбаһ —
Кәтирдим ийирми газагә иәнаһ;
Янаң гәлбима санки су сачдылар,
О ердән алыб да мәни гачдылар.
Будур сурәти-әрзи-һалым мәним,
Мұчаһидләр илә чидалым мәним.
Гәви шөвкәтим, инди фәрман нәдир?
Буюр, мал нәдир, баш нәдир, чан нәдир?
Әкәрчи гачаркән аты йормушам,
Енә hәр иә hөкмүн ола дурмушам.

АРЗУ

Нэ дэрс олайды, нэ мэктэб, нэ өлмү сэн'эт олайды!
Нэ дэрсэ, мэктэбэ, өлмэ, филанэ начэт олайды!

Нэ сандалы, нэ гарапдаш, нэ лөвхү миз, нэ тэбашир,
Нэ дэфтэрэ, гэлэмэ, кагыза бу рэгбэт олайды!

Нэ мэдрэсэ, нэ мүэллим, нэ бу үсули-чадидэ,
Вэ нэ ушагларымызда бу габилийэт олайды!

Нэ эхлимиздэ айыглыг эламэти көрүнчейди,
Нэ бир пара охумушларда бу зэкавэт олайды!

Нэ хисс олайды чаванларда эмр-миллээтэ гарши,
Нэ бу чаванлар олайды вэ нэ бу миллэт олайды!

Дүшэйди даш о күнэ ким, гэзет-мазет сөзү чыхды,
Гэзет ишин төрэдэн набэкарэ лэ'нэт олайды!

Нэ күндэ, һэфтэдэ, айда чыхан гэзет вэ нэ журнал,
Нэ мэтбээ, нэ мүхэррир вэ нэ тэбаэт олайды!

Нэ Шэрг олайды, нэ Өгсайи-шэрг, һэм нэ Жапоня,
Нэ онларын һүнэри халга дэрси-ибрэт олайды!

Нэ шэфхи „Сур“ Чэханкир, нэ Мэлик-Мүтэклим,
Нэ бе'зи кишвэри-Иранда бу лэчачэт олайды!

Нэ Түркяда бу ганун-эсаси нэшр олуунайды,
Нэ биэдэб ени түрклэрдэ бунча чүр'эт олайды!

Нэ хортгаяйды бу шэкл илэ Молла Нэрэддин, эй каш!
Нэ калба Сээзалыларда бу ховфу вэхшэт олайды!

О көһнэлээрдэн эчэб ким, утамайыб да дэйнэрлэр:
Кэрэк бу эсрэ көрэ бойлэ, бойлэ адэт олайды!

Бу бишүүрларыш ағлына, көмалына бах бир!
Гадам көмалыныза! Бары сиздэ гейрэт олайды!

***

Бир бәһанә әлдә үнван әтмәли бундан сора
Бүсбүтүн мәхлугә з'лан әтмәли бундан сора!

Нов үсулуң шәр'ә бәр'әкс олдугун изаһ әдиб,
Көһнәни тәтбиги-гур'ан әтмәли бундан сора!

Хасә бу журнал, гәзет әмриндә бир фитва талыб,
Сәдд раһи-иәшри-ирфан әтмәли бундан сора!

Бойлә иш, бунча гәзет, булча мазет олмаз, чаным!
Бунлары мәһкүмі-бүтлан әтмәли бундан сора!

Дин кедир, мәэһәб кедир, гәдри итир моллаларын,
Чарейн-әмри-мүсәлман әтмәли бундан сора!

Һәр етән кәндін мүһәррир әлдә әдиб мин сез языр,
Бунлары мәтруди-өвтан әтмәли бундан сора!

Кәсмәли һәр нөв илә олса пүфузун, һөрмәтиң,
Сәрбәсәр аварейи-пан әтмәли бундан сора!

Чырмалы дәфтәрләрин, сындырмалы чернил габын,
Фикри тәрвичи-гәләмдан әтмәли бундан сора!

Мұмкүн олса лап кекүндән галдырыб бир зәнн илә
Чұмлә мәтбуаты виран әтмәли бундан сора!

Сиййәма, шаирләрн һөкмән вә һөтмән зор илә
Харич-әз-исламу иман әтмәли бундан сора!

Мұхтәсәр, һәр ким ки, көрдүн фәһми вар, бир
сез ганыр, —

Құфр илә мәшһүри-дәвран әтмәли бундан сора!

Архадзшлар, әл'әман, кәл тәз вериб дә әл-әлә,
Һәм бу Йолда әһдү пейман әтмәли бундан сора!

Аид олмур инди бунлардан бизә бир мәнфәэт,
Пул верәрләрсә, мүсәлман әтмәли бундан сора!

СӘБӘБ БОЙНУ ЙОГУН ОЛДУ

Гәму мөһиәт фүзүн олду,
Сәбәб бойну йогун олду!
Әлифләр дәңдү нүн олду,
Сәбәб бойну йогун олду!

Нә үчүн кишвәри-Иран
Олур шәхсиййәтә гурбан?
Мәкәр байгуш севир виран
Вә я тале зәбүн олду?
Сәбәб бойну йогун олду!

Нәдәц олду ики дилли,
Үрәкләр галды нискилли,
Дагылды мәчлиси-милли,
Әмәлләр сәрикүн олду?
Сәбәб бойну йогун олду!

Нечин мәшрутә багланды,
Мүзәввирләр гочагланды,
Гарынлар дойду, ягланды,
Вәтән дәрүлчүнүн олду?
Сәбәб бойну йогун олду!

Гәсәм этди инандырды,
Нечин рә'йин доландырды,
Өзүн дүнья аңдырды,
Мұтни-нәфси-дүн олду?
Сәбәб бойну йогун олду!

Нэдэн лэгв олду пейманлар,
Верилди олду фэрманлар,
Бүтүн одланды гур'анлар,
Чинайэт рәһиңмун олду?
Сәбәб бойну йогун олду!

Нэдэн галхышды хулганлар,
Сатылды пула иманлар,
Текүлдү бикүнаң ганлар,
Үрекләр лаләкүн олду?
Сәбәб бойну йогун олду!

Нэ үчүн сусду натигләр,
Алыйнды һәбсә садигләр,
Фәгәт бә'зән мұнафигләр
Варыб шурүл'үон олду?
Сәбәб бойну йогун олду!

Нәдир тәкфири „Әхбар“ын,
Нәдир тәһгири „Әбрар“ын
Нәдир тәгсири „Әһрап“ын
Ки, бәйлә гәрги-хүн олду?
Сәбәб бойну йогун олду!

Гүрури-интиһасындан,
Һәя гылмаз әдасындан,
О „кейфи-майәша“сындан
Нечин „лайәс'әлүн“ олду?
Сәбәб бойну йогун олду!

ИСТИГБАЛ БИЗИМДИР

Етэр, чаным, чәкил кет, этмә чох тәбхири-һүрриййәт!
Бизим газгандың ойнамаң кәфкири-һүрриййәт!

Һаны, дерсән: „Киризандыр вәтәндән лейли-истибад“?
Мәкәр көрмәэмисән әтрағы тутмуш хейли-истибад?
Бу күн Ираны ексәр гапламышдыр сейли-истибад?
Языг! Өлчмәкдәдир хүни-чәһаны кейли-истибад,
Һәлә Тәбриздә вар иштәһайи-мейли-истибад!

Етэр, чаным, чәкил кет, этмә чох тәбхири-һүрриййәт!
Бизим газгандың ойнамаң кәфкири-һүрриййәт!

Демә: „Тиги-рәшадәт хийрәсази-чешми-имкандыр“!
Де ким: тәкфир үчүн тиги-зәбаяң һәр ердә бүррандыр!
Дейән кафир мұсәлмана саныр кәнді мұсәлмандыр;
Бу күн һаг сөйләйәп һәр кәс олурса күфө шаяндыр;
Көзәл бир әсрдир: гәһти-шүүрү әглү ирфандыр!

Етэр, чаным, чәкил кет, этмә чох тәбхири-һүрриййәт!
Бизим газгандың ойнамаң кәфкири-һүрриййәт!

„Мұчаһид ғалхызыбы, дерсән, шүкуһин мұлки-Иранын—“
Буна тәмкін әдәрми чакәраны шаһи-зишанын?
Буна разы олурму гейрәти, намусу ә'яны?
Бу йол бир шанлы гурбанқаһыдыр инсағын, иманын!
Нә иман вәгтидир?! Аңчаг көзәт хейрин чибишданын!

Етэр, чаным, чәкил кет, этмә чох тәбхири-һүрриййәт!
Бизим газгандың ойнамаң кәфкири-һүрриййәт!

Өвөт, „сэхрайн-Иран догрудан бир одлу мейдандыр“,
Фэгэт ол одлу мейданда дуран бир шири-гэррандыр,
Вэли, мин һийлэкэр, түлкүсифэт һэр ян нүмаяндыр,
Ятыб иранлылар, накаһ көрөрлөр өлкө вирапандыр,
Һэлэ гой сэйлэсинглэр дэ — мүчанид намүсэлмандыр,

Һэлэ гой эйлэсинглэр бүсбүтүн тэкфири-һүрриййэт!
Десинглэр дэ — бизэ лазым дэйил тэ'мири-һүрриййэт!

НЕЙЛИЙИМ, ЭЙ ВАЙ!

Нейлийим, эй вай! бу урус башдылар
Билмәйирәм һардан ашыб-дашдылар!
Өлкәдә күндән-күнә чохлашдылар,
Һәр әмәлә, һәр ишә чулгашдылар,
Гоймайын, ай көһәләр, ай яшдылар!
Нейвәрәләр һәр ерә дырмашдылар!

Һәр бири мин күнә иш пчад әдиր,
Мәчлис ачыб нитгләр ирад әдиր,
Шиң икән сүнниләри шад әдиր,
Сүнни икән шиәйә имдад әдиր,
Санки булар бир-бира гардашдылар,
Йохду тәэссүбләри, чашбашдылар!

Неч бири өз мәзһәбинин һөрмәтин
Көзләмәйир, көзләйир әл гейрәтин;
Чүмләси бир йолда гоюб ниййәтин,
Хошламайырлар аталар адәтин;
Чүнки нә сүнни, нә гызылбашдылар,
Бир ява шейдир бу башы дәшдылар!

Әмир тәэссүб ола бүтлан нечин?
Сүнни дейә шиәләрә чан нечин?
Шиң билә сүннини инсан нечин?
Бирләшә йәни бу мүсәлман нечин?
Нүммәт әдин, дин кедир, ай башдылар!
Гоймайын алдатды бизи сашдылар!

Ипди ки, дүйдүг буларын ииййэтин —
Чәһд эләйин поzmага чәм'иййэтин!
Буллары поzmаг бизә олмаз чётин:
Һарда ки, көрдүз охуун лә'нэтин,
Һөкм б.әйин, күffрлә улгашдылар,
Дини-худадан гырылыб гашдылар,
Чүмләси кафиirlәрә йолдашдылар,
Чүни тәэссүбләри йох, чашдылар!

* * *

Чатлайыр, Ханбачы, гэмдэн үрэйим,
Гавышыб лап ачыгымдан күрэйим.

Нола бир эйдэ гояйлыз гарабаш,
Вермэйэйдиз мәни бу әбләһә, каш!

Мәп ки, дамдан, бачадан баҳмәз идим,
Су кими һәр тәрәфә ахмаз идим.

Һәрзә-һәрзә данышыб құлмәз идим,
Әр нә шей олдуғуну билмәз идим;

Отурууб ач комасында атамын,
Биш-дүшүң һазыр әдәрдим анамын;

Битләйәрдим нәнәмни баш, яхасын,
Ямаярдым бабамын чул-чухасын,

Тез дуруб сүбһ сагардым инәйи,
Хансәнәмдән диләмәздим көмәйи;

Нейләйирдим бәзәйи я дүзәйи?
Дама, дивара япардым тәзәйи.

Атам әллаф, бабам дүлкәр иди,
Гардашым чулфа, әмим каркәр иди,
Ханбибим фалчы, нәнәм бағ тохуян,
Биздә, һаша, йох иди бир охуян!

Эвимиздә вар иди һәр нә десән:
Гатыг, айран илә гаймаг, нә есән!

Нә билирдик нә зәһирмәрды китаб?
Биз олан әвдә һачан варды китаб?

Бұсбұтүн күл кими инсанларыдыг,
Нә мүэллим вә вә дәрс анларыдыг;

Дәфтәрин андыра галмыш сөзүнү
Эшидиб көрмәмиш идик үзүнү.

Бойлә бир тәрбийәли әвдә мұдам
Бәсләдиз мән кими бир сәрви-хұрам.

Вай о күндән ки, мәни ад әләдиз,
Әлә билдиз дә ки, дилшад әләдиз.

Мән дә сандым ки, дөнүб бәхтәвәрә,—
Көдірәм бир нәфәр инсана әрә.

Нә билим бойлә дә инсан вармыш,
Шәкли-инсана да һейваң ға, мыш.

Әр охурмуш да, язармыш да, анат!
Әр дейил, мөнлик азармыш да, анат!

Әр дейил, шаир имиш ханәхәраб!
Фикри язмаг, охумаг, шүглү китаб...

Салдыз ахырда яман һала мәни,
Әрә вердиз дә бу гәффала мәни.

Қаһ языр, қаһ охуюр, қаһ данышыр,
Құндә бир һәрзә китабнан танышыр;

Қаһ кедир фикрә, бәрәлдир көзүнү,
Мәһв олур ойлә ки, билмир өзүнү;

Сүбһ олунча кечәләр дарга кими
Ятмайыр, гыр-гыр әдир гарга кими;

Қаһ да бир ятса да вахтында әкәр,
Чәкмәйир юхладығы бир о гәдәр,

Гәфләтән бир дә көрүрсән ки, дуурү,
Яндырыб лампаны чыллаг отурур;

Башлайыр ятдығы ердә тәзәдән
Охуюб язмага бир дә тәзәдән.

Белә од олмаз, анат, бойлә ало!
Од дейил, янғы дейил, ловдур, ло!

Каһ көрүрсәв ки, миз үстә йыгыллыр,
Бахырам һалына гәлбим сыйхаллыр;

Бир карандаш, бир-ники пара кагыз
О гәдәр чәкмир — олур гара кагыз.

Хейрини, шәррини ганмыр бу киши!
Йорулуб бирчә усанмыр бу киши!

Бизим әвдә бахасан һәр тәрәфә —
Тахчая, бохчая я ким, ирәфә —

Көрәчәксән бүтүн ишкафдә кагыз,
Касада, нимчәдә, бошгабда кагыз;

Йыгыллыб дағ кими һәр янда китаб,
Эвдә, дәһлиэдә вә әйванда китаб.

Дейирәм, ай киши, бир кәл өзүнә,
Бу нә ишдир, а күл олсун көзүнә!

Бу әмәл әтди сәни ханәхәраб,
Пулларын дәндү бүтүн олду китаб.

Охудугча көзүнүн гарәснини
Апарыр, тап башынын чарәснини.

Пул кедир, табу тәванын да кедир.
Үстәлик бир гуру чанын да кедир.

Кәсбкарлыгдән элин чыхды, усан!
Әр олан ердә көрүм йох оласан!

МӘНИМКИ БЕЛӘ ДҮШДҮ!

Гәм раһнүмун олду, мәнимки белә дүшдү!
Дил вәртейи-хун олду, мәнимки белә дүшдү!
Әл дөңдү чүнүн олду, мәнимки белә дүшдү!
Тале мәнә дүн олду, мәнимки белә дүшдү!
„Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!“

Сән, Мәмдәли, горхма!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Дөвран өзүнүндүр!

Гафилмишәм әһвалыма сөвдайи-сәримдәп,
Сөвдайи-сәрим әтди мәни тачи-зәримдән,
Ришәм кәсилирышиш демә кәскин тәбәримдән,
Мәшрутәйи салмагда икән мән нәзәримдән —
Ол нурул'юн олду, мәнимки белә дүшдү!
„Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!“

Сән, Мәмдәли, гачма!
Наәһлә әл ачма!
Мейдан өзүнүндүр!

Неч файдәбәхш олмады тәдбирләрим, һейф!
Кәшф олду бүтүн аләмә тәгсирләрим, һейф!
Бәр'әкс әсәр әйләди тә'бирләрим, һейф!
Алдатмады бу миаләти тәэзвирләрим, һейф!
Йылдыздакы... Йылдыздакы тә'мирләрим, һейф!
Нәп күн-фәйәкун олду, мәнимки белә дүшдү!
„Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!“

Сән, Мәмдәли, бәрк дур!
Торбалары долдур!
Хырман өзүнүндүр!

Шейпур дейил, тәбл дейил, сур чалынды,
Өкс әйләди сурун сәси һәр гәлбә салынды,
Бир шәбдә отуа иллик үмуратым алышы,
Османлыларын шаһы вәтәндән говаланды,
Иш дөндү оюн олду, мәнимки белә дүшдү!
„Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!“

Сән, Мәмдәли, горхма!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Төхраи өзүнүндүр!

Сән вүр ишини, дурма кери мәкруү һийәлдән!
Мән гопладыгым шейләри һәп гапдылар элдән.
Бүнлар кечәр, аммә һәлә вар горхум әчәлдән...
Сән гарны йогун бир шей идин рузи-әзәлдән,
Бойнуга да йогун олду; мәнимки белә дүшдү!
„Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!“

Сән неһрәни чалха!
Неч баҳма бу халха!
Айран өзүнүндүр!

Этдим гәсәм, амма өзүмү сәһвә сандым,
Камил пашалар чидә әдән фикрә инандым,
Баҳдым сәнә өз әһдими, пейманымы дандым,
Илләрчә, заманларча, бу күп дандыгым андым.
Тарихи-гүрун олду, мәнимки белә дүшдү!
„Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!“

Сән, Мәмдәли, горхма!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Мейдан өзүнүндүр!

Мәэлүмларын туттуду мәни абында,
Инчиди хәянәтләрим аллаңы ахырда,
Олдум Саланик гәл'әсинә раһы ахырда,
Мәнфалар ара түрккләрин шаһы ахырда,
Мәчбури-сүкүн олду, мәнимки белә дүшдү!
„Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!“

Гач, Мәмдәли, дурма!
Чох синенә вурма!

Мэндэн көтүр ибрэг,
Сүлгү өйлэ, гудурма!
Валлах вэ биллах,
Инсансан, инан, ах,
Фэрман кедэр элдэй,
Саман кедэр элдэй,
Ялныз нэ ки, Тегран,
Иран кедэр элдэй!

88

Чох учуэ гиймэта юэр шей сатырам. Ай элан! мэмлэкэти-Рей сатырам!

САТЫРАМ

· Пойдайы, салмады өл дил боғаза...
Эйби Йох, көрчи гоюлдуг логаза,
Яз бу ә'ланымы да бир кағаза:
Ачмышам Рейдэ кениш бир мағаза,
    Чох учуз гиймәтә һәр шей сатыра!
    Ай алан! мәмләкәти-Рей сатырам!

Мағазамда тапылыр һәр чүрә зад:
Чами-Чәм, рә'йәти-Кей, тәхти - Гүбад;
Көрчи базарымы әтмәкдә кәсад
Сә'й өдир бир пара Иранни нәжад.
    Лейк мән бахмәйырам, һей сатыра!
    Ай алан! мәмләкәти-Рей сатырам!

Нә кәрәклир мәнә бир мұнча үмур
Ки, әдә гәлбими биһиссү һүзүр?
Бабама вермәди әл „абәки-шур“,
Дейиләм нахәләфү набәшүр.
Гәсри-Ширинн, эсәри-Кей сатырам!
    Ай алан! мәмләкәти-Рей сатырам!

Истәмәм нури, гаранлыг севирем,
Мұлки-Ираны думанлыг севирем,
Бошлайыб шәһри ябанлыг севирем,
Бәсди шаһлыг, дәхи хаплыг севирем,
Сәбзивар илә Мәямей сатырам!
    Ай алан! мәмләкәти-Рей сатырам!

Сөз мәним, әв мәним, әсрар мәним,
Ирзу намус мәним, ар мәним,

Мал мәним, мәсләһәти-кар мәним,
Сатырам, дөвләти-Гачар мәним.
Кимә нә дәхли ки, мән шей сатырам?!

Ай алан! мәмләкәти-Рей сатырам!

Шаһ мәшрутә-пәнаһ олмаг исә,
Эл гоян вәз'лә шаһ олмаг исә,
Күш бир әмри-сұпаһ олмаг исә,
Шаһ олуб һәмдәми-аһ олмаг исә
Хан олуб, нуш әләйіб мей, сатырам!
Ай алан! мәмләкәти-Рей сатырам!

НЕЧИН ВЕРМЭЙИР?

Бирчэ бу мэшрутэни шаһ нечин вермэйир?
Каһ верир фильмэсэл, каһ нечин вермэйир?

Кэрчи бу күн шаһ бизим башымыза сайэдир,
Нами-һұмаюну һәр мәтләбә пираійәдир,
Лейк бу аңчаг һаман көрдүйүнүз гайәдир,¹ —
Һәр сәсә бир сәс верир, кәндиси бимайәдир,
Йохсуза олмаз демәк — вар... нечин вермэйир?
Бирчэ бу мэшрутэни шаһ нечин вермэйир?

Һәрәэ данышма, киши, көзлә әдәб зинһар,
Шаһымызы билмә чох ойлә сәфаһәтшиар,
Әгли-сәлим әһлиидир бүсбүтүн али-Гачар,
Вермэйир әлбәттә бир һикмәти ғар, сирри вар,
Йохса бу кейфиййәтә раһ нечин вермэйир?
Каһ верир фильмэсэл, каһ нечин вермэйир?

Йох бу ишин башга бир һикмәти я миқмәти,
Әйри отур, дүз даныш, вазеһ әдәк сөһбәти,
Бир кәрә ал бойнұна вар языгын никбәти.
Шаһ چаванбәхт исә бәс нә сәбәб милләти
Һәфтәдә бир алдадыр, каһ нечин вермэйир!
Бирчэ бу мэшрутэни шаһ нечин вермэйир!
Каһ верир фильмэсэл, каһ нечин вермэйир?

---

¹ Гаядыр.

* * *

Догрудан да, Мэмдэли, гейрэт һэлал олсун сэнэ!
Баги-шэһдэ этдийин ишрэт һэлал олсун сэнэ!
Өһлийн шаһ олдугун дөвлэт һэлал олсун сэнэ!
Вердийин мэшрутейи-миллэт һэлал олсун сэнэ!

Олдун ол күндээн ки, малик рүтбейи-эчдадына,
Дүшмэди эл гайгысындан башга бир шёй ядына,
Эдлү дадэ дад вердин, етсий аллах дадына!
Яхши бир шеһрэт газандын адьна, өвлядына;
Кетдийин йол, тутдугун ниййэт һэлал олсун сэнэ!
Вердийин мэшрутейи-миллэт һэлал олсун сэнэ!

Афэринлэр догру йоллу вердийин пейманлара,
Өһдини ифа үчүн садир олан фәрмәнлара,
Һәфтәдэ бир, айдэ бир анд ичдийин гур'янлара,
Агибэт һәр сәмтдэ чәлб өтдийин меһманлара;
Чәкдийин бу хани-биминнэт һэлал олсун сэнэ!
Вердийин мэшрутейи-миллэт һэлал олсун сэнэ!

Мүстәгиллән һөкмүраны олдугун Иранына
Һансы хидмәтдэн сагындын та тохунсун ганына?
Инди бир Иран дейил, алэм күвәнсүн шанына,
Намына, намусуна, инсафына, вичданына...

Өһли-вичдан вердийн гиймэт һэлал олсун сэнэ!
Догрудан да, Мэмдэли, гейрэт һэлал олсун сэнэ!

Алты мин илдэн бәри мөвчуд олан бир мэмләкәт
Көрмәмишди сән кими бир шаһи-вала-марта-бәт:

Ниййэтин саф, э'тигадын пак, гэсдин мэс'эдэгт,
Миллэтийн шад, өлкэн абад, үмдэ фикрин мэри-эмэгт...¹

Гойдугун тач, өртдүйүн хэл'эт һэлал олсун сэнэ!
Вердийин мэшрутейи-миллэт һэлал олсун сэнэ!

Арсланлар бойнуна салдырдыгын зэнчирлэр,
Намвэрлэр гэтлийн чэкидирдийин шэмширлэр,
Атэши-гэхрү гэзэблэ яхдыгын тэ'мирлэр
Вэсфэ шаяндыр, һэгигэт, этдийин тэдбирлэр...

Үмми-Хаган оғлу, бу гейрэгт һэлал олсуя сэнэ!
Вердийин мэшрутейи-миллэт һэлал олсуя сэнэ!

* * *

Нәдир ая енә үсиялары иранлыларын?
Башлады чүнбүшә түгяллары иранлыларын,
Нәгзи-әһд әйләди ә'янлары иранлыларын,
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Яңсын иранлыларын архасы, янды чийәрим!
О етим Мәмдәлидән вар енә бир пис хәбәрим:
Белә дерләр ки, гоюб тәхти гачыб тачи-сәрим,
Сығыныб консула хаганлары иранлыларын,
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Әһли-Иран бу гәдәр бишәрәф олсун, нә үчүн?
Дүшмәни-тәрзى-үмурى-сәләф олсун, нә үчүн?
Ени Османлы кими нахәләф олсун, нә үчүн?
Бата, я рәб, көрүм Иранлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Үччә ил гоймадылар тәхтидә раһәт яшасын,
Бир доюнча чыхарыб кеф, әдіб ишрәт' яшасын,
Та онун саейн-әдлиндә бу милләт яшасын,
Олсун асудә мүсәлманлары иранлыларын,
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Нейләмишди сизә, яһу, бу башыдашды етим?
Я нә вичданә дәйәр бир ишә чулгашды етим!
Нәрә бир ногга чыхартдыз, кырыхыб чашды етим,
Деди, чыхсын дәхи гой чанлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Сизэ өз шә'нинә шайәстә кәрәм этмәдими?
Һәкм мәшрутейи-Ираны рәгәм этмәдими?
Хәтти-гур'аны өпүб яди-гәсәм этмәдими? .

Нийә бәс олмады иманлары иранлыларын?
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлылары!

Билмирәм, андыра галмыш бу нә һүрриййәт иди?
Һарадан чыхды бу сөз, я бу неча сөһбәт иди?
Өлкәмиз алты мин илдән бәри бир чәннәт иди,
Инди ган-ган дейир инсанлары иранлыларын,
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлылары!

Нәлә иранлыларын бир о Сипәһдарына баҳ!
Бәхтияри әлинин рүтбәли Сәрдарына баҳ!
Бир, сән аллаһ, буларын шаһ илә рәфтарына баҳ!
Бу да ә'инлары, әрканлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлылары!

Башына чәм әләйиб һәр бири бир хейли сипаһ
Ки, нә вар! Мәмдәли, дүш тәхтдән, олма бизә шаһ!
Әтдиләр үч күнүн әрзиндә бүтүн әмри тәбәһ,
Гачды, — ах-вай! — дейә султанлары иранлыларын,
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлылары!

Бундан әввәл бу көзәл өлкәдә чанлар вар иди,
Яхши-яхши гочалар, адлы чаванлар вар иди,
Шаһы һаг зилли билән севкили ханлар вар иди,
Инди Ефремләр олуб ханлары иранлыларын,
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлылары!

Бир дә, яһу, нә кәрәк әл гарыша шаһ ишина?
Кез ачыб диггәт әдә каһ өзүнә, каһ ишина?
Шаһ олан кәс олур анчаг өзү акаһ ишина —
Йохса һәр силсиләчүнбанлары иранлыларын?
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлылары!

Шаһ биләр өлкәдә һәр нә көтүғәр, һәр нә гояр,
Каһ чибин, каһ дәрисин һәр кимин истәғә сояр,
Баш кәсәр, әв дагъдар, чан чыхарар, кез дә ояр —
Мин дә чыхса кейә эфганлары иранлыларын...
Бәчәһәннәм ки, янъир чанлагы ирәнләрүн!
Шаһын өз әбдидир инсанлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлылары!

* * *

Эй алнын ай, үзүн күнәш, эй гашларын кәман,
Чейран көзүн, гарышга хәтиш, какилин илан,

Алма чәнәң, чәнәндә зәнәхдан дәрин гую,
Киприкләрин гамыш, додағын бал, тәнин кәтан,

Бойнун сураһи, бой-бухунун бир уча чинар,
Әндамын ағ күмүш, янағын гырмызы әнар,

Халын үзүндә бугда, башында сачын гүраб,
Гаһ, гаһ!.. гәрибә күлмәлисән ханиман хәраб!..

Халын үзүндө бугда, башында сачын тұраб, Гәһ, тәһ!.. іәрибә
күлмалисән ханиман хәраб!..

БУРА САЙ!

Ч а м а а т

Зилли-Султан, бура сай дәйдүрүб алдыгларыны!
Сейүб алдыгларыны, сейдүрүб алдыгларыны!

З и л л и - С у л т а н

Төвбә, эттөвбә хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб әтдикләримә, билмәйиб әтдикләримә!

Ч а м а а т

Сән ки, Авропада идин, нийэ йорта-йүйүрэ
Чумдуң Ирана, бу виранәдә дүшдүн дә кирә,
Салдын ахыр өз элинлә өзүнү ағзыбиရە?
Веч битирмәс сәнә, дөнә дәхи даша, дәмира,
Бош данышма, бура сай гапдырыб алдыгларыны!
Чапыб алдыгларыны, чапдырыб алдыгларыны!

З и л л и - С у л т а н

Төвбә, эттөвбә хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб әтдикләримә, билмәйиб әтдикләримә!

Ч а м а а т

Бирбәбир ядына сал чүмлә унутдугларыны,
Милләтин гань и алыб шишәйә тутдугларыны,
Гыш үчүн ахталайыб яйда гурутдугларыны,
Көзләрин кәлләнә дә чыхса, гус уадугларыны!
Бош данышма, бура сай өлдүрүб алдыгларыны!
Бөлүб алдыгларыны, бөлдүрүб алдыгларыны!

Зилли-Султан

Төвбә, эттөвбә хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб әтдикләримә, билмәйиб әтдикләримә!

Чамаат

Өлли ил өлкәдә вурмушдун, а залым, ишини,
Сән ки, назыр әләмишдин чийини, бишмишины,
Тәмәин инди нәдир я гычыдырсан дишини?
Ач белиндән дәхи шәмшири-мүзәффәркешини!
Бош данышма, бура сай сатдырыб алдыгларыны!
Атыб алдыгларыны, атдырыб алдыгларыны!

Зилли-Султан

Төвбә, эттөвбә хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб әтдикләримә, билмәйиб әтдикләримә!

Чамаат

Әһли-Ираны ушагдыр лейә салдыз бешийә
Ки, мәбада айылыб аглай, дурдуз кешийә,
Таки, ачды көзүн иранлы, сохулдуз дешийә,
Иш чәтиңләшди, дадуш, йығдығыны чәк эшийә!
Бош данышма, бура сай асдырыб алдыгларыны!
Басыб алдыгларыны, басдырыб алдыгларыны!

Зилли-Султан

Төвбә, эттөвбә хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб әтдикләримә, билмәйиб әтдикләримә!

ФҮЗУЛИЙЭ БӨНЗЭТМЭ

Мэндэ ар олсайды өлмөк ихтияр өтмээмидим?
Абруун нолдугун билсэйдим ар өтмээмидим?

Кэр шүүрүм олса иди досту дүшмэн билмэйэ,—
Шашалы, Фээлүллааы ишг дэн кэнар өтмээмидим?

Анласайдым Эс'эдиг фикрин, Сипэхдарын ишив,—
Онлары мэгтули-тиги-чаншикар өтмээмидим?

Хаки-Иранын мэнэ бир күшэсии версэйдилэр,—
Кэндими Өбдүлхэмид тэж бэхтияр өтмээмидим?

Билсэ идим өл мэни ахир белэ мүфлис говор, —
Вар-йоху дэрчиб өдиг өввэл фэрар өтмээмидим?

Мүлки-Иранын дүшүнсэйдим элийдэн кетмэйин, —
Вар икэн фүрсээт о мүлкү тару мар өтмээмидим?

Ах, ол дэм ки, Тэгизадэ мэнэ өл вермэди, —
Мүмкүн олсайды башын тэндэн кэнар өтмээмидим?

Гой десинлэр, Мэмдэли дүшдү Өдес сөвдасына...
Мэнчили версэйдилэр орда гэрар өтмээмидим?

* * *

Ваиз, гэлэм өхлийн енэ тэкфир өлэйирсэн!
Эй өбри-сийх, нури нэ тэстир өлэйирсэн!

Эл чүмлэ дэнүб олса да кафир ишний олмаз,
Тээвирини ким ки, дуя тэкдир өлэйирсэн!

Лэ'н эйлэйэрэк гасибэ мэхлугу союрсан,
Фани дейэрэк алэми тэ'мир өлэйирсэн!

Көрдүм юхуда баги-беђишт ичрэ кээирсэн,
Инсаф!. Буну сэн нечэ тэ'бир өлэйирсэн?

Тэрк эйлэ рияны ки, рия ширки-хэфидир,
Ишбу сөзү кэндин белэ тэгрир өлэйирсэн.

Мэн мэкрини һисс этмэйэ мейл этмэдим эсла,
Кэндин дили-һэссасыма тэ'сир өлэйирсэн!

Биздэн көзүнү йыг ки, сэнэ алданан олмаз,
Кет онлары хам товла ки, тээвир өлэйирсэн!

***

Яшамаг истәр исәк сырф әвам олмалыйыз!
Атыб инсанлыгы, билчүмлә һәвам олмалыйыз!

Яшамаг истәр исәк дәһрдә әмниййәт илә,
Элмә, фәннә, үдәбайә бахальм нифрәт илә,
Уялым фитнәләрә әлдәки вәһшиййәт илә,
Яталым бәстәри-гәфләтдә узун мүддәт илә,
Пүхтәлилкән нә етәр, биз һәла хам олмалыйыз!
Яшамаг истәр исәк сырф әвам олмалыйыз!

Балыша баш гоялым, йорғыны вәрдиш әдәлим,
Пәнбейн-гәфләти йох, зейбәги дәркүш әдәлим,
Хаби-өвһам көрүб сейл кими чуш әдәлим,
Гейрәту һиммәти-исламы фәрамуш әдәлим,
Дуста маени-гәм, дүшмәнә кам олмалыйыз!
Яшамаг истәр исәк сырф әвам олмалыйыз!

Фикр тәдрис әдән әшхасы кәнар әтмәлийиз,
Һәр насыл олса бу бидинләри зар әтмәлийиз,
Өлкәдән бунлары мәчбури-фәрар әтмәлийиз,
Тез заманда вәтәни, милләти хар әтмәлийиз,
Бойләчә наили-мәгсүдү мәрам олмалыйыз!
Яшамаг истәр исәк сырф әвам олмалыйыз!

Башгалар чох да балонларла әдир сейри-һәва,
Биз бу сейри әдирлик хабдә һәр сүбһү мәса,
Гевли-ахунду унутдуиму ки, вә'з этди сәна:
Дәһр фанидир, әэзизим, она уйма әбәда!

Тәрки-дуңя илә фирдовсә хұрам олмалыйыз!
Яшамаг истәр исәк сырф әвам олмалыйыз!

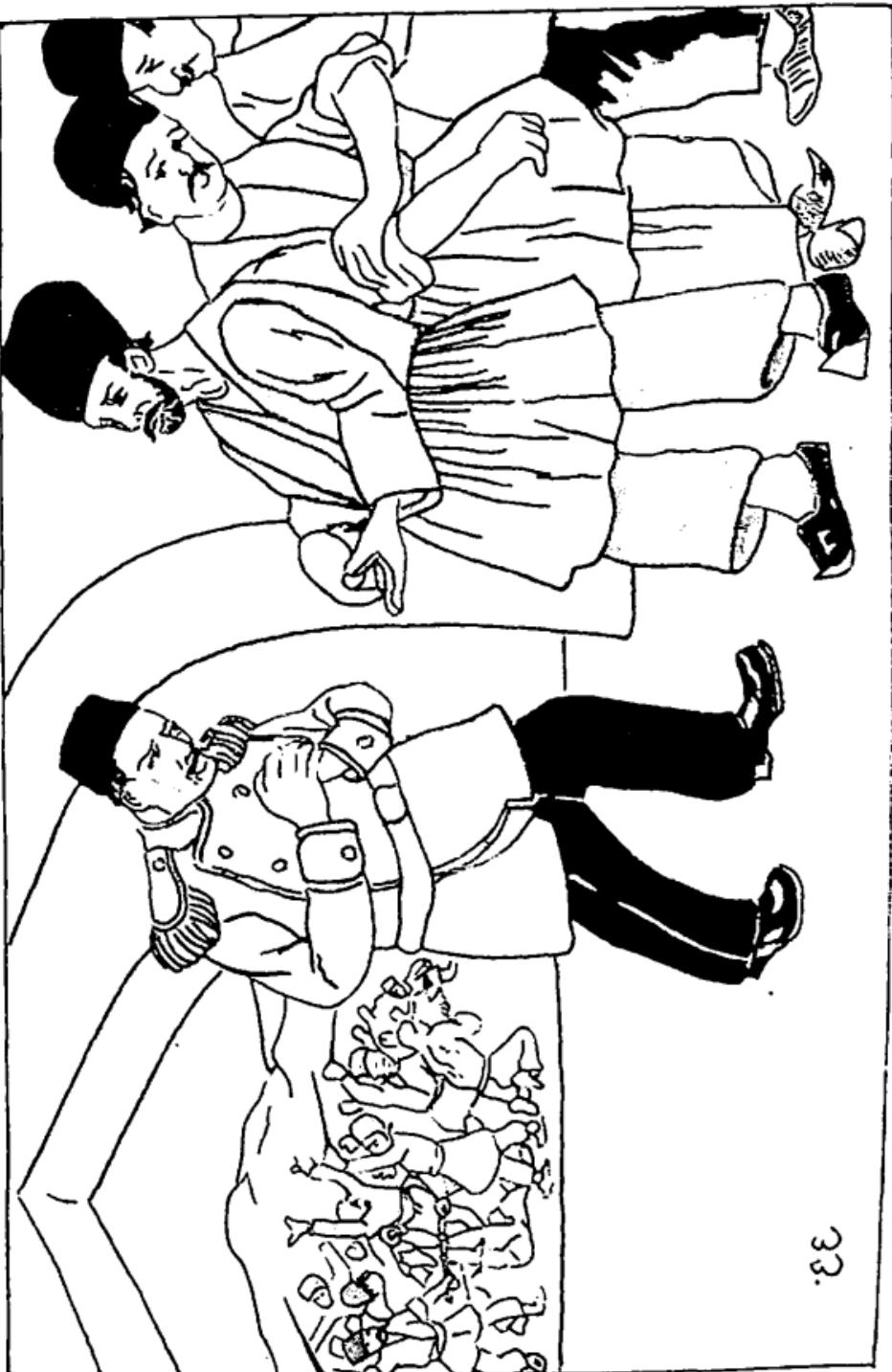
Нэ билирсэн һэлэ сэн сэхнэйн-ре'яда нэ вар?!
Эхли-зайир нэ ганыр алэми-мэ'нада нэ вар?!
Һэр нэ вар — хабдэ вар, Йохса бу дүнядэ нэ вар?!
Яхши ят, гол-ганад ач, уч, көр о мэ'вада нэ вар?!
Һээззи-ре'я илэ мэшгүл-мэнам олмалыйыз!
Яшамаг истэр исэк сырф эвам олмалыйыз!

Ят, долаш чэннэти-э'ладзкы ризванлар илэ,
Гол-боюн ол, мээлэш һурийү гылманлар илэ,
Е, ич... артыг кефэ бах чүмлэ мүсэлманлар илэ,
Гой бу дүньяны бу кафирлэрэ, шайтанлар илэ,
Биз мэлэклэрлэ учуб али мэгам олмалыйыз!
Яшамаг истэр исэк сырф эвам олмалыйыз!

Гой олар кэшфи-бэдае өлэсин сэн'эт илэ,
Параход я вагон ичад өлэсин зэһмэц илэ,
Биз вериб пул минэрик, Йол кедэрик раһэт илэ,
Нэ мүнаасиб ки, рэгабэт өдэк һэр миллэт илэ?!
Бизэ агалыг өдэн әһлэ гулам олмалыйыз!
Яшамаг истэр исэк сырф эвам олмалыйыз!

Сәнғө атап көзілердің, сөйлүрді алмасырады
— Энгелли-Сұлтан, бура сан, көйнекілдеңдерді!

33.

Құндә он шағи илә чүмлә үмурى доланыр,
Бавұчудин ки, дәмадәм әмәли зорбаланыр,
Башгасы пул санаянда бунун ағзы суланыр,
Башлайыр һүрмәйә нәфси, тәмәни гурчаланыр,
Көр бу нәфс илә бунун шә'ннән әңсан ярашыр?
Я һәлә Ыығмага пул, әтмәйә милян ярашыр?
Бойлә бир шәхсә рәвадырмы, гыл әңсан, дейеләр?

ЙОХ, ЯЗМАРАМ!

Молла дайы, чох берк дашыр газаны!..
Башчысысан һәр Йолундан азаны!
Баһарындан көрүнмәйир хәзанын,
Чүнки һәр ердән вар неча язанын;
Бурдан да мән хәбәр язым, яzmайым?
Йох, язмарам! Амма, һәлә гой язым...
Гисмет олса, бундан белә язмарам,
Тохунмаса сөзүм әлә, язмарам.

Яздыгыма ялан-пәлан гатмарам,
Ишан кими рүшвәт пула ятмарам,
Иманымы Һач Казыма сатмарам,
Бошсан, дейиб Фәхрини алдітмарам,
Мәсләһәтсә әкәр язым, яzmайым?
Йох, язмарам! Амма, һәлә гой язым...
Фүрсәт олса, бундән белә язмарам,
Кирә билсәм дашғын селә, язмарам.

Кәбин кәссәм дошәб кими ахмарам,
Көз алтындағ Фәхри тәрәф баҳмарам,
Әнкәһтүң тәлләгтүйә чаҳмарам,
Һач Бәдәли яндырыбан-яхмарам,
Далда кедиб сейәр; язым, яzmайым?
Йох, язмарам! Амма, һәлә гой язым...
Мәһләт олса, бундан белә язмарам,
Әлә язсам, билә-билә язмарам.

Дәвләтлийә ялтагланмаг билмәрәм,
Гәмли икән ялан ерә құлмәрәм,
Приставын чәкмәсінни силмәрәм,
Нәрмәтини көzlәрәм, әксилмәрәм,

Моллалыға дәнәр, язым, язмайым?
Йох, язмарам! Амма, һәлә гой язым...
Гисмет олса, бундан белә язмарам,
Әкәр почта ясасам, телә язмарам.

Гумарбазын һәдиййәсин алмарам,
Бир шүбһәли пул кисәмә салмарам,
Үзә салыб күчнән гонаг галмарам,
Гонаг галсам чибин-задын чалмарам,
Әзмим әлдән кедәр! Язым язмайым?
Йох, язмарам! Амма, һәлә гой язым...
Невбәт олса бундан белә язмарам,
Давам әтсә думан, елә язмарам.

Эйләдийим вә'зэ инаннам өзүм,
Әлдән габаг әйбими ганнам өзүм,
Гөвлүмә, фе'лимә дзяннам өзүм,
Пис һәрәкәт әтсәм утанным өзүм,
Һалым олар бетәр, язым, язмайым?
Йох, язмарам! Аммә, һәлә гой язым...
Һачәт олса, бундан белә язмарам.

Далда гейбәт, үздә сәна әтмәрәм,
Кизли сейүш, заһир дуа әтмәрәм,
Халгы көрчәк рия-мия әтмәрәм,
Рия әтмиш олсам һәя әтмәрәм
Аллаһымдан мәкәр? Язым, язмайым?
Йох, язмарам! Амма, һәлә гой язым...
Һаләт олса, бундан белә язмарам,
Уйсам мәкрә, дүшсәм фелә, язмарам,
Говлансам да әвдән чөлә, язмарам,
Үюб сәнә өз йолумдан азмарам!

* * *

Зәнид өлмәкдән габаг мәгсудинә чатмаг диләр,
Чәннәтә уйгу ипийлә бир көмәнд атмаг диләр.

Ә'тигадынча, ятар-ятмаз гучар гылманлары,
Ол сәбәбдәндир намаз үстүндә дә ятмаг диләр.

Әбләһия фикринчә чәннәт бир Бухара шәһридир,
Беччә тәк гылманлары булдугча ойнатмаг диләр.

Мәгсәди сөвмү сәлатиндән бу имишкән, языг,
Һәм худаны, һәм дә мәхлугаты алдатмаг диләр.

Уйгуда ахтардығын зәниодә, я рәб, тапмасын!
Йохса иллик таэтин бирйоллуға сатызг диләр!

Риндү рисва көрдүйүн зәнид көрәрсә, шүбһәсиз,
Сәбһәсия, сәччадәсин зөһидилә фырлатмаг диләр.

Күфрүн иксир олдугун зәнид, амандыр, билмәсин,
Йохса бир зәррә булуб иманына гатмаг диләр!

* * *

Ким нэ дейэр биэдэ олан гейрэтэ?
Гейрэтийнз бэллидир һэр миллэтэ!

Биэ гоча гафгазлы икид эрлэрик,
Чүмлэ һүнэрмэндлэрик, нэрлэрик,
Иш көрэчэк ердэ сөз эзбэрлэрик,
Ашигиг аячаг гуру, бош сөхбэтэ,
Ким нэ дейэр биэдэ олан гейрэтэ?

Чырманарыг кечмэйэ чай кэлмэмиш,
Башлаярыг гызмага яй кэлмэмиш,
Сөз верэрик инди—бир ай кэлмэмиш,
Аста гачыб дүртүлэрик хэвлвэтэ...
Ким нэ дейэр биэдэ олан гейрэтэ?

Чүмлэ чаһан ятса да биз ятмарыг,
Гейрэти-миллийнэмизи атмарыг,
Өхлимизи башгалара сатмарыг—
Бир гуруша, бир пула я бир четэ,
Ким нэ дейэр биэдэ олан гейрэтэ?

Биэдэ көрүнмээз нэ фэсаду нифаг,
Ишлэмэйэ бир-бириимиздэн гочаг,
Бах, будур исламы кэтирдик габаг!
Бойлэчэ хидмэт олонур миллэтэ!
Ким нэ дейэр биэдэ олан гейрэтэ?

Бир ишэ мин һүммэтимиз вар бизим,
Бах, нечэ чөмиййэтимиз вар бизим!
Бүнда көзэл нийжэтимиз вар бизим...
Ай баракаллаһ бу көзэл нийжэтэ!
Ким нэ дейэр биэдэ олан гейрэтэ?

Һансы мәкатиб ки, ону ачмадыг?
Һансы сәнае ки, пара сачмадыг?
Вердийнимиз сөздән узаг гачмадыг?
Ишләримиз етди бүтүн сурәтә,
Ким нә дейәр биздә олан гейрәтә?!

Бах, нечә даруłәчәзә, дари-әлм!
Бир нечә мәктәб, нечә асари-әлм!
Бизләрик, әлбеттә, хәридари-әлм!
Чатмышыг онданды белә һөрмәтә,
Ким нә дейәр биздә олан гейрәтә?!

Биздә нә фә'лә тапылыр, пә кәда,
Биздә нә саил вә нә бир бинәва,
Бәхтәвәр өвладымыза мәрһәба!
Баш аларыб һәр бири бир сән'әтә,
Ким нә дейәр биздә олан гейрәтә?!

Этмишик ифа аталыг меһрини,
Чәкмишик өвладымызын фикрини,
Өмрүмүз олса көрәрик баһрини,
Онда ки, онлар уячаг сиргәтә,
Һәбсдә мәшгүл олачаг ишрәтә,
Фәхр әдәрик биз дә бүтүн милләтә!
Ким нә дейәр биздә олан гейрәтә?
Ай баракаллаh бу көзәл нийжәтә!..

ҮРӨФА МАРШЫ

Интеликентик, көзәрик наз илә,
Өмр әдәрик нәш'әйи-дәмсаз илә;
Һәфтәдә бир дилбәри-тәнназ илә
    Нәмдәм олуб ишләри саманларыг,
    Ай баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

Хошламарыг бир пара наданлары,
Шивейи-нисвани-мүсәлманлары,
Нейләйирик Фатма, Түкәэбанлары?
    Аяналары, Сонялары янларыг,
    Ай баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

Бир пара биәглү фәрасәт бизә
Эйләйир иснади-гәбәһәт бизә,
Истәйир этсин дә нәсиһәт бизә,
    Еир бүну ганмыр ки, биз ирфандарыг,
    Ай баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

Кимсәйэ йох дәхли ки, биз ишрәти
Хошлайырыг, бошлайырыг күлфәти,
Күшнейи-гәстинде олан ләэзәти
    Ханейи-виранда начаг анларыг?
    Ай баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

Интеликентик, бу ки, бөһтан дейил,
Түркү данышмаг бизә шаян дейил,
Түрк дили габили-ирфан дейил,
    Биз буна гаил олан инсанларыг...
    Ай баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

32.

Нұр-шаштағынан көзде, едің жүзі, жаңамайсан?
Мемелін, жаңусым, жарым, гейретим, жаңамайсан?

Түрк газети версә дә аглә зия
Мән ону алмам әлимә мұтләга,
Чүнки мұсәлманча ғонушмаг мана
Эйбидир! Өз әйбимизи анларыг!
Ай баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

Йох ишиңиз мәчмәй-ислам илә,
Пүхтә насыл сәһбәт әдәр хам илә?
Чүнки клубларда сәрәнчам илә
Һәр кечә бир мәтләби үнванларыг,
Ай баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

* * *

Нури-чешманыммысан, эй пул, я чаныммысан?
Исмәтим, намусум, ирзим, гейратим, ганыммысан?
Һөрмәтим, фәхрим, чәлалым, шөвкәтим, шаныммысан?
Мүшәфим, Мәккәм, Мәдинәм, гибләм, әрканыммысан?
Мәзһәбим, динимми, айнимми, иманыммысан?

Кечди өмрүм шүгли-тәһсилинлә мөвгүфи-мәла,
Дәрдә дүшлүм, бәстәри-һәсрәтдә галым хәстә-һа,
Сәндәлир көнлүм еңе этсәм чаңандын иртиһа,
Сән мәним өмрүм, һәյатым, чөвһәрим, чаныммысан?
Мәзһәбим, динимми, айнимми, иманыммысан?

Аһ, залым, аһ ким, олдум Йолунда чап фәда,
Бир доюнча гыймадым сәндән алам зөвгү сәфа,
Иди варисләр һүчумавәр олуб ексәр сана,
Варисин, яхуд мәним мали-чибишданыммысан?
Мәзһәбим, динимми, айнимми, иманыммысан?

Эйләмәз варисләрим мән тәк сәни сәндуғә дәрч,
Һәр бири эйләр сәни бир нөв илә мин ердә хәрч,
Ресторанларда, клубларда оларсан һәрчү мәрч,
Һәр етән чейнәр сәни, билмәм әтим, ганыммысан?
Мәзһәбим, динимми, айнимми, иманыммысан?

Севдийим, бундан белә һини-ээвалыныр сәнни,
Ишбу вәчі илә көнүл чайи-мәлалыныр сәнни,
Хатырым, гәлбим, сәрим вәгфи-хәяллыныр сәнни,
Сән мәни мәфтүн әдән назәндә чананыммысан?
Мәзһәбим, динимми, айнимми, иманыммысан?

Сәндән эл чәкмәздим олсайды әлимдә иғтидар,
Лакин ичбарән әчәл эйләр мәни сәндән кәнар,
Чапым ағзымдан чыхынча сөйләрәм биихтияр:
Нури-чешманыммысан, эй пул, я чаныммысан?
Мәзһәбим, динимми, айнимми, иманыммысан?

МИЛЛӘТ ШӘРГИСИ

Гейрәт әдіб чалышдың, дүшдүн габага, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гой ятаға, милләт!

Һәр ердә, һәр мәканда һәр дүрлү иш гайырдың,
Ислама хидмәт әтдин, мәэхәбләри айырдың,
Йүзләрчә чөгө япдың, минләрчә сөз буюрдун,
Һәр күндә бир чәмаәт атдың гыраға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гой ятаға, милләт!

Уйгуда икән аләм, әфрадыны оятын,
Чүмлә миләл ичиндә өз шә'нни учалтдың,
Һәрмәтли ад газандың, али мәгама чатдың,
Әһсән, сәд әһсән, әһсән бу тәмтәраға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гой ятаға, милләт!

Минбә'д чиддү чәһдин йохтур биәз лүзуму,
Зира ки, әсри-һалын бамбашгадыр рүсуму,
Мәктәб севир чәмаәт, тәгдис әдир үлуму,
Тәрчиһ әдир вагону ата, улаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гой ятаға, милләт!

Сейр этмәйә фәзаны ичад олуб балонлар,
Бир яндан автомилләр, бир сәмтдән вагонлар,
Һәр иктираә даир тә'сис олур салонлар,
Валлаһ булар азыблар башдан аяға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гой ятаға, милләт!

Бүнлар бүтүн чынанын әсбаби-э'тиласы,
Онлар әсири-дүния, биз ахирэт фәдасы,
Беш күндүр өмри-дүния, йохдур онун бәгасы,
Бизчә хәтадыр уймаг бойлә мәзага, миllәт!
Инди бир аз да динчәл, баш гой ятага, миllәт!

Ислам үчүн кәрәкмәз кафиirlәрин шүары,
Гой онларын учалсын һән гәсри-зәрникары,
Биз көзләрик фәгәт бир эйвани-хүлдзары,
Ол ердә hуриләрлә доллуг отага, миllәт!
Инди бир аз да динчәл, баш гой ятага, миllәт!

КИЛЕЙ ЯХУД УМУ-КҮСҮ

Кет-кедэ, „Зәнбур“ ага, сән дә чашырсан дейәсән?
Kaһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дейәсән?

Сән дүз адәмсән әкәр сәндә бу тәдбири нәдир?
Журнала чәкдийин ол чалмалы тәсвир нәдир?
Голларындан сарылан кимдир, о зәңчир нәдир?
Динмәдикчә сәнә сәрһәддән ашырсан дейәсән?
Kaһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дейәсән?

Нәдир ол һәлгейи-зәңчирдә бир пара сүвәр?
Кимләри көстәрийор һалга дәруниндәкиләр?
Шәкли-ислама күлән кимдир о ифритсийәр?
Сән бу рафттар илә биздән узашырсан дейәсән?
Kaһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дейәсән?

Ачмага бир пара әсрары әдиб сә'йү тәлаш,
Чалышырсан ки, бизә тәңк ола та раһи-мәаш?
Бу гәдәр әтмә чәсарәт, өзүнү көзлә, яваш!
Дәймәдикчә кефинә ловгалашырсан дейәсән?
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дейәсән?

Сән бу шәкл илә бүтүн халғы оятдын да дейәк,
Бизи мәнфур әләйиб бир яна гатдын да дейәк,
Сәнә нә хейр олачаг бизләри атдын да дейәк?
Бош ерә бойлә бизимлә далашырсан дейәсән?
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дейәсән?

Мәзһәкә журналын әvvәл бизә, ибрәтди, дедин,
Бир пара шәхсә саташдын, бу нәсиһәтди, дедин,
Бизи гатдын ишә, бир нөв зәрафәтди, дедин,
Инди амма дәхи чиддән савашырсан дейәсән?
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дейәсән?

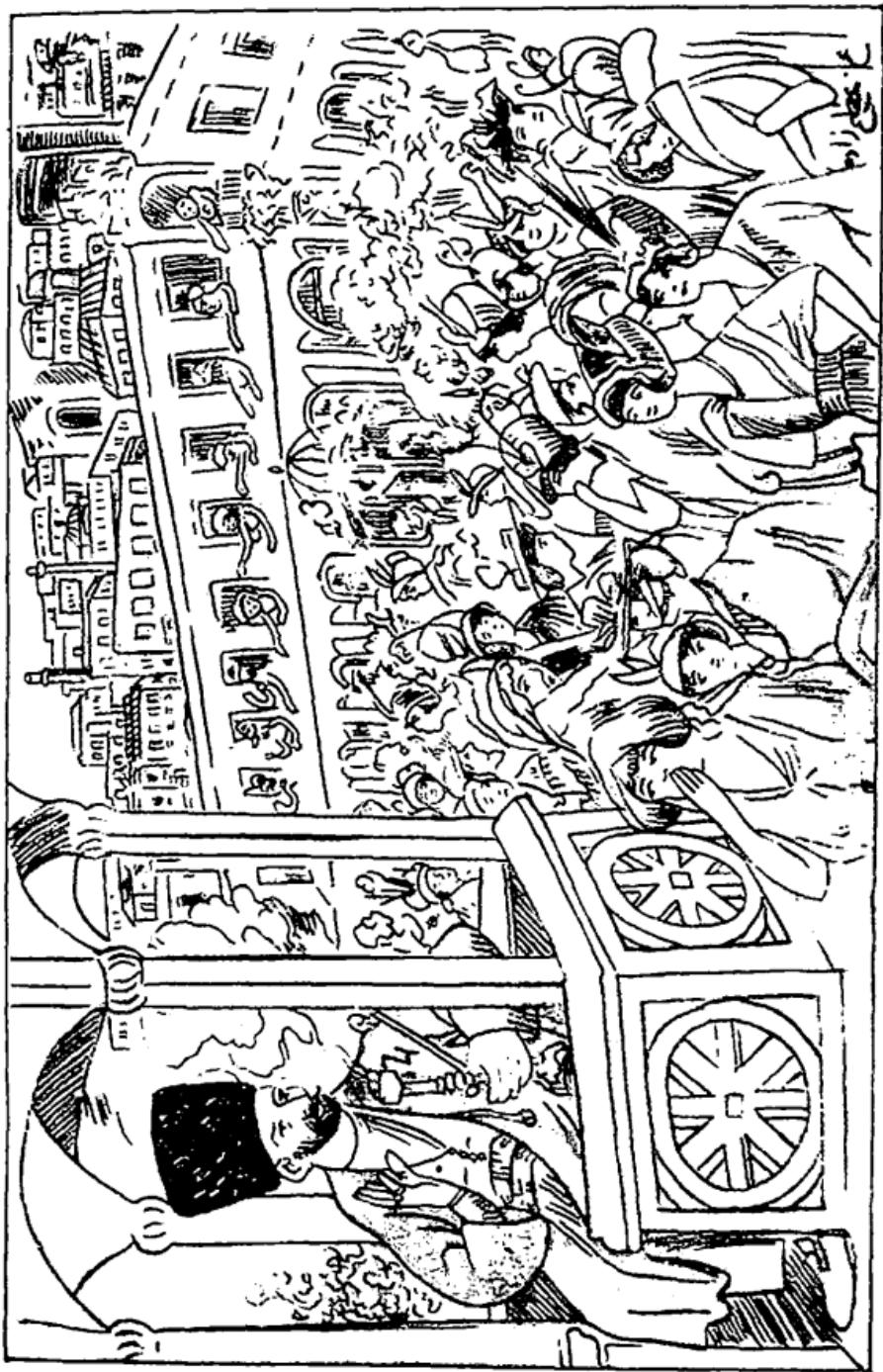
Шәхси-исламын әкәр биз голуну бағламышыг—
Нә күнаң әйләмишік? Милләт үчүн агламышыг...
Һифз әдіб мәзһеби, шейтаны яхыб, дагламышыг.
Бизи көрдүкдә мүгәссир долашырсан дейәсән?!
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дейәсән?!

Биз әкәр олмасаг, ислама никәһбан ким олар?
Беш күн өтмәз ки, бу багын күлү рейһаны солар,
Ихтираати-шәниә бүтүн ислама доллар,
Лейк сән анламайыб ишдә чашырсан дейәсән?!
Каһ да бир мәзһебә, динә саташырсан дейәсән?!

Аста-аста дәбәриб гурдалашырсан дейәсән?!
Бэ'зи әфсанәчиләрлә янашырсан дейәсән?!
Бүсбүтүя мәфсәдәләрлә булашырсан дейәсән?!

Ай балам, әйбини ган!
Бир һәя әйлә, утан!
Йохса тәкfir әдәрик
Лапча рисва оласан!

!mangare, elie, ral le, gromme miflue e desetxatly ! mawen deunet, gout, baekon miflue, nadek tiflue, n, miflue u

* * *

Алтыш иллик өмрүм олду сәндә бәрбад, Әрдәби!
Бир дә намәрдәм әкәр әтсәм сәни яд, Әрдәби!

Зәян әдирдим мән бүтүн аләмдә Ирандан сәва
Бир фәрәһабад ер йохдур о самандан сәва,
Өврәт олмаз һүснә Фатма, Түкәзбандан сәва,
Вар имиш Русиййәдә мин-мин пәризәд, Әрдәби!
Бир дә намәрдәм әкәр әтсәм сәни яд, Әрдәби!

Эй вәтән, һури көрүрдүм сәндәки өврәтләри,
Дердим ол һуриләрин сәнсән йәгин чәннәтләри,
Иди һейранам баҳыб көрдүкчә бу лө'бәтләри,
Нәр бириндә башга ләззәт, башга бир дад,
Бир дә намәрдәм әкәр әтсәм сәни яд, Әрдәби!

Һалия Бакыдаям, Бакы демә бир хұлдзар,
Хассә дәрәя саһили бир лө'бәтистани-татар,
Нәр тәрәф ағ-чаг мадамлар, бир-бириндән қүл'үзар,
Түрфә дилбәр, төһфә бир шей, яхши бир зад,
Бир дә намәрдәм әкәр әтсәм сәни яд, Әрдәби!

Мин мәним тәк каблайы бир Соняның дилдадәси,
Мин мәним тәк паки-дин бир румканың үфдадәси,
Мин мәним тәк мө'минин билмәм иолуб сәччадәси?
Бәндәлил гейдин гырыбы олмушдур азад, Әрдәби!
Бир дә намәрдәм әкәр әтсәм сәни яд, Әрдәби!

Беш дейил, он беш дейил, һәр ян бахырсан,—пар
мадам:
Эв мадам, мәнзил мадам, балкон мадам, талвар мадам,
Сирк мадам, гәстин мадам, пассаж мадам, булвар
мадам,

Мүхтәсәр, әглим чашыб, әй даң бидад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр әтсәм сәни яд, Эрдәбил!

Кәрчи Ирандан чыхаркән башга иди нийәтим,
Нийәтим кәсб иди, варды кәсби-кара гейратим,
Гейрәтим разы дейилди ач долансын құлфәтим;
Иох көзүмдә инди нә құлфәт, нә өвләд, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр әтсәм сәни яд, Эрдәбил!

Бәс ки, артыг бүнлары көрдүкчө һәрдәм рәғбәтим,
Рәғбәтим артырса да лакин гавышмыр һәсрәтим,
Иәсрәтим бир шей'әдир, анчаг дүзәлмир һаләтим!
Һаләтим тәскини-нәфсә гылмыр имдад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр әтсәм сәни яд, Эрдәбил!

Горхудурду чыхмамышкән өлкәдән гүрбәт мәни,
Чулғайыбыш гәфләтимдән вәһшәтү дәһшәт мәни,
Инди бу көрдүкләримдән мат әдіб һейрәт мәни,
Өзлүйүмдән чыхмышам, эфсүс!.. фәряд!.. Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр әтсәм сәни яд, Эрдәбил!

Тазәдән беркәшт әдіб бир дә чаван олсайдым, ah!
Шыг кейимли бир чавани-хөшнишан олсайдым, ah!
Бу пәриләрлә доюнча һәмәэбан олсайдым, ah!
Дәһрдә беш күн яшардым хүррәму шад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр әтсәм сәни яд, Эрдәбил!

* * *

Эй вай ки, һейсиййәти-милләт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Етмәэди бу ким, милләтин әһрары айылды,
Ариф дейилән бә'зи фүсункары айылды,
Мәчмуә язан бир пара биары айылды,
Шаир ләгәбиндә нечә идбары айылды,
Иә'ни ки, бу әсрин бүтүн әшрары айылды,
Дердим, бәчәһәннәм, әлин әфкары айылды,
Торпаг башыма, инди дә түччары айылды!

Һәр бир ишә әл гатды, мүрүввәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Вар иди бу милләтдә габаг бир қезәл адәт:
Бир шәхси-мүсәлман әләйән вахтді рәһләт,
Меййит һәлә бәстәрдә узансын дейә раһәт,
Гүсл әтмәдән әввәл олунурду она һөрмәт,
Йүзләрчә әдәрдик она сипара тилавәт,
Һәр чүз'дә бир рублә чатарды бизә иңрәт,
Бир һөрмәт иди бу бизә, һәм меййитә нисбәт,
Һейфа ки, әвахырда бу һөрмәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Тачирләрин инди дәйишиб тинәти екча,
Дүймушлар олар биздәки ниййәтләри күя,
Әһсанлар олуб тәрк, газанлар сөнүб, эй вә..
Нә молла пайы вар, нә гонаглыг, нә мүсәмма,
Бишмир тарынын бир тикә һалвасы да һәтта,

Һәр фәнн әдириксә ишимиз тутмайыр әсла,
Ах!.. ах!.. о кечән күнләримиз нолду, худая!
Күфран әләдик санки бу не'мәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Кым кетсә иди Һәччә вә я Кәрбүбәлайә
Ээввар иди әвшәл о биәзә, әһли-дуайә,
Майл о, дуайә, вәли биәз симү тилайә,
Көрчәк ону үнван әдәрәк бир нечә айә,
Дердик ки, кәрәк пак ола һәмияндакы майә
Бир хейрли әмр иди бу биәз молланумайә,
Һәйфа ки, баҳылмыр дәхи нә'лейнә, әсайә,
Бирләшди һамы, сидгү сәдагәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Шадәм кәләчәк күнләримиз кечсә бу нисбәт,
Горхум бу ки, күндән-күнә бәлтәр ола һаләт,
Бир күн кәлә бидар ола билчүмлә чәмаәт,
Тәзвири ибадәтдән эдә фәрг бу милләт,
Мейдана чыха биәздәки һәр дүрлү хәянәт,
Нә төһфә кәлә биәләрә, нә нәэр, нә рүшвәт,
Һәрмәт еринә әл биәз изһар әдә нифрат,
Һәтта дейәләр:—Молла, зияфәт көтүрүлдү!
Долма вә тәрәк, фирнийү шәрбәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

ӘҢВАЛПҮРСАНЛЫГ ЯХУД ГОНУШМА

- Нә хәбәр вар, мәшәди?
- Сағлығын!
- Аз-choх да енә?
- Гәзет алмыш Һач Әһмәд дә...
- Ба! оғлан, нәмәнә?
- Сән өзүн көрдүн аланда?
- Белә нәглә әйләдиләр...
- Дәхи ким галды, худая, бу вилайәтдә мәнә?!
- Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Дини, иманы даныб, йолдан азыбыр, бабыдыр!
- Дәхи бир башга хәбәр?
- Һач Чәфәрин оғлу Вәли,
Ушколая гоюб оғлун...
- О гурумсаг да?
- Бәли!
- Сәнә ким нәгл әләйирди бу сөзү?
- Билмәм ким иди.
- Элә исә она да мин кәрә лә'нәт демәли...
- Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Дини, иманы даныб, йолдан азыбыр, бабыдыр!
- Дәхи бир башга хәбәр йохму?
- Танырсан Гәфәри?
- Нә Гәфәр? Һансы Гәфәр?
- Мирзә Мәнафын пәдәри.
- Танырам!
- Дүн о да бир шүбһәли кәслә данышыбы...
- Ким дейирди?
- Едичи Хансәнәм арвадын эри.
- Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Дини, иманы даныб, йолдан азыбыр. бабыдыр!

- Енэ бир башга хэбэр вармы?
- Бизим гоншу Кэрим...
- А... А... А...
- Бэли, һә... һә...
- О нэ гайырыб, де көрүм?
- „Молла-Нэсрэддин“ алыб, һәм өэү, һәм оглу охур.
- Эл бүтүн кафир имиш, өлкэдэ йохмуш хэбэрим...
- Бу исэ пэс о ләинин дэ иши гуллабыдыр.
Дини, иманы даныб, йолдан азыбыдыр, бабыдыр!
Мәнэ бир бойлэ хэбэр чатды: Сәмәд дам-дашыны
Сатыб, универсетэ қөндәрмәк үчүн гардашыны...
- Бу хэбэр догрудуур, анчаг буну да билмәлисиз:
Өзү дэ чәкмә кейиб, сач да гоюбдур башына...
- Бу исэ пэс о ләинин дэ иши гуллабыдыр,
Дини, иманы даныб, йолдан азыбыдыр, бабыдыр!
Бир белэ сөз дэ дейирлэр ки, сизин Калба Ашыр,
Ени мәктәбчиләр илә кечә-күндүз янашыр...
- Бэли, лүздүр бу дәхи...
- Һейф о дөвләтдән она!
- Дөвләт азырыды ону, дини-худадан узашыр...
- Бу исэ пэс о ләинин дэ иши гуллабыдыр,
Дини, иманы даныб, йолдан азыбыдыр, бабыдыр!
Догрудурму ки, Бәдәл дэ гоюб агзыя ябана,
Данышыр бир пара сөзлэр ки, дэйир рөвзәхана?
- Бэли, гурбанын олум, лап о чыхыб мәзһәбдән!
Көрмәйирсәними, шишиб бойну, дөнүб бир габана?
- Бу исэ пэс о ләинин дэ иши гуллабыдыр,
Дини, иманы даныб, йолдан азыбыдыр, бабыдыр!
О гурумсаг Чәби дэ қөзләмәйир һөрмәтими,
- Бурда, орда, белэ дерлэр ки, эдир гийбәтими...
- Бэли, һэтта бу ишин үстэ онун арвадына
Сөймүшәм!
- Борчун одур— қөзләмисэн гейрәтими...
- Мән дэ һәр дайм она ягдыраграм лә'нәтими,
Башлайыб дэ'вәтими, эрэ әдіб һачәтими,
Вәгфи-нифрин әдәрәм һәм күнүмү, саәтими,
Дейәрәм хәлгә: бу бидинин иши гуллабыдыр,
Сиз дэ лә'шет охуюш, чүнки бу мәл'үн бабыдыр!

ДИЛӘНЧИ

Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!
Ваггылдама байгуш кими, идбар диләнчи!

Бу мәчлисімиз мәчлиси-Әңсандыр әкәрчи,
Дүздүкләримиз не'мәти-Элвандыр әкәрчи,
Әңсан фүгера кәсләре шаяндыр әкәрчи,
Бир адәти-ирсиййә дәхи вар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дөвләтлиләриз, мәгсәдимиз әйшү сәфадыр,
Меһманларымыз бүсбүтүн әрбаби-гүнадыр,
Көкдүр, екәдир, бойнүйогундур, пүчәбалыр,
Бәйдир, агадыр, ағзы дуалы үлемадыр,
Бишмишләримиз мин чүрә ләззәтли гидәдүр,
Дикмә қезүнү мәтбәхә, биар диләнчи!

Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дәхли бизә пә бошда галыб дәсти-суалын?
Яинки ачышдан мәләшир әһлини, әялын!
Бах, бах, нечә чиркиндир о мәнһүс чәмалын!

Нах-түф үзүнә, сурәти мурдар диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дөвләтли нечин сәрф элиб өз бәзлү сәхасын—
Ә'гни гоюб, дойдура шәһрин фүгәрасын?
Тексүн көрүм аллаң үзүнүн шәрмү һәясүн!
Өл чәк яхамыздан, итил, идбар диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Бир дэф'э фэгир олдуғуны анла да, эніхар,
Дөвләтлиләрни бишмишине олма һәвәскар,
Йохса емәйэ бир задын, өл, чаныны гуртар!
Этмә бу гәдәр бизләрә азар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Фәгр әһли гәниләрлә мұлагат әдә билмәз,
Дөвләтлийә инсанлығын исбат әдә билмәз,
Дөвләтли фэгир илә мусават әдә билмәз,
Негсан кәтирәр шә'нине бу кар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Ингиліс мемлекеттерінде деңгээлдерде жаңынан орналасқан
Батылдама байгуул күни, ишбар, дүнигендегі оның

* * *

Вә'з әтдийин инанды, сәп амма инзимадын!
Я лил'әчәб, мәкәр йорулуб бир усанмадын?

Ятдыгча хаби-гәфләт илә милләтиң сәнин,
Вәгәф олду лайла сейләмәйә хидмәтиң сәнин,
Нәр күн кенәлди дүирейи-һөрмәтиң сәнин,
Әл уградыгча фәгрә, шишиб сәрвәтиң сәнин,
Милләт арыгладыгча көкәлди этин сәнин,
Рүшвәт һарамадыр, дедин, алдын, утаммадын!
Мали-етимә—од—дейә улдуң да, янмадын!

Гәссабханәнә биээ дарүл'аман дедин,
Догру либасына бүрүнүб мин ялан дедин,—
Олдугча мүштәбән: „Гәләт этмә, шаш!“—дедин,
Ким яхши сейләдисә онц мин яман дедин,
Гейзә кәлиб бәрәлди кәзүн, лантараң дедин,
Бир вахт олар таныр сәни һәр кимсә, ганмәдыш!
Бу мәһз бир сез иди — һәгигәтдә санмадыш!

Фәссад олуб да милләти дачм дәмзәләдышин,
Нәр кәс элиндәкин ерә атды гамарладын,
Чифә деликчә мали-чаһаны топарладын,
Фанн деликчә мұлқә,—имәрәт һамзәләдышин,
Сәрриштейи-мәдіхан мөһикәм юмарладын,
Рүшвәт һаја әлдир, дедин, алдын, утаммадын!
Вә'з әтдийин инзиды, сәп амма инанмадын!

Гөвли-сәриһ икән, әчәба, „мән кәфәр“ сезү,
Этмәкдәсәп бәһанейи-тәкфир һәр сезү,
Зәннит будур ки, ортада кәр олса зэр сезү

Һәркис данышмасан белә алчаг, һәдәр сөзү,
Виҹданә, абруйә, һәяйә дәйәр сөзү,
Бир ваҳт олар таныр сәни һәр кимсә, ганмадын!
Я лил'әчәб, мәкәр йорулуб бир усанмадын?!

Чилди-гәнәмдә олдуң әчәб күрки-chanшикар,
Нәэфсии сусуб йорулмаяраг олду тә'мәхар,
Һийлән дуюлду, шимди сәнә олмаз ә'тибар,—
Әсрари-мұхтәфиләрин олдугча ашикар—
Галсын дейә сәһайфи-дафтәрдә ядикар—
Бир ваҳт олар таныр сәни һәр кимсә, ганмадын!
Я лил'әчәб, мәкәр йорулуб бир усанмадын?!

* * *

Бир бөлүк бошбогазыг, һейвәрәлик адәтимиз,
Долудур лә'нэт илә, гейбәт илә сөһбәтимиз,
Охумагдан пайымыз йох, языдан гисмәтимиз,
Бу авамлыгla белә һәр сөзү тәфсир әдәрик,
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфир әдәрик.

Һәр сөзэ чулғашарыг, һәр бир иши гурдаларыг,
Һарда бир нур көрүрсәк она гаршы оларыг,
Бә'зинә диш гычыдыб, бә'зинә гүйруг буларыг,
Бизә һәр кәс чөрәк атса ону тәгdir әдәрик,
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфир әдәрик.

Дейиilik наши бу ишдә,—ағарыбыр ялымыз,
Билирик дини-мұсәлманы бу күн өз малымыз,
Үзүгүрхыг дейиilik, — бир шәләдир сағгалымыз,
Тәрпәдib хейрә ону аләти-тәзвир әдәрик,
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфир әдәрик.

Кедәрик мәсчида һәр күн, гыларыг онда намаз,
Хүшкә мө'минлик әдиб, башлаярыг разү нияз,
Мәсчик олсун,—аларыг сатса чочуглар бизә наз,
Бу ушагбазлығы биз зөһд илә тәстир әдәрик,
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфир әдәрик,

Данышыб-сөйләшәрик һәр нечә үнван олсун,
Ифтира, ләгв, әбәс, һәрзәвү һәдян олсун,
Һәр кәсә бағлаярыг һәр чүрә бөйтән олсун,
Гой бизим дин звимиз олса да виран олсун,
Күч вериб зикрә, чинан гәсрини тә'мир әдәрик,
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфир әдәрик.

Мө'мнүүк, кефләнәрик аризуйи-чөннөт илэ,
Охумушлар адыны яд үзәрик лэ'нэт илэ,
Дүүмәник өлм илэ, ипсаф илэ, һүрриййёт илэ,
Биз бу эфсанәләри чөһл илэ тәнфир әдәрик,
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир әдәрик.

Өлкәни сейр әдәрәк һәр чүрә инсан көрүрүк,
Анчаг өз нәфсимизи пак, мүсәлман көрүрүк,
Бу хәял илэ ятыб һүрийү гылман көрүрүк,
Хаби-садиг дейә бу һаләти тә'бир әдәрик,
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир әдәрик.

* * *

„Дил мирәвәд зидәстәм, саһиб дилан худара,
Дәрда ки, рази-пүнһан, хаһәд шод ашикара!“¹

Асудәлик бу saat ердән кейә чаһанда
Вар исә вардыр анчаг Иранда һәр мәканда:
Тәбризидә, Сәрабдә, Халхалда, Ҳанчобанда,
Гейрәтли шаһсевәндә, һәр анда, һәр заманда,
Лорларда, Шых-Көзәлдә, Кешканда, Исфәһанда,
Теһранда, әнчүмәндә, габнетдә, парламанда,
Ишләр бүтүн һәгигәт, сөзләр бүтүн күвара,
„Дәрда ки, рази-пүнһан, хаһәд шод ашикара“.

Далма тәфәккүратә, гаре, ки ишбу һаләт
Я кимләрин күчүндән Иранда этди нәш'эт?
Әліевм һәр тәрәфдән чарпыр кәзә шикайәт,
Һәр кәсдә вәчдү шади, һәр ердә әмнү раһәт,
Әһвали-дахилийә билхәйру вәссәламәт,
Дадү ситәддә рөвиәг, ширкәтлә һәр тичарәт,
Хошдил бүтүн чәмаәт, рази бүтүн рәййәт,
Асудә һали-милләт, даир үмурى-дөвләт,
Нәэмү нәсәг мүһәйя, лешкәр бүтүн сәф ара,
„Дәрда ки, рази-пүнһан, хаһәд шод ашикара“.

Зәни этмә һазиранын сә'йилә бимүһаба
Бу рүтбә ә'тилалыг беш күндә олду бәрпа!..
Йох, йох, хәта әдирсән, һаша вә сүммә һаша!
Кәрчи булар да аз-чох бир иш көрүбләр, әмма

---

1 Үройпм олдоң жодир, әй достлар! Дөрд одур ки, қызын сирр-
дәр ошкәр олачагдыр.

Кечмиш билайи-хейрия асарыдыр һәмана,
Гаиб мүдэббиранын тәдбијидир ки, һала
Әтдиқләрп сәдагәт бир-жир олур да пейда,
Ачдыглары булаглар чары олур сәріпа,
„Натәссәбуһә һәйю я әййүһәссүкара!“
„Дәрда ки, рази-пүнһан, ҳаһәд шод ашикара“.

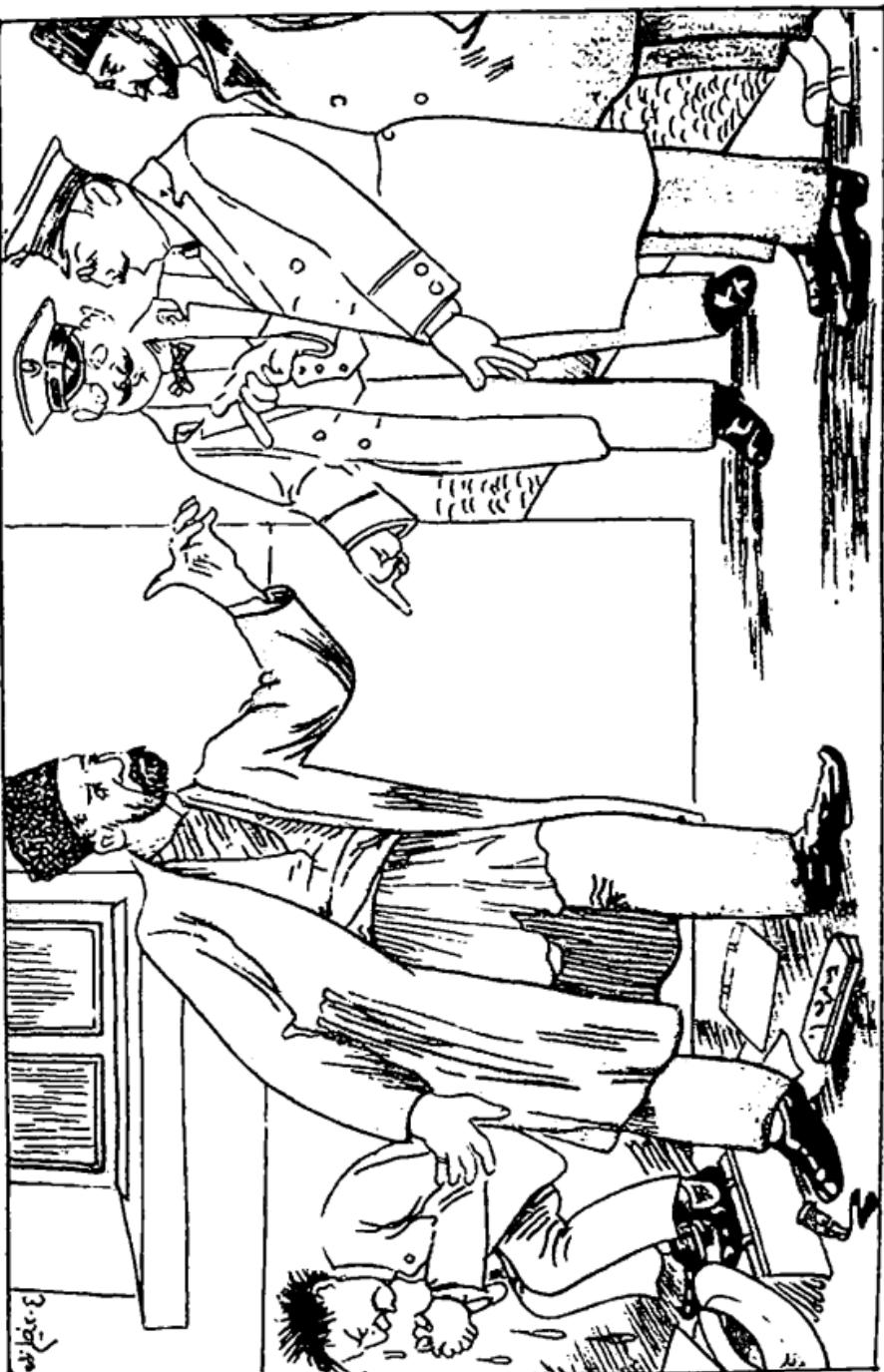
Бунлар әбәсми, яһу, мә'лулә йохму илләт?
Ниммәтсизин олурму бунча мүвәффәгийәт?!
Иран сәадәтинде чохлар әдинди хидиәт,
Чохлар бу мәмләкәтдә көстәрди сә'йү гейрәт...
Зончумлә Нәсирәддин, —нагг эйләсин дә рәһмәт!
Һәр бешдә-үчдә этди һәр сәмтә бир сәяһәт,
Һәр бир сәяһәтинде сел тәк ахытды сәрвәт,
Йүксәлди әршә гарши хаки-дияри-Дара...
„Дәрда ки, рази-пүнһан, ҳаһәд шод ашикара“.

Иштә бунун үчүнда० иранлы билмәсәррәт,
Дүниларта ахышды, олдугча көрдү иззәт...
Һәр шәһри гыл тамаша, һәр сәмтә әйлә дингтәт:
Мәшригдә минләр илә, мәгребдә бил'изафәт,
Түркййәдә эниядә, Русиййәдә нәһайәт,
Чиндә, Хәтадә... Бәһ-бәһ!.. һәп ашинзайи-гүрбәт!
Һәр судә биттәкәссүр, һәр кудә биззиядәт,
Иранлыдыр көрүрсән, амма нә шанлы ре'йәт!
Амма нә датлы дидир, амма нә хөш гияфәт!
Һәр шәхсә заһир икән йох әрзи-һалә һачәт...
Тә'риф үчүн вә бир дә йохдур дилимдә яра,
„Дәрда ки, рази-пүнһан, ҳаһәд шод ашикара“.

Һә, инди дә Әһәд хан, ол мәнбәи-әдаләт,
„Абадии“-вәтәнчии минбаби-табәййәт
Насир тәк етмәк истәр исбати-гәдри-милләт,
Бол-бол сәяһәтиндән мәгсүду мәһәз ибрәт,
Чуду сәхавәтиндән мән әйләмәм һекайәт...
Гой мадмазелләр этсин тә'рифини, нәһайәт
Ирана бәнзәр олсун гой сәфхәйи-Бухара!
„Дәрда ки, рази-пүнһан, ҳаһәд шод ашикара“.

Ойл мөнин түменин
дэлхийн дэлхийн
түмэндэгийн түмэндэгийн

Ойл мөнин түменин
дэлхийн дэлхийн
түмэндэгийн түмэндэгийн

* * *

Бәлайи-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр әйлә!
Үзүн олдисә кәр күлфәт янында гарә, сәбр әйлә!

Әсири-гейди-фәгр олдун, языг, тәслими-һирман ол,
Чалышма, бир ишә кетмә, фәгәт мә'юсү налан ол,
Гәзайә чарә йох, кирын ол, үргян ол, пәришан ол.
Сәбур ол, шакир ол, йә'ни мүсәлман ол, мүсәлман ол,
Чатар өз ризги-мәгсүмүн, долан аварә, сәбр әйлә!
Бәлайи-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр әйлә!

Маашын та ки, тәңк олду әнис ол дәрдү мәһнәтлә,
Бош ол, сүст ол, үмидин гәт' гыл, яр ол әталәтлә,
Буну тәгдирә нисбәт вер, яша дәни рәзаләтлә,
Һәвадә сейр әдән инсанна баҳма чешми-гейрәтлә,
Бурах кәсби, унут сә'йи, япышма карә, сәбр әйлә!
Бәлайи-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр әйлә!

Ғәрәкән зәллимын зүлмү сәнә дөпгү гәзадән бил,
Чатаркән амирин зәчри, — ону сейри-сәмәдән өйл,
Өзүн өз ичзинә байс олуркән масәвадән бил,
Бу мәш'умиййәти биканәдән кәр, ашинаәдән бил,
Әзил, памал ол, ахтарма буна бир чарә, сәбр әйлә!
Бәлайи-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр әйлә!

Әкәр чох тәнкидил олсан бу ишдән гыл фәгаң, агла,
Киришмә башга бир тәд ѫнра, анчаг һәр заман агла,
Бүтүн дүниәдән әл чәк, ашикар агла, ниһан агла,
Гапансын көзләрин, фикрин, дүшүнмә, көрмә, ян, агла,
Түпүр намуса, баҳма иәлкә, кәлмә арә, сәбр әйлә!
Бәлайи-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр әйлә!

Фэгэт бир иш дэ көрмэк истэр исэн көр мүсэлман тэк,
Тэһэммүл өйлэ чөври-мүлкэдэрэ, ишлэ һейван тэк,
Чалыш, эк, бич, апарсын бэй, өвин галсын дэйирман тэк,
Айылма, һаггыны ганма, хэбэрдэр олма инсан тэк,
Дарылма, инчимэ, таб өйлэ һэр азарэ, сэбр өйлэ!
Бэлайи-фэгэр дүшдүн, разы ол, бичарэ, сэбр өйлэ!

Өкэр аз-choх вар исэ гейрэтийн кафиirlэрэ бахма,
Бир асан кэсбэ мэшгул олмаг илэ диндэн·чыхма,
Ушагларчын чөрөк чыхсын дэйэ ha, дин өвин йыхма,
Вэбалын бойнума, кет фэ'лэлик эт, гэлбини сыхма,
Сэнэ иш саһиби пул вермэсэ, яи нарэ, сэбр өйлэ!
Бэлайи-фэгэр дүшдүн, разы ол, бичарэ, сэбр өйлэ!

Вэ яхуд көр өсэр варса чанында зору гүвштдэн,
Голун күчлү, үзүн гапсыэ, дилин халисэ рэһмэтдэн,
Гутар бир дэф'элик дэрдү өлэмдэн, бари-мөһнэтдэн,
Гудузлуг иштэ бир пишэ, көзэл һэр дүрлү сэн'этдэн:
Бас-ал, кэс-ал, вур-ал, йых-ал, гошул фүччарэ,
Фэхр өйлэ!
Мэгами-һөрмэтэ чатдын дэхи һэмварэ фэхр өйлэ!

Янаш өшрарэ, фэхр өйлэ!
Булаш һэр карэ, фэхр өйлэ!
Тутулма нэнкэ, намусэ,
Утанма арэ, фэхр өйлэ!

* * *

Соня, эй дилбери-пакизэ-эда!
Сәнә бу Нагды бәйни чаны фәда!
Ашиг олдум о зәмандан ки, сана,
Һәр нә һәкм айләдин, эй маһлига,
Этмәдим онда тәхәллүф әбәда,
Диләйин олду мәрамынча рәва...
„Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!“

Сәнәмим, лалә-рүхүм, күл-бәдәним,
Мәләким, сәрв-гәдим, сим-тәним,
Эй фәрәхбәхш дили-пүрмүһәним,
Сейлә, ая, күнаһым иолду мәним,
Гаргалар мәскәни олду чәмәним?
Кечди әгяр әлинә ясәмәним?
Эл бүтүн олду бу күн тә'нә-зәним?
„Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу налавын!“

Та дедин табеи-фәрман ол, олдум,
Нұснұмә валеһү һейран ол, олдум,
Назәнин чаным гурбан ол, олдум,
Әшгә ханәси виран ол, олдум,
Гапыма ичз илә дәрбан ол, олдум,
Агибәт мұстәһәги-нан ол, олдум,
„Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбал сәнә бу наласын!“

Дил о күндән ки, дүчар олду сәнә,
Бир языг ашиги-зар олду сәнә,

Үйду, бисәбрү гәрар олду сәнә,
Вар-йохум та ки, нисар олду сәнә,
Бир дә бахмаг мәнә ар олду сәнә,
Башга бир чәэбәли яр олду сәнә,
„Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!“

Әмр гылдын мәнә, шейда ол, олдум,
Әшгә бисәрү па ол, олдум,
Йә'ни сәрдадейи-сөвда ол, олдум,
Тәрк намуса мүһәйя ол, олдум,
Шә'нини ат чөлә, риеса ол, олдум,
Нәзәри-халгда әдна ол, олдум,
„Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!“

Сөйләдин һөрмәтини ат, атдым,
Малыны, сәрвәтини ат, атдым,
Әһлини, күлфәтини ат, атдым,
Гөвмүнү, милләтини ат, атдым,
Чұмлә һейсийәтини ат, атдым,
Мұхтәсәр, гейрәтини ат, атдым,
„Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!“

Мәнә аид бүтүн ирси-пәдәрим—
Әкиним, мұлқұм, әвим, бүмү бәрим
Нә заман кетди исә йох хәбәрим,
Сәндә иди мәним апчаг нәзәрим,
Нәп сәнә олду фәдә симү зәрим,
Галмады янмага бир парча тиirim,
„Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!“

Мәнә әvvәлчә өзүн яр олдун,
Севдийимсән, дейә, дилдар олдун,
Мәст икән мән һәлә, һушяр олдун,
Башга бир фикрә һәвәскар олдун,
Чұмлә маәмләкимә нар олдун,
Мәни йох этдин, өзүн вар олдун,
„Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!“

Лейк мән бүнчә фәлакәтлә енә
Варам әввәлки сәдагәтлә енә,
Дурмушам әйни ирадәтлә енә,
Бәхырам куйинә һәсрәтлә енә,
Мұмкүн олдугча бу һаләтлә енә
Сүрәрәм өмрүү гәфләтлә енә,
Ақаһ олмам бу рәзәләтлә енә,
„Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланыш!“

Чүнки биз таифә әһли-кәрәмиз,
Мәрәзи-әшгә сабитгәдәмиз,
Задәканыз, һәпимиз мәһтәрәмиз,
Әшг мейданына ексәр һәшәмиз,
Динү дилдәдейи-зибасәнәмиз,
Ишбу вәчі илә сәзайи-әдәмиз...
„Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланыш!“

* * *

Нечин мэктэбэ рэгбэтийн олмайыр? —
Чибим долмайыр, долмайыр!

Мэнэ һэр гэзетчи бэрэлдир көзүн,
Языр һей гэзетлээрдэ мэктэб сөзүн,
Сөзүн гой дэйим бир кэрэ лап дүэзүн:
Бу ишдэн мэнэ бир газанч олмайыр!
Чибим долмайыр, долмайыр!

Охур, бундан һэр кэс ганар һаггыны,
Ганан мүтлэг али санар һаггыны,
Ахунд исэ халгын данар һаггыны,
Бунунчун мэним рэгбэтийн олмайыр!
Чибим долмайыр, долмайыр!

Мэнэ хейрсиз олдугуйчун бу кар,—
Она бағларам күфр адыя зинһар,
Чемаэт дэ дуймуш буны ашикар;
Бу ишдэн мэнэ бир газанч олмайыр!
Чибим долмайыр, долмайыр!

Вэ бир дэ бу мэктэблилэр бил'үмум
Охурлар камалынча али үлум,
Эдирлэр бизэ сонра ексэр һүчум,
Бунунчун она рэгбэтийн олмайыр!
Чибим долмайыр, долмайыр!

Экэр мэктэб эмриндэ бил'интихаб
Мэнэ тапшырылса үмүмэн һесаб,—
Ман ол вахт, һаша, өдэм ичтинааб?
Фэгэт индилик бир газанч олмайыр!
Чибим долмайыр, долмайыр, долмайыр!

Ах!.. ах!.. Эй кечөн күнләгес! Вай мәнә!
Һәр өвдән кәлирди нечә пай мәнә —
Плов, һалва, бал, яғ, шәкәр, чай мәнә.

Нә чарә ки, инди булар олмайыр!
Гарын долмайыр, долмайыр, долмайыр!

Чәтиндир бизимчин бүтүн мәс'әлә,
Бир илдә үч әһсан да кечмир әлә,
Белә галса иш разы оллуг һәлә,
Бу да олмайыр, олмайыр, олмайыр!
Гарын долмайыр, долмайыр, долмайыр!

Йығынчаглар инди сөз илә өтүр,
Беш-үч кәләмә сөз сейләнир, иш битир,
Фәгәт шә'нимиз күнбәкүндәв итири,
Бизә әһтирам олмайыр, олмайыр!
Гарын долмайыр, долмайыр, долмайыр!

ГАЧ, АТ БАСДЫ!

Гач, оглан! гач, ат басды! миллэт кэлир!
Өтүшдэн чыхан бир чәмаэт кэлир!
Эдиг чүмлә әгвама сибгәт, кэлир!
Вериб һәр кәсә дәрси-ибрәт, кэлир!
Гач, оглан! гач, ат басды! миллэт кэлир!

Чәкил, йол вер, ат бағғы чатлатмышыг,
Вуруб йыхмьышыг, тутмушуг, атмышыг,
Чапыб говмушуг, ган-тәрә батмышыг,
Йыгыб милләти бир ерә гатмышыг,
Мұсават, әдаләт, үхүввәт кэлир!
Гач, оглан! гач, ат басды! миллэт кэлир!

Нечә әсрdir инди бил'әйтимам
Гоюб нами-миллийәтә ғытирам,
Гочаг әлләшиб, чарнышыб сүбһү шам,
Хүсүсән бу сонку беш илдә тамам
Эдиг аләмә бәхши-нейрәт, кэлир!
Гач, оглан! гач, ат басды! миллэт кэлир!

Нәдир, йохса зәннинчә этдим хәта?
Сүс! Этмәм хәта! Сейләмәм набәча!
Ләзәһ этмиш олдум санырсан бәса?
Додаг алты күлмәк ңәдир, сейлә я?
Сәнә бәлкә бунлар зәрафәт кэлир?
Гач, оглан! гач, ат басды! миллэт кэлир!

Буюр, гыл да дүния әтфи-нәзәр,
Мұсәлман кими ким олур бәхтәвәр?

Бу Иран, о Түркийэ — һәп бихәтәр,
Әвәт, башла Фасдан Хәтая гәдәр
Бахылдыгча гәлбә мәсәррәт кәлир...
Гач, оғлан! гач, ат басды! милләт кәлир!

О Албаняда арнавут гейрәти,
Бу Гәзвиндәки мұртәче һей'әти,
Кирилдә мұсәлмандарын һаләти,
Бухарада мәзһәбчиләр сөһбәти,
Йәмәндән дә башга рәвайәт кәлир,
Гач, оғлан! гач, ат басды! милләт кәлир!

Бу Рүсийәнин әһли-иманлары
Ки, йәни бу сәмтиң мұсәлмандары,
О екшәнбә, чүмә, бу дүкканлары,
О дум мачәрасы, бу вичданлары,
Һәлә ә'тираза нә һачәт кәлир?
Гач, оғлан! гач, ат басды! милләт кәлир!

Бу Гафгаз, бу да Гафгаз арифләри,
Бу да әһли-назә тәарүфләри,
Бу милләт Йолунда мәсарифләри,
Бу да шанлы-шанлы мәарифләри,
Булардан дәхі бойлә хидмәт кәлир,
Гач, оғлан! гач, ат басды! милләт кәлир!

Бунуна белә биң нечин бәхтияр
Олуб әтмәйәк дә һәлә ифтикар?!
Де, ногсанымыз һансыдыр зинһар?
Бу сийрәт, бу сурәт, бу гейрәт, бу ар...
Бизә, я, нә нисбәтлә төһмәт кәлир?
Гач, оғлан! гач, ат басды! милләт кәлир!

Һәп әфрадымызыда бир әэмү сәбат,
Бу әэмү сәбат илә булдуг нәчат,
Бу күп чүмләмиз бәкләриз бир һәят,
Бир әһвал, бир фикр, бир илтифат...
Бу әфкара гарши нә дүггәт кәлир?
Гач, оғлан! гач, ат басды! милләт кәлир!

Һаны биэдэ, яһу, нифагу тээзад?
Һаны биэдэ һэмдинимиэлэ инад?
Бу үлфэт, бу рэ'фэт, бу да иттиһад!
Бах, иштэ, бу мэчлис, бу да ин'игад!
Нэ мабейнэ нифрэт, нэ лэ'нэт кэлир,
Нэ бөхтан, нэ һэдян, нэ гейбэт кэлир,
Нэ чиб, нэ чибишдан, нэ рүшвэт кэлир,
Гач, оглан! гаچ, ат басды! миllэт кэлир!

* * *

Әһли-Иранда, па оғлан, енә һүммәт көрүнүр!
Енә һәр күшәдә бир тазә чәмаәт көрүнүр!
Бәхасан һәр тәрәфә,—чүнбүшү гейрәт көрүнүр!
Бүтүн әсбаби-тәрәггиңән әламәт көрүнүр!
Әңсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Охудугча гәзетә гәмли үрәкләр ачылыры,
Фәрәһәнкүз хәбәрләр көрәрәк гәм гачылыры,
Гәлбдән, кәздән она әкс бәшашәт сачылыры,
Чүнки һәр сәфһәдә бир тазә рәвайәт көрүнүр,
Әңсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Ирәчек олса әкәр көз, нәзәр Иран ишинә,
Хассә, Иранда олап кишвәри-Теһран ишинә,
Үләма фикринә, бай хәнишинә, хан ишинә,
Күндә бир фирмәни тәшкىл әдән ә'ян ишинә,
Нә хәяпәт, нә әдавәт, нә чинайәт көрүнүр,
Әңсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Э'тидалы дейә бир фирмәниң үнванындан
Севинир шәхс бунун мәсләкү вичданындан,
Инди иранлыларын гәм өтәмәэ янындан,
Кечәчекләр кишиләр милләт үчүн чанындан,
Чүнки бүнләр бу күн бир ени һүммәт көрүнүр,
Әңсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Нечә ач бәй, нечә тох молла, нечә кек гази,
Үзә олуб мәчлисә һәлл этдиләр истигрази,

Олсун аллаһ белә камил кишиләрдән рази!
Унудулду дәхи Иранда шүүни-мази,
Инди Иран демә бир қүшени-чәннәт көрүнүр,
Әһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Кәрчи худ зәләзәлә Тәбризэ бир аз верди зәрәр,
Шәрги Иранда чохун һәм әләди зирү зәбәр,
Этмәди мәчлис әкәрчи булара этфи-нәзәр,
Чүнки ишләр һәлә дә биээ зәрафәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

* * *

Ятмысан, Молла әму, күрчүләр ичрә һәлә сән!
Нә олур та бу мұсәлманлыға да бир кәләсән,
Бакыда бир нечә күн раһәт әдіб динчәләсән,
Начыларла оласан һәр кечә һәммәшгәлә сән,

Көрәсән бир пара ерләрдә нә чанлар вар, әму!
Нечә кеф чәкмәйә хәлвәтчә мәканлар вар, әму!

Долашыб булвары һәр күн кәзәсән биминнәт,
Хассә, ахшама галаркән бирики-үч саэт,
Көрәсән ордә нечә оғлан, ушаг, гыз, өврәт —
Чүмләси сим-бәдән, зөһрә-чабин, мәһ-тәл'әт,

Хубру, галийәму, генчә-дәһанлар вар, әму!
Өзүи инсаф әдәсән, та нечә чанлар вар, әму!

Ол ера санма чыхыр сейрә фәгәт һәрчайылар,
Йох, йох, орда кәзәнни әксәри мө'мин сайылар,
Лап сәнниң тәк әмиләрдир вә мәним тәк дайылар,
Пак, мө'мин начылар, мәшһәдиләр, каблайылар,
Иәпсинин сәчдәдән алнында нишанлар вар, әму!
Дәйишик донда кәзән мәрсийәханлар вар, әму!

Чүмләси ағзы дуалы, бүтүнү әһли-шамаз,
Әлдәки сәбнейи-сәдданәләри тулу дираз,
Дилим, ағым гурусын шәккә дүшүрсәм дә бир аз!
Демирәм мән нә шейидбазды, нә дә ким бечәбаз...
Бир пара чүни хәта йоллу күмәнлар вар, әму!
Нә ишим, бә'зи күмәнларда зиянлар вар, әму!

Демирәм булвара бунлар нә хәял илә кәлир...
Кимиләр бәлкә дә бир башга мәал илә кәлир...
Бу гәдәр вар, — дәйишик сурәти-һал илә кәлир...
Гәмү һәсрәтлә кедир, дәрдү мәлал илә кәлир...
Билмирәм бунда нә әсрари-ниһанлар вар, әму?
Билдийимчә десәм, ая, инананлар вар, әму?

* * *

Мұртәче хадимләрим, һә, инди хидмәт вәгтидир!
Ятмайын, һушяр олун, иш вәгти, гейрәт вәгтидир!

Киэли чәм'иййәт япын, мәчлис гурун, шура әдин,
Рәшт, Зәнчан иртичайын һәр ерә ичра әдчи,
Һәр насылса ришейи-мәшрутәни имһа әдин,
Нейкәли-мәнфури-истибдадымы иһя әдин,
Иғтиашаша башлайын, һәр ердә, — фүрсәт вәгтидир!
Ятмайын, һушяр олун, иш вәгти, гейрәт вәгтидир!

Җәһд әдин көндәрдийим тәһірләр пуч олмасын,
Яздыгым, көстәрдийим тәзвирләр пуч олмасын,
Мәмдәли-Қазим төкән тәдбиrlәр пуч олмасын,
Вердийим гөвл, алдыгым тәгрірләр пуч олмасын,
Инди исбати-һүнәр, сидгү сәдагәт вәгтидир!
Ятмайын, һушяр олун, иш вәгти, гейрәт вәгтидир!

Саммайын аңчаг Әдесдә кефдәйәм нисван илә,
Иртибатым йохтур өз мүлкүм олан Техран илә,
Лафәвальлаһ, вар әлагәм бүсбүтүн Иран илә,
Рәшт илә, Гәзвин илә, Кирман илә, Зәнчан илә!
Мән иши галдырымышам, сиздән дә һиммәт вәгтидир!
Ятмайын, һушяр олун, иш вәгти, гейрәт вәгтидир!

Саммайын ағдыр бу күн Иранда ә'ваным мәним,
Эв башы һәр ердә вар минләрчә дәрбаным мәним,
Онлара садир олур һәр анда фәрманым мәним,
Мән бу Йолда ишдәйәм вар һәр гәдәр чаным мәним!
Лейк сиздән дә мәнә инди һәмиййәт вәгтидир!
Ятмайын, һушяр олун, иш вәгти, гейрәт вәгтидир!

Бах, насыл Иран бу саэт һаләти-бөһрандадыр,
Парламан һейрәтдә, ә'за мә'руэи-туфаңдадыр,
Ганмайыр неч кәс ки, кәшти ганда, дәрәя гандадыр,
Мүхтәсәр, һәр вәчхәлә мәшрутә мин нөгсандадыр,

Этмәйин гәфләт, бу фүрсәтдән гәнимәт вәгтидир!
Ятмайын, һушяр олун, иш вәгти, гейрәт вәгтидир!

Көрмәйирсизми, киши кәһ сөз, кәһ исте'фа верир,
Хейрсизми мәнсәбиндән әл чәкир, екча верир?
Я Нәчәфдән мұчтәнид мүфтә мәкәр фитва верир?
Санма бу фитвая биһәғгүл'әмәл имза верир...

Иш апармагчын бу күн дүняда фүрсәт вәгтидир!
Ятмайын, һушяр олун, иш вәгти, гейрәт вәгтидир!

БИР ДЭСТӨ КҮЛ

Иранлы дейир ки, эдл илэ дад олсун,
Османлы дейир ки, миллэт азад олсун,
Зәнид нэ дейир? Дейир ки, гарным долсун,
Иранлы да, Осмаңлы да бәрбад олсун!

Тачир арайыр ки, бир тичарэт япсын,
Амил чалышыр бу йолда хидмәт япсын,
Иш моллаларындыр ки, чалсын-чапсын,
Ятсын, дурсун, гүсли-чәнабәт япсын.

Журнал, гәзетә чыхыр ки, миллэт охусун,
Һәр бир әсәриндән алсын ибрәт, охусун.
Русча охумушлара бу иш ар кәлир,
Дерләр, буну гой гарә чәмаәт охусун.

Зәнн әтмә ки, зикрә, сәчдәйә даалмаг үчүн
Зәнид йүйүрүр мәсчүдә әчр алмаг үчүн,
Дүн чалдыгы сәччадәни сатмыш да еминш,
Инди йүйүрүр әлавәсин чалмаг үчүн.

БАКЫДА БИР КӘНДДӘ МҮҢАВИРӘ

Кәнди

Денилир, әлм охуон, сөзләри һәр анда биәзә,
Буну тәсдинг әдийор аейи-гур'ан да биәзә,

Ахунд

Һапсы гур'андыр о ки, онда язылмыш бу хәбәр?
Шиә молласы язан түркичә гур'анса әкәр,
Мән онун яздыгы гур'ана явыг дурмайырам,
Маша илә япышыб, әл дә белә вурмайырам.

Кәнди

Хуб, буюр сүнни язан бир нечә тәфсири оху,
Әлмин ичабы үчүн ондакы тәғдири оху!

Ахунд

Ох, апар бир яна ат сүнни язан тәфсири!
Башына дәйсин онун тәрчүмәси, тәһири!
Бизләрә молла филанкәс язан асар кәрәк!
Биз олаг ондакы мәзмунә хәбардар кәрәк!

Кәнди

О языб: ер өкүзүн буйнузу үстүндә дуур,
Биз кәрәкдир иванаг ки, киши бойлә буюур?

А х у н д

Буна шүбхэн дэ вар?

К э н д л и

Өлбэттэ, инанмам бу сөзэ!

А х у н д

Нэ'лэтулла, а кавур, шэкк өдийорсан өкүзэ?!

АММА, МИЛЛӘТ А!..

Молдайы, көрдүн нэ игдам этди?! Амма, милләт а!..
Аз заманда нэ сәрәнчам этди?! Амма, милләт а!..
Өз күчүн һәр гөвмә ифһам этди?! Амма, милләт а!..
Вәрлыйын мәрдана э'лам этди?! Амма, милләт а!..
Молдайы, көрдүн нэ игдам этди?! Амма, милләт а!..

Басды, кечди әһли-Иран гатлады һәр милләти,
Билди гәдрик, алды һаггын, говзады миллийәти,
Алдыгы мәшрутәни парлатды парлаг гейрәти,
Әһсәнүллаһ, һуммәти-там этди! Амма, милләт а!..
Молдайы, көрдүн нэ игдам этди?! Амма, милләт а!..

Иш башында әйләшәп кәсләр хәянәтдән сәва,
Бай, янылдым, гой дейим, һә, лап сәдагәтдән сәва
Әтмәз олду бир нәфәр олсун да хидмәтдән сәва,
Вар-йохуп һәп бәзли-ислам этди! Амма, милләт а!..
Молдайы, көрдүн нэ игдам этди! Амма, милләт а?!..

Әгл һейрандыр ки, сайсын бир-бир әһрарын ишин,
Ганмаг олмур, анламаг олмур Сипәһдарын ишин,
Ефремия, я Багырын, яники Сәттарын ишин,
Мәрһәбалар! Вәһ, нэ әнчам этди! Амма, милләт а!..
Молдайы, көрдүн нэ игдам этди?! Амма, милләт а!..

Әйләсин Сәттару Бағыр башига бир ийма, нечин?
Я һәкумәт әйләсин әһрарлә д'ва, нечин?
Ганмырам, әлгиссә, сәрдари-Баһадир я нечин
Бағыры тәслим Сәмсам этди?! Амма, милләт а!..
Молдайы, көрдүн нэ игдам этди?! Амма, милләт а!..

Кет, даһа ол архәйын, ят, әйләмә сәрсәм, киши!
Парлады, мейдана чыхды милләт, әтмә гәм, киши!
Гой бизи тәгдир әдіб дә сейләссиң аләм, киши,
Иктиسابи-иззәти-нам этди! Амма, милләт а!..
Молдайы, көрдүн нэ игдам этди?! Амма, милләт а!..

ЧУВАЛДУЗ

Шурә кәлиб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Аләмә тә'сир әләди аһыныз,
Догду сиә беңчәт илә маһыныз,
Яда салыр сизләри өз шаһыныз,
Күнбәкүн агад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Яр олачаг саейи-султан сизә,
Эйләйәчәк лүтф фираван сизә,
Чүн кәләчәк Мәмдәли меһман сизә,
Индидән иршад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Дәрдү гәми, гүссәни бир ян атыш,
Истәйәчәк мәгсәдә ексәр чатын,
Инди дәхи һәшрә гәдәр бәрк ятын,
Хаб көрүб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

ЮХУ

„Нейвэрэ“, эй мүдирин-эхли-фүсүн,
Бир юху көрмүшәм, де, хейр олсуы!

Көрүрәм мән дүнән кечә юхуда—
Енә дә сакин олмушам Бакыда.

Бакыда, лейк лап узагларда,
Кәзириәм бир пара согагларда;

О согаглар ки, рузи-фитрәтдән
Ари иди бүтүн нәзафәтдән;

Инди, сәд мәрһәба, сәфаланмыш,
Нури-фашус илә зияланмыш;

Йох икән сабигән кедиш-кәлиши,
Инди бир башга рәяк алышдыр иши;

Гапылардан чыхыш, кириш вардыр,
Бунда, әлбәттә ки, бир иш вардыр...

Көрүрәм бунда бә'зи ә'яны,
Нәпсиин вар нәчабәти, шаны;

Гапыны бирбәбир дәйүр, даңышыр,
Бә'зисилә һәлә тәзә танышыр.

Сөз алыр, пул верир, рича әдийор,
Айрыла-айрыла дуа әдийор;

Бә'зинә иштәһайи-мә'дә верир,
Бә'зинә башга-башга вә'дә верир...

Истәдим аплайм—нә ишдир бу,
Нә алышдыр бу, нә веришдир бу?

Мәни хыс басды фәрти-һейрәтдән,
Һейф, ояндым о хаби-раһәтдән!
Инди, әй „Нейвәрә“, варынса һүнәр,
Сейлә тә'бирини билирсән әкәр?!

О согаглар, о шәхсләр, яһу,
Кимдир ая, нәдир, нә ишдир бу?
Низәдар.

ЮХУНУН ТӘ'БИРИ

„Низәдара!“ Эдиг юхун тә'сир,
Күш вер, мән әдим ону тә'бир:
Көрдүйүндүр Бакы гласнылары
Ки, тәмиэләтдиләр күчә-базары;
Кечәләр кәшт әдиг йығырлар „сәс“,
Арифә бир ишарә олмуш бәс...

ГУРБАН БАЙРАМЫ

Байрам олчаг шөвкәтлиләр, шанлылар,
Дөвләтлиләр, пуллулар, милянылар,
Тир боюнлар, шиш гарынлар, чанлылар
Гурбан кәсир Хәлилүллаһ әшгинә,
Фәгир суал әдир аллаһ әшгинә.

Ики гоншу бир-биринин милләти,
Һәр икиси бир пейғәмбәр үммәти,
Бири кәсир гурбан, биширир әти,
Байрам әдир Хәлилүллаһ әшгинә,
О бири дә бахыр аллаһ әшгинә.

Бир гоншунун оғлу кейир, салланыр,
Галстук кечирир, гырахмалланыр,
Атасы да она бахыр һалданыр,
Фәхр әләйир Хәлилүллаһ әшгинә,
Гоншуя бахмайыр аллаһ әшгинә.

Көрүрсәнми бизим Һачы Пирини,
Пайламайыр әтин ондэн бирини,
Гоншу сорур бармазғынын кирини,
Һачы ейир Хәлилүллаһ әшгинә,
Ятыр, шишир, көпүр аллаһ әшгинә.

Дедим, Һачы, көзлә ишин бирисин,
Диггәт әлә ирәлисинг, керисинг,
Вер мәктәбә гоюнларын дәрисин,
Әлм охунсун Хәлилүллаһ әшгинә,
Чочуглары яд әт аллаһ әшгинә.

Деди, биздә дәри вермәк сынағы
Йохдур, версәм оллам арвад гынағы,
Басдырырыг онда хәмир чанағы,
Бәрәкәтдир, Хәлилүллаһ әшгинә.
Сахлайырыг әвдә аллаһ әшгинә.

* * *

Ач дилини, юм көзүнү, заңида,
Вирд оху, ھеч алама мә'пасыны!

Бахма бир ибрәтлә бүтүн аләмә,
Көрмә һәгин нури-тәчәлласыны!

Хүшк ибадәтлә, гуру зөһілә
Аллама сән әшг мүәммасыны.

Зөһідү өйүб әйләмә инкари-әшг,
Шәхс булур әшглә мөвласыны.

Гейсә әбәс вермә чүнүн намыны,—
Көрмәйәрәк сурәти-Лейласыны.

Күшәйи-хәлвәтдә отурма, киши,
Билмә һәгин күшәдә мә'васыны.

Гәсдин әкәр яр исә, кәл, көстәрим,
Варса көзүн өйлә тамашасыны.

Сән'этә бах, саненинә пей апар,
Дәрк әлә кейфиийәти-иншасыны.

Лейк һапы сәндә бәсиրәт көзү,—
Та көрәсән вәчхи-диларасыны?

Һу чәкиб ахыр кәзәсән кубәку,
Тәрк әдәсән зөһід мүсәлласыны.

Күфрдә тәглид әдәсән шайрә,
Зикр әдәсән ше'ри-мүгәффасыны.

АВРОПАДА МӘМДӘЛИНИН ЭШГАЗЛЫҒЫ

Мәмдәли

Рәһим эт мәнә, чан мадмазел!
Көнлүм олуб ган, мадмазел!
Бир баш Өдесдән кәлмишәм
Ардынча, чанан мадмазел!
Көр нали-биарамымы,
Дил бисүкундур, кәл мәнә!
Эшгим фұзундур, кәл мәнә!

Мадмазел

Рәдд ол, а залим Мәмдәли!
Шаһи-мәзалим Мәмдәли!
Артығ һәясыз көрмәйә
Йохадур мәчалым, Мәмдәли!
Кет, кет ки, зұлмұндән вәтәң
Дәріайи-хувандур, кәлмәнәм!
Бойнун йогундур, кәлмәнәм!

Мәмдәли

Мән өз еримдә шаһ идим,
Шаһи-фәләк хәрқаһ идим,

Шэ'ним, чэлалым вар иди,
Ахыр нэ, зиллүллаһ идим;
Иранда чох ердэ сиэ
Шэ'ним мэсундур, кэл мэнэ,
Эшгим фүэундур, кэл мэнэ!

Мадмазел

Сэн бир дэни мэрдудсан,
Һэр шэ'ндэн мэтрудсан,
Бир мүстэбид Шэддадсан,
Бир мүстэгил Нэмрудсан,
Мин дэф'э оилардан дэхи
Зүлмүн фүэундур, кэлмэнэм!
Бойнун йогундур, кэлмэнэм!

Мэмдэли

Зэнн этмэ, Иран сэрбэсэр
Олмуш мэнимлэ кинэвэр;
Элйөвм Иранда сиэ
Вар нэкэрий мин-мин нэфэр;
Оилар бүтүн күрки-эчэл.
Миллэт гоюндур, кэл мэнэ!
Эшгим фүэундур, кэл мэнэ!

Мадмазел

Догру бу, лакин эхли-кар
Аз олса да Иранда вар;
Мэнчэ, бу хайн ниййэтин
Этмээ исабэт зинхар,
Чүнки сэнин һалын чүнун,
Шэхсии зэбундур, кэлмэнэм!
Бэхтий никундур, кэлмэнэм!
Фикрин дэ дундур, кэлмэнэм!
Карын оюндуур, кэлмэнэм!
Сөз мүхтэсэр, бир дэфэ ган:
Бойнун йогундур, кэлмэнэм!

* * *

Чох да демә сәрвәтү саманлыям, эй филан!
Болду пулум, бир нечә милянлыям,— бир утан!
Мөнтәрәмәм, мө'тәбәрәм, шапалыям,— дур, даян!
Мәшһәдийәм, кәблайыям, начыям, начыям,
Динлийәм, иманлыям, әрканлыям,
Һәм әли гур'анлыям.

Сәндә дейәк дин дә вар, иман да вар,—филмасәл,
Эв долусу не'мәти-элван да вар,—бигәдәл,
Хәз-куләчә, сәрвәтү саман да вар,—чох көзәл,
Эв-әшик, әйван, мүтәэддиң отаг,—тәмтәраг,
Яғлы плов, дадлы фисинчал да вар,
Шәрбәти-рейhan да вар.

Гоншуда лакин нечә үрjan да вар,— гыш, боран...
Кирйә дә вар, наләвү әфған да вар. нимчан...
Сән ки, шәриәтчисән, эй бинәва, гыл һәя!
Шәр'идә ахыр нә, бир әһсан да вар,
Һәгги-мүсәлман да вар...

Инди кет инсаф элә,
Ач башыны, вер елә,
Мәзһәбү иман сөзүн
Вирд әләмә бир белә!

ВАГЕӨЙИ-ЮБИЛЕЙКАРАНӘ

Кирдим еримә башымда гайгу,
Көрдүм кечә бир гәрибә уйгу.

Бир шәһрдәйәм ки, чүмлә дәһри
Кәзсән, буламазсан ойлә шәһри;

Ләззәтли сую, көзәл һавасы,
Вар беңчәти, зөвгү, һәм сафасы;

Әһли бүтүүн әһли-фәэлү инсаф,
Һәп мө'минни-пак, мұслуми.-саф;

Шәһри-фүзәла, дияри-ирфан,
Мө'мин ятагы, гәдим Ширван.

Әлгиссә, кәзиб бу шәһри екча,
Һәр бир ерин әйләдим тәмаша;

Кәзәикчә адам көрүнмүр, анчаг
Бир сәмтдә варды бир йығынчаг.

Вәгта ки, бу издиһамы көрдүм,
Мәи дә о ерә гошуб йүйүрдүм;

Бахдым ки, әзим бир чәмаэт,
Әйзән үрәфа, әвәт, һәгигәт!

Лакин, нә үчүндүр ишбу әһвал,
Сордум, бириси деди бу минвал:

„Раһи-мәдәннийәти тей әтдик,
Бир шәхси-әзизә юблей әтдик“.

„Әһсән,—дедим,—ән көзәлчә бир шей,
Хагани үчүнмү ишбу юблей?“

Я сеййиди-паки-Зұлфұғары
Яд әтдиз о шаири-дияри?

Йохса Мәликов Һәсәнбәйи-пир,
Әлжөвм олунур вәтәндә тәгдир?

Әқдикләри данәләр кейәрди,
Бәһ, бәһ, нечә дадлы мейвә верди!

Яхуд, де көрүм, мүдири-“Кәшкүл”
Үнсизадә Сәид мә'гул,

Әтдикләри ичтиһадә нисбәт
Милләтдән алыр бу күндә гиймәт!

Яинки о Сеййиди-Әзимми
Шад әтдиз о шаири-нәдимми?

Мәһмудбәйов ол Һәбиби йохса?
Алгышладыз ол әдиби йохса?

Яхуд, де көрүм, мүдири-“Рәһбәр”
Мәһмудбәйәми бү ә'тиналәр?“

„Лал ол,—деди,—Зұлфұгар кимдир?
Хаганийи-намдар кимдир?!

Кимдир Мәликов Һәсәнбәйи-пир?
Милләт ону чохдан әтди тәкфири!

Кимдир, нәчиendir о Үнсизадә?
Һәп динимизи өверири бадә!

Я Сеййид Әзим кимдир, оғлан?
Бир шаир иди язырды һәдін!

Юблейдир бу, һәба дейилдир,
Вар гиймәти, кәмбәһа дейилдир;

Һәр әлми уфаг мүәллім әсла
Лайиг оламаз бу фейзә, илла

Лайиг белә юблейә зиядә
Әлһафиз әфәнди Шейхзадә”.

Ишбу сөзү сейләйнб дә тәкрадар,
Истәрди әдә бир аз да күфтәр.

„Динмә, – дедим, – олду гиссә мәфһүм,
Руми ки, дедин гәзийә мә’лүм...“

Дәрпәрдә олан рүмузу гандым,
Бу налда хабдан ояндым.

Көрдүм бу рүбани мүкәррәр
Тәб’им әдийор дәмадәм әзбәр:

Гануни-гәваиди-тәбиәт
Гоймуш бу чаһанда бойлә адәт:

„Инсандақы чәһләдән зиядә
Һагсызлар әдәрләр истифадә“.

ИЛЛЭРИ МӘ'ЛУМ ОЛМАЯН САТИРИК ШЕИРЛӘР

ИШАРӘТИ-МУСИБӘТ

Һәмдүллаһ ки, бу құн бәхтәвәр олду башымыз,
Кәлди новruz, демәк, артды бир ил дә яшымыз,
Бүтүн әгвамә кәрә кәрчи чох аздыр яшымыз,
Бавұчуд-ин икидир бир сәнәдә ил башымыз:

Бири новruz, бири маин-мәһәррәмдир, әму!
Бириси маейи-ишрәт, бириси гәмдир, әму!

Бу сәбәбдән бир или биз дә ики пай әдәрик:
Бир пайы он бир, икinci пайы бир ай әдәрик,
Он бир ай нала чәкиб, аглайыб ах-вай әдәрик,
Бир айы ләбләби-кишниш ейиб, охтай, әдәрик,
Чүнки бу әйд биз исламдә ә'зәмдир, әму!
Шивейи-мәзһәби-Зәрдүшт, әсәри-Чәндир, әму!

Бу бир айда кейиниб салланарыг беңчәт илә,
Әлли-әлли оларғ әв кәзәрик ишрәт илә,
Кирәрик һәр әвә, һәр мәшәилә чәм'ийәт илә,
Ичәрик чай, ейәрик һил ногулу ләззәт илә,
Чох да әв саһибинин иш-күчү дәрһәмдир, әму!
Әйдә борч әләмәк дәби-мүсәлләмдир, әму!

Тапды вәгта ки, әрәб лешкәри әтракә зәфәр.
Дини-абаимизи әйләди һәп зирү зәбәр,
Биз дә атдыг бүтүн адатымызы, бирчә мәкәр
Бу мұбарәк күнү тәгдис илә бу анә гәдәр
Сахладыг, чүнки биз исламә чох әлзәмдир, әму!
Бәршикәстә олан әрбаб мәкәр кәмдир, әму!?

Лейк бу әйдимизин бирчә гүсүру енә вар:

· · · · ·

Әкинчи

Вурма ки, дейил инәкләрим саг!

Әрабаб

Вур, вур ки, буңу гудуртду мәчлис!

Әкинчи

Вурма, мәни һаким әтди мүфлис!

Әрабаб

Мәшрутә буну хәраб әдибдир!

Әкинчи

Зұлмүн мәни дилкәбаб әдибдир!

Әрабаб

Һүрриййәт әдиб бу шуму күмраһ!

Әкинчи

Фәрядә стиш, амандыр, аллаһ!

·Эла лә'нәтүллаһи әләл-гөәмүәзалимни.

ИРАН НИЙЭ ВИРАН ОЛДУ?

Агладыгча киши төгрөтсиз олур,
Нечэ ки, аглады Иран олду.

О заман ки, безикиб шаң гачды,
Мүртэчелэр дэхи пүнхан олду,

Парламан парлады э'засы илэ,
Дедик, Иран енэ Иран олду;

Мэчлис ичрэ үмэнайи-миллээт
Нами-миллийэтэ шаян олду;

Дүзэлиб ишлэрийн эксик-кэрэй;
Миллэтийн дэрдинэ дэрган олду.

Лейк биз ишбу тэмэниада икэн,
Бах-ки, Иранда нэ дэстэн олду:

Нэр етэн кечди чэмаэт башына,
Нэр етэн сиасилэчүнбан олду;

Етди бир мэртэбэйэ сурэти-кар, —
Парламан гэхвэчий дүккан олду;

Ичилэн чай, ейилэн яглы плов,
Чэкилэн ноггаву гэллян олду.

Парламандыр, балам, ахыр бурада
Ким данышды, нэ сөз үнван олду?

Нансы бир мэс'элэдэн бэхс өдлийб,
Насили миллээтэ э'лан олду?

Йох, эфэндим, янылыш зэнн өтмэ,
Санма иш лайиги-вичдан олду;

Догру, кәрчи үфүги-Ирандан
Шәмси-мәшрутә дүрәхшая олду,
Йә'ни милләт иши милләт әлине
Верилиб мәс'әлә асан олду,
Шимди өз ишләрини ичрайә
Дәсти-милләтдә бир имкан олду.
Лейк билдинми бүзүркани-вәтән
Белә иш көрдү ки, шаян олду?!
Чырманыб иш көрәчәк ердә, языг,
Вай, дәдәм, вай! дейә киряя олду,
Көзлүләр башладылар ағламага,
Курләр дә она хәндән олду.
Иш ятыб галды арада өлү тәк,
Нә она мейл, нә им'ан олду.
Әсл мәтләб унудулду, лакин
Фәр'и-кари һамы чуян олду.
Көрдү мейданы адамдан хали
Һәрә бир ээмә шитабан олду.
Һәр кәс анчаг бачарыб алды ләгәб,
Дахили-зүмрейи-әркан олду;
Дүртүлүб сохду өзүн парламана, —
Парламан мәчмәй-ирфан олду.
Паһ, нә чохдур бүтүн Иранда ләгәб!
Кими бәй олду, кими хан олду...
Чыхды мейдана мүләггәб кишиләр,
Бәхтәвәрләр һамы ә'ян олду.
Иш нечә олду, ону алма хәбәр,
Баяг эрз этдим, о нисян олду...
Бир дейән олмады, эй ханәхәраб,
Мәмләкәт хак илә ексан олду!
Сиз һәлә ашиги-шайдайи-ләгәб,
Бу да ми лайиги-инсан олду?!

Ләгәб иш көрмәз, әфәндим, кишинин
Ады я Самү Нәriman олду.

Кишидән истәнилән ишdir, иш,
Ким ки, иш япды о зишан олду.

Де көрек, шимди мүгәddәс вәтәнин
Һансы бир мүшкүлү асан олду?

Анчаг иш көрдү ләгәб „Фабрикасы“
Бүтүн ишләр она гурбан олду.

Инди гандыңса ишин әнкәлини,
Демә, Иран нийә виран олду?!

АЙ ЧАН! АЙ ЧАН!

Дүшдү бүтүн гәзетләр гиймәтдән, ай чан! ай чан!..
Халғын чаны гуртарды төһмәтдән, ай чан! ай чан!..

Гыл яймайырды әсла залымларын көзүндән,
Рұсвай идик чаһанда мәл'үнларын сезүндән,
Ах, ах! Нә яхши олду, иш дүшдү өз-өзүндән,
Әлләшмәмиш гутардыг зәһмәтдән, ай чан! ай чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гиймәтдән, ай чан! ай чан!..

Бади-сәба, апар вер, Молла Гәвама мүждә,
Язын, де, Ләнкәранда Молла Сәлама мүждә,
Сейлә, о да етирсин чүмлә әвама мүждә:
Дүшдү бүтүн гәзетләр гиймәтдән, ай чан! ай чан!..
Мәнбәрдә рәгсә кәлсии бенчәтдән, ай чан! ай чан!..

Әрз әт бәшарәт илә Гафгайдакы вүчудә:
Журнал, гәзет гапанды, дурмә, йыхыл сүчудә,
Нәр нә билирсән әйлә гейбәтдә, рубәрудә,
Язмаз дәхи яззилар бид'әтдән, ай чан! ай чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гиймәтдән, ай чан! ай чан!..

Кет Гүббәйә сәлам әт Молла Һачы Бабайә,
Сейлә тутулду чүмлә журнал, гәзет вәбайә,
Мөмин мүридләр илә дур гош сәда-сәдайә,
Үммәтләрин йығылсын нәр кәтдән, ай чан! ай чан!..
Дүшдү бүтүн гәзегләр гиймәтдән, ай чан! ай чан!..

Ятды гәзет язанлар, фүрсәт дәхи сизиндири,
Гарышда вар оручлуг, сөһбәт дәхи сизиндири,
Мәсчиддә мәнбәр үзәрә лә'нәт дәхи сизиндири,
Айрылмайын өлүнчә лә'нәтдән, ай чан! ай чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гиймәтдән, ай чан! ай чан!..

ЕКӨ ТАЗИЯНЭ

Мүхбирүссэлтэнэйэ шэkk өдэчэксэнми енэ,
„Дипломатлыгда“ бу ил чалдыгы кусилэ белэ?

Бах нечэ бир екэ Тэбризэн мэһэррэмликдэ
Алды үч мин түмэнэ чүмлэ нүфусилэ белэ;

Һансы мэблэглэ бу сөвданы битирди, эвэба,
Фүгэрайи-вэтэнин одлу фүлусилэ белэ?

Сэн һэлэ энчүмэн ә'засыны вэсф вийлэ, языг,
Энчүмэн чохдан аягланды рүүсилэ белэ...

Көрмэйирсэнми ки, азад өдилир фитнэчилэр,
Тутулур эмнү әман әхли хүсусилэ белэ.

Нэ ки, Иранда төрэнмэктэ иди Мэмдэлини
Сэлтэнэт тэхтинэ өз нэхс чүлусилэ белэ,

Инди Тэбриздэ дэ нэш'эт өдэн онларды,
Бу һэрифин дэ о эфкари-нүхүсилэ белэ.

Мэнчэ, тэгдирэ сэзадыр, киши, шейтандан алыб
Камил өйрэндийн элмилэ, дүрусилэ белэ.

Хайнин бойнуна һэп визри, вэбалы вэтэпин —
Муслими, кэбри, нэсарасы, мэчусилэ белэ.

НЭФСИН ГЭРЭЗИ, ӨГЛИН МЭРЭЗИ

Эй нэфс, фэрэз билдийн үчүн нияйишин
Даим өдөм кэрэк кечэ-кундүз ситайишин,
Диним вэ мээнхэбим, эмэллимдир нүмайишин,
Шимди нэдир бу йолда мэнэ, сейлэ, ханишин?
Ифайи-эмри-вачибул-из'анын эйлэрэм,
Мэндэн эмин ол, алэми гурбанын эйлэрэм!

Кэр олмасам бир ишдэ рэис,—эйлэрэм фасад,
Мөхрү вэфаны тэрк өдэрэм, башларам инад,
Сэ'йимлэ элфирагэ дөнэр вэз'и-иттинаад,
Бир парэ шэхслэр мэнэ этмээсэ ингияд.
Мэн өзбэйэм, итаати-фэрманын эйлэрэм,
Мэндэн эмин ол, алэми гурбанын эйлэрэм!

Бир шэхсии олса өгли өкэр мин мэним гэдэр —
Неч олмарам риза ола тэхсийн мэним гэдэр!
Кэрсэм ки, халг өдир ону тэ'йин мэним гэдэр —
Бир хийлэ эйлэрэм, өдэмэз чин мэним гэдэр...
Санма ки, мэкрү хийлдэдэ пэгсанын эйлэрэм,
Мэндэн эмин ол, алэми гурбанын эйлэрэм!

Тэхти-рэясэтимдэ рэван олмайынча кар,
Я олмайынча гэбзейн-һөкмүмдэ игтидар,
Бир эмри-хейри истэр өдэ ким ки, интишар —
Чүр'этлэ эйлэрэм ону филфөвр таримар,
Шэхси-гэрээлэ чүмлэни һайранын эйлэрэм,
Мэндэн эмин ол, алэми гурбавын эйлэрэм!

Бир иш ки, хейрим олмаса энчамэ вермэрэм,
Мий чылпаг олса да, биринэ чамэ вермэрэм,

Өз ша'пу чаһымы бүтүн исламә вермәрәм,
Дәрди-вәтәнлә мән сәни таланә вермәрәм,
Әһли-дияры зұлм илә кириның әйләрәм,
Мәндән әмин ол, аләми гурбаның әйләрәм!

Чүнки мүәззөә олмага чохдур тәфәккүрүм,
Әмсалын әһтирамына артыр тәһессүрүм,
Мән, мән демәклә чүмлә билир вар тәкәббүрүм,
Олса нолур нечә бұләһайә тәшәккүрүм,
Онларла вәсли-риштейи-пейманың әйләрәм,
Мәндән әмин ол, аләми гурбаның әйләрәм!

Бир күн кәләр, олар да биләрләр хәянетим,
Мәндән тәнәффүр илә гачарлар чәмаәтим,
Онда Йәгин ғолар башыма өз гияметим,
Гәмим, кедәр фәрәһим, иззү шөвкәтим,
ди поэзуб әкәрчи мән үсияның әйләрәм,
дад, нарай! нә нөв' илә саманың әйләрәм?

БИР МӘЧЛИСДӘ ОН ИКИ КИШИННИН СӨНБӘТИ

Вәкил

Һагсыза һаглы дейиб бир чох күнәһа батышам.

Һәким

Дәрди тәшхис өтмәйиб, гевм-әграба аглатышам.

Тачир

Мән һәлал илә һәрамы бир-биринә ғатышам.

Ревзәхан

Үммәтин пулун алыб, мәп көзләрин ислатышам.

Дәрвиш

Нердә булсам сог ачыб мин-мин ялан сөз атышам.

София

Рузы шәб һар-һар дейиб, мән һәр кәсп ойнатышам.

Молла

Құндә бир фитва вериб, мәхлугу чох алдатышам.

Әлем

Гәт'и-үммид әтмишәм, ексәр бу гевмү атышам.

Чәһәл

Ортада кейф өйләйиб, мән һәм мәрагә чатышам.

Шаир

Бүлбүлэ, эшгэ, күлэ даир ялан фырлатмышам.

Өвам

Айламам һәркис, чәһаләт бәстәриндә ятмышам.

Гәзетчи

Мән чәридәм долмаг үчүн мәтләби узатмышам.

ТАЗИЯНӘЛӘР

1910 — 1911

1

Диндирир эср бизи, динмәйириз,
Ачылан топлара дикснімәйириз;
Өчинеби сейрә балонларла чыхыр,
Биз һәлә автомобил минмәйириз;
Гуш кими көйдә учар ердәкиләр,
Бизи көмдү ерә мәнбәрдәкиләр.

2

Интиһайи-шәһрәтә вармаг үчүн дүн-тәб'ләр
Түндролугдан шашыб ә'dайы сәртач этдиләр.
Эйләди кәсби-мәһарапт учынга аләм, фәгәт
Биздәки лә'бәткәран дурдаугда мә'рач этдиләр.

3

Зәһидин әксимә дүшпәк нәзәри-худбини —
Көрүр айненейи-сафымда о бир бидини,
Зәнн әдәр әгли-гәсирилә о мәнһүс мәнәм.
О мәнә лә'нәт әдир, мән дейирәм аминни;
Кеч-тез, әлбәттә, кәсәр бир бу гәдәр лә'нәт ону.
Ердә галмаз мәним аминим, онун тәл'ини.

Күрд чалдыгча бору чинкәнә ойпар, дерлэр,—
Бир мисалдыр ки, демиш Түркийә из'анлылары.
Бир туңаф чалғы илә ойнадыйор авропалы
Шимди юнанлы илә бир сүрү османлылары.

Ариф чалышыр ки, милләт азад олсун;
Зәһид чығырыр ки, мәсчид абад олсун;
Сөз бойну грахмаллыларындыр ки, дейир:
Бир мадмазел олсун ки, пәризад олсун.

... ДЕЙИР КИ:

Эйлә сәнкиндирик ки, әсгали-тәэггүбдән йүкүм,—
Күндә мин тәрпәнсә ер, тәрпәнмәз эсла бир түкүм.

ТАПДЫМ!..

Гой сағ олсун башымыз, дүшмәсин эсла аяга!
О бизи торга гоюб кәрчи сатыб яндырды;
Бир гәдәр Шол... сую шимди ики йүз йирми бешә
Бизэ ичдиrmәк илә янғымызы гандырды.

Һансы алчаг бир элин гейд этдии хәттир о ки,
Бүсбүтүн тәгdirә шаян хәтләрия ә'ласысыдыр?
Мәй буну һәр әһли-вичдандан суал этдим, деди:
Хәл'инә Әбдүлнәмидин чәкдийи имзасыдыр.

— Йолдашым, ятмышмысан?
— Йох, бир сәзүн варса, буюр.
— Он манат гәрз истәрәм...
— Йох, йох, бәрадәр, ятмышам.

Дүн охуркән бир мұдири-мәктәбин мәктубуну
 Мин гәләт көрдүм гарышмыш бир вәрәг имласына;
 Уф... языг милләт, дедим, билсәйдиниз мәктәб нәдир,
 Бойләләр дүшмәэди тә'лим этмәниң сөвдасына.

Мәнә бидин дейән әрбаби-гәрәз,
 Иртиқаб әйләдиләр киазби һаман.
 Мән дәхи онлара диндар дедим, —
 Яланың гарышылығы олду ялан.

Әл-һәзәр, гойма баҳа әксимә заһид ки, онун
 Нури-һәг дидейи-худбининә зұлмәт көрүнүр;
 Гой бу айинәйә ол пак нәзәр баҳсын ки,
 Бүтүн әшяда она нури-һәгигәт көрүнүр.

Гәзтәләр тәвгифини ялның Сипәһдар әкмәйир,
 Биздә дә әксик дейилдири бойлә биңдракләр.
 Чарпараг чари олан бүнча мәариф сейлиниң
 Гарышының сәдд әтмәйә габилмидир хашакләр?

Санма бир мәсләки тә'гиблә мәһкәм галарам,
 Әлли архын суқыну күндә Ծир арха чаларам,
 Кефимин кәлмәсінә баҳ, нә кәрәк яхшы, ямав?
 Мән кәһи михи, кәһи нә'ли дәйүб тапдаларам.

Бәктервәр кимләр иди аләмдә, —
 Дейә мәндән әләди молла суал.
 Молланың кәндиви көстәрмәм дә,
 Этди тәсдиг, һәми гәт' мәгал.

16

Чәннәтдәки һүриләри, гылманлары аллаһ
Говдум, дейә бир вәһйлә әтсә сәни ифһам,
Зәһид, мән өлүм, кизләмә, ач сидгини сейлә,
Сән бир дә әдәрсәнни намаз әмринә игдам?

17

КАВИ-МЛӘНДЕЙИР:

Ерин үстүндә кәзән автомобиль,
Кейүн алтында учан диржабил,
Судакы сонку нөв ичад кәми,
Гуруда топ, пулемот я шарапил —
Лаф сейләнмәсә кәр буйругума,
Дейәрәм, бағлыдылар гүй ругума;
Бирчә йол гүйругуму тәрпәдәрәм,
Бүтүн аләмләри виран әдәрәм.

18

Кимдир ариф, дейә сордум, дедиләр, әсрә көрә;
Арифин имди нә дини вә нә иманы олур.
Буну билдим, таныдым, зағиди сордум, дедиләр:
Зәһидин һеч шеий олмасса, чибишданы олур.

19

Оглунун васитеи-хилгәти олмагла фәгәт,
Аталыг борчуну ифа әдәмәз инсанлар;
Аталыг борчу зый тәрбийәнни гейри дейил,
Йохса бир ишдәдир инсанлар илә һейванлар.

20

Дейирдик бир заманлар биз кәмәли-фәхру һиммәтлә:
„Чәһаякиранә бир дәвләт чыхардыг бир эширатдән!“
Бу күн дә ифтихар әтсәк сәзадыр фәрти-гейрәтлә:
Кәрәмкаранә беш дәвләт етищдирдик рәйийәтдән!

21

Мүтлэгиййэтдэ эбл шэклиядэ
Мүтэшэккил олан нифагү тэзэд,
Дөври-мэшрутэдэ сиасэт илэ
Мүлки-Ирана салмасыны фэсад?

22

Бир мүдирин ки, кечмэйэ голуна
Голу бульварда бир кээл сэнэмийн, —
О нечэ миллэти чэктэр габага,
Я сэдасы насыл чыхар гэлэмни?

23

ТАПМАЧА

Кимдир о, арифи көрчэк позулур,
Дейэсэн башына одлар сачылыр;
Көрчэйин чахили рэнки ачылыр,
Санки саггалына көнхэр дүэүлүр?

24

БИР КҮЛ

Ваиз ки, чыхар мэнбэрэ һей пүфлэр оду,
Тэкфира гояр кимин ки, эшг исэ моду;
Вардыр дейэсэн бу хазини-ниранын
Ағзында экстренни кафир заводу.

25

РӨМЭЗАН СӨҮБЭТИ

Бизим наам дейир:

Эл'эмсан артыг оручдан, эл'эмсан!
Гоймады тагэт оруч мэндэ, инан!
Сэн оруч ерсэн, балам, лакин мэни
Ер оруч һэр лэхэзэ, һэр ав, һэр заман.

26

Оруч дейир:

Эһ, һачы, мәндән шикайәт әйләмә,
Кәндинә әт кәди шүквийятыны;
Мән сәни илләрлә көрмәк истәмәм —
Сәрмүһәррир көрсә сәһвиийятыны.

27

„СӘДА“ ГӘЗЕТИНИН 162-ЧИ НӨМРӘСИНӘ

Шашрәм, әсримин айниасијәм,
Мәндә һәр кәс көрүр өз гаш-көзүнү;
Нечә ки, дүн „бираиси“ баҳды мәнә,
Көрдү айнәдә анчаг өзүнү.

28

Э’тила әтдикчә, дерләр, йүксәйә тейярәләр —
Көрмәйә наил олур һәр янда алчаг ерләри.
Ишбу гавуну бизим мәнсәблиләр билсәйди, аһ,
Бир кәрә көрсәйди дә алчагдақы мүэтәрләри...

29

КӘНДЛИ ДЕЙИР КИ:

Бакыда нағиз икән әллидән артыг үләма, —
Рәмәзан әйдинни тәк бирчә күн ә’лам әтди;
Енә аз-чох бәрәкәт варса бизим гәрйәдәдир;
Ики алым һәрәси бир күнү байрам әтди.

30

БАҚЫЛЫ ДЕЙИР КИ:

Рәмәзан әйдинин ичрасыны һәрчәнд бизә
Һәзәрати-үләма бирчә күн ә’лам әтди;
Биз о бир күндә дә ачыг дүкан, алдыг, сатдыг,
Анчаг онлар гара мәхлуг илә байрәм әтди.

Шаһ деди: — Аглайырам бәс ки, үзүм чиркиндири, —
Илдә бир көрсөм әкәр айнәдә сурәтимп.
Она әрз әтди вәзири: — Сәни һәр күн көрүрәм,
Нә гәдәр ағлайырам, шимди дүшүн һаләтими...

ИИТЕЛИКЕНТЛӘР ДЕЙИР КИ:

Дейирик һаләти-тәһисилдә: миляэт! миляэт!
Диплом алчаг көрүнүр бизләрә илләт миляэт;
Басырыг багрымыза һәр биримиз бир һачыны,
Чаны чыхсын ки, көрүр мин чүрә зилләт миляэт!

ИРАНЛЫЛАР ДЕЙИР КИ:

Бунча гейрәт ки, биз әтдик вәтән угрунда бу күн,
Ярын Иранымыз, әлбәттә ки, бир бабәт олур;
Биз бу гейрәтлә бүтүн аләмә фәхр этмәлийиз
Ки, уфаг дөвләтимиз бир нечә зор дәвләт олур.

Идракдир мүсебәтә мизан, әвәт, әвәт,
Идраксызларын ола билмәз мүсебәти;
Идракынын мәратибинә бағлыдыр фәгәт
Нәр бир кәсии тутулдуғу индуһү мәһнәти.

Дәрдим олдур ки, мәнә ариз олан дәрдләрин
Этмәйир бир кечә-күндүздә бири мәндә сәбат;
Мәнә ол мәртәбәдә дәрд һүчум эйләр ки,
Бир дәгигә белә галмаз бири сабит, һейһат!

Бир әэмдә сәбат әдәмәэ әһли-әһтияч,
Пул гаршысында ачиз олур фәгрү мәскәнәт;
Лакин шу әһтиячы йыҳарса йыҳар о ким,
Сәрмаейи-һәяты ола әлмү мә'рифәт.

МИЛЛӘТ ДЕЙИР:

Интеликент ағалар, биз сизи чохдан танырыг...
 Билирик сиздә бу күн гейрәти-милләт йохдур!
 Биз шийә мәктәби, тәһисилен-чулуми севирик,—
 Чүнки мәктәб адына биздә хәянәт йохдур.

Гласны сечкисини гойду дум мұзакирәйә,
 Чатыр сезон ки, ең әлбәел кәзә рүшвәт.
 Гласны олмаг ики шәртә бағлыштыр анчаг:
 Бириңчи рүшвәт, икinci һәдә, фәгәт хәлвәт.

БАҚЫЛЫЛАР ДЕЙИРЛӘР КИ:

Шамахлылар кими ишесиз, кифайәсиз дейилиз
 Ки, тел вураг думая биз ана лисаны үчүн;
 Клубда, бағда, горугда вар ол гәдәр ишимиз
 Ки, эв, ушаг яда дүшмүр, о Айна чаны үчүн!

Ахшам олчаг ученикләр һәрә бир мадмазелин
 Кечириб гол голуна күчәдә чөвлөн әдийор;
 Сонялар бунлары тәдрис әдәсиймиш, әчәба,
 Учителләр дәхи мәктәбдә нә мейдан әдийор?

Кәрчи пәрваз әтди айроплан дүпән бир гуш кими,
 Аләми һейрәтдә гойду әлмү ирфан наминә;
 Лейк бизләр тәк һәлә гадир дейиладир учмага,—
 Рәхти-хаб ичрә ятаркән һүрү гылман наминә...

Җүмәләрдә дүкан ачмаз бакылы,—
 Истәсән кәз Бакынын һәр ерини;
 Анчаг, анчаг... арасындан гапынып
 Шей сатыб разы әдәр мүштәрини.

Өймә нәсәби, өймәйә шайистә һәсәбdir,
Көрдүк о мүләввәсләри ким, пак-нәсәбdir.
Һәрчәнд ки, дүнида огул вариси-әбdir,
Өн ҳейирли мирас, вәли, әлмү әдәбdir.

Огрулардан да бәдәхлаг гумарбазлардыр,
Чүнки бу фирмәдә онлар кими чүр'эт йохдур;
Кәрчи бунларда да, онларда да вичдана кәрэ
Сә'йү намусу һәя, һиммәтү гейрәт йохдур.

ТАП КӨРҮМ!

Һәп кичикләр кичик икән бейүйүр,
О нәдир ки, бейүк икән кичилир?

АЛ, ТАПДЫМ!

Бу кичилмәк фәгәт мүсәлманын
Бойнуна һәр бир әмрдә бичилир.

Мүртәчеләр, севиния, кишвәри-Ирана еңә
Таныйыб билдийиниз саени-султан кәлир!

Пишвазэ йүйүргүн, кәлчәк өлүн әлләрини,
Чүнки бу зати-мүкәррәм сизә меһман кәлир!

Һәләлик динмәйәчәк, ойлә ки, бәркизди ерия
Вермәйә һүррләрин гәтлинә фәрман, кәлир!

Мүлки-Тәбриздә кәсдирилдийн гурбанлардан
Инди Шираздә кәсдиirmәйә гурбан, кәлир!

Мүлки-Ширазә Зилли-Султанын
Енә һакимлийн мүгәррәр исә,
Ким демәз өмрү битди Иранын —
Он мин илдән даһа мүәммәр исә?

Зилли-Султана, амандыр, вермәйин Ирана йол,
Рәһим әдин бир кәррә хәлгүллаһа, аллаһ әшгине!
Ишбу милләт ханинин, мән, сән дейил, аләм ҭаныр,
Ялхы хәлгүллаһ дейил, аллаһ сатар шаһ әшгине.

Овлар ки, әдир һөрмәту намусуну тәгдир —
Бир дикәрийин ирзинә әйләрми хәянет?
Дерсәм ки, зинакарларын гейрәти одмаз,
Олмазмы мәним ишбу сөзүм әйни һәгигәт?

Сахта бир хәтти-хам илә мәнә қағыз языб,
Әй мәни тәһид әдән мин дүрлү тә'кидат илә!
Бойлә: „Хортдан кәлди, дур, гач!“ сөзләрин кет
тифле де,
Затыны Сабир таныркән горхмаз өвһамат илә!

ҺАТИФДӘН КӘЛӘН БИР НИДА ДЕЙИР КИ:

Көрәсән Мәмдәлинин япдығы әф'алы нәдир?
Бу сәяһетдән онун гасий-амалы нәдир?
Зилли-Султан илә, ая, нә ичинидир бу көрүш?
Наибүссәлтәнәйә я дейәчек һалы нәдир?

Вияна телеграфлары дейир ки:

Гардаш оглу, әмидир, Мәмдәли, Зилли-Султан,
Сәнә нә та биләсән бунларын әгвали нәдир?
Шүбһәләнмә, йох онун киэзличә бир башга иши,
О кедир та көрә Авропанын әһівалы нәдир.

„Нас Фрас Пресс“ гәзети дейир ки:

Бизэ пәк дөгрү хәбәрләр етишир Ирандан,
Языйорлар ки, ишин сурәти, әшкалы нәдир.
Истәйир Мәмдәли һүррийәтә бир зәрбә вура,
Йохса Авропада бича онун ишгалы нәдир!

Берлин мәтбұаты дейір ки:

Бизәэ, Русиййә билир Мәмдәлиниң мәғсәдінин
Ки, бу фикриндән онун һалы нә, иғбалы нәдір;
Енә Ирана оны шаһ әдәчекләр дейәсән,
Көр бу шаһ олса языг ынналетин әһвалы нәдір!?

Русия мәтбұаты дейір ки:

О өзү қәзмәйә сохдан бәри мүштаг иди,
Она лазым дейил Иран нәдір, әмсалы нәдір!
О сияси ишә һәркіз дә гарышмаз, чүнки
Өзү сох яхши билир ки, бу ишин дәлү нәдір...
Мәчлис ол вәгт она бир чет дә мәвачиб верізә, —
О заман Мәмдәлиниң сәйләйәчек галы нәдір?
Наибүссәлтәнә илә бу сәфәрдә анчаг
Көрүшүб сәйләйәчек: кейфи нәдір, һалы нәдір;
Кәләчек мәс'әдәтичин даңышыбы Иранын —
Она йол көстәрәчек сурәти-икмалы нәдір.

Мәшінүр профессор Валбери бейір ки:

Эйлә ашигләре вар Мәмдәлиниң Иранда —
Чаныны фидай верәр, мұлқу нәдір, малы нәдір!
Наибүссәлтәнәйе — эксперт тәнзиматын —
Мәмдәли һәр нә десә яп, онун әһмалы нәдір?

Биз дә дейириң ки:

Көрәсән бойлә ағырдан ятан иранлыларын
Үстә салдыглары йорғанларын әсгалы нәдір?
Дашмыдыр, күтләміндер, аһәнү фуладмыдыр?
Йох, өлүм йорғаныдыр, бунлара әмсалы нәдір!

„ТӘРЧУМАНИ-ҚӘГИГӘТ“ ДЕЙИР КИ:

Хәстәмиң Әбдүлхәмид артыг сағалды, сәмриди.
Шимдики һалилә мәмнүниййәт изһар эйләйір;
Шей ейір, chalғы chalыр, қаһи языр, қаһи охур.
Вәгтини бә’зән дә дүлкәрликлә имрап әйләйір.

Әзбүлікмид дейир ки:

Санма кәсмәк, дограмаг, йонмаг мисилли шейләрин
Олмушам мәшгулу ол құндән ки, нәччар олмушам;
Лафөвәллаһ, һекмүранлығ әтдийим құnlәрдә дә
Кәсмишәм, кәсдиришәм, султани-чәббар олмушам.

53

Дерләр, Иран қунбәкүндән хар олур, әлбеттә ки,
Сәххәтиң һифз әтмәйән бимар олур, әлбеттә ки!

Бир диярын ки, олур ә'яны ексәр чибдуст,
Зилли-Султан ҹагрылыр, сәрдар олур, әлбеттә ки!

Камиран мирзаләрин тәшвиғидир ки, „бәст“ дә
Әйләшәнләр бүсбүтүн биар олур, әлбеттә ки!

Сәйләйир бунлар ки, шәһ гачар икән наиб она,
Биәчә, һәмнәсли олан Гачар олур, әлбеттә ки!

Мәндән олса Мәмдәли лайиглидир наиблийә,—
Онда Иран бир көзәл құлзар олур, әлбеттә ки!

54

АЛМАНИЯ ИМПЕРАТОРУ ВИЛҮЕЛМ ДЕЙИР КИ:

Мәһтәрәм иранлылар, сиздән тәмәннамызы будур;
Бир дә Иран һифзини биздән тәмәнна әтмәйин;
Чүнки русун, инкилисүн хатири биздән сынар,
Иничинәрләр; сиз дәхи артыг тәгәлла әтмәйин.

Аләми-инсаныйыт дә дейир ки:

Нев'пәрвәр, рәһмкүстәр, мә'дәләтфәр Вилһелим,
Бир дә али намымы дилләрдә ичра әтмәйин;
Чүнки вичданын о назик хатири сиздән сынар,
Иничинәр; артыг она минбә'д ийза әтмәйин.

ӘЙНҮДДӨВЛӘНИН ИСТЕ'ФАСЫНДАН ДОЛЛАЙ
БӘСТӘ КИРМӘК ИСТӘЙӘН ТЕҢРАН ТАЧИРАНИ-
ГЕЙРӘТМӘНДАНЛАРЫНА!

Бәстә игдам әләйин, әй тачираны-мө'тәбәр!
Галиба, вардыр үмидим, бәхт яр олсун сизә!
Олмайыш разы ки, Эйнүддөвлә исте'фа верә!
Иштә Тәбриз, иштә Эйнүддөвлә, ар олсун сизә!

ҺАТИФ ДЕЙИР КИ:

Бәс Шамахыда мәктәби-нисван
Ачачагдын, буна күман чох иди...

Мұдір дейір ки:

Бәли, онда мүәллимә гызымын
Бакыда чүнки мәктәби йох иди.

Шымди һәр миалләт әдир нәфсини ирфанә фәда,
Вәтән өвлады үчүп әлмә, дәбистанә фәда.
Гара мәхлуг дейил, биздәки арифләр дә
Вәтән өвладын әдир нәф'и-чибишданә фәда.

Эйлә горхмам „биш“дәп ким, горхурам „чидвар“дәв,
Ярдән олмам әмин, олсам да кәр әгярдән;
Горхурам вәһшиййәти-күркани-инсанхардән,
Горхурам инсан-сифәт, вәһши-тәбиәт ярдән.

БАҚЫДА ШАМАХЫ ЙОЛУНДАҚЫ
ҺӘБСХАНА ГАБАГЫНДА ОХУНАН НӨВНӘ

Аста-аста, ай һачы, изһар олур хәлевәтдәки,
Кет-кедә лап шөһрәйи-базар олур хәлевәтдәки,
Пәрдә чәқдин, йорған алтында ятырдын ишләри,
Билмәдиими бир заман бидар олур хәлевәтдәки?

60

СӘФИЛ ТАЧИР ДЕЙИР КИ:

Бир нечә илдир ки, уюб ишрәтә
Билмәмишәм әмри-тичарәт нәдир;
Имди дейирләр, начы, борчун да вар...
Чох да вар, ондан мәнә хиффәт нәдир?
Хиффәти гейрәтли әдәр, мән ки, һеч
Билмәмишәм дәһрдә гейрәт нәдир.

61

Туманов изэн алыр ки, Ширвана
Сыгнағдан чәкә дәмир йолуну;
Буна, ая, бизимкиләр нә дейир?
Бошлайырлармы Күрдәмир йолуну?

62

Өврәт алмаг, бошламаг, өвлада ад гоймаг кими,
Нәсиәләрдән үчрәт алмагчын Газан моллалары
Иттифаг әтдисә дә, лакин чәниабәт гүслүнүн
Муздуның һейфа унутду хатири-валалары.

63

ДӘРЯДА ГӘРГ ОЛАН ИРАНЛЫЛАРЫН
БАЛАЛАРЫНА

Ики йүз гәрг олан иранлыларын
Гиймәтниң ғыңди әчәб гонсулунуз!
Истәди „Меркури“ дән йүз гырх мин...
А етимләр, севинин, вар пулунуз!

64

Бәс дейилмиш бунчз Мәһдиләр хүручи, инди дә
Волгадан бир тазә Мәһди халгы иғфал эйләйир.
Чанилиййәт һөкмәрмадыр ки, һәр шәхси-мۇзىлл —
Мәһдийәм һамилә хәлгүллаһы излал эйләйир.

Ө. ГӘМКҮСАРА ЧАВАБ

„Тәһвили-ибарәт“ сөзүнү „тәрчүмә“ гаямаг, —
Мәктәбли чочуглар да билир ким, бу хәтадыр;
Бир бойлә хәта кәдәмә мүһәррир гәләминдән
Чари олур исә әдәбийята бәладыр.

Билдир иһәйи-Сәмәргәнә этди Иран тачири,
Мәктәб ачды, халгы хүрсәнд этди Иран тачири,
Көрдү элсизләр, аягсызлар да инсан тәк охур —
Мәктәби билмәрре дәрбәнд этди Иран тачири.

ШАМАХЫДА

Әсри-бистүмдүр, сәhab алтында галмаз шәмси-әлм,
Бир заман тәл'эт ачар, пәртөв сачар, зүлмәт гачар;
Мәктәби-нисван лүзүмү һәр кәсә мәфһүм олар,
Шейхзадә ачмаз исә, хаһәрим Көнхәр ачар.

... ИСЛАМ ДЕЙИР КИ:

Шейхұлисламларын, мұфтийи-исламларын
Һанкысы сатмады он мұслыгу бир тәрсайә?
„Сатды күлзары-бенішти ики буғдая бабам,
Сатмасам нахәләфәм мән ону бир арпайә“.

Күндә үч кагызы, беш копяны имза әдәрәк
Раевски чәкүйормуш иә мәратиб зәһемат!..
Кишинин зәһемәти чохкән учителләрдән дә (?)..
Йирми мин донлуг илә әйләйир имрари-һәят.
Учителләрсә фәгәт илдә алыр дөггүз йүз,
Күндә беш saat әдир әлли ушагчын хидмәт.
Вар икән мәс'әләдә бунча тәфавүт, әчәба,
Раевски утанырымы дедийиндән? Һейхат!

Иштэ бир һей'эти-тэһириййэ
 Булуунур эн уча бир мэшгэвлэдэ...
 Көстәрир халга нээзэфэт Йолуну,
 Бэхс ачыр күндэ бирэр мэс'эвлэдэ;
 Лакин өз фикринэ бэр'экс олараг,
 Яшайыр кэндиси бир мэзбэлэдэ.

Эй дилбәри-һүрриййэт, оландан бэри ашиг
 Көнлүм сэнэ, чарпышмададыр рузү шэб илэ!
 Дерлэрсэ экэр ишбу сэбэбдэн мэнэ фасиг,
 Пæk мүфтэхирэм мэн дэ бу али лэгэб илэ!

Гуруулубдур енэ мейдани-һэяһайи-сүхэн,
 Язылыр ше'р, ачылыр пэрдэйи-мэ'найи-сүхэн;
 Шаир олмаг һүнэриндэн башы бибэһрэ икэн
 Киришиб огрулууга Мирзэли Агайи-сүхэн;
 Өшрэфин күндэ бирэр данэ рүбайси илэ
 Өзүнү өдд эдийор шаири-данайи-сүхэн.
 Нэ көзэл сөйлэмиш ол Вэһбии-устади-кэлам,
 О бэйүк хазэни-рөвшэндилү калайи-сүхэн:
 „Сиргэти-ше'р өднэ гэт'и-зэбан лазымдыр,
 Бойлэдир шэр'и-бэллагэтдэ фэтавайи-сүхэн“.

1911

73

СУАЛ

Әйб икән шәхсә көрә нәфсини өймәк, әчаба,
Шейхүлислам өзүңү бунча нә тәгдир әдийор?

ЧАВАБ

Молладыр чүнки, о өз көрдүйү рө'яларыны
Башгадан сормайыр, анчаг өзү тә'бир әдийор.

74

Лә'нәт сәнә, әй чөһә, нә бидад әдийорсан!
Һәр күн ени мин мәл'әнәт ичэд әдийорсан!
Сәрмәшг әдәрәк Һабилу Габил һәрәкатын —
Гардашлары гардашлара чөллад әдийорсан!
Накәсләрә имдад илә, бикәсләрә бидад —
Бир көр кимә ярдым, кимә бидад әдийорсан!

75

ЭШИТМӘЙӘНӘ

Һәр сиррини кет сидглә де молланумайә,
Һәр бир әмәлиндә өлә тәглид үләмайә;
Тәһсили-кәмал әйләмә, мәллайә мүрид ол,
Дүшдүкчә ери милләти вер бади-Фәнайә.

Гафил яшамагданса көзәл кардыр өлмәк,
Нәрчәнд ки, гәфләтдә дәхү ардыр өлмәк.
Зәнчири-чәһалатдә бу алчаг яшайышдан,
Чаһил, сәнә дар үзәрә сәзавардыр өлмәк!

МӘМДӘЛИ ДЕЙИР КИ:

Насирұлмұлк, сәнә бойлә күманым йох иди
Ки, бу тезликлә ғонумлуг одуну сәрг әдесән;
Мән Әдесдән сүрүпәм Берлинә лидарын үчүн,
Гапына үз тутам үммид илә, сән тәрд әдесәп.

МУХБИРУССӘЛТӘНӘЙӘ

Яңдырың һийләни һәр күнкү гәзетдә охудум,
Ахырында енә көрдүм ки, язылмыш: „Сону вар“.
Нә хәбәрдир, дейә сордум; дәди мұхбир ки, һәлә
Бирини көстәрирәм, ишбу рәгемдән ону вар.

Дәһр бир мүддәт олду мәнзилимиз,
Опда һәлл олмаз олду мүшкилимиз;
Яшадыгча чохалды дүшмәнимиз,
Нә әдәк, дөгру сөйләди дилимиз...

Әчдадына чәкли, пәдәрин мұтләг унұтду,
Мә'буслары мәчліс илә атәшә тутду,
Бир мәртәбә зұлм әйләди ки, Мәмдәли миңза
Зөһікә дә, Чинкизә дә миң рәһимәт охутду.

МУХАБИРӘ

Мәмдәли:

Севкили султан бабам, сейлә, сәнин фикрин иэдир:
Мән ки, бир шух мадмазел әшгингә әлдән кетмишәм.
Шәһрдән шәһрә кәзиб Авропаны уграшмышам,
Ит гызы рам олмады, һәр дүрлү илһаһ әтмишәм.

Н а м и д:

Мәмдәли, артыг марангозлуг марагым галмамыш,
 Кәрки, мишары йыгыб башга әве көндәрмишәм;
 Өлкәлә тәк-тәк вәба вар, дерләр, ондан горхмушам,
 Ханәмә дару йыгыб бир аптекә дөндәрмишәм.

82

МУҢАВИРӘ

- Гафгаз әһли үч ил әрзинде нә ә'мал әйләди?
- Мәктәбә һәр срдә онлар һиммәт ибзал әйләди.
- Мәрһәба! Сәд мәрһәба!
- Бәс бу аз мұддәтдә мәктәбләр гапанды я нәдән?
- Һәп чочуглар дөвреий-тәһисиلى икмал әйләди...
- Мәрһәба! Сәд мәрһәба!

83

Эл чәкир намыны мин лә'нет илә,
 Мән әли яд әдирәм рәһмет илә;
 Нә элин лә'нәтиниң бир кәсәри,
 Нә мәним рәһметимниң бир әсәри;
 Мән нә мұстәвчиби-лә'нәм, әнра,
 Нә дә әл рәһметә, гүфранә сәза.

84

Бүтүн Авропада кәмяб икән, амма Бакыда
 Нә сәбәбдәнсә бу ил олду фиравән юбилей.
 Көндәрилсін загаз инди Бакыя Ширвандан,
 Орада чүнки сатылмагдадыр әрзән юбилей.

85

ДӘРД ДИЛЛИ ГЫРМАНЧ

*Загағгазия мұфтиси Һүсейн әфәнди қәнаблары
 дейір ки:*

Кәшфи-вәчі этмәк дейил евратләре шәр'эн һәрам,—
 Иштә гур'ан, иштә асар, иштә мәғнүми-кәлам!

„Ишыг“ гәзети мұдираси дейір ки:

Мұслимә евратләри мәстүрә олмаг истәриз,—
 Иштә сөз, иштә әмәл, иштә мұвағиг бир мәрам!

*Шамахы чамен мудэрриси Әбдүлхалыг әфәндисі
қынаблары дейір ки:*

Мұслимә еврәт фәгәт әл, үз ачар индәссәлат, —
Иштә аят, иштә әхбар, иштә әсхаби-кирам!

„Молла Нәсрәддин“ да дейір ки:

Мүфти ойлә, Әбд... бойлә, һәм... шойлә дер...
Иштә ойлә, иштә бойлә, иштә шойлә, вәссәләві!

86

Молла Әрәсәзәдәнин... вай, епә мабә'ди вар!
Язығының йох сону, „ән’әнә“ мабә'ди вар;
Құндә чыхан гәзетинин бирчәси бош кечмәйір,
Бир кечәлиқ мәтләбин бир сәнә мабә'ди вар...

87

**ТӘБРИЗДӘН „МОЛЛА НӘСРӘДДИН“ Э КӨНДӘРИЛӘН
КАГЫЗЛАРЫН МУФӘТТИШИНӘ**

Әй мүфэттиш, йолланан қагызлары ахтарма чок,
Һөкми тәфтиш әләйән әшхасы кет тәфтиш гыл;
Горхма, яврум, Молла Нәсрәддин әмин хайн дейил,
Хани-милләт олан һүккамдән тәшвиш гыл.

88

БАЙРАМ ТӨҢФӘСИ

Әй текән моллаларын камына шәрбәт, новruz!
Әғнияларла гуран мәчлиси-ишрәт, новruz!
Сәндә һәр кәс сезинир, бәс нийә анчаг Фүгәра
Чәкир өвладыны көрдүкдә хәчаләт, новruz?

89

Әй пуллұларын сәфасы, новruz!
Тачирләрнин ашинасы, новruz!
Бир милләтә әйд икән, нәдән бәс
Олдун Фүгәра әзасы, новruz?

МОЛЛАЙИ-РУМИ ДЕЙИР КИ:

Мэхлугту верэн бир бу гэдэр бади-фэнайэ, —
Тэглид дейилэн лэфз хэтаясы дейилми?

Натиф дейир ки:

Бунча көрүнэн тэфригэ ислам арасында, —
Мэнбэрдэ олан вэ'з бэлаясы дейилми?

Ариф дейир ки:

Өсчаби-мэариф оланын күфрунэ исбат, —
Чаһијл үләманын гурु фитвасы дейилми?

Ойлэ бир тэрчүмэ ки, руһ-Шекспир көрчэк
Аглады руһ-Отелло йла бэрэбэр өзүнэ.
„Ах, мүтэрчим“ дейэ бир одлу түфүрчэк атды,
Шүбхэсиз дүшдү о да тэрчүмэкарыйн көзүнэ.

ИЛЛЭРИ МЭ'ЛУМ ОЛМАЯН ТАЗИЯНЭЛЭР

92

СИПЭНДАР ДЕЙИР КИ:

Аршимед: „Бир нэгтэ булсайдым она бил'истинад
Галдырардым чүрми-эрзи“ — сөйлэхиждир; лейк мэн
Галдырардым бүсбүтүн Ираны да, Турани да
Кисэмэ кирсэйди анчаг бир беш-он йүз мин түмэн.

93

ЭРДЭБИЛ ҮАКИМИ РӨШИДҮҮЛМҮЛКӨ

Шейх Сә'дид дейир ки:

Эй голчомаг, әлсизлэрэ чох эйлэмэ азар,
Зэни этмэ ки, дайм белэ гызгын гала базар...
Мин зүлм чатыр халга дилазарлыгындан,
Эйдир сэнэ өлмэк бу чаңандарлыгындан!

94

ЭШИДИРИК КИ:

О заманда ки, Рәһим хан етишиб Тәбризэ,
Һээрэти шаму сэхэр дид олунур, бус эдилүүр;
Ингилаби ады чәбрән тахылыр эһрарэ,
Һэр насыл һийлэ илэ олса да мәһбүс эдилүүр.

МӘМДӘЛИ ДЕЙИР КИ:

Русийә дипломасиясына бағладым үммид,
 Зәннә әйләдим ки, дәрдимә бундан дәва олур;
 Умдум ки, шаһ әдәр мәни Ираныма енә,
 Кеч-тез насыл олурса да камым рәва олур;
 Хассә нәзәрдә варды Роттсәдәм көрүшмәси,
 Бундан әмин идим ки, мәнә ә'тина олур;
 Лакин мәним бу фикирләрим хам имиш бүтүн,
 Сөз йох, мүхәббәтин иши бош хұля олур.
 Русийә санки шаһлығымз олмалы риза, —
 Алмания дипломасиясы шайәд риза олур;
 Тәрк әйләдим бу хатирә Руссийә мүлкүнү,
 Артыг Франгфуртда ишим чабәча олур...

НАСИРУЛМУЛК БАҚЫДАН ИРАНА АЗИМ
ОЛДУГДА

Мәнчә Ирана әбәс әэм әдійор Насири-мүлк,
 Көз өнүндә көрүрәм чүнки будур Ираны;
 Вар икән парламан ичрә бу гәдәр гасири-мүлк
 Бир пәфәр Насири-мүлкүн яә олур имканы?

- Сейлә, тәгсири пәдир, тапдалайырсан язығы?
- Бойлә ишләр чох олур, чүмләси шейтан ишидир.
- Этдийин чүрмүнү шейтан адына чыхма, онуң
 Йох бу ишдән хәбәри, сейлә, мусәлман ишидир.

ЭШИДӘНӘ НӘСИҢӘТ

Чаванкән фәгрдән этмә шикайәт,
 Чаванлыгдан бейүк бир сәрвәт олмаз.
 Гоча мүстәгнийи-сәрвәт дә олса
 Голунда бир чочугча гүзвәт олмаз.

МҮНЭРРИРЛӘРӘ

Тә'лимә дайр оллу язылмыш мәгаләләр,
 Зәннә әтмә, мүлтәниб олараг халғы яхмайыр...
 Йох, Йох, чәмаәт анламыш әлмин мәзиййәтин,
 Әмма, нә чарә, далдакы мәл'үн бурахмайыр!

100

Көрүнчә шәкс бир әрбаби-сәрвәтиң үзүнү —
 Көрүр мүчәссәм олан бир ләамәтиң үзүнү.

Көзүм агарсын әкәр — йүздә, миндә, милйонда
 Көрүрсә өлкәдә бир әһли-һиммәтиң үзүнү!

Гәмим ки, вар мәним анчаг будур: гиямәтдә
 Ки, бир дә көрмәйәлүм ишбу миляттиң үзүнү!

101

Шанлы көрдүкчә мәни санки әдир гөвр фәләк,
 Мин кәләк чидә әдир башыма филфөвр фәләк.

Намурад олмағып олдисә муради олдум,
 Шымди билмәм нә мурад илә әдир дөвр фәләк?

Асман олдуму сурах ики күн күлдү үзүм
 Ки, мұкафат олараг бунча әдир чөвр фәләк?

Артыг ойнатма мәни сән дәхи, әй әшги-чүнүн,
 Мән өзүм ойнайырам чалса да һәр төвр фәләк!

Шимдилик рәгсәдәйиз, та көрәлүм ким йыхылар:
 Мәнү дил, әшгү һәвәс, һүтү һәмәл, сөвр фәләк?

102

МЕНШИКОВ ДЕЙИР КИ:

Мәктәбә дүшмән олан бә'з мүгәлдәс (?) үләма
 Астраумова язмаз да тәшәккүр нә үчүн?
 Киши Хогәндә мәктәбләри бағлатды бүтүн...
 Бир ризашамәйә бунларда тәэззүр нә үчүн?

ДЕЙРЕПЕР ДЕЙИР КИ:

Әлм олдуғу ердә оламаз динү дэянэт,
Дин мәс'еләси чөһл тәгазасы дейилми?
Тәб'ид олунан мәчлиси-шурайи-дұвәлдән
Авропаның әрбаби-кәяисасы дейилми?

Һемәданда гонагымдан хәбәр алдым, кей шейх,
Һансы мәхлуг сизин шәһридә бишәк чохдур?
Деди: „Аз исә дә бу шәһридә сайир мәхлуг,
Лейк дәббаг илә сәббаг илә әшшәк чохдур“.

Дүн кечә Мир Һашымы рө'яда көрдүм, сейләдим:
Сеййидим, һичриндә әрзи-шуриши-һәшр әйләрәм.
Эн bogунту бир „Сәда“ илә бахыб күлдү, деди:
Һийләләр ичад әдиб бир гәзтәчик нәшр әйләрәм.

БӨҮРН-ТӨВИЛЛЭР
1906—1907

1906

* * *

Әл'әман, сәркәш олуб, күндә бир әһвалә дүшән дөври-гәзанын бу дилазар, чәфакар, мұхалиф әмәлиндән ки, яхыб аләми нара, гоюб аварә, хұсусән мәни-бичарә ки, һәмварә яныб ней кими одларә, белә чушу хұруш әйләйирәм, санки сәмаварә дөнән гәлбимә минләрчә шәрарә вурулуб, әшки-тәрим чари олур касейи-чешмимдән, аман, бары худая, бу нә сузиш ки, дүшүб чисми-нәзарә, дилизарә, ким әдәр дәрдимә чарә ки, кәлиб әрсәйә тазә охумуш бир нечә парә үрәфаву үдәбаләр ки, гоюб бид'етә әлм адыны, тәргиб вә тәһрис әләйирләр бизи ол әмри-шәнни, ена бунлар нә десә әйб әләмәз, чүнки кедиб әлм охуюб, курсу тамам әйләйиб, аз-choх нә ола қәсб-мәратиб дә әдибләр; а киши, тәнкә кәтириди мәни, валлаһы, бу наггал шүәраләр, һәдәрәндән-пәдәрәндән, нә билим, боймадәрәндән, нечә сәрсәм данышырлар, нә иш олса гарышырлар, нечә әйб ахтарышырлар, нечә көр Йолдан азырылар, нә көрүрләрсә язырылар, нечә һөрмәтли „гәриб“ олса да феврән танышырлар; гулагым батды, нә чох-choх данышырлар, бу нә мәктәб, нә мәкатиб, нә мәратиб, бизэ бунлар нә мұнасиб, әчәба, чәддлә әчдадымызын ирси олуб биzelәрә мирас-һәгиги галан азату әламәт илә ә'малымызы, һалымызы, чүмлә бу әф'алымызы ше'рлә тәгйир вә тәбдиәлә әлемәк фикри-шәнниндә олуб, бизләри һәр бид'етә игфал илә ийсал әләйирләр ки, апар оғлunu вер ушгола молласына, әйләш балавын

ясына, бах бирчэ, сэн аллаһ, буларын вердийи фитвасына: йэ'ни өз әлнилә элэ өвладыны бир рус; сәд эфуски, бир пак вэ пакизэ мүсәлман баласы харичи өвлады кими шапга гоюб, иштот-минштот охуюб, ахыры бир доктор олуб миllәти-исламдэ дәрдэ дүшәнә аитеканын нисфи чахыр, нисфи су өчзаларыны чарэ билиб, мө'мини-диндарын әдә гарныны мурдар, вәһалопки көзү сүрмәли, саггалы һәналы, эли тәсбиһли, аллаһ гулу, пейғәмбәримиз үммәти, көnlүндә тәрәһһүм кек атыб риша салан, бир кәсә әсла, әбәдән бирчэ хәяпәт әләмәк билмәйиб, өмрүндә хәрид илә фүруши дүз олуб, мишк әвәзи мүштәрийә рүбб-бәянн вермәйән ол һәэрәти-һачул-һәрәмейни көзәл эттар дүканында ки, һәркиз дә сичаң һәндәвәриндән өтушүб фәзлә сала билмәдийи агзы гапагсыз гутуларда ки, он илдән бәри сахланмаг илә этри дә, тә'сири дә артмагда олуб, нахощу һәр дәрду мәрәздән гутарыб, гүссәдән азад әләйән ришейи-хәтми, құли-балунә, сәнаи-мәкки, я һәбби-сәлатин, зәкәрәк, беһмәни-пич илә һәлилә вэ бәлилә гала, әй вай, алан олмая әзвай, кедә гыш, кәлә һәм яй, өтә ил, долана ай, сата билмәйә мумяй, иш олду бу да, һай-һай!

* * *

Эй фәләк, зүлмүн эяндыр, бу нечә дөври-замандыр ки, ишим айу фәғандыр, мәни яңдырма, амандыр, көзүмүн әшки рәевандыр, үрәйим допдолу гандыр, һамы гәмдән бу ямандыр ки, нечә әһли-гәләмләр, бурахыб чаныма гәмләр, гарышыб дәрд-бәһемләр, үрәйим инди вәрәмләр, гәзетә, журнала бу күфри-шийәмләр нечә чүр'этлә рәгәмләр языб, исламә ситәмләр әләйибләр ки, кәрек аләми-исламда, һәр өлкәдә, һәр шәһрдә, динару дирәмләр сачылыб, мәктәби-нисван ачылыб, гыз балалар мәктәбә һазыр олалар, әлмәдә маһир олалар, фәэздә баһир олалар, башдан-аяға кейәләр дон, кедәләр мәктәбә он-он, туталар шивеий-бид'эт, охуюб нәһвлә һикмет, алалар дәрсү-тәбабәт, биләләр чүмлә китабәт, әдәләр язмага адәт, итә не'мәт, бата иффәт, аман, эй вах! ай аллах! бу гөвм олду нә күмрах! бу нә шивеий-икрах! бу нә зүмрейи-бәдхәх! салыб аләмә пәркаш, булар лал ола, эй каш, дүшә башларына даш! Худая, бу нә күфтәр, нә рәфтар, нә мурдар, нә биар фәнакарә бизн сөвг әләмәк фикринә амадә олублар! Гыза лазымдыр әкәр билмәк: о да өв иши, палтар тикиши, көһиә юмаг, юн дарамаг, дон ямамаг, сәһиң сәраны сүпүрүб, касаны габы үфүрүб, күфтә, кәләм долмасы, мәт налвасы эт бозбашы, я лобялы аш, бир дәхи тәндир лавашы өйләмәйниядәндир ибарәт ки, әкәр бунлары да билмәсә өйб өйләмәз, анчаг

гыза эн лазым олан бир, ики, үч мэс'элэни билмэлидир, билсэ олур эмрэ кифайэт: бири олдур ки, кэлин кетди-йи эвдэ бачарыб гайнатая, гайнаная чымхыра билсии ки, она сөз демэйэ этмэйэ бир кимсэ дэ чүр'эт, бири дэ гайны илэ саһиби-мабейнинэ бир надисейи-тэфригэдир ким, она даир эдэ һийлэт ки, беш-үч үндэ чох илдэн газанылмыш бу гэдэр мөһөббэт ола тэбдили-эда-вэт; бири, һэм ахыры, эн үмдэси дамдабачанын, һэм хохунун, хортданын адларыны билмэктэ кэрэк сэ'й эдэ өврэтий, нэ гэдэр файдэси вар бу ишин кэр ола динггэт ки, экэр аглая, янники дэчэллийк эдэ бир тифл, нэһайэт анасы сэйлэсэ бу адлары филфөвр эдэр өвладыны ра-хэт вэ галыр эгли сэламэт, башы чёкмээ дэ мэламэт...

Будур алэми-нисван!
Будур нали-мусэлман!

Кэрэктээр эдэ мэһдуд
Өз өвладыны инсан!

Сэн, эмма, һэлэ ганма!
Инапмырсан, инаяма!

Фэрэхлэн эмэлиндэн!
Утанмырсан, утаяма!

Эй әэзизим, хәләфим, маєни-иззү шәрәфим, руһи-рәван, муниси-чан, табу тәваң, тазэ чәвәным ки, он илдән бәридиր өмри-кіранмайәми, ялныз демирәм диними, имамымы, инсафымы, вичданымы, ирфанымы, һәм чанымы да, чүмлә гонум-гоншу дейил, эл дә билир ки, сәнә вәгф әләйиб, шаму сәһәр, һәр нә гәдәр рәнчү кәдәр, хейрү зәрәр, фитнәвү шәр сәнлән өтәр дөври-гәдәрдән етишибидирсә. мәнә, чаныма миннәтлә гәбул әтмишәм, аячаг аталыг һаггымын ифасы үчүн, меһру мәһаббәтлә, нә иззәтлә, нә һаләтлә сәнә тәрбийә, тә'лим әдәрәк, сәрв-гәдин бәсләмишәм, чану дилимдән сәни чох истәмишәм, бир пара сырф ахмаг олуб өз көзүнүн нуру олан севкили өвладыны тәдрислә тәэйин' вә тәэйиг әләйән чанилү күмраһ аталар тәк сәни зиндани-мәдарисдә мүгәййәд әләйиб, элму маариф дейилән бош, әбәс, инсаның чәфәнк ишләр илә фикрини, һәм әглини, вичданымы мәһдуд гылыб руһуну иничитмәмишәм, зәһметинә битмәмишәм, күчәдә, базардә өз гәсдинә լгдам әдәрәк, һәр күнү байрам әдәрәк, күнләри, ахшам әдәрәк, хошладыгын тәк долапыб, қәзмәйинә разы олуб, мән сәни бир сән'әтә дә гоймамышам, һәр кечә: һәр ердә гонаг галмагыны, зөвгү сәфа алмагыны, зурна, гавал чалмачыны хошламышам, өз башына бошламышам, һәмд худайә ки, олубсан белә гүввәтли, мәһаббәтли, шұчаэтли ҹаван, шири-жәян, бәбри-бәян; вәгт о замандыр дәхи бундај белә бир ад чыхарыб, иш бачарыб, илхы.govуб, мал апарыб, дәһіре гиямәт гопарыб, йоллары мәсдуд әләйиб, аләми мәһдуд әләйиб, һасили-мәгсуд әләйиб, сән мәни хошнуд әләйиб адәти-гулдурул оласан, йол вұрасан, эл гырасан, кәрчи гачаглыгда тутулмаг да вар,

өмма, ону фикр өйлэмэ өслэ ки, тутулсан, элэ дүшсэн дээ тэрэхиймлүүдүр эрбаби-һөкүмэт, сэнэ өйлэр һамы һөрмэт, олусан һэбсдэ рахэт, чөрэйин кэрм, суюн саф, ерийн үүнчлийн-фэрагэт, сэнэ бир кимсэлэ чүр'эт оламаз өтсийн өзиййэт, нола бир күн дүшэ фүрсэт гачасан гуртарасан һэбсдэн өлбэт ки, экэр гачмага да олмая имкан, ишини гэт өдэ диван, оласан өхли-пасилян, нэ гэмийн вар, сэнэ гурбан ки, о ерлэргэ нэ чохдур сэн өзүн хошладыгын Соня кими гүнчэ-дэхэн, сим-бэдэн, рэшки-чэмэн, зүлфү сэмэн, көзлэри а'үйн-хүтэн, көпкөзэл, агаппаг, о исмэгли, вэчанхэтли, сэбанхэтли, мэлахэтли мадамлар, бирийн өлбэйтэ аларсан, десэ рус ол, нэ четин шейдир, оларсан, дэхи бир хач да саларсан, бу өмэлдэн учаларсан...

Иван памин аларсан,
Амилянов оларсан,
Нэ гэдэр олса да өмрүн
О ерлэргэ галарсан.

МУХТЭЛИФ ШЕНРЛЭР
1902—1911

* * *

Үч йүз он дөггүз иди бэ'д һәзар,
 Сәнәйи-һичрәти-рәсули-күбар;
 Мани-зигэ'дәнин чәһариндә,
 О күяүн нимәйи-нәһариядә;
 Бир күн иди ки, хосрови-хавәр
 Бүрчи-Дэлв ичрә тутмуш иди мәгәрр.
 Кәрчи гыш фәсли иди, лейк һәва
 Рөвшәнү саф иди фәрәһәфза;
 Нури-хуршиидән чаһан пүрнүр,
 Аләм олмушду рәшки-вадий-Тур.
 Гыш чәфасын көрән көңүлләр шад,
 Рәнчи-сәрмадән олдулар азад.
 Хәлг әймән гәми-бүрүдәтдән,
 Гәлбләрдә фәрәһ бу һалатдән.
 Һадисати-зәманәдән иакаһ
 Әсди бир шиддәт илә бади-сияһ,
 Дүшдү бир өзкә һалә бу аләм,
 Напәдид олду нәййири-э'зәм;
 Бәһри-симаб тәк. зәминү зәман
 Җүнбүшә кәлди, ғопду бир туфан;
 Әтди бир нөв зәләзлә дили-хак,
 Аз галырды ки, синәләр ола чак;

Дәккүл-әрз заһир олду һаман,
Тармар олду хүттейи-Ширван;
Белә фәряд чәкди курейи-хак,
Санки торпага дүшдү нөһ эфлак.
Һамы бу һалә валеңү мәфтүн,
Накәнән һадис олду бир янгун;
Тутду дүньяны од шәрапәләри,
Яхды дүкканлары, имарәләри.
Нә'рейи-түндбад, һиддәти-нар,
Ләрзиши-әрз, сәдмәйи-әһчар.
Мачәра гәмли мачәра үстән,
Назил олду бәла бәла үстән.
Аллаһ, аллаһ, нәдир бу туфанлар?!
Аз галыр вәһмдән чыха чанлар.
Олду куя дәмидә нәфхейи-сур,
Мачәрайи-гиямәт әтди зүһур.
Әһли-Ширван һайимү һейран,
Әһли-мәһшәр тәк олду сәркәрдан;
Гәлбләр долду рә'бу вәһшәтдән,
Гайәти-шиддәти-мәһабәтдән;
Олмады кимсә кимсәдән мүхбир,
Ашикар олду сирри-йөвми-йәфиyr;
Һәр кәс өз нәфсини чәкирди кәнар,
Ата өвләddән әдирди кәнар.
Галмады бәргәрар бир хәнә,
Чүмлә мә'мур олду виранә;
Аяи-ваһидә хүттейи-Ширван
Олду, сәд һейф, хак илә ексан.
Ики миндән зиядә әһли-дияр
Топраг алтында чан вериб начар.
Ер чү арам тапды зәлзәләдән,
Иләлан... о мәрһәләдән, —
Аталар ядинә дүшүб өвлад,
Меһри-фәрзәнд илә чәкиб фәряз;
Аталар фикринә галиб фәрзәнд,
Олду өвчи-сәмайә налә бүләнд.
Хырда этфал изтираб илә
Атасын ахтарыр шитаб илә;
Гарышыб бир-бира сәгиру кәбир,
Һамы дилләрдә кәлмәйи-тәкбир;
Пири-Кән'ян кими һамы кирия,
Һәрә бир Юсиф ахтарыр һейран;

Талмайыб гәлби-заринин сәмәрин,
Кимдән алсын чаванынын хәбәрин.
Мүхтәсәр-ин ки, олду ахири-руз,
Зұлмәти-шәб әдиб зүһурү бүрүз;
О кечә бир гәрибә аләм иди:
Шәби-йә'с иди, лейлейи-гәм иди;
Күчәләрдә һамы; нә нару нә нур,
Гарышыб бир-бирә үнасү зүкур.
Һәр тәрәфдә гурулду бир матәм,
Һәр чәмәндә әқилди нәхлеий-гәм.
Рәнчи-сәрмавү гүссейи-әмлак,
Һәр дәгигә тәзәләзүл эйләр хак.
Тифлиләр шиддәти-бүрүдәтдән
Аглашыр зар-зар вәһшәтдән;
Һәр тәрәф „вай огул“ сәдасиндән,
Гәмли өврәтләрин нәвасиндән—
Эшидәвләр яныб кабаб олду,
Дили-сәнки сияһ аб олду.
Әлгәрәз, субһә тәк һамы кирын;
Та ки, рузи-чәдид олду әян
Тазәләнди дубарә дәрдү әләм,
Долду дүңяйә шивейи-матәм;
Күһкән тәк һамы чәкиб фәрәд,
Санки Ширигинин ахтарыр Фәрһад.
Алдылар чүмлә әлләрә тиша,
Йох көнүлләрдә өзкә әндешә:
Атадыр, ахтарыр огул бәдәни,
Анадыр, сейр әдир бәла чәмәни;
Бағылар нә'шин ахтарыр гардаш,
Әләйир сәнкү хак ичиндә тәлаш;
Ахтарыр һәр кәе өз өләнләрини,
Чыхарыр руһсуз бәдәнләрини;
Парә-парә о сәрви-зигаләр,
Әзилиб гамәти-дилараләр;
Күл кими чисмләр һамы бируды,
Әзилиб баш, бәдән олуб мәчрубы.
Мүрдәләр чисми рәһкүзарләрә
Текүлүб күшәвү кәнарләрә;
Кими тәғсил әдир огул бәдәни,
Кими һазыр әдир аяа кәфәни.
Нимчан чисмләр по һаләтдәи,
Кәсрәти-шиддәти-чыраһетдәи,

Сәдмейи-сәнкдән батыбды сәси,
Гүдрәти йох вә лейк вар нәфәси.
Бир нечә иә'шләр олуб мәфгуд,
Һейф ким, hasил олмайыб мәгсуд.
Бинәдәр гызларын нәвасиндән,
„Ша-Һүсейн, ва-Һүсейн“ сәдасиндән,
Ган олурду көнүл о halәтдән,
Санки бир ан иди гиямәтдән.
Дүшдү афагә налеву әфган,
Рәһм гыл, эй худайи-көвнү мәкан!
Нә тәаму нә фәршу нә чамә,
Халга дишвар олуб бу һәнкәмә.
Гәһти-нан олду бәдтәрин бәла,
Аллаh, аллаh, нәдир бу дәрдә дәва?!

Мәликов, о Һәсән бәйи-зийшан,
О әмини-хәзәнәйи-әһсан,
Элму фәһмү қәмалилән мүмтаз,
Синейи-сафи қәнизи-лә'леи-раз;
Һүнәри фәзлдир, әдәб кари,
Әгли пакизә, һүччәт играри.
Дәхи алиҹәнаб комитетләр.
О әдаләтмәаб комитетләр,
Һуммәту мәрһәмәтләри шаян,
Рәһми-бимүнәтәһаләри паян.
Барәкаллаh ки, саф синәләри,
Әлһәgg әлму әдаб хәзинәләри;
Шамили-hal олуб ифадәләри,
Мәрһәми-дәрдү дил ирадәләри;
Көрмүшүк лүтфи-бинәһайэләрик,
Эй худа, гыл бүләнд пайәләрик!
Халга чох көрмә бу чәнабләри,
Һифз гыл сән бу мүстәтабләри!
Бизэ чох кишвәрү вилайәтләр
Этдиләр лүтфләр, инайәтләр.
Үмәнайи-әлийейи-дөвләт,
Рүсайи-мәзәнибу миаләт,
Уләмайи-изами-динпәрвәр,
Фүгәрайи-тәюори-һәр кишвәр,

Өһили-Гафгаз көстәриб гейрәт,
Өһили-Русиййә эйләди һиммәт.
Лейк бу Бадикубә әснафи,
Хаһ түччар, хаһ әллафи
Этдиләр мүбтәлаләрин дилшад.
Эдә һәг бу бәлдәләри агад!
Зөвчейи-хан, о башыйи-заз,
Сакини-кишвәри-Владгафгаз,
Әбр тәк һиммәти тәкүб баран,
Сейл тәк гейрәти әдид чәрәян,
Каһ чадыр әйләйиб бәрат бизә,
Каһ пул әтди илтифат бизә.
Мәрһәба, гейрәт әтди мәрданә
Сакинани-дияри-Ширванә!
Эй худа, лүтфини инайэт гыл,
Хани-хүлд ашияна рәһмәт гыл!
Сабира, әй әсири-гәйди-бәла!
Ше'рдир кәрчи шивейи-шүәра,
Лейк көфтәрдән дуади гәрәз,
Ше'рдән әйни мүддәәди гәрәз...

* * *

Шүкр лиллаһ ки, афитаби-сүхән
Шәрги-мә'надән олду чөһрәнүма;

Чыхды бир күн ки, тәл'әтиндән әдә
Мәшригү мәгріб әһли кәсби-зия;

Олду бир нур сатеү ламе,
Ола рәвшән бу нур илә дүни.

О ки, дәркәни-һәғгә илләр илә
Кечә-күндүз әдәрдик истид'а, —

Әһсәнүлвәчі илә мүйәссәр олуб,
Шүкр ким, шамил олду лүтфи-худа.

Истичабет тапыб дуаларымыз,
Шәһри-Тифлисдә олуб бәрпа

Бир гәзетханә ким, ифадәләри
Һәр мүәммайә көстәрир мә'на.

Бир гәзетханә ким, мәталибинә
Һәр мәмаликдә мүштәри пейда,
„Шәрг-Рус“ илә интихаб тапыб,
Та верә күн киби чәһанә зия.

„Шәрг-Рус“ун еканә мүмтазы —
Бәһри-әлмү әдәб Мәһәммәд Ага;

Мәтләби дилрүба, гәрибулфәһм,
Сөзләри руһбәхшү зөвгәфза.

Кәләматы мүфидү мүстәһсән,
Һәрәкаты һәмишә сидгү сәфа.

Биз кәрәкдир тәйэммүнән бу қүнүн
Мислинни илдә әйд әдәк ичра.

Вар үмидим ки, әхтәри-игбал
Өвчи-мәгсудда тута мә'ва;

Ола бидар талеи-мәс'уд,
Ача минбә'д дидейи-шәһла;

Ола қәсби-үлумә сә'йи-бәлиг,
Гыла тәһсили-әлм сүбһү мәса.

Инди бир әсрдир ки, әлм кәрәк!
Долуб алати-әлмлән дүня.

Һансы бир әлмдир ки, тәһсили
Бизә үсрү-һәрәч олуб, ая?

Аһ, ким, хаби-гәфләт илә бизим
Өмри-пүрмайәмиз кечибди фәна.

Долуб әлм илә саһәти-аләм,
Бизә йох бәһрә әлмдән эсла.

Рәмз „һәл һәстәви“ мүдәллилдир,
Бир дейил шәхси-курлән бина.

Кәсби-әлмә сәбәб фәраһәмдир,
Сабира, бир заман, айыл, ятма!

Гыл дуалар ки, „Шәрг-Рус“музун
Тәл'әтиндән олар чаһан бейза.

1905

БЕЙНЭЛМИЛӘЛ

Мұсәлман өз әрмәни вәтәндашларымыза

Әсримиз хәниш әдәркәп иттифагу иттиһад,
Чүмләмиз әмниййәт ичә олмаг истәркән мурад,
Бейнмиздә¹ Йох икән бир күнә әсбаби-тәзад,
Бу вәтән өвладына ариз олуб бүгзү инад,
Мұсәлманла әрмәниләр бейнинә² дүшдү фәсад,
Йохму бир саһиб-һидайәт, Йохму бир әһли-рәшад!
Эй сүхәнданан, бу күнләр бир һидайәт вәгтидир!
Үлфәтү үңсиййәтә даир хитабет вәгтидир!

Ики йолдаш, ики гоншу бир вәтәндә һәмдияр,
Әсрләрлә өмр әдиб сүлһ ичә булмушкән гәрар
Фитнейи-иблиси-мәл'үн олду накаһ ашикар...
Көр өхәләтдән нә шәклә дүшдү вәз'и-рузиқар!
Гәтлү гарәт, бишүмару шәһрү гәрйә таримар...
Әл'әман, бу фитнейә чарә гыл, әй пәрвәрдикар!
Эй сүхәнданан, бу күнләр бир һидайәт вәгтидир!
Үлфәтү үңсиййәтә даир хитабет вәгтидир!

Фитнәләр ким, фаш олур, билмәм нә һаләтдән төрәр,
Әгл бавәр әйләмәз ким, адәмиййәтдән төрәр,

¹ Арамызда.

² Арасына.

Муслимиййэтдэн вэ яхуд өрмэнниййэтдэн төрөр,
Шүбнэ Шохдур, чөһлдэн яинки гэфлэйтдэн төрөр,
Бу мусибэтлэр бүтүн бүгээг өдавэйтдэн төрөр,
Бу өдавэт мүтлэга нали-зэлалэтдэн төрөр;
Эй сүхэнданан, бу күнлэр бир һидайэт вэгтидир!
Үлфэтү үнсиййэтэ даир хитабэт вэгтидир!

Нагты халга билдириб дэф'и-зэлалэт өтмэли,
Күн кими табан әдив памали-зүлмэлт өтмэли,
Набэча бу ишлэрин дэф'инэ гейрэлт өтмэли,
Хатири-мүгбэррлэн рэф'и-кудурэт өтмэли,
Чарасази-сүлн олуб дэф'и-хүсумэлт өтмэли,
Сабира, бейнэлмилэл тэдбири-үлфэт өтмэли!
Эй сүхэнданан, бу күнлэр бир һидайэт вэгтидир!
Үлфэтү үнсиййэтэ даир хитабэт вэгтидир!

1906

ИСТИГБАЛ ҮЧҮН

Шимди вүс'эт вар икән бир иш көр истигбал үчүн!
Гылма, өй мүн'им, тәчаһүд кәсрәти-эмвал үчүн!
Этмә сәрф евгатыны чәм'иййәти-әсгал үчүн,
Дүшмә исте'чала нәфсин көстәрән амал үчүн,
Кәнди фикриндә чалышмаг анчаг истиглал үчүн!
Кетди әлдән милләтин, фикрин нәдир, әмсал үчүн?
Шимди фүрсәт вар икән бир иш көр истигбал үчүн!
Накәһан бәр'әкс олур фикринчә тәгдири-гәза,
Нушяр ол, өвдәт этмәэ сәркүзәшти-ма-мәза!

Бинәвалар кәрдәниндә фәгрдән зәнчирә баҳ,
Мүбтәлалар аңи-чансузиндә мин тә'сирә баҳ,
Ятма раһәт, милләтниң налейи-шәбкирә баҳ,
Дүнкү дәрвиши бу күн көр мүн'ими-тәгдирә баҳ,
Дүнкү мүн'им бир кәда олмуш, көз ач, тоғирә баҳ,
Гыл чаһана бир нәзәр, маҳруб олан тә'мирә баҳ,
Пәрниян наимләри олмуш һәмәғуши-түраб,
Я бәни-адәм лиду лилмөйт вәбнү лилхәраб.

Билмиәм тәксири-микнәтдән нәләрдир иййәтин?
Сирри тә'мини-тәэййүш исә чохдур микнәтин,
Көр йығыб, һәсрәт гоюб кетмәксә, бошдур эәһмәтин,
Бары, өй гафил, бу күн әлдә вар икән фүрсәтин

Бир бинайи-хейрэ бани ол, учалсын һүммэтийн!
Та бу һүммэт сайёсингдэх хейрэ чатсын миллэтийн!
Вар икэн бу миллэтийн-исламдэ мин эхтияч,
Нийф ким, һүммэт эдэн йохдур ки, гылсын бир илаач...

Эйгизу, я мэ'шэрэл'ислам, гэвлээт та бэкей?
Эйшү ишрээт бэстэриндэх истирахэт та бэкей?
Нөвми-шэтва ичрэх мүстэгрэг хударээт та бэкей?
Бу тэдэнни, бу тэнээзүл, бу кэсалээт та бэкей?
Кетди миллээт, батды иzzэт, фэргүү зиллээт та бэкей?
Етди лэр сэргэнэзилэхээр, я гөвм, эррэхил!
Эйгизу вэстэ'чилу, я эхлэх-ислам, эддэхил!

Фейзи-тэхисилэ мэктээр габил дэйил өвлэдэмыз?
Я мэктээр йох иктисаби-элмэ исте'дадэмыз?
Талиби-тэхисил икэн күллиййэтэн эфрадэмыз —
Һансы мэктэбдэн нэхэцил алсын бу күн эхвадэмыз?
Йохму бир зиһүммэт олсун баиси-иршадэмыз?
Элмэддарис, эгния, сиэдэнди истимдадэмыз!
Сиэдэн элхэг гэлби-миллээт, рухи-үммээт шад олур!
Бинэва Сабирлэрийн аянчаг иши фэряд олур.

СӨЗ

Эй сөз, нола дерсәм сәнә хуршиди-сәмават!
Сәндән алыйор нуру зияйи һәмә зәррат.

Бир нури-һәгигәтсән, әдиг һәг сәни назил
Ким, бәхш әдесән күлшәни-насутә фүюзат.

Кәһ лөвһәдә мәстур, гәләмдән кәһи чары,
Кәһ әршәдә мисбаһ, кәһи фәршәдә мишкат.

Сүбһи-әзәлидән үзүн әтдикдә тәчәлли
Мәһв олду чаһаны бүрүйән дудейн-эүлмат.

Олмуш бүтүн әрбаби-нәзәр ашиги-һүснүн,
Тәнвири-үюн әйләйор әрбаби-кәмалат.

Бир мөһибейи-лүтфи-худасән ки, һәгигәт
Инсанлар әдир әзтын илә фәхрү мүбаһат.

Сәркәшләри һәп таэтә мәчбур әдийорсан,
Тә'сири-нүфузунла әрир санки чәмадат.

Эй баригейи-фикр, әя ләм'әйи-вичдан!
Эй шә'шәйи-гәлб, әя нури-хәялат!

Нев'и-бәшәрә тәрбийәбәхш олдугун үчүн
Кәр дәнсә сәзадыр сәнә үммүл-әдебийят.

Сәңсән фүсәһайи-әрәби әйләдин илзам,
Изшар бәләгәтлә, әя нури-һидаят.

Мүмтаз әләдин нев'и-бәни-адәми әлһәг,
Инсан сәнин илә әдиг әһрази-мәгамат.

Вичдану дили-Сабирә нәшр әйлә фүюзин,
Та ким, битә көнлүндә рәјиини-кәмалат.

АБДУЛЛА ЧӨВДЭТИН ӨШ'АРЫНЫ ТӘХМИС

Өчәб, кәшфи-нигаб өтмәэми ярым руйи-зийбадән,
Зияланырмаз афагы фүруги-аләмарадән?
Нә вәгт ол сүбһи-сафым айрылыр бәс лейли-йәлдәдәп?
„Йолунда бин һәгигәт вердийим бир шанлы ре'ядән
Галан пишанийи-өмрүмдә бир набуд ковкәбдиң“.

Ҙұма пәрваз олуб учмагда икән өвчи-ә'ладән,
Алыб сәйяд охун накәһ йыхылдым хакә баладән,
Севинсин, сейлә, сәйядым ки, бән көз юмдүм әшядән...
„Тәнәффүрләр, тәрәһһүмләр, тәхәттүрләрлә дүнядән
Күзарым зәхмидари-вәсл бир һүчри-мәковкәбдиң“.

ТӨРАНЕЙИ-ШАИРАНЭ

Сүлүку шаирин өйнэн сэфа дейил дэ, нэдир?
Вэтэнпэрэстэ бу мэслэк рэва дейил дэ, нэдир?

Насыл да эсрэ көрэ мэзхэр олмасын шаир?!
Фүады лөвхейи-кийтийнүма дейил дэ, нэдир?

Хэялы мэс'эдэту э'тилайи-эхлийн-вэтэн,
Шүары миллэйтэ међру вэфа дейил дэ, нэдир?

Сэрири-сэлтэнэтн-шайранэ маликинин
Ливайи-һүммэти иззэткүша дейил дэ, нэдир?

Вэлэйк чаизэчулугла вэсфку шаир
Шу мэслэкиндэ йовунчу кэда дейил дэ, нэдир?

Пула ситайиш өдэн шаирин бу гэхбэлийи,
Нэхайэт, өгбэх олан бир эда дейил дэ, нэдир?

Дүри-хэзинейи-эхли-кэмал икэн өш'ар, —
Хэзэф баһасына сатмаг чэфа дейилдэ, нэдир?

Мэднэхэкулэрийн өш'ары абрулары тэк
Нисари-хаки-дэри-эгшия дейил дэ, нэдир?

Тэмэллүгатэ яхышмаз тэбиети-шайр —
Бу шивэ мэслэки-эхли-рия дейил дэ, нэдир?

Рияны тэрк өдэлим захиidi-риякарэ,
Дүрэнклийн бизэ нисбэт хэта дейил дэ, нэдир?

Тэбэсбүсатла насил олан бешон күнлүк
Өмүрдэн исэ бир өлмэк сэза дейил дэ, нэдир?

Гулами-һүммэти олан шайри-гээзэлханын
Зэбаны, нитги һэгаиг эда дейил дэ, нэдир?

Демэм ки, шанд олуб һәчви-насә ач дилини,
Әминә һәчв,—кәмали-иза дейил дә, нәдир?

Гәрәзлә бир кәсә итһами-ләғвкаранә
Зәһи гәбәһәти-әглү зәка дейил дә, нәдир?

Демэм ки, фасиди вәсф эт; сагын фәсадындан!
Яманә яхшы демәк насәза дейил дә, нәдир?

Вәлейк чадейи-инсафдан кәнар олма
Ки, раһи-әдл сирати-һүда дейил дә, нәдир?

Ризайи-һәгги көзәт, кет рәһи-һәгигәтлә,
Бу йолда кәлсә бэла, һәг риза дейил дә, нәдир?

Әли, шикәнчейи-әһли-диярә ол сабир,
Бәлайи-һүбби-вәтән лилавәла дейил дә, нәдир?

ШӘКИБАЙИ

Яр кетдикчә тәһәссүр дили-шейдадә дуарар,
Өмүр вардыгча һәвәс ашиги-рисвадә дуарар.

Сейли-тә'и ойлә тәмәввүчлә алыб дөврү бәрим—
Бәнзәрәм бир гочаман дага ки, дәрядә дуарар!

Дәйсә дә чәннымы мичиләрчә мәлачәт ләпәси—
Зөврәги-һиммәтим әvvәлки тәмәннадә дуарар!

Бүсбүтүн синәсинә дәйсә дә бин тишә енә
Чөврә тәмкүн әдәрәк дурлугу мә'вадә дуарар!

Нәгди-чан исә бәһайи-тәләби-яр, иштә,
Чан бекәф ашиги-садиг белә сөвдадә дуарар!

Нә гәм, угратса да бир күн мәни ифнайә заман,
Мән кедәрсәмсә мәрамим енә дүнядә дуарар!

Дурмушам пишү пәси-тә'ндә, Сабир, нечә ким,
О әлифләр ки, пәсү пиши әте'надә дуарар!

ӨНИН

Учдун, әй руһи-пүрфүтуһи-һәсә!
Учушун изтирари-тәндәнми?
Гоча бүлбүл, нийә савулдуя сән?
Я сәфа булмадын чәмәндәнми?..

Эй һәгиги мұчаһиди-ислам!
Нәшри-ирфанда этдийинчә дәвам —
Сәни аламә яхды йохса әвам?
Кедишин кәсрәти-минһәндәнми?..

Йохса әқдикчә тохм сидғұ сәфа
Сәни тәқдир әдирмиш әһли-чәфа?
Көзләдикчә бу йолда шәрти-вәфа, —
Көрмәдин ярдым әһли-фәндәнми?

Эй „Әкінчи“, мәзариатында
Булмадынса сәмәр һәյатында,
Иштә һәнкамейи-мәматында
Бу тәнәббүт дейил һәсәндәнми?

Лейк милләт фәгәт сифатын үчүн,
Мұтәзеккир нүүти-затын үчүн,
Әсәфа, бир бина сәматын үчүн
Ядикар олмасын да сәндәнми?..

Һәсәним, шимди гыл беһиңтә хұрам,
Онда Сеййид Әзимә сөйлә сәлам;
Кей мәһин шанири-бәдии-кәлам
Бир хәбәр тутмасын вәтәндәнми?

Үрәфа мәскәни олан Ширван
Җүһәла хабкаһидир әл'ан;
Бизи иғфал әдән бу нұктә һаман
Кәндимиздән дейил, зәмәндәнми?

РЭНКҮЗАРИ-МЭХЛУГАТДА БИР МӨНТАЧИ-МЭСАРИФ

Эй дэрбэдэр кэзib үрэйн ган олан, чочуг!
Бир логма наан үчүн көзү кириян олан, чочуг!
Эшкүлә абрусу да ризан олан, чочуг!
Мэтлубу наан, газандыгы һирман олан, чочуг!

Инсан кими билинсө иди гэлрү гиймэтийн—
Ачмыш олурду мэктэби-милли чэмаэтийн,
Дэрк өтмэк истэмийр һэлэ бу фейзи миллэтийн,
Галсын нижан вэднэйн-фитри-мэнарэтийн;
Эй ётишами-миллэти талан олан, чочуг!
Эй дэрбэдэр кэзib үрэйн ган олан, чочуг!

Эй көвхэри-фитадэ-бэкил, гал нижан һэнүэз,
Сэррафи-гэдрдан дейил исламиян һэнүэз,
Мэшгул хурду хабдыр эрбаби-шан һэнүэз,
Вар орталыгда сөхбэти-дэ'вайи-наан һэнүэз,
Йох көвхэри-сэадатэ хаян олан, чочуг!
Эй дэрбэдэр кэзib үрэйн ган олан, чочуг!

Наглы дейил о ким сэнэ дер: вар гэбажэтийн;
Мэнчэ гэбажэйт исэ олур нали миллэтийн..
Этсэйди тэрбийэт сэни ёхли-вилайэтийн—
Саиллийэ галырмыды һэркиз дэ рэгбэтийн?
Башсыз галыб аяглара үфтэн олан, чочуг!
Эй дэрбэдэр кэзib үрэйн ган олан, чочуг!

Эй нэхлэйн-вэтэн, эсэф олсун бу наалына
Ким, бэхш тэрбийэт өдэнийн йох нижалына!

Билмәм нәләр кәлир шу гаранлыг хәялъына...
Баҳдыгча ялұ балына, яндым мәлалына!
Эй вадийи-сәфаләти пүян олан, чочуг!
Эй дәрбәдәр кәзиб үрәйи ган олан, чочуг!

Олсун әсәф о милләтә ким, бихәялдыр,
Яхуд хәялы кәндинә тәксири-малдыр;
Яврум, гузум, ятанлар айылмаз, маһалдыр,
Анчаг мәнимки налә, сәнинки суалдыр...
Эй мән кими тәнәффүрә шаян олан, чочуг!
Эй дәрбәдәр кәзиб үрәйи ган олан, чочуг!

НӘ ЯЗЫМ

Шаирәм, чүнки вәзиғәм будур әш'ар язым,
Көрдүйүм никү бәди әйләйим изһар, язым,
Күнү парлаг, күнүзү аг, кечени тар язым,
Писи пис, әйрини әйри, дүзү һәмвар язым,
Нийә бәс бойлә бәрәлдирсән, а гаре, көзүнү,
Йохса бу айинәдә әйри көрүрсән өзүнү?

Ше'рә мәшгул әдәрәк хатири-гәм-маилими,
Гюорам гәншәримә кагызымы, чернилими,
Кәлирәм язмага бир кәлмә,— тутурсан әлими,
Горхурам, я нә үчүн, — чүнки кәсирсән дилими!
Эй әчәб, мән ки, сәдагәт Йолуну азмайырам,
Нәлә көрдүкләримин дөрдә бирин язмайырам!

Нәлә мән дөрдә бирин язмайырам, карына баҳ,
Үстүмә күндә сейүрсән, бу гәдәр арына баҳ,
Өзүн инсаф әлә, әфкарына, этварына баҳ,
Истәмәзсән язам, өз әйбли кирдарына баҳ,
Киши, сән әйбини ган, мәнлә әбәс чәңк әләмә!
Өзүнү, һәм мәни бу барәдә дилтәнк әләмә!

Көрүр әрбаби-гәләм гаейи-амалынызы,
Мәндән артыг яза билмәкдә икән һалынызы,—
Язмыр онлар дәхи он дөрдә бир әф'алынызы.
Өзүнүзсүз олара яздыран әһвалинызы...
Йохса бу әйбидән аләмдә мүбәррадыр олар?
Белә алчаг языдан мин кәрә ә'ладыр олар!

Нечә мән дөрдә бирин язмага гадир дейиләм
Горхур он дөрдә бирин язмага һәм әһли-гәләм;
Сән әкәр сөз верәсән: „Горхма, гыл әһвали рәгем“...
Вәэ'-һалын языларса зили зилү бәми бәм,—
Элә бир һала дүшәрсән ки, түкүн биз-биз олар,
Әйнинә кеймәйә шей тапмасан, астар үз олар!

СӘТТАР ХАН

Һали-мәчзубум көрүб, гаре, демә диванәдир,
Нә'рейи-шуридәми зәннә әтмә бир әфсанәдир,
Шайрәм, тәб'им дәниз, ше'ри-тәрим дүрданәдир,
Бенчәтим, эйшим, сүрурим, вәчдим әһраранәдир,
Инчизабим чүр'әти-мәрданейи-мәрданәдир,
Афәриним һиммәти-валайи-Сәттар ханәдир.

Та ки, милләт мәчмәин Төһранда вирай әтдиләр,
Түркләр Сәттар хан илә әһдү пейман әтдиләр,
Зұлми истибдадә гарши нифрәт ә'лан әтдиләр,
Милләтә, миллиййәтә чан нәгди гурбан әтдиләр,
Аейи-„зибени-әзим“ итлагы ол гурбанәдир,
Афәриним һиммәти-валайи-Сәттар ханәдир.

Һәг мәдәдкар олду Азәrbайҹан әтракына,
Али-Гачарын протест әтдиләр Зөһһакына,
Ол шәһиданын сәлам олсун рәвани-пакына
Ким, төкүлмүш ганлары Тәбризу Төһран хакына,
Онларын чәннәт дейилдир мәнзили, ая нәдир?
Афәриним һиммәти-валайи-Сәттар ханәдир.

Иштә Сәттар хан, бахыз, бир нөв игдамат әдиб,
Бир вәзири шаһы йох, дүньяны ексәр мат әдиб,
Ирзиг-исламы, вәтән намусуны йүз гат әдиб,
Һөрмәти-нейсиййәти-миллиййәтин исбат әдиб,
Инди дүньянын тәвәччөһ нәгтәси Иранәдир,
Афәриним һиммәти-валайи-Сәттар ханәдир.

Иштә Сәттар хан, бахыз, Ираны иһя әйләди,
Түрклүк, иранлылыг тәклифин ифа әйләди,

Бир рәшадәт, бир һүнәр көстәрди — дә'ва әйләди,
Дөвләтин бир әйнини дүняда рисва әйләди,

Гачмайыб пәрванә тәк оддан, демә пәрва нәдир,
Афәриним һиммәти-валайи-Сәттар ханәдир.

Афәрия тәбризиян, әтдиз әчәб әһдә вәфа!

Достү әүшмән әл чалыб әйләр сизә сәд мәрһәба!

Чох яша, дөвләтли Сәттар хан әфәндим, чох яша!

Чәннәти-ә'лада пейғәмбәр сизә әйләр дуа,

Чүн бу хидмәтләр бүтүн исламәдир, инсанәдир...

Афәриним һиммәти-валайи-Сәттар ханәдир.

ӘГВАЛИ-ҺИКӘМИЙЙӘДӘН МҮГТӘБИС БИР МӘНЗУМӘ

Көнүл ол талиби-һикмәт, — о һикмәт ким, һәгигәтдир,
Һәгиги һикмәт анчаг һұсни-сийрәтдән ибарәтдир.

Һәкими-камил олмагчын дейилдир чох билик лазым,—
Фәгәт игнаи-нәфсә мүгтәдир олмаг кифайәтдир.

Зәлаләт әһли һәр шей'и кеч анлар, кеч дә һөкм әйләр,
О кәс ким, дөгрү йоллу фәһм әдәр — әһли-фәзиләтдир.

Олур аләмдә шәксин һиммәти мигдари-фикринчә,
Нә һиммәт көзләнир ондан ки, әфкары габаһәтдир?

Пәдәрлә мадәрин нәсінндән әсла тәлхкам олма,—
Сәни тәқдириү тә'сир этсә дә бир датлы шәрбәтдир.

Догушда айрылышыркән мұхтәлиф сурәтләрә инсан,
Мәматында ону ексан гылан хаки-нәдамәтдир.

Җәнаби-һәг о бәһри-бикирани-мәрһәмәтдир ким,
Она мұлһәг олан инсан шәрәфяби-сәадәтдир.

* * *

Яшадыгча хәрабә Ширванда —
Бир сәфа көрмәдим о виранда.

Яшадыгча әзаба дүшдү тәним,
Бана зиндан кәсилди өз вәтәним.

Әбәдән олмадым о бүг'әдә шад,
Һасили-өмрүм олду һәп бәрбад.

Булмадым анда бир мұвағиг яр,
Яр сандыгларым бүтүн әғяр...

Дуст зәнн әтдийим бүтүн дүшмән,
Бунча дүшмән, фәгәт языг бир мән.

Бир бәдән мин чафайә таб әдәмәз,
Хәстәләндикчә шәхс йол кедәмәз.

Залым этдикчә бинәваләрә зур,
Бинәва гачмага олур мәчбур.

Агибәт иғтидарымыз кетди,
Сабир икән тәһәммүлүм битди.

Күвәниб әһлә олмадан фахир,
Бакыя әйләдим сәфәр ахир.

Шаир икән вәтәндән айрылдым,
Бүлбүл икән чәмәндән айрылдым.

Шимди гүрбәт йолун алыб нәзәрә
Олдум амадә, башладым сәфәрә.

Нәг мәдәд гылды, гейдими ачым,
Башымы ичз илә алыб гачым.

Та булундум Бакы диярында,
Бир бөлүк әһли-дил чиварында.

Һәмдүлләһ ки, ней шәкәр верди,
Арзу нәхлимиз сәмәр верди.

Әһсәпүлләһ көзәл-көзәл инсан,
Лөвһәшәлләһ бүтүн-öytүн ирфая.

Чүмләси бир хәял илә мәрбут,
Чүмләси иттифаг илә мәэбут.

Гәмусу әһли-зөвгү әһли-сәфа,
Нәписи әһли-халы әһли-вәфа.

Хассә бу мәчмәни диларами—
Зати-али, Әлигулу нами.

Бәхти мәс'уд, синни-сали чаван,
Рә'йи пирайә, һей'ети зишан.

Һүсни-сийрәтлә сурәтә малик.
Пак ниййәтлә иззәтә малик.

Фикри парлаг, хәялъ мүстәһсән,
Бойлә али чәнабә бин әһсән!

Дүстдүр әминә, әманәт илә,
Нечә ким, зиддир хәянәт илә.

Ярашыр намина әмин десәләр,
Нәр ишиндә бин афәрин десәләр.

Ким әмин олмаса әманәтдә,
Оlamaz бу мәгами-иззәтдә.

Сафи-дил олмайынча бир инсан,—
Она инсан десәк олур бөһтан.

Бәнчә инсан әмин олан кишидио,
Гуру инсанлыг һәр кәсин ишиди.

Эй бәним пак үрәкли һәмвәтәним,
Сәплә көnlүм сүрүрә чатды бәним!

Шайрәм, чүнки һәр кәси танырам,
Лұтф әдирсән бана буны ганырам.

Йох икән сәнлә бир рәфагәтимиз,
Нәрәдәндир бу рүтбә һөрмәтимиз?!

Бу фәгәт һүсн-ниййәтингәндир,
Бу сәниң өз нәчабәтингәндир.

Күн чыхарса ишыг сачар һәр ян;
Булут афагә яғдырап баран.

Нәнзәлиң бәһри зәһр олур амма,
Бид бибәһрә, нәхләдә курма.

Мұхтәсәр, яхшыдан яман кәлмәз,
Яхшыдан бир кәсә зиян кәлмәз.

Яхшылыг әтсә һәр насыл инсан—
Гәдрини анлаян әдәр шүкран.

Бәндә йох лүтфүнә әвәз бир кар,
Нұнәри шанин олур әш'ар.

Шаирә лүтф олурса, я азар,—
Писи пис, яхшыны да яхши язар.

Сәни яхши көрүнчә пис язамам,
Бән әдәб мәсләкіндә йол азамам.

Дейирәм, һәг сәни севиндирсип!
Хәл'ети-лүтф илә кейиндирсип!

Та ки, вар өмрү меһрлә маһын
Сәнә чатсын иә исә дилханаһын.

Өмр әдіб бәхт илә, сәадәт илә,
Яша минләрчә әйшү ишрәт илә!

Нәмдәмин,—хатириң севән бир яр,
Нәмгәмин,—бир ай үзлү садә никар.

Мәчлисип әйшү зөвг илә долсун,
Дүшмәнин, һасидин зәлил олсун!

Сабириң ше'рдә дуасы будур,
Нәэрәти-һәгдән илтимасы будур.

Өмр әдіб данма сәфа буласан,
Нәр заман, һәр дәғигә шад оласан!

ТӘБАӘТ

- Сәрмәйи-ирфаны насыл қәсб әдәр инсан?
- Тәһсили-ұлум илә олур рүтбейи-ирфан.
- Элм исә олур һансы мәкандан биғә васил?
- Мәктәбдә китаб илә олур сә'йлә һасил.
- Әниваи-күтүб булду нә мәркәздә тәзайид?
- Ол мәтбәәдән аләмә бәхш әтди фәвайид.
- Кәшф олду кимин саєйи-сә'йинде бу сән'эт
- Қөстәрди Һотенберг бу сән'этдә мәһарәт.
- Кафи олуб ичрасы үчүн сәрвәти бари?
- Мәфлук олуб ичрайә варынча бу шиари.
- Етди нечә бәс мөвгеи-икмалә бу сән'эт?
- Этди ики сәрвәтли зәват илә шәракәт.
- Ширкәтлә мәкәр бойләчә мүшкүл олур асан?
- Ширкәтдәдир ичрайи-әмәл, иәф'и-фираван.
- Этсәк нә олур биз дә белә ширкәтә игдам?
- Cycl сәйлә бизә тәфригәни та әдәк әнчам ...

Я ЛИЛ'ЭЧЭБ

Я рэб нэдир билмээм сэбэб, —
Йох көзлэйн ирэү эдэб,
Моллалар олмуш пуул тэлэб,
Бойлэ ёшигдик чэлдүү эб,
Я лил'эчэб, я лил'эчэб.

Йүэ мэкрү фитнэ салдылар,
Мали-ибади алдылар,
Нэр янэ кетсэн чалдылар.
Нэф'и-чибишдан рузү шэб,
Я лил'эчэб, я лил'эчэб.

Аллаху пейгэмбэр, имам,
Нэм дэ зияраткаһ тамам
Моллая мал олмуш, балам,
Лал ол, дейир, тэрлэтмэ лэб,
Я лил'эчэб, я лил'эчэб.

ТЭРБИЙЭ

Үммэтийн рэһиүмасы тэрбийэдир,
Миллэтийн пишвасы тэрбийэдир.

Тэрбийэтлэ кечир үмури-чаһан,
Һэр ишин ибтидасы тэрбийэдир.

Валдайний, тэбии, өвлада
Нэээри-э'тинасы тэрбийэдир;

Чүнки өвлад нэ'мэти-һәгдир,
Шүкри-һәггин әдасы тэрбийэдир.

Нечэ ким, бир әдиби-мүмтазын
Дарси-никмэт әдасы тэрбийэдир.

Чаһилин дэ заваллы өвлада
Шивейи-нарэвасы тэрбийэдир;

Өйрэдир тифлэ сүи өхлагы,
Галиба, мүддэасы тэрбийэдир.

Тэрбийэт өлмисиз дейил мэгбул
Ки, онун мүгтэзасы тэрбийэдир.

АНАЛАР БӘЗӘЙИ

Кәр олса нисадә элмү ирфан
Өвладә өдәр бу йолда им'ан.

Әкси олараг бу мүддәанын,
Олмаз исә әлми бир ананын—

Өвладә чатар һаман чәһаләт,
Нә әгәл олур онда, нә фәрасәт;

Битәрбийәликлә тифли-мә'сум
Ахырда олур сәфиү мәш'ум;

Саридир чүнки ишбу һаләт,—
Һәмчининә әйләйәр сирајәт.

Көзләңсә кәрәк һүгуги-нисван,
Та камыл ола вүсуги-нисван.

Элм илә олур һүсули-иззәт,
Элм илә олур иүфүзи-милләт.

Элмә ҹагырыр бүтүн әвамы
„Эл-элмү фәризәтүн“ кәламы.

ИЛЛЭРИ МЭЛУМ ОЛМАЯН МҮХТЭЛИФ ШЕИРЛЭР

РУҮМ

Руүм, эй шаһбази-үлвиййэт,
Һиммэтийн тэк фэзадэ пэрваз өт!
Уч! Уч! Өвчи-сэмадэ пэрваз өт!
Тэнкнайи-бэдэндэ вар хиффэт...

Ашияни-бэдэндэ тутма гэрар,
Янма сэн дэ мэним кими нарэ,
Буламазсан мэлалимэ чарэ,
Сыхылтырсан, лэтифсэн, зинхар!

Бошла бу чисми, чисм мэн дейилэм;
Сана мүшкүл олурса һичраным —
Мэн сэнийн, сэн мэним дилү чаным,
Мэн сэнийн кэндинэм, бэдэн дейилэм!

Һара кетсэн сэнийнлэ мэн дэ варын,
Шу бэдэндэ фэгэт эсириз зар.
Өлмэйимлэ севинмэсин әгяр,—
Алэм олдугча мэн дэхи дурагам!

Бир сэфа булмадыг бу алэмдэ,
Башга бир алэмэ варыб кедэлийн;
Бир овуч хакы хакэ тэрк әдэлийн
Мэдфэни-шуми-али адэмдэ!

Мэн кедэрсэм, вар олсун амалым!
Яшасын шэһрияри-хүрриййэт!
Яшасын шэһрияри-хүрриййэт!
Мэн кедэрсэм вар олсун амалым!

НИТГЭ ХИТАБ

Эй натигейи-бэдиэпэрдээ!
Вэй сөхбэти-дилфирибин э'чээ!

Эй мэхбэти-фэйзи-асимани,
Мильтаны-хэзинейн-мэани!

Сэн мэхзээни-һикмэт идин ахир,
Сэн мэншэни-һиммэт идин ахир!

Бир тутийи-хошбэян идин сэн,
Бир дүрчин-дүрэрфэшан идин сэн;

Өфлаки-сүхэн ситарэснийдин,
Күлзари-вэтэн һэзарэсийдин;

Дүшдүн нэйэ бэс бу һалэ өлһал?
Билмэм нэ сэбэбдэн олмусан лал?

Эй бүлбүлүм, ол тэранэпэрдээ,
Гыл баги-бэдэндэ нэгмэ агаэ!

Фэряд өлэ бир дэм ашигланэ,
Сэйлэ дили-зару натэванэ:

Кей, гүнчэ, ачыл ки, шимди дүнэ
Күлзари-тэмэддүн олду екча!

Кэл дишрэ бу пэрдэйи-хэфадэн,
Ат пэрдэнин мэзһэри-куладэн;

Сэн алэми-экбэри-худасэн,
Сэн айинейи-чэханнүмасэн;

Маһиййэтинин һэгир санма,
Азадэлэри өсир санма;

Сәндә ярадыб бәдни-әфлак
Әглү һүнәрү шүүрү идрак;

Аләмдә нә вар — вар сәндә,
Сәрмаейи-э'тибар сәндә;

Дур, дур ки, түкәнди лейли-зүлмәт,
Әһрапә ачылды сүбни-дөвләт!

Ашигләри иштиягә дүшдү,
Һәр кәс айылыб габагә дүшдү.

Онлар ки, сәнинләдир мұасир —
Һәр әлмү фүнүпә олду маңир.

АНАЛАР БӘЗӘЙИ

Бәзәк, бәзәк ки, дейирләр, чәвәһирагат дейил,
Чәвәһирагат бу күн зийнәти-һәят дейил.

Нәдән чәвәһирагә фәхр әйләсинг кәрәк яисваң?
Чәмадә фәхр исә шаяни-ұымыұат дейил.

Ңәгиги валидәнин ән шәрәфли бир бәзәйи—
Әдәбли, услу чочугдур, тәчәммұлат дейил.

О мадәрин ки, йох өвладә һүсни-тәрбияси,—
Сәзайи-мәкрәмәти-нами-валидат дейил.

Ңәята лайиг олан зийнэт — әлм қөвітеридир
Ки, бойлә бир дирилик габиля-мәмат дейил.

БӨНЗӘТМӘ

Сөвдайи-мәвәддәтдон
Хали көрүнүр башлар;

Биканә билир ексәр
Гардашлары гардашлар.

Көзләр дәхи ган сачсын,
Битсин сачылан яшлар;

Аглар бизэ топраглар,
Дағлар, дәрәләр, дашлар...

Зинһар, әдәлим хидмәт
Инсанлыға, йолдашлар!

Гейрәт, а вәтәндашлар!
Һиммәт, а вәтәндашлар!

* * *

Әшіәдү^{*}-біллаһи-әлиййұл-әзім,
Саһиби-иманәм, а ширванлылар!
Йох ени бир динә йәгінім мәним,
Көһнә мұсәлманәм, а ширванлылар!

Шиәйәм, әмма нә бу әшқалдән,
Сұннийәм, әмма нә бу әмсалдән,
Сүфийәм, әмма нә бу әбдалдән,
Һәг севәп инсанәм, а ширванлылар!

Үммәти-мәрһумәвү мәғфур илә,
Әмрдәйәм таәти-мәзбұр илә,
Құфрұмә һөкм әйләмәйин зур илә,
Гали-гур'анәм, а ширванлылар!

* * *

Сөн пири-чөхан-дидэсэн, эй Сеййиди-сэргар,
Мэндэн чæk элин, эйлэкилэн пиr илэ рэфтэр!
Олмаз сөнэ гисмэт дэхи бу дөвлэти-дидар,
Бундаи сора hичримдэ чийэрған олачагсан.

Ашиг мэнэ бир мэн кими зийба кэрэк олсун,
Майл күлэ бир бүлбүли-шэйда кэрэк олсун,
Сэндэ бу ишэ сэбрү шэкиба кэрэк олсун,
Амма, билирэм, сэбр эви, виран олачагсан.

* * *

Хүмси-шәрабы Сеййидә саги вериб деди:
Сабир фәгири, етәр анчаг зәкат она.

* * *

Сабири-шәйда ки, тәрки-шәһри-Ширвай әйләди,
Бүлбүлә бәнзәрди ким, мейли-күлүстән әйләди,
Мин үч йүз бирдә һичрәтдән соңра меймүн или,
Ахири-шәвшвалидә әзми-Хорасан әйләди.

* * *

Ше'р бир көвләри-екданеийн-зигниймәтдир,
Салмарам вәсфи-дүруг илә ону гиймәтдән,
Дейирәм һәчв, сөзүм доғру, кәламим ширин,
Әһли-зөвгә вәрәрәм нәш'ә бу хош шәрбәтдәв.

* * *

Аризи-гәмләр әлиндән үрәйим шишмиш иди,
Эзин әдәрдим әдәчәкдир она чарә чийәрим;
Бәхти-мәнһүсүмә баҳ, мән бу тәмәннадә икән
Башлады шишмәйә ниди үзу гарә чийәрим.

* * *

Истәрәм өлмәйи мән, лейк гачыр мәндән әвәл,
Көр нә бәдбәхтәм, әчәлдән дә кәрәк наз чәкәм.

ГЭЗЭЛЛЭР

* * *

Гойма кәлә, сагия, заһиди мейханәйә,
Дөнмәйә мейханәмиз ыңсичиди-виранәйә.

Урма киреһ зүлфүнә, айлә һәзәр, ай сәнәм!
Охшамасын шәклидә сәбәгий-сәдданәйә.

Һирз илә, әфсун илә олмаз илачи-чүнүн,
Эшг сәзүндән сәва сөз демә диванәйә.

Бадейи-тәлх ичрә бу нәш'әйи-ширин нәдир?
Йохса гоюб дилбәрим ләб ләби-пейманәйә?

Шимди ки, үздүн әлия зүлфи-пәришандән,
Бари кәл изһәр гыл дәрли-дили шанәйә.

Шәм'и дә яхмагдадыр атәши-севдайи-эшг,
Шө'лейи-пәртөвфүрүз хассымы пәрванәйә?

Сабир о чәннәт рүхүн кәндүми халын көрүб
Аз галыб Адәм кими алдана бир данәйә.

* * *

Һәр сәри-мүйидә мин ашиги-налашын вар,
Мәкәр, әй шух ки, бир чисмдә мин чанын вар?
Лейлийә Гейс олур ашиг, сәнә мин-мин Лейли,
Ахтарырсан енә бир ашиг, әчәб ганын вар!
Хәнишин тәрки-дилу чан иди, мән һәм әтдим,
Сөйлә, әй яр, көрүм шимди нә фәрманын вар?
Эйд-әэшәдә гоюн кәсмә, боюн гурбаны,
Ашиги-зар кими кәсмәйә гурбанын вар.
Сузи-биналейи-пәрванәни көр, әй бүлбүл,
Сәһни-кулзардә анчаг сәния әфганын вар.
Һәр мәрәз чарәсинни эйләмәк асандыр, тәбиб,
Мәрәзи-эшгә нә тәдбир, нә дәрманын вар?
Сабира, гәрг әдәр ахир сәни бу сейли-бәла,
Олма гафил белә ким, дидейи-кирянын вар.

* * *

Виранә Шәмахидә мәнә кәңч тапылмаз,
Бир кәңч бу виранәдә бирәңч тапылмаз.

Пүстани-сәнәм тәк ики лиму әлә кечмәз,
Бир ән'әби-дилбәр кими нарәңч тапылмаз.

Рүх тутмага дәркаһына бир шаһ булунымаз,
Фәрзини-хирәд сейринә шәтәңч тапылмаз.

Бу бағда бир нөвкүлү-бихар көрүнмәз,
Бу бәэмдә бир дилбәри-бигәңч тапылмаз.

Бу ханейи-шәшләрдә ики кә'б атылмаз,
Бу тәхтейи-һәйрәтдә шәшү пәңч тапылмаз.

Тәрсадә пәри-руй көзәл чохду вә лакия
Сән тәк көзәл, әй дилбәри-Кәркәңч, тапылмаз.

Ширин сәз илә салды о аһуну кәмәндә,
Сабир кими бир ринди-сүхәнсәңч тапылмаз.

* * *

Мэфтуни-сэри-эүлфүнэ гүллаб кэрэkmээз,
Рэнчури-лэбн-лэ'линэ иннаб кэрэkmээз.

Мөхрабэ сүчуд этмэрэм, эй гиблейи-мэгсуд,
Гашын кэрэнэ сэчдэйи-мөхраб кэрэkmээз.

Ач зүлфүнү, диванэлэри бир ерэ йыгма,
Бу фирмгэйэ чэм'иййэтн-эсбаб кэрэkmээз.

Ятма хэми-эүлфүндэ никарын белэ раһэт,
Ашиглэрэ, эй хэстэ көнүл, хаб кэрэkmээз.

Мэн нэш'эйн-лэ'ли-лэбн-чанан илэ мэстэм,
Саги, мэнэ минбэ'д мейн-наб кэрэkmээз.

Иичриндэ рэвадыр чийэрим ганы төкүлсүн,
Чэшминдэн ахан гэтрэйи-хунаб кэрэkmээз.

Сираб элэйиб лэ'ли-лэбин Сабири, эй шух,
Тэбдари-гэми-эшгинэ гэндаб кэрэkmээз.

* * *

Күйини хунабейи-чешмимлә нәмнәк эйләрәм,
Киприйимлә аситанән кәрдини пак эйләрәм.

Та ки, кәрдүм сагәри-сәһбадә экси-сурәтин,
Өмрләрдиң ким, чәһанда хидмәти-так вайләрәм.

Эшгини асан билирдим, чәкди иш рисвалыга,
Шимди рисвайи-чәһан олдум, нәдән бак эйләрәм?

Бойнума салдым о зийба тәл'әтни зүлфи-кәчин,
Түрфә чадуйәм, фүсүни-марى-Зөһһак эйләрәм.

Вәслә үммиң олса һичриндә бу чары¹ үнсүрү,
Әшки-чәшмим сейлинин мөвчүндә хашак эйләрәм.

Урма шанә зүлфүнә, нараһәт әтмә көnlүмү,
Зүлфүнә дәйдикчә шанә көnlүмү чак эйләрәм.

Сабира, торпага салды сайә рә'на диабәрим,
Кәр мәләк олсам да лабүд сәчдәйи-хак эйләрәм.

---

1 Дөрд мәңсүсина олан „чәһәр“ сөзүнүң хәфибләшdirгәнмиш шәкли „ир“.

* * *

Кэр истәсән ки, фитней и-аләм ояпмасын, —
Дөври-гәмәрдә әгрәби-зүлфүн доланмасын.

Көстәр чәмәндә нәркисә һәр шам кәэләринн,
Та сүбһ олунча хаби-әдәмдән оянмасын.

Йох мәндә таб вәслинә, көстәрмә руйини,
Пәрванә шәм' көрсә нә мүмкүндү янмасын.

Күйин рәгибә мәскән олуб, кәлмәрәм дәхи,
Нә көрмәсин көзүм вә нә көnlүм буланмасын.

Сирри-дәһанини демә наәһл заһидә,
Гой бихәбәр галыб белә әсрари ганмасын.

Чаным чыхар чыханда хәтиң күл'үзардә,
Эйлә хәтиң тәраш, гой өмрүм узанмасын.

Дерләр, нәвиди-вәсл вериб яр Сабирә,
Хам олмасын, бу мәтләбә һәркиз инанмасын.

* * *

Истәсән көnlүм кими зұлфи-пәришан олмасын,—
Ол гәдәр өөвр әт мәнә аһ әтмәк имкан олмасын!

Дәрди-әшгин гәсди-чан әтдисә, мән һәм шакирәм,
Истәрәм чиcимидә дәрд олсун, дәхи чан олмасын!

Гойма әгяр әйләсин куйинде өвлан, әй пәри!
Әһримәнләр малики-мүлки-Сүлейман олмасын!

Атәшия рүйинде әф'и тәк ятыб кейсуләрин,
Түрфә чадудур ки, мар атәшдә сузан олмасын!

Дерләр, ашиг-күш никарым гәтлимә амадәdir.—
Аллаh, аллаh, бир сәбәб гыл ким, пәшиман олмасын!

Мүбтәлайи-дәрди-әшгәм, әл көтүр мәндән, тәбиб!
Эйлә бир тәдбиr ким, бу дәрдә дәрман олмасын!

Сабира, уммиди-вәсл илә гәми-һичранә дөз,
Һансы бир мүшкүлди ким, сәбр илә асан олмасын?

* * *

Эй дил, аманды, сиррини биканэ билмэсин!
Аһестэ зүлфи-яридэ ят, шанэ билмэсин!

Дүшдүн хәяли-данейи-хал иштиягинэ,
Эй мурги-рэф', тиэпэр ол, данэ билмэсин!

Эй яр, чац фәдайи-гүдуми-мүбарәкин,
Аһестэ гыл хүрам ки, һәмханэ билмэсин!

Гейрәт һәлак өдәр мәни — ачма чәмалыны,
Көстәрмә шәм'ә руйини, пәрванэ билмэсин!

Бир ләһәзә бәэмни-ярда дилшадәм, эй көнүл,
Арам тут, бу мәтләби биканэ билмэсин!

Эй аһи-сәрд, урма нәфәс зүлфи-ярә сән,
Бир дәм гәрар тут, дили-диванэ билмэсин!

Зәһид өдәрсә әшгәдә тәкфир Сабири,
Зәһир кәзилә Кә'бәни бүтханэ билмэсин.

* * *

Эй шух, енэ һэмдэм олуб какилэ зүлфүн,
Тэһрис әдир ол кафири сейди-дилэ зүлфүн!

Динү дилими гарэт әдіб, эйләмәз инсаф,
Шимди нэ тэмэнина илэ өйлэр килэ зүлфүн?

Һэр ләһэз уурү синәмэ мин навүки-дилдүэ,
Мүжканын илэ йохса дэйнб дил-дилэ зүлфүн?

Һейрэтдэйэм, ая ки, нэдир фитнейн-Нарут,
Эй шух, мәкәр сеһр охуюб Бабилэ зүлфүн?

Тэнһа сәфәр өтмә, кәл апар чанымы, әмма
Бу сирри ниһан сахла, мәбада билэ зүлфүн.

Алдатды көнүл мүргүнү ол данейн-халын,
Дами-рәһи-әгл олду о пүрсилилэ зүлфүн.

Сабир қими гәрг олду көзүм яшына чисмим,
Тутмуб әлими чәкмәди бир саһилэ зүлфүн.

* * *

Хосрови-һүснүн, әзиэим, сән имишсән тачи,
Хубләр чүмлә сәнин дәркәһинин мөһтаци.

Габи-гөвсейн гашын, лейләтүл-әсра зүлфүн,
Тапмысан мәртәбейи-һүснәдә сән мे'рачи.

Текүлүб зүлфи-сийәһ аризи-алын үзәр,
Кә'бәйә чөл әрәби мане' олур һүччачи.

Заирин-куйинәм, әй мәһ, гой өпүм халындан,
Һәчәри өпмәйәнә халг демәзләр һачи.

Кәч никарилә дәләр багрымызы мүжканын,
Бу ох атмагы ким өйрәтди сәнә гыйгачи?

Кечә-күндүз сәри-куйиндә сызылдар Сабир,
Нейләсин, говма гапындан, кәсилиб иллачи.

УШАГЛАРА АНД ШЕПРЛЭР
1906—1910

ГОЧА БАГБАН

Бир тагым кэнч йол кэнарындая
Кечэрәк бир багын чөварындан,
Көрдүләр йүз яшында бир багбан
Ишлэйир багда сэ'й илэ һэр ан;
Титрэйс-титрэйс эли, бир дэ
Алма чэрдэкләри экэр ердэ.
Күләрәк әтдиләр суал: „А гоча,
Йүз яшында нэдир бу hal, а гоча?“
Деди: „Ер шумлайыб чәфа чәкирәм,
Торпага алма чэрдэйн әкирәм“.
Дедиләр: „Бунда бир сэлаһын йох,
Сэн бу күн вар исэн, сабаһын йох;
Инди әкдикләрин нэ вэгт чыхар?
Бу чыхынча сэни заманэ йыхар...
Раһэт ол, чәкмә бош ерэ зэһмэт,
Оlamaz мейвэси сэнэ гисмэт!“
Деди: „Экмишләр, алмышыз, емишиз,
Хейрлә яд әдиб дуа демишиз;
Өкәриз биз даһа ейәнләр үчүн,
Өһли-хейрэ дуа дейәнләр үчүн“.

ГАРЫНЧА -

Көрдүләр бир гарынча бир мәләхи
Дашыйыр гаршысында сүр'эт илә;

Дедиләр: „Мура баҳ ки, бунча йүкү
Галдырыр бир зәниф гүввәт илә“.

Деди: „Сус, гүввәти-бәдәнлә дейил,
Чәкирәм гүввәти-һәмиййәт илә“.

Эй огул, мурдән көтүр ибрәт,
Кет ағыр ишдә ишлә гейрәт илә.

Уфачыг ишләри һүнәр санма,
Белә ишләр кечәр сүһуләт илә.

Һүнәр олдур ки, бир бәйүк әмәли
Әдесән һәлл мин сүубәт илә.

Кишиләр һүммәти дағы голарыр,
Киши ол, дағ голар һәмиййәт илә!

Хассә, ичрайи-әмри-милләтдә
Пишкам ол кәмали-чүр'эт илә!

Вәтән угрунда, милләт әшгинидә
Бәэли-чан әт хұлуси-ниййәт илә!

Иш апар, баш кедәрсә гой кетсин...
Ад ғалыр, бәс дейилми, милләт илә?!

МОЛЛА НЭСРЭДДИНИН ЙОРГАНЫ

Кечэ ятмаг заманы чатмышды,
Молла Нэсрэддин эвдэ ятмышды.

Накэн күчэдэ учалды сэда,
Вурнарай дүшдү, гонду бир говга.

Молла, чийниндэ йорганы, дэрхал
Күчэйэ чыхды мүэтэриб эхвал;

Көрдү бир янда бир агыр дэстэ,
Санки минмиш адамлар үст-үстэ;

Истэди дэстэйэ тэрэф кетсии,
Бу йыгынчаг нэдир, суал этсия;

Ишбу эснадэ бир нэфэр тэррар
Йорганы гапды иакэн, этди фэрар:

Молла бу гиссэдэн пэришан-нал
Эвинэ дөнчэк өврэти этди суал:

„Де көрүм, күчэдэ нэ вар, а киши?
Бу нэ дэ'вадыр, анладыны иши?“

Деди: „Йорган үчүн имиш бу тэлаш,
Йорганы гапдылар, кэсилди сэваш“,

ИСКӘНДӘР ВӘ ФӘГИР

Күн өяүндә бир ачишү мүэтэр
Йол кәнарында тутмуш иди мәгәр;

Она бир чох мичәк дарышмыш иди,
Языгын һаләти гарышмыш иди.

Әзәмәтлә кечәркән Искәндәр
Ону көрчәк тәрәһһүм әтди мәкәр:

„Әй фәгири, әһтиячының көстәр,
Истә мәндән нә хатырын истәр!

Дәрдини сейлә та дәва әдәйим,
Нә исә начетин рәва әдәйим!“

„Падшәһим, сәнә рича әдирәм;
Бу мичәкләрдән иштика әдирәм;

Нәкм гыл, та учуб да кетсиналәр,
Мәни бир ләһәэ раһәт этсиналәр“.

„Баһ, адам, начәт истә дә бари
Ки, она һәкмүмүз ола чары;

Әбәда йох бу ишдә имканым,
Дейил онлар мүтии-фәрманым“.

„Падшәһим, бу ичән илә әчәб
Мәнә дерсән ки, начәт эйлә тәләб?

Налбуки чох пәһиғдир бунлар,
Нәр синиғдән зәиғдир бунлар;

Йох икэн сэндэ бир уфаг гүэрэт,
Мэн насыл сэндэн истэйим начэт?"

Эй огул, начэти худайэ дилэ,
Дэрдини зати-кибрийэ дилэ;

Чүмлэний дэрдиний дэвасы одур,
Ачизни, гадирин худасы одур.

АЗАРЛЫ КӨНТЧИ

Хэстэ олмушду бир яэфэр дөхган,
Кечэ-күндүз өдирди аху фэгэн.

Жэлди һэмсайэси эядэтинэ,
Гоншуулуг һэггинин рэййэтинэ,

Деди: „Һэмсайэ, вар нэйэ мейлин,
Нэ ейэрсэн, нэ истэйир көнлин?”

Деди: „Эзбэс ки, һалэтим йохдур,
Емэйэ һеч рэгбэтийн йохдур“.

Деди: „Мейлин олурму алуйэ,
Тэ'ми майхощ гызыл կэвалуйэ?”

Деди дөхган: „Эчэб, өчэб, ейэрэм,
Сэнэ мин дэф'э, чох саг ол, дейэрэм“.

Деди: „Гышдыр, һэнүз, һэмсайэ,
Мейвэ фэсли дэйил, даян яйэ“.

Деди дөхган: „Нэинки яйэ гэдэр,
Бэлкэ саг галмарам бир айэ гэдэр;

Мэни тэздэн өчэл тэри бүрүйэр,
Яй олунча сүмүклэрийн чүрүйэр“.

Ишбу тэмсилэ мээнхэрийн биз дэ,
Хэстэ дөхгана бэнзэрийн биз дэ;

Өгния көрчэк эхтиячмызы —
Кестэрийр бизлэрэ илаачымызы;

Сэйлэйирлэр ки, вар һэмиийтимиз,
Гоймарыз пуч ола чэмаэтимиз.

Һәр кәс өз рә'йини дейир мә'гул,
Та ки, сөһбәт олур йыгылсын пул;

Дәрмиян әйләдикдә пул сөзүнү
Һәр кәс ишдән кәнар әдир өзүнү;

Сөйләйир, вәгт йох бу тәшкилә,
Бу иши сахлаяг кәлән илә...

1913-ЧУ ИЛДӘ „МӘКТӘБ“ ЖУРНАЛЫНДА ЧАП ОЛУНАН ШЕИРЛӘР

ЧАМУШ ВӘ СЕЛ

Бир киши сахлайырды бир чамуш,
Су гатырды сүдә, әдири фұруш.

Яғды шиддәтлә бир яғыш накаһ,
Кишинин вәз'и-һали олду тәбаһ.

Тутду дүняны селләрин чуши,
Дәр заман алды, кетди чамуши.

Киши аглар көз илә гылды фәган;
Сейләди оғлу: „Ағлама, баба чаң!

Чүнки су сүдләрә түфейл олду,
Гатдығын су йығылды сейл олду.

Иди чамушуну апарды исә,
Башына мәһшәри ғопарды исә,

Сейләмә ким, фәләк гәзасыдыр ол,
Тутдуғун ишләрин өзасыдыр ол“.

ЯЛАНЧЫ ЧОБАН

Бир чобан бир күн өтди дағда нарай:
„Чанавар вар, — деди, — көлни, эй вай!“

Әһли-гәрйә Ыүйүрдү дағ тәрәфә,
Кетмәсін та гоюн, гузу тәләфә.

Бунлары мұзтәриб көрүнчә чобан
Күлмәйә башлайыб деди: „Ярав,

Сиз буну санмайын һәгигәтдир,
Дамағым кәлди, бир зәрафәтдир!“

Бинәваләр гайытды; лейк чобан
Енә бир күн дағ үзәрә гылды фәған:

„Чанавар вар!“ — дейә багырды енә,
Гәрйә әһлини көмәк чағырды енә.

Кәнтчиләр өтдинәр дүбарә һүчум,
Енә олду яланлығы мә'лум.

Догрудан бир заман бәэзми-шикар
Гоюна кәлди бир иечә чанавар.

Нәрчи дад әйләди чобан, яһу!
Эшидәнләр деди: яландыр бу!

Бу сәбәбдән нарайә кетмәдиләр,
Она һеч ә'тина да әтмәдиләр.

Чанаварлар еди бүтүн гоюну,
Иштә, оглум, яланчылығ оюнү!

Бах, яланчы танылды چүнки чобан,
Догру деркән сөзү көрүндү ялан.

Һәркиз, оғлум, ялан демә ки, худа
Дуст тутмаз яланчыны әбәда!

Һәм дә халг ичрә һәрмәтин олмаз.
Иззәтии, гәдру гиймәтин олмаз.

„Эви янды яланчынын, — дерләр, —
Она бир кимсә әтмәди бавәр“.

МОЛЛА НӘСРӘДДИН ВӘ ОГРУ

Молланын бәркүнү чалыб огру,
Йүйүрүб гачды бир баға дөгрү;

Бахмады оғрусу кедәр нәрәйә, —
Өзү анчаг йүйүрдү мәгбәрәйә.

Молланы көрдүләр дурур орада,
Дедиләр: „Дурмусан нечин бурада?“

Деди: „Бир огру бәркүмү чалды,
Гачды кетди, башым ачыг галды“.

Дедиләр: „Огру гачды, кетди баға,
Бурада бош отурма, дур аяға,

Баға дөгрү кет, эйләмә эһмал,
Огруну тап о ердә, бәркүнү ал“.

„Нәмә лазым, — деди ки, — бағ нарадыр,
Огрунун агибәт ери бурадыр“.

ӨРҮМЧӘК ВӘ ИПӘК ГУРДУ

Бир өрүмчәк өзүн чәкиб дурду,
Дели фәхр илә: „Эй ипәк гурду,
Нә кәсаләтлә иш көрүрсөн сән?
Нийә бүнча ағыр һөрүрсөн сән?
Кәл мәним сән'этимдә сүр'этими
Көрүб играгры гыл мәһарәтими:
Ишә кирчәк тамамыны һөрүрәм,
Аз заманда нечә чох иш көрүрәм“.

Бахды, күлдү она ипәк гурду,
Сәрзәниш әтди, тә'нәләр вурду,
Деди: „Бәрфәрә олса һәр ердә
Тохуорсан бәйіүк, кичик пәрдә;
Де көрүм, опларын нәдир сәмәри?
Бәлкә дә һәр кәсә чатыр зәрәри!..
Лейк мәндә йох исә дә сүр'эт.
Ялдыгым ишдә вар ағыр гиймәт:
Аләмә фандә верир карым,
Һәр кәс истәр ола хәридарым?“

ИЛЛЭРИ МӘЛУМ ОЛМАЯН УШАГ ШЕИРЛӘРИ

АРТЫГ АЛЫБ ЭКСИК САТАН ТАЧИР

Бир нәфәр тачир өз дүкәнинда
Оғлunu сахлайырды янында;

Эләйирди гәрибә далу стал —
Сатдыгында — кәм, алдыгында — зияд.

Мәкруү тәэзвир иди онун һәр иши,
Дүз дейилди бүтүн алыш-вериши.

Атанын шүглүнә олуб аді —
Көрдүйүн өйрәнирди өвлади.

Бир күн өз дәрдинин илачы үчүн,
Кетди тачир бир эһтиячы үчүн.

Оғлу көрдү ки, вәгти-фүрсәтдир:
„Дәхли сойсам, — деди, — гәнимәтдир“.

Әли дәхл ичрә, көзләри никәран,
Атасы бир тәрәфдән олду әян;

Даролыб бүсбүтүн чаһан көзүнә,
Вурду бир силли оғлунун үзүнә.

Көрдү бир пир, хейли тәчруубәкар,
Деди: „Этмә әбәс буна азар.

Әкдийин данәнин будур сәмәри,
Сәндән әхә әләйиб һәмин һүнәри.

Тәрбийә мүстәһәггиdir өвлад,
Пәдәриндән нә көрсә әйләр яд;

Xah әмри-гәбиһ, xah чәмил,—
Әдәр өвлад чүмләсин тәһсил.

Салеһ ол, салеһ олсун өвладын,
Талеһ ол, талеһ олсун өвладын”.

ЧҮТЧҮ

Чынды күнәш, долду чаһан нур илә,
Чүтчү сүрүр тарлада чүт шур илә.

Атлар, өкүзләр котана күч верир,
Каһ йүрүйүр, каһ йыхылыр, каһ дурур.

Чүтчү батыб ган-тәрә, ер шумлайыр,
Шумладығы тарлалары түмлайыр.

Олса да артыг нә гәдәр зәһмәти —
Ишләмәйэ вар о гәдәр гейрәти;

Чүнки билир раһәт эзиййәтдәдир,
Шад яшамаг сәй'дә, гейрәтдәдир;

Шимди әкәрчи она зәһмәт олар,
Гышда әяли, өзү раһәт булар.

Чәм әдәпек тарласынын һасилин,
Бәсләйәчек аиләсин, һәм әлии.

ЯЗ КҮНЛӘРИ

Кәл, кәл, а яз күнләри!
Илин әзиң күнләри!

Дағда әріт гарлары,
Бағда әріт гарлары.

Чайлар дашыб сел олсун,
Тахыллар тел-тел олсун.

Ағачлар ачсын чичәк,
Ярлағы ләчәк-ләчәк.

МЭКТЭБЭ ТЭРГИБ

Мэним багым, баһарым!
Фикри зиялы оглум!
Мэктэб заманы кэлди,
Дур, эй вэфалы оглум!
Эй көзүм, эй чаным!
Кет мэктэбэ, чаваным!

Күн чыхды, сүбһ ачылды,
Гаранлыглар гачылды,
Пэнчэрэдэн күн дүшдү,
Отаглара сачылды;
Эй көзүм, эй чаным!
Кет мэктэбэ, чаваным!

Огул, огул, амандыр,
Чох юхламаг ямандыр!..
Чох юхламаг — шейтандан,
Тез дурмаг — аллаһдандыр.
Эй көзүм, эй чаным!
Кет мэктэбэ, чаваным!

Нәсиһэт ал, нәсиһэт,
Гыл кәсби-элмэ гейрэт!
Элмисизлик бәласы
Мүшкүл олур, нәгигэт.
Эй көзүм, эй чаным!
Кет мэктэбэ, чаваным!

Мэктэбдэ вар шерафэт,
Дэфтэрдэ вар ләтафэт;

Чары олур гэлэмдэн
Ширин-ширин һекайэт.
Эй көзүм, эй чаным!
Кет мектәбә, чаваным!

Аллаһ олсун сәдигин,
Мектәб сәнин шәфигин;
Дур мектәбә кет, оглум!
Дәфтәр сәнин рәфигин.
Эй көзүм, эй чаным!
Кет мектәбә, чаваным!

Мүэллимин кәламын
Ал, сахла әһтирамын;
Һәгдән әдәр тәмәнна
Мектәбинин дәвамын.
Эй көзүм, эй чаным!
Кет мектәбә, чаваным!

Элм ейрән, имтаһан вер,
Өз фәзлинни нишан вер;
Гәдрин бил әлмү Фәзлин,
Элмин йолуnda чан вер.
Эй көзүм, эй чаным!
Кет мектәбә, чаваным!

ҺӘВӘС

Һәвәс сөвг әйләр инсаны һәятә,
Әталәт ҹәлб әдәр шәхси мәматә;

Һәвәс исал әдәр заты сәфайә,
Әталәт мүбтәла әйләр бәлайә;

Һәвәс пираейи-әглү һүнәрдир,
Әталәт маейи-ичзү кәдәрдир;

Һәвәсдән нәш'эт әйләр һәп фәхарәт,
Әталәтдән тәрәр мин-мин хәчаләт;

Һәвәс сәһрасы әмнийәтфәзадыр,
Әталәт тәңкнасы бир хәтадыр;

Һәвәс бирлә тәрәггийят дәркар,
Әталәтдән әмәл мәнкүсү идбар.

УШАГ ВӨ БУЗ

Дээрсэ кедэн бир ушаг
Чынды буз үстэ гочаг;

Сүрүшдү бирдэн-бирэ,
Дүшдү үз үстэ ерэ.

Дурду ушаг нейлэди?
Буза белэ сэйлэди:

„Сэн нэ ямансан, а буз!
Адам йыхансан, а буз!

Аз галыб өмрүн сэнин,
Яз кэлэр артар гэмин:

Эрийиб сую дөнэрсэн,
Ахыб чая кедэрсэн!“

ГАРГА ВӘ ТҮЛКҮ

Пендири ағзында бир гара гарға
Учараг ғонду бир уча будага.

Түлкү көрчәк яваш-яваш кәлди,
Эндрииб баш, әдәблә чөмбәлди.

Бир заман һәсрәт илә гарға сары
Алтдан-алтдан марытды баш юхары;

Деди: „Әһсән сәнә, а гарға аға!
Нә нәзакәтлә ғонымусан будага!

Бәзәдин сәв бу күн бизим чәмәни,
Шад гылдың бу кәлмәйнәлә нәни.

Нә көзәлсән, нә хошлигасән сән,
Ери вар сейләсәм — һұмасән сән.

Түкләриндир ипәк кими парлаг,
Бәднәзәрдән вүчудун олсун ираг!

Бу йәгипдир ки, вар севимли сәсия,
Оху версин мәнә сәфа нафәсина!“

Белә сөздән фәрәһләниб гарға
Ағзыны ачды та ки, әтсин — ға,

„ға“ әдәркән һәнүз бирчә кәрә
Пендири димдийиндән әнди ерә.

Түлкү фөврән һавада гапды еди,
Гаргая тә’нә илә бойлә деди:

„Олмасайды чаһанда сарсаглар
Ач галарды йәгин ки, ялатгалар“.

АҒАЧЛАРЫН БӘҢСИ

Алма, палыд, шам ағачы һал илә
Эйләниләр бәһс бу минвал илә:
Башлады тә'рифә палыд гамәтин,
Өйдү өзүн, зорбалығын, һаләтин;
„Етмәз олур, — сейләди — дағлар мәнә,
Лайиг олур фәхр әдә бағлар мәнә;
АЗ гала башым етишә кейләрә,
Шах-будагым көлкә салыб һәр ерә;
Әссә күләк, ғопса да туфан енә
Эймәйә эсла күчү чатмаз мәнә;
Чанлычадыр, зорбачадыр балдырым,
Сындыра билмәз мәни һеч илдырым“.
Алма ағачы она верди чаваб:
„Эйләмә тә'риф өзүңү, эй чәнаб!
Зорбадыр һәрчәнд ки, гәддин сәнин,
Йох мәнә тай олмаға һәддин сәнин;
Сәндә битәр бир нечә вечсиз гоза,
Анчаг о да гисмет олар донгуза.
Мәндә, вәли, яхшы, көзәл алма вар,
Рәнкини һәр ким көрә һейран галар!
Дадлы, ләтафәтли, мәлаһәтлидир,
Саплагы инчә, өзү ләззәтлидир“.
Шам ағачы билди бу кейфиийәти,
Сейләди: „Бәсдир, бурахыя сөһбәти!

Бош даңышыгдаи нэ чыхар, ай балам?
Гылгү күнү сиз чылпаг оларсыз тамам;
Лейк мәним гышда дәхи яз кими,
Яшыл олур палтарым әтлас кими;
Лазымам эв тикдирэн инсанлара,
Һәм дирәйәм, һәм гапы әйванлара;
Гыш собада халг мәни яндырар.
Мәнфәэтим халга мәним чох дәйәр“.

УШАГ ВӘ ПУЛ

Күчедән бир чечуг Ыйырду өвә,
Бир бумаҗник булып деди бу невә:

„Ана, кәл, кәл ки, дәвләтә чатдыг,
Пуллу олдуг, сәадәтә чатдыг!“

Деди хатун ки: „Сейлә, эй фәрзәнд,
Нолду ким, олдуг инди дәвләтмәнд?“

Көрәйим, вер, нәдир, нәдир бу, оғул?“
Деди: „Булдум буну ичи долу пул;

Йол кедән бир гоча киши накаһ;
Дүшүрүб кечди, олмады акаһ;

Көрмәдән кимсә мән гошиб алдым,
Тез гачыб кәндими әвә салдым“.

Апасы оғлунун чинайәтини
Көрәрәк заһир әтди нифрәтини;

Деди: „Оглум, нә сәрд имиш ганыя
Ки, буна разы олду вичданын?“

Тифли-мә'сүм икән күнаһ әтдин,
Кәндиди вичданыны тәбаһ әтдин;

Нийә вердин фәнайә дөгрүлүгү,
Иртиқаб әйләдин бу оғрулугу?“

Һеч зәнн әтмәм, өзкәнин мали
Бизи зәнкин гылыб әдә али.

Йох, йох, оғлум, инан ки, хар оларыз!
Эрзәли-әһли-рузкар оларыз!

Хаин олсаг әкәр бу дүнядә
Ирзү намусумуз кедәр бадә;
Көзүмүз мүнтәһайи-эилләтдән
Бахамаз кимсәйә хәчаләтдән;
Кәрчи пул чох фәрәһфәзадыр, огул,
Лейк намус пәк бәһадыр, оғул!“

ҢЕКАЙӘ

КИЧИК ҢЕКАЙӘ

Мейдана чыхыр...

Маһмуд мә'нәви бир тәрбиеий-диний-йәнин агуши-һимайәсинидә бейүмүш, һәяти-ичтимайи-йәтдәки тәлхийи-худкамидән зэррә гәдәр нәсибәдар олма-мышды. О, һәятыны кейүнүн көзәл даглары; мешәләри, чәмәнләри, сулары арасында бейүтмүш; мәнишәтин, зөвгүн, хүсусилә аләми-чәдидин, әсри-тәрәггинин тәкамүлүндән хәбәри йох иди. О, аллаһын йолунда сәбәнейи-биһү-дуруну чәкмәкдән башга бир мәшгәлейи-маддийә билмәэди. Инсаннийәттин мәмләкәтиндә тәзә ады, тәзә сәдасы һәнүз әшидилмәйә башладығы вахт. Маһмуд истиргали-хамуши ичиндә тәчеллияти-тәбиниййәсисинин әш'аримүтәсәввиғәсилә дәмкүзарды...

Көзәл даглар, көзәл чәмәнләр, көзәл сулар,—буулар тәбиэтин вәсанти-иlhамыдыр. Ыэр руһ өз нәсибейи-иршадыны онлардан алар... Маһмуд да тәб'индәки иlhамати-мұтәалиййәсисини о кими шейләрә мәчлуб көрүйорду. Вәтәнин ени-ени сөзләрини әшийтдикчә, милләтин нөвми-әмигини көрдүкчә фитрәтиндә мәркуз олан һисси-атәшин иншиала башлады. Әввәлдән вәтән вә милләт гайғысы ядына кәлмәзкән, имди вәтәя, милләт фәрәядларыны эй-юғә чыхарыйорду. Фәгәт чи-суд? Нә бу фәрәяды әшидә-чек чәмаёт, нә дә бу һиссияты анлаячаг милләт варды...

Бү һиссийти-тэсэввүфүн, тэсэввүф дэйн, һиссийти-тээссүб вэ чөхалэтин ичиндэ яшамамаг имкэны баш көстэрди. Зүлам ичиндэ нур шебэрэ-тэб'ани-бэшэрий-йэт үчүн эн биниса� дүшмэндир. Махмуд да элэ олду... Θэ одасы, өз әгрэбасы, өз аилэси онун хэсми-чаны олдулар... О да өз чийэрпарелэрини бу угурда,—элм, һүрриййэт, инсаниййэт, мэдэниййэт угрунда фэдэ атли... Игтираб этди... Θэ муһити-ичтимаисиндэ бирчэ мэсдэри-ирфан вэ мэдэниййэт билдийи (. . . . .) йэ кэлди. Ох, артыг орада раһат или, мэсрур или, мэс'уд или... Ону үзүнэ гарши тэктээр вэ тэ'и этмийорлар. Онун һүррий-йэти-фикрийжэсигэ... асари-гэлэмиййэсигэ чэбр илэ мугабилэ этмийорларды. Һэр каһ ки, шэхэриндэки рэфаһи-мэншети йохду, фагэт сэ'ий-гэлэми илэ, намуслу, гейрэти адилэ әдэбийти-миллиййэси арасында бир мөвгени-мүмтаз кэсб этмишди... О языйор, чалышыйор, бэшэрий-йэтэ мэрхэмэт, шэфгэгт көстэрийорду. Булундугу ердэ бир эфкари-чэдидэ ларулырфанында ишгал этдийн мөвгэй-тэдриси онун күзариши-һэятына хадим олзагды. Имди һүрр, асуудэ бир фикре малик. Мүстэри!

Пәрәстишкары булундуғу һәяты-мәтбүата да бир кәрә дахил олса, артыг муранә олса да, әдәпәйиң бу хидмәтлә зөвги-мә'нәвисини тәтмин, вичданының гәләрәйниң тәсекин әдәчәкди. Элә дә олду. Яхынды таңыдыны бир гәзетәнниң ә'зайш-амиләси сыррасын кирди. Мәтбәенин пәршшан вә ғәсвәтәнкис һәятыны даға билмәйән бу адам ән аз иңчәт хидмәтилә фәхуранә чалышыйорду.

„Рүнум бу сә'йдән мәһеуздуру. Күч олса да дәвам әдәчәйәм; чүнки гаейи-әмәлим милләтә хидмәтдири!“ дейорду. О ә'зайи-мәтбуатын сәйянән һәпсина һөрмәт, мәхәббәт көстәрийор, онлары мұсылынишсаннайт билийорду... Онлары, әгдәси-әвамири-иләни олан—„Мәним индимдә ән бейіүк әңсан,—бейнәлбәшәр тә'мини-сәлаһ вә сәадәтә хадим оланларын гуллугудур!“—фәрманыны ичрая мүвәқкіл билийорду.

Фәгәт, hейhat!.. Тәсадүф ону ойлә алдатды ки, бүтүн гейзи-гәлбиси бир анда мұдһиши бир гүүвейиң-мұддәхирә кими патлады. Гәзетәнин мұдири хұлгән ади, тәб'ән дәни, вичданыны мәніфәети-шәксиййәси угрұнда пайимал әтмиш бир саҳтакар иди...

О hеч бир вахт инанмайорду ки, бойлә бир вичдан, бойлә ади бир ләамәт мәтбуати-миллиййәсисин бир үзүн мүхиммүндә булунсун; лакин кәрәкди ки, бу hәгигәти лайигилә өйрәнсин. Пәрәстишкary олдугу бу сәһаифи-мәтбуата бойлә алчаг вә мүхәрриб бир микробун нә сурәтлә япышдығыны өйрәнмәк истәйорду.

Бир күн вәзиғасилә мәшгулду. Мүрәттибләрдән биринин шәквайи-мұтәзәлліманәсии әшиетди. Тә'сири артды; риггәти-ше'риййәси hәйәчана кәлди. Тазиянейи-атәшбар олан хамейи-чәввалындан гейри-ихтияри бир гач мисра төкүлдү. Пәк ачы иди. Өзү дә аглалы. Даһа мүтәйегиз, даһа мараглы бир сурәтдә тәдгиги-мүһитә ғашлады... Oh, пәк бәрбад, пәк мәл'үн бир hәят... hәр кәс ииғрәт әдийор; шәксән мә'руфу олан hәр кәс ону мәнфүр, ләин, ади билийор... Фәгәт, hейhат! Бир вәрәгейи-мәтбуәния саһиби, әфкари-үмумиййәсисин шәксән танымадығы бу чөлрейи-сияhи-шейтәнәт hала ортада доланыйор, яшайор...

Маһмуд даһа зиядә тәдгигатда булунду... Oh, ишін ичинә кирдиқчә, мұләввәс бу адам инсаннайәт, маариф, вәтән дүшмәни имиш! Еир вәсилейи-иттиhад вә иттифагын пәришаны вә измеңлаяна да сәбәб олуйор. О дарутtәhсилин тәкамүлү арасында ойнадығы роллар илә ингиразына да бади олмуш... Бүтүн hей'әти-тә'лимийе ону тәл'ин этмиш.

Даһа, даһа... әвәт о hәттә ени оянан вә бу енилик угрunda башлар верән, гәнәр төкән бир милләтин әфради-мә'сүмәси арасына да ихтилаф салыйор вә булаңыг суда балыг овлаячаг; артыг hәр тәрәфдән өзүнә гарышы чеврилән әнзари-истикраһын өнүндә фәсад илә тә'минимәншәт әдәчәк... Мұмкүн олурса яшадығы мәмләкәтин гануни-истибадаильә мұрачиәт әдәрәк кәндисиндән маэлт бүтүн мәтбуати-мөвчудәнин лә сәddинә чалышағымыш!!!

hейhат, hейhат! Бир гәзетә мұдири... бойлә бир дәни, бойлә бинамус олсун!..

Маһмуд бир дүрлү фикринә бу hалы сығылымайорду вә мәтбуат ичиндә бойлә бир лөвнин әфкари-үмумийи-милләти алдадараг ләкәләдийинә тәhеммүл әдәмийорду.

Нәhайәт, ишин мейдани-сүбүт вә әләниййәтә чыхмасы әвәт, бу рәэзил мәхлугун, бу мүэүрр бәшәр парчасынын йох олмасы кәрәкди.

Мэхмуд затэн бэшэрийнэтийн ридайи-дия архасында ачиз, сэфил, бинидрак мэхлуглары һийлэ вэ рия илэ игфал өдэн абаи-истибадын һэпсини тэл'ин өдэрэк чекилмишили.

Шимли дэ гейрэти-вэтэниййэ, һэмиййэти-миллийнин күрсийн-хитабэти, сэхнфейн-тэблиги мэхтэрэм бир васитийн-иршад олан газетэнийн дэ пэрдэйн-шифаг вэ шигаг олмаг үзэр исте'мал өдилдийни көрүнчэ, бусбутүн чанда шаяни-э'тимад бир шей олмадыгына гайл олачагды.

Фэгэт өмрүүнүн үчдэ икисини бир э'мзи-чэхл ичиндэ кечирдийн һалда өвэхири-эйямында хэялтина ашиг олдуу мэдэниййэтин өнвэри-фейзэйзиндэн бинэсив олмаг—бир интэхари-мэ'нэвидэн башга бир шей дейилди. Тэхэммүл өдэ билмэди. Дэруунинде бир һүзни-етиманэ логду. Вэч-хэн мэрарэти-гэлбиййэси көрүмэйэн бу адамын көзлэриндэ шимди сөнүк, йоргун бир шө'лейн-нифрэг фышгырырды. Инсанларда бу һал надирэн көрүнүр; лакин бу кими элайними-вэчниййэ ойлэ дэрин өсрэри-рухийнанин тэрчуманы олур ки, буны мэхсусати-мадиййэ илэ тэблиг вэ ифадэ гейри-габилдир. Бу кими шифиалати-мэ'нэвиййэ өснэсында аризу өдилэн һэр шей сэмимицир, һөгигидир. Адэта ичабэт гэбул, индэллэх мүхэггэг олан хүлусиниййэт, иштэ о һалын вүчуду демэкаир. Хүшу' вэ хүзүү-рух ойлэ бир һэйэчанын э'саби тэхрик этмэсингэн башга бир шей дейилдир.

Идарэйн тэрк өтмэйэ гэрар верли. Бу гэрарын дэхшэти о анда вүчудууну сарсытды. Димагында бир ихтилали-зеһни һүсулэ кэтирли. Мэишэти-нэфси дейил, нашейн-эялэ... кичик, мэ'сум, бирчэчик ядикари-һэятынын нэш'эйн-истигбалы көзүнүн өнүндэ тэчэссүм өдиверди. Бойну бүкүлдү. Бэдэни доинмуш бир чим кими тэрлийорду.

Эвэт, орадан алачагы ичрэтийн күндэлик һиссэси мүдирин анчаг бир чай сэргинэ тэгабүл этдийн һалда, бу гэнаэти-сабирланэйн истеңгарэн кэндисинэ өдилэн мүаммийн-бишүүрэ дэ боюн бүкмэйэ мэчбур иди.

Шаир һэятын бойлэ мөхлүк бир зэрбэсинэ шимдиййэ гэдэр даха тэсадүф этмэмишиди.

Бу тэсадүф онун гэлбиндэ бир э'тимад ояндырды. Бу э'тимад, өзүнэ үзүүлү, э'тисафы рэва көрэни мүгэррээр измөхлэлээ иди. Бу һиссн-гэблэлвүгү руђуна тасэлли-

бәхш олду. Көзләриндә һүсули-әмәлдән мұтәвәллід бир шөләйн-интигам парлады. Енә сөндү. Вәтәнинде мұләввәс дә олса, бир чүз'и мәтбуатын мәһви сұруруну сыйдырыды.

Башга бир идарәйә интисабә ғерар вердийи вахт мұтәрәддид иди; ғәбуу мәшкүк иди. Мұрачинәт этди. Нанымид бир рич'эт, бир вәсилейи-ғәһр даһа чыхады. Өн зиядә мәзһәри-әми вә ә'тимад оллугу сәчаяйи-мәгбуләдә енә бир һакимийәти-мұтәббидә аризу су истишмам әдійорду. Иғбирапи-дәруни кетдикчә тәзайид әдійор. Һәр күн Ҙәлкә Ыңаларчә бейт сөйләйәчәк гәдәр ити олдугу ғәринеңи-ибдан шимди тәэллүмати-дәрунийәсшін тәғсир әдәчәк бир кәлмә булмагдан ачиз иди.

Чылдырмыш кими согага чыхады. Бүтүн согагларда бир вәлвәлейи-мәишәтин һай-хүйи-шемадәти бейинин сарсытды. Қөрүйор, мәчмәи-әнам олан маһал, бир сәмайи-мүзен алтында әлектриклә нурланимыш шивәри-шәбанә һалында көрүнийор иди. Музигә бандосунун вүгур вә мұһеггер әһәнки-руһнәвазы тәбдили-һиссийятына ярдым этди.

Өз мөвгеи илә мұһитиндәки бу әлемдә шәбистаныны мүгайисәйә башлады.

Һәр кәсииң үзүндә бир әсәри-сүрүр вар; құлғайорлар, ойнайорлар, гошуйорлар... Ашиналәр, әһиббаләр бир-бірнин ибтисами-мәвәддәткаранәләр илә саламлайор. Тәк, бирчә тәк өзү фикирлидир. Артыг онун сәмайи-иінаматында бир тұлуи-мәһітәшәм дөмайор; афаги-һәяты мәи-шәтин гара булатлары алтында көрүнмәз олмушду.

Кениш Милләт багының мұнтаэм хиябаны алтында далғыш-далғыш гадынларын әнзарип-диапәзири ону чәзб әдәмийорду. Кәнди-кәндиден кәзийорду. Һәр бири бирәр сөздайи-мәгрүрун һакими әдд әдилән тәсвири-һалә мұвағиғ бир кәлмә булатмадығына пәк мұтәессир иди.

Багын һүчра бир күшесинә кетдийиндән хәбәри йоходу. Бир әлин умузуна тохундуғуну үйгудан айылышасына бир тәһалуклә һисс әтди.

— Һәэрәт! Бу пәришшани-әфкар нә? Дүньяны көрмүйорсан ки! — дейән рәфигини bogazына тыхылан болуг бир сәда илә саламлады.

Аргадашы демишли ки:

— Сәнинки иши битирди. Артыг гәзетә чыхмыйор...
— Әчәб! Нә үчүн?

— Нэ үчүн олачаг, артыг бүтүн һейсиййэти-мұләввә-сәсини һәр кәс таныйор. Затән...дән пара да һеч кәсө чатдырмыйор ки...

Артыг индийә гәдәр бүтүн бу бинәва миңләтиң мұ-гәддәратына, талениә бир лис ләкә салан әф'али-мұләв-вәсә „мейдана чыхыйор“ вә даһа бу гоюн сурұсунә бән-зәйән инсанларың һейвапиййети әбәди галмаячаг ки, әлбәт,

„Залимләрә бир күн дедирәр гүввәти-мөвла:
Таллаһи ләгәд асәрәкәллаһү әлейна“.

ТӨРЧҮМӨЛӨР
1906—1910

ФИРДОВСИНИН „ШАҢНАМӘ“ СИНДӘН

*Тус вә Кив пәһләваниларын овлагдан көзәл бир
гыз қәтирмәләри вә Кейкавусун о гызы
хатунлуға қотурмайи.*

Белә нәгл әдир мәбиди-һушяр
 Ки, Тус әтди бир сүбһ әэмни-шикар;
 Олуб Кив Кудәрз она һәм инан
 Дәхи бир нечә шир-дил пәһләван,
 Эл үстүндә шәһбази-шәһиншикар,
 Шикар итләри сейд үчүн бигәрар.
 Сүрүб ат Дегүй дәштинә ётдиңләр,
 О ердә фираван шикар әтдиңләр.
 О сәһра иди түрклә һәмчива,
 Гурулмушду хәркаһләр бишумар,
 Баханда кәлирди көзә бәрмәла,
 Узагда әчәб чәнкәли-басәфа.
 Габагча рәван Тусу Киви-чәвав,
 Кәлир далда һәм бир нечә пәһләван.
 Сүрүб ат, олуб вариди-мурғзар,
 Тәфәррүч әдирди ики намдар;
 Бәрабәрдә чылвә әдид нақәһан
 Мәләк чөһрәли бир гыз олду әян;
 Көзәл гыз, вәли, мисли аләмдә йох,
 Бу гаш, көз бәни-нөв'и-адәмдә йох.
 Она сейләди Тус: „Кей құл'ұзар,
 Нәдән бишә иңде тутубсан гәрар?“

Чавабэн деди назэнин: „Кей сұвар,
Атамдан чәфа көрмүшәм бишумар:
Кечән шәб олуб мәсти-чами шәраб,
Кәлиркән мәни көрчәк әтди шитаб,
Чәкиб гәтлимә тиги-зәһр-абкуя
Ки, әтсин мәни гәрги-дәрәйин-хун;
Мәбада мәни өлдүрә бикүнән—
Кәтирдим бу хәлвәт мәканә пәнаң“.
Нәжадын суал әйләди пәhlәван,
Она Хубчөһр әтди бир-бир бәян:
„Ки, вар нисбәтү шә'нилә рүф'әтим,
Фиридуң мәнсубдур нисбәтим“.
Деди Тус: „Кей рәшки-табәндә маһ,
Пиядә нечә әйләдин гәт'и раһ“
„Пиядә дейиадим,—деди,—әй чәван,
Йорулду атым, бошладым мән, инаң;
Вар иди мәним бир әдәд көвһәрим,
Күлүбәнді-мина вә тачи-зәрим,
Мәни Йолда бир горхуя салдылар,
Әлимдә нәйим вар исә алдылар.
Айылса атам мәстликдән һаман
Мәни тапмага һөкм әдәр бикүман;
Әдәр айрылыгдан фәған мадәрим,
Даянмаз, кәләр меһрибан мадәрим“.
Данышдыгча ол ле'бәти-нуш-хәнд
Ики пәhlәван олдулар пай-бәнд:
Дели Тус Кивә: „Мән ат чапмышам,
Бу назлы никары әчәб тапмышам!“
Деди Тусә Кив: „Әй сипәһдари-шаһ,
Мәкәр мүттәфиг этмәдик гәт'и-раһ?
Әкәр пәhlәванилыгда сән фәрдсән,
Нәгигәт сөлә, кәр чеванмәрдсән?“
Дүшүб кәфт-куйә ики сәрфәраз,
Тәэррүзләри чәкди тулу дираз;
О һәddә етишди ишин сурәти
Ки, гәтләйләр о меһтәл'әти.
Бу һалы көрүб наимвәрләр әян
Миянчы олуб кәлди бир пәhlәван,
Деди: „Вермәйин рә'й шуру шәре,
Тәрәххүм әдин бу мәләкмәнзәре;
Бу зийба никарә мұлазим олун,
Варын, хидмәти-шаһ азим олун,

Нэ фэрман әдәрсэ шэһи-һөкмдар
О фэрманэ мэһикум олун зинһар!“
Көрүб чэнкчулэр бу рэ'йи сэваб,
Һамзэн әтдиләр барикаһе шитаб.
Чү Кавус көрдү о мапин үзүн
Дүшүб иштиягэ итири өзүн,
Сүпәибудләрә сейләди падшаш:
„Көзәл фандә верди бу рәнчи-раһ;
Марал исә, аһу исә бу шикар
Белә сейд олур лайиги-шәһрияр“.
Дөнүб әйләди Хубчөһре хит ىб:
„Ки, эй аризиндән хәчил афитаб,
Көзәлдир үзүн, сафдыр тәл'этин,
Нэ бир дудманә етәр нисбәтиң!“
Деди назәниң: „Һисси-дилшадийәм,
Фиридуң Қаршинаә өвладийәм.
Һәм Эффрасиябә етәр нисбәтиң,
Вар өвлади-Тур илә чинсиййәтиң“.
Деди падшаш: „Эһ мәһи-асиман,
Сәнә мәрһәба, бәхтиң имиш чәван!
Йәгии тапмасайдын һүзүрумда ча
Нәжадын, чәмалын олурду фәна;
Сәнин лайигин гәсри-шәһидир мұдам,
Кәнизин ола мәһруләр тәмам.
Тәфахүрләр эт тачлә, тәхтлә,
Сәни бәсләрәм мән көзәл бәхтлә“.
Деди Хубчөһр: „Эй шәһи-тачдар,
Һүзүрунда олсан кәрәк бәхтияр!“
Киранмайә он ат дәхи тачкәһ
Һәр ики сүпәидарап көндәрди шаһ.
Һаман дәм әлиб Хубчөһри рәван
Һәрәмханейи-әйшә шәһ, дәрзәмзән
Ярашдыры мәшшатәләр зивәри,
Бәзәндириләр ол мәләкмәнзәри,
Кейиндириләр әйнинә фәрд-фәрд
Чи зәрбәфту этләс, чи дибайи-зәрд;
Олуб зәғнишан тачлә сәрфәраз
Шәбистана гойду гәдәм яри-наز,
Кечиб тәхти-тач үзә тутду гәрар,
Чаваһыр олуңду бу әйшә нисар...“

*Сиявшун анадан олмағы әз Рұстамин она
Забилистанда тәрбият бермәйи*

Бир ол гәдр дәвр этмәли рузкар
Ки, күлзары шад әтди хүррәм баһар,
Етиб ахирә дөггүз ай шад она.
Худа верди бир тифли-пөвзәд она.
Хәбәр верди ләр шаһә мөвлүддән
Ки, шад ол бу мөвлүди-мәс'уддән;
Әчәб сафтәл'әт, әчәб никру,
Мәкәр көз көрүбдүр белә руийү мү?
Олуб шаһ Кавус мәсрүрү шад,
Сиявш гойду о мөвлүдә ад;
Әдиб һәэрәти-һагга шүкүрү сипас,
Тәләб гылды бир маһир әңчүмшинас.
Мүнәччим өз әлминдә һушяр иди,
Рұмузи-нұчумә хәбәрдар иди;
Бахыб талеин көрдү ашүфтәдир,
Бу мөвлүдүн игбалы чох хүфтәдир;
Һүзүри-шәһә әрзи-һал әйләди,
Шәни бу хәбәр пүрмәлал әйләди.
Зиядә мүкәлләр олуб шәһрияр,
Бу һал илә та кечди бир рузынкар.
Вәли, бир күн әтди Тәһәмтән вүрул,
Һүзүри-шәһәншәһдә гылды дүруд:
„Ки, әй әфсәрин әрш пирайәси,
Бу тифлин мән олсам кәрәк дайәси,
Көзүм нуру тәк хатириң истәрәм,
Кәрәк мән она тәрбият кәстәрәм“.
Шәһ исә тәфәккүр әдиб бир заман,
Бу әмрә риза верди гәлби һаман.
Гошиб Рұсәтми-Залә шаһзадәсисин,
Рәван әтди ол сәрви-азадәсисин.
Тәһәмтән бәрабәр Сиявәхшлә

Вүрүд этдиләр Забилә Рәшхлә.
Көзэл бир күлүстанда лайиг бешаһ
Сиявәхшә бәкш этди арамкаһ;
Мүһәйя гылыб Рүстәми-намидар
О шаһзадә мәшгиндә ағази-кар.
Әзәл өйрәдib шивейи-кирү бәнд,
Сүварийү тири кәманү кәмәнд;
Вериб соңра тә'лим бәэмнишат,
Мейү мәчлисү шивейи-инбисат;
Нәбәрд ичрә мәһир ат ойнатмағы,
Шикариндә аһүйә ох атмағы,
Мәhabәтлә күрзи-киран вурмагы,
Мәтанәтлә галхан чәкиб дурмагы.
Бәзәнди Сиявш hәр адабла,
Бәли, күл тәравәтләнир ablә.
Белә ширдил олду ол намвәр,—
Бәрабәр она галмады бир нәфәр;
Кечиб бир заман олду бир пәhlәван
Шикариндә вермәзди ши्रә аман.
Деди Рүстәмә бир күн; „Эй пилтән;
Варымдыр тәмәннайи-әзми-вәтән!
Мәни дәһрдә бинияз эйләдин,
Вериб тәрбийәт сәрфәраз эйләдин,
Һүзүрундә кәсб эйләдим чох hүнәр,
Мәни чәлб әдир инди шөвги-пәдәр;
Нолур көрсә шәһ әрчүмәнд олдугум,
Сәнни тәрбийәнлә бүләнд олдугум!“
Мүнасиб көрүб бу сөзү пәhlәван
Фүрүстадәләр әтди hәр су дәван
Ки, олсун мүһәйя әсаси-сәфәр,
Сиявәхшә лайиг либаси-сәфәр,
Дәхи әсбү тиғү сәнанү сипәр,
Зәрү симү тәхтү күлаһү кәмәр.
Хәберләрлә алдырды әтрафдән
Мүлуканә хәл'әтләр әшрафдән,
Сиявәхши тәшрифү ин'амлә,
Бәзәндири ә'замү икрамлә;
Йәминү йәсариндә сәф-сәф сипаһ
Әдирди бу чаһү чәлалә никәһ.
Кедирди онуяла Тәһәмтәя бәһәм
Ки, шәһзадәйә етмәсин бир әләм.

Чәһан әһли бу әйшә дилшад олуб,
Гәмү гүссәдән чүмлә азад олуб,
Һамы әйшү ишрәт шиар әтдиlәр,
Зәрү симү әнбәр нисар әтдиlәр.
Сиявәхшү Рүстәм фираван сипаһ,
Мәнализ сүрүб, әтдиlәр тейин-раһ.

Рүстәмин Сиявушу Ирана кәтирмәни

Олуб та ки, Кавус-Кей бахәбәр,
Буюрду, ачылды ливайи-зәфәр.
Қотүрдү сипаһи-киран Кивү Тус,
Чалындыней найү найү шейпурү кус.
Бүсати-тәрәб чүмлә саэ әтдиlәр,
Рәван олдулар, пишваз әтдиlәр.
Ики фөвч әдиб бир-бирин дидү бус,
Дәйүлдү ики сәмтән тәблү кус;
Бу дидар илә шадман олдулар,
Дәри-гәсри-шәһә рәван олдулар.
Пәрастарлар мәчмәри-уллә,
Нәвазәндәләр чәнклә, уллә,
Сәрәфразлар мүнтәзәм сәфбәсәф,
Сипәһідарлар мүнтәзиr һәр тәрәф,
О шәһзадәйә шаһраһ ачылар,
Хұрам әйләдикә күһәр сачдылар.
Көрүб тәхтин үстүндә Қави-сәри,
Дирәхшәндә, хуршид тәк әфсәри
Дүшүб сәчдәйә гылды әvvәл намаз,
О, мә'бүдинә әтди разү нияз,
Сора мәһзәри-шәһә әтди сәлам.
Сипәһбул олуб шад, фәрхәндәкам,
Алыб багрына басды шәһзадәсин,
Бүләнд әтди шәһ сәрви-ифтадәсин.
Суал эйләди чүмлә һалатыны,
Бәян әтди Рүстәм кәмалатыны.
Нишимән она верди фирузә тәхт,
Мүрәссе' нишанү мұлуканә рәхт.
Көрүб оглуну чүмләдән сәрфәраз,
Дүшүб сәчдәйә әтли шүкрү нияз:
„Ки, әй санеи-нурү нар, афәрии,

Ола сүн'үпэ сэд һәзар афәрин!
Мәни сәрбүләнді-чәһан әйләдин,
Мүәййәд гылыб һөкмүран әйләдин;
Сәадәт-гәрип әтдин ә'зәлә,
Хүсусән бу фәрзәнді-мұмтаzlә!“
Бу налы көрүб мәчлис ә'яnlары,
Гошун бәйләри, дәвләт әрканлары
Дейиб мәрһәбаләр о мәһмәнзәрә,
Сипас әтдиlәр һәзрәти-давәре.
Бу чашнә бәхкыб ифтихар әтдиlәр,
Зәрү симү көһәр қисар әтдиlәр.
Пәс ол дәм биорду шәһи-никпей,
Хидиви-чәһандар, Кавуси-Кей:
„Кәрәк лешкәр әтсин сүрурү нишат,
Сүрурү нишатә ачылсын бүсат!“
Бүзүркани-Иран гурууб дәстикан,
Бәзәнді тәлалатлә гәсри-шә.
Нә бир гәсри-шә олду арастә,
Нә тәнһа сипаһ олду арастә.
Бәзәнли бүтүн шәһрү базарү бағ,
Ағачлар олуб һәр бири чилчыраг;
Әян олду һәр сәмтдә мин сүрүр,
Һәр әв олду бир мәчлис-әйшү сур.
Бу минвал һәр һәфтә, һәр сүббү шам
Сүрурү нишат әйләди хасу ам.
Тамам олду бир һәфтә, әмр әтди шә.
Сәфаралыг әтди дүбара сипаһ.
Ачылды дәри-кәнчү баби-кәрәм,
Қүһәр сачды әйзән сәһаби-кәрәм:
Зәрү симү мәһрү күлаһү кәмәр,
Әмудү сәнану хәдәнкү сипәр,
Тила киса-киса, қүһәр овч-овч,
Хәдәм дәстә-дәстә, һәшәм фовч-фовч,
Дүрү лә'лү ягутү зәр кейл-кейл,
Сүтурапи-тази-нәсәб хейл-хейл,
Либасу гумаши-зәри дәст-дәст,
Хәзү тирмейи-пүрбәна бәст-бәст
Әдиә бәхш, верди рәвач оғлуна,
Мәкәр вермәди тәхтү тач оғлуна;
Дейилди сәзавари-әфсәр һәнуз,
Чөвән иди ол маһмәнзәр һәнуз.

Издияд

Вэли, өтди шэфгэтлэ бир дэм никан,
Белэ сейлэди оглуна падишаан:
„Ки, эй найбим, ядикарым, огуул!
Күлүм, күлшэним, нөвбаһарым, огуул!
Демэ сэрбүлэндэм ки, шаһзадэйэм,
Өсарэт нэдир, мэн ки, азадэйэм;
Мүһәйядирэр тэхту тачым мәним,
Нэдир кимсәдән эһтиячым мәним?!”
Сәнә, галиба, өлм олур эһтияч,
Тапар өлмлэ мүлкү дөвлөт рөвач.
Демэ ирси-эбдир мәнэ тачи-зэр,
Сәнә ирсдир бәлкә өлми-пәдэр.
Зәрин тачына өйләмә ифтихар,
Һүнәр бирлэ ол тачэ мяннаткүзар.
Өдэб иктиسابында чох шайиг ол,
Вүчудунла тэхти-зэрэ лайиг ол;
Рәййәтнәваз ол, әдаләтшиар,
Рәййәтлэ дөвлөт олур бергәрар.
Демэ, өйләрәм тачы сәндән дириг,
Вэли, гыл тәкамүлдэ сә'йи-бәлиг.
Сәнинчин бу тачы-шәни бәсләрәм,
Наман сэрбүлэнд олмагын истәрәм!”

Тәрчумә

Бу минвал илэ едли ил һәр зәман
Эдирди Сиявәхши шаһ имтәhan.
Һәр ишдэ ону көрдү һушярдыр,
Дәхи тачә, тэхтэ сәзavarдыр;
Гуруб бәзми-ишрәт шәни-эрчүмәнд
Сиявәхши тач илэ гылды бүләнд.
Мәрамә чатыб көрдү мәнзурини,
Языб пәрниян үзрэ мәншурини.
Күнистаны бәхш өтди лүтфән она
Ки, олсун о мә'вайә фәрманрәва.

Судабәниң Сиявушә ашиг олмагы

Бу әһивалдән кечди бир рузикар
Ки, шад иди һәр һалда шәһрияр.

Отурмушду бир күн Сиявәхшү шаһ
Ки, Сұдабә варид олуб набәкаһ
Сиявәхши көрчәк олуб майли,
Яныб нари-әшгә, алышды дили,
Вұчуду деңүб бир тәрази-нәхә,
Әсәр этди күя ки, атәш йәхә.
Ниһани она көндәриб хадимин:
„Сиявәхшә кет сейлә, кей мәһчәбин,
Тәәччүб ки, бир ләһізә ая нийә
Хұрам әйләмәзсан һәрәмханәйә?“
Кәлиб өлчи пейғамин этди бәян,
Бу сөздән берашүфтә олду чөван,
Деди: „Мәрд олур мәрдлә һәмкәлам,
Нәрәмханә нисван ичиндир мәгам“.
Фұрустадәдән етмәди кары-әшг,
Киран олду Сұдабәйә бары-әшг;
Өзү этди шәбкир гәсди-мәрам,
Бәри-шаһи-Иранә гылды хұрам,
Нұзуринде әрз этди: „Кей шәһрияр,
Сәнни мислинн көрмәйиб рузикар,
Чаһан фәхр әдир әһдү пейвәндина,
Хұсусән бу фәрзәнді-дилбәндінә;
Нолур сәрфәраз әтсә хәһәрләрин,
Нәрәмханәдә көрсә мадәрләрин;
Шәбистанә көндәр о мәһтәл'ети
Ки, вар биздә лидарынын һәсрәти;
Фәрагинде тәр-чешму хүниндилиз
Ки, лидарына чұмләміз мәилиз;
Пәрәстиш гылыйз зәрнисар әйләриз,
Вұрудилә биз ифтихар әйләриз“.
Деди шәһ: „Барымдыр сәнә ә'тизад,
Севирсән ону йүз анадан зияд“.
Сиявәхши шәһ дәрһүзур әйләди,
Она меһрибан-меһрибан сейләди:
„Севәр һәр көрән әһли-вичдан сәни.
Кезәл хәлг әдіб пак йәэдал сәни,
Хұсусән гоһумлауг ғаны чуш әдәр,
Сәни көрсә һәр кәс дәрагуш әдәр;
Әбәс саимаг олмаз рәки-нисбәти,
Рәки-нисбәт ичаб әдәр үлфәти;
Нәрими-һәрәм ичрә вар хәһәринг—
Мәһәббәтли Сұдабә тәк мадәрин.

Шәбистанә кет, бир дәм ол һәмнишиш,
Көрүб эйләсиналәр сәнә афәрин!“
Сиявуш бу сөздән әдіб иштибаһ,
Ону хирәләпдири күфтари-шәһ,—
Мәбад инки шәһ бир күман әйләйир,
Бу сөзлә мәни имтәһан әйләйир.
Ки назык хәял иди чира зәбан,
Гәви-әглү бийна дилү бәдкүман.
Нәзәрдән кечирди дили-разини,
Бу әмрин сәрәнчамү агазини:
„Әкәр худ кедәрсәм шәбистанә мән
Әмин олмарам мәкри-Сұлабәдән“.
Бу мәтләбдә сейри-хәял әйләди,
Шәһә бойлә бир әрзи-hal әйләди:
„Ки, әй мөһтәшәм шәһи-аләмхәрач,
Мәнә лүтф әдіб вермисән тәхту тағ.
О күндән ки, бу афتابи-бүләнл
Сачыб торпага нур, әдіб әрчүмәп—
Һәлә көрмәйиб дидейи-рузикар
Сәнин тәк гәви-әгл бир тачдар;
Нә мислии вар әндазәвү чаһлә,
Нә манәндин айин илә, раһлә;
Мәни көндәр ағиllәр ичласына,
Чәһанбинләрии бәэмү шурасына;
Мәнә низәвү тирдән сөйлә кәл,
Кәмәнди-әдүкирдән сөйлә кәл;
Сөлә сөһбәти-тәхту адаби-бар,
Дәхи бәзми-руду мейү мейкүсар;
Нә фәзлә мәни сөвг әдәр гәсри-шәһ,—
Зәнан сөһбәти әгләдир сәдди-раһ!“
Деди шәһ Сиявәхшә: „Шад ол, огул!
Кәмалынча дүниядә яд ол, огул!
Пәсәндидәдир чүмлә һаләтләрии,
Мәни валеһ этди бу сөһбәтләји;
Нә фәрман әдәрсәм дүри-куш гыл,
Нә әндишән олса фәрамуш гыл;
Шәбистанда вардыр сәнин ҳаһәрин—
Чү Сұлабә бир меһрибан мадәрин!“
Сиявуш деди: „Чүн олур бамладад,
Кәлиб әйләрәм әмринә ингияд.
Нә фәрмайишин олса мән самеәм,
Мәнә һәр нә һөкм әйләсән табеәм!“

Вар иди вэфа Йоллу бир мэрди-пир,
Ады Һирбүд шэхси-рөвшэн-ээмий;
Үмуратигаләмдән акаһ иди,
Өмини-һәрәмханейи-шаш иди.
Она сейләди шәһ ки: „Эй һушяр,
Олур та ки, күн гейбдән ашкар.
Һәримә Сиявәхшлә ол рэван,
Итаёт гыл этсә нә һекм ол чеван.
Сөлә сакинани-һәрәмханәйе
Ки, ә'заз олунсун о фәрзанәйе;
Де Сүдабәйе өйләсин зэр нисар.
Күләбү күлү мишкү әнбәр писар.
Мүбарәк гүлумунда хәһерләри
Нисар әйләсиләр чевавиyrләри“.
Чү күн чыхды, мәһүн олду зүлмати-шәб,
Сиявуш қәлиб хидмәтә ба әдәб,
Әниб шаша күрнүш о кәрдәнфәраз,
Дүшүб торпага өндү хаки-нияз.
Она падишаһ илтифат әйләди,
Сәмимзинэ чох нүктәләр сейләди,
Вә бә'д истәдиб Һирбүдү мәһәрә,
Нечә сез деди ол вэфапәрвәр.
Бәрабәр Сиявәхшлә дәрзәман
Ону гылды дөвләтсәрайе рэван.
Вә лакин о шаһзадейи-никбин
Дейнади бу кетмәкдә гәлбән әмин.
Фәраз олду чүн пәрдәйи-иззү наз—
Һәрим әйли итди бүтүн пишваз;
Шәбистан долуб әтрә, баш илә,
Әбирү күлү мишкү рейһан илә;
Хүрам әйләдикчә гәдәм-бәр-гәдәм
Сачыларды ягуту лә'лү дирэм.
Салынышды бәзм ичрә дубачи-Чин,
Төкүлмүшдү һәр янда дүрри-сәмин;
Чалынмагда найү инейү сазләр,
Тәрәннүмдә ексәр хошаваэләр;
Көнүлләрдә дидардән мин сүрур,
Аягда мей, әлдә гәдәһ, башда шур.
Шәбистан демә—бир беништи-бәрия,
Көзэлләр—нүмайәндейи-һүри-әйв.

Сиявш олуб дахили-бээмн-наэ,
Нэ көрдү ки, бир тэхти-зэррин тэрэз
Олуб лэлү пирузэ илэ никар,
Бэээклэнниш элмас илэ шаһвар;
О тэхт үэрэ Сүдабейи-мэһчэбин
Отурмуш чу һури-бениши-бэрин;
Башында онун эфсэри-сэрвэри,
Аягын өпэр түрфэ кейсулэри.
Өтэркэн сэрапэрдэдэн ол чэван—
Ону көрдү Сүдабэ иакэх эян;
Дүшүб изтирабэ, итирди өзүн,
Эниб тэхтдэн хакэ гойду үзүн,
Дуруб басды агушуна чан кими,
Гучуб ийлэди дэстэ рейнан кими,
Үзүндэн, көзүндэн өпүб шөвгдэн,
Доя билмэйирди белэ зөвгдэн;
Эдиг һээрэти-һэггэ шүкру сэна,
Дэйирди ки: „Бу сэн’этэ мэрхэба!
Сэнийн тэк о шаһын ки, фэрзэнди йох,
Рэвадыр десэм һич пейвэнди йох“.
Сиявш билиб, ганды бу үлфэти
Ки, Сүдабэний худ нэдир ниййэти,
Даянмагсызын өтдү ол нөвчэван,
Көрүб өтди хахэрлэри шадман;
Она өтди хахэрлэри афэрин,
Нишимэнкэхи олду тэхти-зэрин.
Олуб онлара бир заман дилнэваз,
Енэ өйлэдиг өвдэг ол сэрфэрэз.
Һэриимилэр олду бүтүн вэсфку:
„Ки, эхсан Сиявэхши-Фэрхэнкчу!
Нэ рэ’на көзэлдир, нэ зийба чэван!
Сөзү чани-руһ, өзү руһи-чан“.
Һэрэмханэдэн чыхды ол нөвчэван,
Һүзүри-шахэ кэлди гылды бэян:
„Ки, көрдүм һэрэмханэйи-дөвлэтин,
Сээзавари-тэгдир олан шөвкэтин,
Чэлалын шөһани-эчэмдэн зияд,
Фиридуң Һушэнкү Чэмдэн зияд;
Ола пайдар иззэтия бэхтлэ,
Хэзайинлэ, өврэнк илэ, тэхтлэ“

Бу күфтардәп шад олуб шәһрияр
Бәзәндириң әйваны чүн пөвбаһар;
Мейү сағәрү бәрбәтү сазлә,
О күн әйшү нуш әтдиләр назлә.
Бүләнд олду чүн лейлейи-нилфам,
Шәбистанә Кей-Кавус әтди хұрам.
Әлиб рә'йи-Сұдабәдән фәһси-һал,
Кәмали-Сиявушдән әтди суал.
Бәян әтди Сұдабә: „Кей шәһрияр,
Һәлә көрмәйиб дилейи-рузикар
Сиявуш тәк бир көзәл нөвчәван,
Кәмалу әдәблә фәриди-чәһан!“
Деди падишаһ: „Әтсә тале' мәдәд,
Әкәр етсә рүшдә бу зийба вәләд,
Кәрәкмәз ки, етсин она бәд нәзәр,
Әдилсүн кәрәк бәднәзәрдән һәзәр!“
Чавабында Сұдабә әрзу бәян
Әлиб сейләди: „Әй шәһи-камраң!
Бахылса әкәр рә'йи-азадәмә—
Ону әйләрәм вәсл өз өвладимә:
Она веерәм өз гызыларымдан бирии—
Вәчәһәтдә чүн һури-хилди-бәрин,
Верәр түрфә фәрзәнді-дилбәнд она,
Ки, олсун вәчәһәтдә мәнәнд она;
Дейил аз һәрәм ичрә дүхтәрләрим,
Фәләк тәк фүрузанлыр әхтәрләрим,
Мәләк-сурәтү құлрүх мәһчәбин,
Дүри-бәһри-Кей-Аришу Кей-Пәшин“.
Деди шәһ: „Бу мәтләб мәрамымчадыр,
Мәрамымчадыр, чүнки камымчадыр“.
Сиявуш кәлиб мәһзәрә ними-шәб,
Ситайиш әдіб өпдү хаки-әдәб.
О бәзм ичрә биканәләрдән нәһан,
Она әтди шәһ мәһрәманә әян:
„Вар, оглум, сәмиманә бир нийәтим,
Бу нийәт олуб маейи-беһчәтим;
Адын аләм ичрә ола пайидар,
Ки, сәндән гала бир көзәл ядикар;
Нечә сән мәни этмисән шадикам,
Сәни һәм эдә найибин зиндәнам.
Белә тапмышам әхтәриндән нишав,
Нечә күм дейиб мәбиди-никдаң

Ки, олсув вэчахэтдэ манэнд она,
Верэр түрфэ фэрзэнди-дилбэнд она,
Вэ я хани-Кей-Аришэ гыл никан,
Бэйэн бир пэрируйн-хурийнэчан;
Сэрапэрдэйн-Кей-Пэшинэ нэзэр
Эдиг дэ гэбул эйлэ бир симбэр
Ки, сэндэн галар түрфэ бир ядикар,
Чэхан ичрэ ол хэм олур шэхрияр“.
Сиявш деди шаһ: „Бир бэндэйэм,
Нэ фэрман өдэрсэн сэргэжкэндэйэм;
Рэвадыр кими рэ'йин өтсэ пэсэнд
Ки, шаһацэ рэ'йиндүрэр судмэнд.
Вэли, билсэ Сүдабэ вермээ риза,
Бу эмрэ ону эйлэмэ ашина.
Мэн исэм ону баҳебэр этмэээм,
Шэбистанинэ бир дэхи кетмэээм!“
Бу күфтадэн хэндэнак олду шаһ,
Деди: „Этмэ Сүдабэдэн иштибаһ
Ки, Сүдабэ чох меһрибандыр сэнэ,
О бир мадэри-чанфэшандыр сэнэ,
Сээзадыр ола эмрдэн баҳебэр“...

* * *

Өл ачыб саил олмағын хошаур,—
Көрчи бир һәббә сим исә диләйин;
О сәфиланә сиргәтиндән ким,
Кәсилә бир фүлус үчүн биләйин.

ХӘЙЯМДАН МӘАЛӘН ТӘРЧҮМӘ

Бизи алдатма, хачә, һәр сөзүнә!
Бизә йох, кет насиһәт эт өзүңе!
Көрүйоркән көзүн дүзү әйри,—
Биздән әл чэк дә, чарә гыл көзүңе!

* * *

Көрдүм нечә дәстә тазэ күлләр,—
Бағланыш или кияһ илән тәр;
Делим: нә олур кияһи-начиз
Та әйләшә күл сәфиндә әзиз.
От ағлайраг деди: „Отур сәп,
Сөһбәт әләйим, гәмим көтүр сән;
Алиләр әдәрми тәрки-сөһбәт,
Һалонки оларда вар сәхавәт.

ГЕЙДЛЭР

САТИРИК ШЕИРЛЭР

1906—1911

1906

МИЛЛЭТ НЕЧЭ ТАРАЧ ОЛУР ОЛСУН, НЭ ИШИМ ВАР*

(сөн. 25)

„Молла Нээрэддин“ журналының 4-яг поемроситдо (1906, 28 апрел) имзасызы чап олувамуштур. Ч. Мэммэдгулдузадеини Сабир бағыздакы хатиратындан овалышындыгына көрө, Сабир пак шоирлерини бишке бир адомнын (ушагын) васитасына „Молла Нээрэддин“ Владисиппо көндөрмишdir во яланын үчүнчү шे'рийден сонра бу имзасында көндөрилген шеирләриң мүэллини Сабир олдугу мейдала чыктышдыр.

Шо'рии иккинчи бейтті олап:

„Гой мэн тох олуң, өзкөләр илә иәди караш,
Дүнияву чанак пч олур олсун, иң ишиш вар“

Сабир күлләйткышынын өзөвөлки чөпчарының йохаду.

Сынтарашы ба-шында „Нийэ мәни дәйүрсүнүз?“ сәрлевхөөн бир фол'отош вәрдүр; бузы олдугу күни бураа көчүрүрүк.

„НИЙЭ МӘНИ ДӘЙҮРСҮНҮЗ?

А моялдар, вилю моти дейүрсүпүз? Олмая мөнделүн гөрхүрсүпүз? Олмая горхүрсүпүз ки, ойналиб чомлатын гулагына бир неча сез пашыладын, бир неча мөгләблүрдән скай әдәм?

Олмая горхүрсүвүз, мечмүзчини ворогларипиң я-корлар сатмавар алышынын өдо-вде во шакнадарини ушаглар ойнада-пайзада ахырда чамынат жөзүү абыс бө'зи ишләрдөн хәбердәр ола?

Олмая сиз баша дүшүрсүпүз ки, бир мөмлөкөтөн ики падшын во бир берде ики молла ола билмес: я Молла Хөсрөддин, я Молла Нээрэддин?

Неч өйбى йохдуу, дайырсуз дайып, ачча бупу да близ, ви
моддалар ки, күнлөр долондор, сулар ахар, земенэ төзөлөнэр
ва охирда отни осир во кечэл-күчдө гард-шалым досту иле
дүшмөчин таныйыб һөмөн йогун дайопеклори сизги олишиздөп
алар во башлар... дөхү далисыны демиром.

Во бу да о вахт олл билор ки, кечэл-күчдө, туманчаг во
бомбылы, бит во сиркөли гардашларым сизде менин тафа-
вутуму баша душорлор. Норчанд ки, сиз до молласыпзы во
мен до моддаям ва лакип бизим прамызла бир балача фөрг вар.
Башагрысы да олур, амма бу бароде бир поччо сөз дөмийи да-
зым көрүрм.

Бизим тоғавутумуз бир поччо гилемдир.

Эввэлэн, мен молла ола-ола мусолман гардашларымга во'з
веден вахт дейиром: бир аллаха ситайиш эдин, бир дэ пейгэм-
бера во имамлара штатт эдин. Амма сиз дайирсенинэ: аллаха да
ситайиш эдин, пойгэмборо до, имамлара да, моллалара да, дөр-
вишлэрдо да, илапойлодашлара да, фалебохан, тасгуран, дуяязан,
чолукун һөмзэд, очинна, колио-димир, шайтан, дэв, муроих,
суррих, түррих, амак, сашан, күфло гурду, мыгмыг, мозалан,—
бүйлорын чүмлэсээло сугайиш эдин.

Иккичи, мен до молдаям, сиз до молла; амма мен мусолман
гардашлара дайиром: эй мусэлманлар, көзүпүзү ачын, моло
бахын. Амма сиз моллалар дайирсенинэ: эй мусолманлар, көзү-
пүзү юмуп, мене бахын.

Үчүнчү, мон бир мусэлман ушагы күчэдо көрөндө дайиром:
бала, бурнуунуң фыртыгыны сиз во һам-иң ушаг архалыгынын
сол году иле баштайыр бурнууну силмөй.

Амма сиз моллалар һөмөн ушагы көрөндө дайирсенинэ: кодо,
тырышмал, гач атана до ки, во'до өйлөдийниня бу күп көндөр-
мосо бир элэ бэд дуя охурам ки, еридийн сөрдэ даша дөнөр.

Дөрдүнчү, мон до молдаям, сиз до молласы, амма бир
балача тоғавутумуз до будур ки, мон һеч олмаса бир парча
галып көгүз үстө бир поччо пагыл-пугул языб илөп, гурбага
шокки чөкирэй вэ пайлайырам мүсэлманлар ки, огул-ушаг
шакиллоре бахыб күлсүнлөр по покорлор көгүзүнүн олышынг
един асанлыгла очагы янырысылар. Амма сиз моллалар дайир-
сиз: ушагларып да чаны чөнөштөмө, иекөрлөрин дө.

Сиз моллалар дайирсиз:

Мылалот поччо тарач олур олсун, но ишим вар*.

ОЛ КҮН КИ, СӨНЭ ХАЛИГ ЭДЭР ЛҮТФ БИР ӨВЛАД*

(coh. 27)

“Молла Ноороддин” журпалынын 8-чи пемрэсийнде (1906, 26
май) чөл олукмушдур. Журпалын 7-чи пемрэсийнде “Нийз-һөн” имза-
сило „Нийз мэн дарсдан гачдым“ сорлевиоли бир фөл’стопун би-
ричи биссеси, 8-чи пемрэсийнде һөмөн фөл’стопун далисы нешр

олуумушудур. Фел'стоп Ч. Мөммәдгулүзеде тәрәфинен оң язылышты дыр. Сабирин журнала көндердийн бүшүрүп фел'стопуң мәзгүнүнде уйғын көлдүнүн чүчүн Ч. Мөммәдгулүзеде сатираны фел'стопдан соңра иштүр этишишдир.

Ше'рия 31-чи мисрамы илин чапларында боло кетмишдир:

„Нар бичлик шыл олса эздэр кәсб мәашын”.

Әсеппиде (журналда чап олуумушу) белодидир:

„Нар фэндөвэ бичликкээ эздэр кәсб мәашын”.

Биз журналда олан кими вердик.

Ело өвөөлек чапларында:

„Йыг дәйлиши, калы”

мисрамы кетмөмшишдир. Бу да оларды олуунду.

Сатиранын башында олан фел'стоп будур:

„НИЙЭ МӘН ДАРСДӘН ГАЧДЫМ

Дүниядын даңада гачыбы. Өзкө миалотдори билүүрмөм, анын бууну билүүрмөк ки, ер үзүүпдө бир мүсәлмәнин йохалурун даңада гачмамыш ола. Эввэлдиги чүүхәмийдэ демишилкин, даңада гачан алым одар да һаңзын сөзү иштүн төкөрдөн өдүрүк; мүсәлмандарын чүүләсивин алым олмагына өвөөлүшчин тохурыячы сөббөт даңада гачмагларындар.

Мүхтәсөр, даңада гачмаян мүсәлмәнин дейчى.

Мә'лүмдүр ки, даңада гачмакта печ-пеко сабеблэр олур. Көрүрсөн оц үч яшында бир ушаг да гәдер ки, гачиштөв ат гайырыбын мияниб, күччөрөн о тарафынан бу тәрәф-күшпөй-күшпөй-күшчөрөн, саг да саламаттын, анын даңаса кедәп кими бичаралын.

Шәки алмасы кими гырчызы япиглары башалайыр солмага. Ушагын атасы кедиб Һаңы Карим һәжкимән сибаалаты дейнди да һәжким ушагынын үзүүн бахын кимя ова бир дуа языры да ушагын атасына дейнди ки, оглууның һеч озкүн изохшулугу йохалуру, мөһәз фәләгтәдән горхуб во ушаг бу сөзлөөн эшидәндөн соңра дахи даңада гачыры. Я бу чүр олур: ушаг кедиб мөктөбө да һәмиша мүэллиминдөн артыг һөрмөт, патиатат да мөһөнбаплыг көрүр; мәсөлон, мүэллим һәмиши опу да янында отурдур. Базардан кишмиш-вохуд алым долдуур чибләринге, даңчыннан бидмәйонда аягларыны фәләггәя гоймайыр, чөтин дөре вермир да нар вахт ки, ушаг даңсанын билемди. мүэллим япышыр опуп чөвөсендөн да дейнди: „Мәп алым, бачынгылу мәпим үрәйшиш сыйма, даңсузуу яхшы озборду, йохалу сәйдон күсерөм”.

Анна соңра һамап ушаг чыкыптыр; дахи билимок ол-мур ки, бу да сиррdir: мүэллим дахи бинованин билүүррә көзден салыб үзүүн да бахшам истемир да онун өвөзине бир озко көзэл ушагы яшында отурдуб дахи кишмиш-похулу төзө рөфиғинин чибләринге долдуур. Языг һәсрәттә рөгибиппүр үзүп бир гәдер бахыбын көтүрүр китабы во үз гөюр мөктөбдөн көтмөй да башмагларының көйнөн вахт саг оллаппин шәнбәт бармагыны бурчунуп чөтөй-дәйи молласына дейнди. Һа, соңнан кишмиш-похулу берерсөн Чөфөрә, мән да соңнан ачыгына та бундай соңра да мәк саба көләрмөн да да соңа һалалы көтиргөрмөн”.

Даңада гачыбын даңада да олур: ушаг даңаса кедөн кимп һамап ушагын өвшидө бир бөдбөхтлик үз ворир, олархусус жи, о, мөктөб-

до рус дарс до охупа. Бир нөчө күп бупдан оғдем Далбаш
коңдиндо бир ушаг мәктебә кедәп күпүп сабаңысы ушагып ата-
сынын едән гоюну бир көчөнин ичинде чөрләйиб өлүр. Ушагын
атасы көдіб әһнәләткі Давабаш көндінин молласы ахупда һаңы
Молла Намазәлийе добири. Ахупд чапиб перир ки, онлар һамы-
сы бир бәләдір ки тәхе әтдин күпән омөлік өвөзинде аллаб
толла она көндөрир. Киши апд ичир ки, ушагыны рус даренни
гоймагиди саңыры бир өзкө күпән ишо мұртәкиб өлмайыб.
Ахупд барнагыны дипшәйиб дейири:

— Ди белә де, рәһимотлийиң оғлу, та мони шийе даға-даша
солыреан.

Киши әпо гайылдыб көтүрүр дәйопөйи вә арвадына бир-пка
чокиб баштайыр сеймәйе:

— Ай көпойни гызы, сон по себебә бу ушагы дөгдүп ки,
кедәйди рус дарен охумага во ғоюларымызып өлмәйниң басы
олайды!

Дәхп ишлори бу һалотда көрөндөн сопра ушаг дәрсәз
гачыр. Амма моним дәрсәз гачмалық сейлодийим әһнәләтла-
рын һеч бирине охшамыр. Бу дәфө та чох ғәмишлайы қотынк,
иншаллаң, кәләп һәфтә бу хүсусда сизо башагрысы вериб
әһнәләткі тоғсиләп нағыл әйлором.

13 яшә шетона кими мон күчеләрдә хоруз дейүшдүрордым.
Ах, кечәп күпләр!..

Бир күп қоғадын рәһимотлик дадашыма дедим:

— Дадаш, мәни гой дарс.

Рәһимотлик мәни чох иетерди. Чүпки мондап савайы бир
өзкө өвлөдө йох иди. Мәңз мони иетомык собағып ки, сезүм
оро дүшмосинп во үрдейм сыйылмасын, рәһимот-пк дадашым
разы олду. Амма бу шортло ки, онвол көдіб гоншумуз Молла
Исемайыл истихаро өтдирсип. Молла Исемайыл да вәфат одиб,
аллай она мипләрчә рәһимет әләсип. Рәһимотлик һәми молла иди,
һәми шептән иди. Һөр по ғөдор ки шептә демнешди языб бир
дафтарчо гайырмышды во истихаро әден вахт көтүрордик һамов
дафтарчесини, көзләриви юмарды, ағзыны ачарды кейін сөйт ве
долдларышы тәрподе-тәрподе дафторчесин бир орнаппен ачыб
охурлу

Рәһимотлик дадашым моним дарс көтмөйимә истихаро өт-
дирән вахт рәһимотлик Молла Исемайыл китабчыны сейләдийим
гайдо ило ачыб дадашыма һамал бу шептәрләрни охуюб:

Ол күн ки, сөнә халиг әдәр лүтф бир өвлөд!
Олсун үрәйин шад!

*Мабә'да «БР
«Нол-нол»*

Бу фол'тонуп арды Сабирин башга бир шөркенни өзөздөн-
де верилемишdir.

„МАҢИ-ҚӘН'АНЫН БАТЫБ, ЭЙ ПИРИ-ҚӘН'АН, ГӘМ ЕМӘ“ (сөн. 29)

„Молла Нәсрәлдин“ журналының 9-чу нөмрәсендә (1906, 2 шюн) имзасын чап олупмуш бу шоир Сабир күллийткына илк дағы да-
хил әдилер

Бу шоир шаңрип илк поэзиясидир.

Сабириш бу сатирасы, Мәһоммәд Һади Ширвани тә-
рефийндән тәрчүмә әділмеш Ирандың бейүк шири Ҳафизин бир
гәзәлниң мәннәрәдидир.

Гәзәлни илк бойты белодири:

„Юсифи күм кештә баз айәд ба Қән'ан гәм мәхур,
Күлбәйиң әңзән шәвәд рузи күлүстан гәм мәхур“.

Һадинил тәрчүмөсін:

„Мәни-Қән'анын кәләр, эй пири-Қән'ан, гәм емә,
Байтуләһзанын олур бир күн күлүстан, гәм емә“.

„БИЛМӘМ НӘ КӨРҮБДҮР ӘИЗИМ ОГЛАН ОХУМАГДАН“

(сөн. 30)

„Молла Нәсрәлдин“ журнальның 11-чи нөмрәсендә (1909, 16
шюн). „Top-top“ имзасы ило чап олупмушшадур.

Сабирин 8-чи нөмрәде чап олупмуш

„Ол күн ки, сәнә халиг зәдер лүтф бир өв.лад“

мисрая ило башланған ше'ринши овволында Ч. Мөммәдгулузовада тәра-
финдиң язылымыш „Нийә мән дәрсәдән гаччыны“ сөрлевенәли фел'стовун
арды бу ше'рин оввәллиде чап олупмушшадур:

„Нийә мән дәрсдән гаччым“

(Кеччиш нөмрәләрин бириңдән мабә'д)

...Горәз, бир почә вахт башладым мәктебе кетмой. Инес-
фән, артын со'йим вар иди охумага. Белә ки, һор күп мәктәб-
дән вәв гайындың төкөрдим китаблары табағыма нө башлардың
сабакын дөрсими назырламага. Ахыр дадашым мәни охума-
гындан топкә көллиң мене бир-пике даға леди: „Ай балам, езүү
бәркә салма, ио олаачаг сөнө бу охумагдан?“ Мен дадашымын
сөзүнү гулаг вермойнб өз ишнүү мөшгүл идиг. Бир күн өвдө
ћемишкөн кими дөрсими бахмагда идим, көрдүм ки, дадашым
кедиб аяма бу сөзлөри деңир:

Билемәм на көрүбдүр бизи и оглан охумагдан?
Дэнк олду гулагын“.

Бу ше'рини овволкы чапларында 11-чи мисрада олан „көрүнүб-
дүр“ кәлмеси журналда „төрәнибдүр“ көтмишdir; журналдақы өсас
жетүрүлдү.

ГОЧАЛЫГДАН ШИКАЙӨТ

(„Әфессүс гочалдым, ағачым дүшиду әлимдән“)
(сөн. 32)

„Молла Насрәлдин“ журнальның 12-чи пәнрәсиптә (1906, 23 июн) „Hon-hon“ имзасы иле чап олунмушдур. Журналда ворилюп сөрлөөлөш иле де бурахды.

БАКЫ ФӘЛӘЛӘРИНӘ

(„Бу чәрхи-фәләк тәрсинаң дөврән зәдир ишди“)
(сөн. 33)

„Молла Насрәлдин“ журнальның 14-чү пәнрәсиптә (1906, 1 июн) имзасын чап әділмәнишдир.

„ЧӘНД ЭЙЛӘ СӘН АНЧАГ НӘЗӘРИ-ХАЛГДА ПАК ОЛ“
(сөн. 35)

„Молла Насрәлдин“ журнальның 16-чы пәнрәсиптә (1906, 21 июн) „Hon-hon“ имзасы иле чап олунмушдур. Ше'рия өвөөлиндә журнал тәрефиңдөн бүллар язылыштыры:

.ТАРӘГГИ ӘЛАМАТЛӘРИ

Кечәп раббинәхөвпәл айыпты 18-де саат хөш олмага себеб Гафгаз мусәлманларының ичинде ики хойир иш амало көлиб: бири Күрләмірдә, бири Тифлисдә. Күрләмір мусәлманлары бу мәэмүндә бир разылыг кагын языб һөкүмәтө пиншиниңдә әдібләр: „Биз, Күрләмірдө сакин олар мусәлманлар, Күрләмірдә башинчи духовный ачылмагына рязыйыг, чүшки бурада олан дөрә дөнө духов бизлөрә кирайтөр вермир во бу барәдө гол горург.

Тарих филал во тырх дөрд мусәлманлы имзасы...

Тифлис мусәлманларының да яздыглары разылыг кагызы бу мәэмүндәлдүр: „Ах кечап күнлөр! Дөгрү дейибләр ки, кечәп күнө күң чатмас. Напы о күнләр ки, бизни көзәд мәһлөде—Сүмбатов күчесиптә фәнишәхапалар баштап-баша дүзүлүб мәһлөмизин зиннәтләндирири; көлән, кедән, фәйтон, алыш-порниш, хұласа, бир шиплик иди ки, шәһәримиз һөнигитдо Лондон шәһәрине бир тәпик до үүрмушту. Амма аллән биенин ынахсын, о көзөд назаретин во сәнәм во сөргөттә во дахәүз төвшүларымыз мәһлөмиздөп көчөпдан бәри мәһлөмиздөп хөйир-бәрекөт до билмәрә көчүб. Бу себебдөн биз мусәлманлар өзинең дилдөн разылыг изінәр зәдирк ки, фәнишәхапалар дүбәре бизни мәһәрәттө тәшрифләрни көтириспиләр.

Тарих филал во алтынш мусәлманлы имзасы“

Илдарәдән:
Ах!.. ах!.. вай!.. вай!..
Эй бу кагызлара гол гоян мусәлманлар!

* * * * *

„ЭТДИ БУ ФӘЛӘК НӘР КӘСӘ БИР ТӨВР ЯМАНЛЫГ“ (с. 37)

„Молла Насрәдин“ журнальнын 18-чи нөхрәсиптө (1906, 4 август) чап олуушшадур. Шеңир Сабир күлләвиятынын әввәлки чапдарында яхшылар. Шо'рини башында „Молла Насрәдин“ икәсеси иле Ч. Мөмәндегүлзәденин фөл'стөву чап олуушшадур. Ч. М. өз фөл'стөнләрү үчүн чох вахт Сабирни сатиразарлыңдаш бу шәкилдә истифаде этишилди.

ГУЛУШАПОВУН КЕРІ ЧАҒЫРЫЛМАСЫ

Шушадан чоккәдән телеграммдан охучударымыз көрөчекдор кп, кеперал Гулушапов Шушадан кері өтөгүрүлүб. Гулушаповун озл олуимагынын өбвалатышы нағыл әлемок истәйнор. Кишинин чөрәйинде башында иүфти во шайхұнсалам чөнаблары бир төрәфден, бир тораффон до Дағыстан мұсылманларынын вұнағын, долори олдулар. Мүфті во шайхұнсалам чөнаблары фабтана мишиб сордарын япшина Гулушаповдан шикайт этмойын көдепдо мән до орада иады. Но гәдәр дедим, кетмәйпі, колин бу даши отейнитидәп токүп, мән гулаг берген олмады.

Ахыры мүфті оғонди мән чаваб берди: „Нийә кетмәйпік, ай Молла, бизни мұсылман гәрәбләрдә Шушадағырысындар, биз лураг баҳағ? Союни гейротиго жо көлиб?“ Мәп көрдүм ки, мүфті оғонди дөргөн фәрмәйиш едири; дедим: „Эйбі йохаду, көдиреніз кедин, амма бары биринші кедин, икенші де бирдән кетмәйпі“. Дедилар: „Нийә?“ Дедим: „Оңдаған отру кп, чөнаб чанишин спиз корүб горхар“. Шайхұнсалам әфәпди буюруду ки: „Горхар, язаром Бакыдан филин молла во Дағапаш кондилеп де филин молла дуа языб көндөрөрлөр“. (Моллаларын адымын шайх чөнаблары сөйлөди, амма мөнжім ядымдан чыхады.)

Бөли, файтону сүрдүләр. Мен файтонуни даһынча сәрдәр иморотинин яянына кими гаптыйм кп, ишди, чапишин горхас мән бир чара эдим, чүнкі мән озүм де моллаям, өйткән бир дәрдә олаз әдә билиром.

Чанишин чөнабларыңа көптөндөштөн көрчек гапычыларда буюруду ки, гапылары ачынылар.

Хүләсә, чанишиң һөзрәтлөри оли титрөй-титрөйә гәләмп көтүрүб Гулушаповна һеки элди ки, дурмайыб қолсив, һәтта телеграммы верди мүфті оғонди озү де охуду. Мә'лумдур ки, мүфті оғонди русча камил охуюб даңыша билди. Һәтта чох вахт гази во моллаларда русча даңышыр. Гәрәз, һомас соат толограф көздөрнәди. Мүфті во шайх чөнаблары гәбие иңчайы мәшгүл олдулар во арадап сәккиз дәнгігә көзмәнди ки, Шушадан, Гулушаповдан беле чаваб көлди: „Ай сөрдәр, башында долапым, пәннән мәнә мүнәсвед олунаң һөкміләрни дөрләп бирисинин омоло көтпрөңешім, боло иш олар ки, мәши нәдике вахтда өтөгүрүрсан?“

Чанишин чөнаблары кепе гәләмин көтүрүлүг язмы: „Чох даңышмаг истәмөз, ага буюрур сүр дәрәйә, сүр дәрәйә!“

Көпсө сәккиз дәнгігә көзмәнди ти Ағдамдан чөзеб көлди: „Сизин һөкмүпүзә бинасан мән Шушадан чыхыб ишип Ағдамдан во көзлөйшіром ки, атлары гөшсүвлөр, мишиб Едилхана

терэф йола дүшүм". Мүфтى во шойхұлсалам һөзретләри чавишина „спасиба" дейиб истиналар йола дүшөлор.

Мен бу һийнде сөрдaryн имаретинин акошасына дырымшыбы бу шилоро тамаша әдирдым, өткөн шейх мени көрүб деди: „Ай Молла, сен аллаң, дүш ашага, сөрдар сени көрәр, биң хочалот чокорник." Дедим: „Чәнаб шейх, бир яныма зөвмөт чок, гуллугувуза бир исчо сез ора өдим". Деди: „Но демек истайирсан?" Мен явашча башладым:

„Этди бу фәләк һәр кәсә бир төвөр яманлыг..."

„ТӘРПӘНМӘ, АМАНДЫР, БАЛА, ГӘФЛӘТДӘН АЙЫЛМА"

(соh. 39)

„Молла Нәсрәддин" журнالының 19-чу пәнрасинде (1909, 11 август) имзасы чап әднамишдир.

ТӘҢСИЛИ-ЭЛМ

(„Тәңсили-үлум этисе ки, элм ағәти-чандыр")

(соh. 40)

„Молла Нәсрәддин" журнالының 20-чи пәнрасинде (1906, 18 август) „М. М." имзасы иле көтүш бу шопир Фүзүлшинин „Лейли во Мечнун" осориндөки:

„Дил бермә, көнүл, эшке ки, эшк ағәти-чандыр" мисравы иле башланап гөзөллине позирөдир.

АТА НӘСИҮӘТИ

(„Бәсдири, эй огул, баш ере бу элнэ чалышына")

(соh. 42)

Сабир күллийтының өөвөлкі чапларына дахил әдилмәйәп бу шопир „Молла Нәсрәддин" журнالының 21-чи пәнрасинде (1906, 25 август) „Ярамаз" имзасы иле чап олувымушдур.

„АҢ ЭЙЛӘДИЙИМ НӘШӘЙИ ГӘЛЯНЫН ҮЧҮНДҮР"

(соh. 44)

„Молла Нәсрәддин" журнالының 22-чи пәнрасинде (1906, 1 септемврь) „Ноп-нол" имзасы иле чап олувымуш бу шопир „Шекилдерине биринчи сәнгесине бақ" сезләри язылмышдыр. Шө'рин мәзмұнупын мұвағыт, рәссаң Ш мөрлиңг бир шекиң чекешмешдир. Шекилде бойың бир ағачтың колесиндо халча үстүнде отурууб голиян чөкөн бир молла вә молланың янында аяғы ялыц, олк деңгүндө, башы габага ойнадынан бир көндән тоғындар әдламишдир. Шекилде яиларында вә юхарысында ашагыдақы сезләр язылмышдыр:

„Чолаб охурд, бу күп дивар дигинде бир саңыбсөз отайлы
вэфат эдий, бир молла тапылымыр ки, бичарээн дохиц эдэй. Кэ-
рэй, аллах ризасы үчүп, бу зөнмети гобул эдесиз“.

Чава 6: „Бала, кет, бир өзкө молла таш, мон приход мол-
ласы дойилом“.

Шоккин алтында исе Сабирин һәмия ше'рияни бир бәвди
язылышты.

БӘЙЛӘРӘ МӘКТУБ

(„Гойма күләһин көч, а бәй, алдатма чананы“)

(сөн. 45)

Бу шеир Сабир күләйгүлтүштүк эввәлки чапларында йохдур.
Молла Нәсрәддин¹ журпалыпши 22-чи пемрәсендө (1906, 1 сентябрь)
„Сөздайын“ имзасы иле чап олунмушлар. Бүндөл башта бу пемра-
до Сабирин „Ай эйләдийим нәшәйи-гөләнин үчүндүр“ мисрасы
иле башланган „hop-hop“ имзалы ше'ри до кеткүштүр.

Ше'рпп башында „Шокиллор бах“ сөзү язылыштырып. Һаман
пемрәпин ахыршычы сәнгөсөнде сотпрарның мәзмұнуда мұвағит
Шимердине тәрәффүндөп бир шекил чөкілмешти.

Шокидо, олипдо гызылагуш, явыпда тұла ова чыхап бир бәй
төсөвир эдилешти. Шоккин олатыпда исе: „Бу күп сәнгөрдөн
ахшама күни доланынадан йорулдым, көч бир шой тата билмәдем..“
сөзлөри язылыштырып.

9-ч мисрөдан „галхды“ көлемеси журналда, жотбәс хотасы
олараг „галды“ көтүшти.

„НӘЯГ“ЫН КОП-КОПУНА ЧАВАБ

(„Бу тиғы ки, нури-бәсәрү ширейи-чандыр“)

(сөн. 46)

„Молла Нәсрәддин“ журпалыпши 23-чү пемрәсендө (1906, 8
сентябрь) „hop-hop“ имзасы иле чап олунмуш бу шеир „Нәят“
газетинин 1906-чы ил 25 август, 190-чы пемрәсендөкі „Коп-коп“
имзалы бир ше'ро чаваб оларға язылыштырып.

„Нәят“ газетинин һаман пемрәсендө шөярдән эввәл чап олун-
муш исөр будур:

„МӘЗҮӘКӘ

„Молла Нәсрәддин бабая, дава дөгрүсү „hop-hop“ чаваб“.

Әзизим, ғоломи өлинизо алапда чох фикр эдирсенин ки,
корек күннүй адымын бир шагыл гайыраг. Эввәл нәкумата исто-
йирсениз сез гайырасыныз. Лакип горхурсунуз ки, мәчмуюшын
во мәтбозини бағлайлар, молланы дустаг эдэлэр; горхмасаныз
бәлә күм билүр иолер язачагсыныз.

Сопра Ираны во Иран копеулларыны фикэр өлиреппияз. Аккин һөр бир форрошын чомгындап бир нөв ило горхуб соенин ви киенренини. Сопра һөр тэрофдөн оличыныз көспилб башлайрысыныз моллалара сез гошмага; киң түрбага шокан чөкип алтыпдан язырешиныз—фидаи молладыр, киң илап шокан чөкип дейирсипиз—фидаи молланың осасыдыр. Балам, шамахымы һачы Эбдуллохим оғөпди пошмап олмады ки, өмрүндэ бир иш тутду, өмрүндэ бир моладес алды. Мөкор сөнә зарафат көлир пайтахтдан моладес алмаг? Мөкор аз шой билиресе шанларла, шанәншәлларла, падшабларла дост олмагы? Һәркән сөн биасын ки, бола шевкот во һошемог саниби зөвт сөнә до монолла гоячаг, алд олсун бупдан сопра чыхан тээз тирләрки, чойиртко кими һоппапмаг конара дуреуп, һотта „һоп-һоп“ уп өзүндөп до юхары пәрәзә әдорсан. Лап кийләрә чыхарсан. Аллаһ иисаф версии „Бүрәни-тәрәсги“ гозотине; чүпкі башлады: „Мәнбән-мөсүгдән алдыгымыз хәборлоре көр, Шамахыда һачы Эбдулләхим оғөпди...“ Бундай дайош корәк, балам, сөнә по дүшүб ки, башламысаң сөн до молла бело кәэди, молла бело көтди. Яхши, ахыр башына өнвалат гөнөтди ки. тапасаң? Молла Нәсрәдин до башлады яза-яза ҳалга саташмага, инди дә һөлә языб гутармыр. Балам, бөс дейләми, утапмырысыныз, мөкор молла гаргышыдан горхмурсувуз? Инди до бир ярымохумушуп бириси кодиб „Молла Нәсрәдин“ мүхоррри олуб, адыйы да, по билим, гоюб „һоп-һоп“, дейсәп башына ад гөнөтди. Кетүрүр пәннәрәннен биринде „Но үчүп мөн дәрәдән гаңдым“ сәрләвөноси ило башлайшыб моллалара даш атмага. Балам, „Но үчүп мөн дәрәсән гаңдым“ языреши, сөн по очоб „Но үчүп мөн дәрәсән қолдым“ языреши? Корынур ки, әлм охуяяларып һөр бириси ярымчыг гачыр.

Бәли, языреши яз, амма ону да биң ки, дәрсә көләп до вар. Дореден дуруб гачап алчаг сөнсөн. Инди баҳ сөзүмө, инап ки, мән дә ояяэл дөре башлянида атам апарлы күрләмиччи Молла Сомодин янына. Молла Сомәд чөнблары до бир лофторчо котириб башлады фала баҳмага. Әввәл баҳшада мөнин баҳтино чыхап бу облыт олду. Молла үзүп дәлдөмө сары тутуб һылгана-һылгана охуду, не чүр һылганды, инди дә ядылдан чыхмыр:

Бу огулуну көл гойма ки, фарыг ола эпінәр,
Сөй үйдөйө әлмө по гөдер өмрү опуп вар,
Ахырда ола дөвлөти-чавидо созавар;
Чаш ило өшит көл сөзүм, үй аглали-һүшяр!
Гой мөктобо тоһенли-үлүм өйләсши оғлуп,
Даш олса да гөлбі аны мум өйләсши оғлуп“

по п. а.

Шо'рип алтыпда идерә тэрофиндәп боло бир гөйд вардыр;

ИДАРӘДӘН:

Ким деди ки, „Нәжатын“ мүхбиялори пчипде Молла Нәсрәдин кими языллар тапшамаз? Гарелоримиз „Көп-көп“ чө-

ибларынып бу эсөрлө „Коп-коп“ сөсөндөнөлөрнип бир... кисафда мұттанға буюруб сезүн дөргө олуб-олмадыгаша өзлөри ноки атсындар”.

Сабирииң бу сатирасының башында бир фол'стоп вардыр та, мұ-алиғи, зәнишкіншіз, Җ. Моммодгулаузқодир. Фол'стоп Сабирииң сатирасы, „Коп-коп“ун шे’ри вә несри иле чох олғодар олдугу үчүн бураңа веририк.

„КЕЯТЫН“ .КОП-КОПУНА- ЧАВАБ

(„Коп“ № 190)

„Коп-коп“, нелжаксан, дилә дүшдүн, дишә дүшдүн,
Нәр кес гутарыб гачды, сән инди шеш дүшшүн.

Кезүмүз лідім! Инди бүвидан сопра бело олачаг: нөр күпіде бир мағнілөпкі имзаларда, по блім, „Коп-коп“ ләгеблерде бізде көтүрүб чөпаб язачаглар. Нә алләйек, язачаглар яссылар, омма буну да билсендір ки, биз нөр „копдан“ кері дуран дейілдік, оңчаг һөлә бахаг көрек бізде нө языблар.

Бәлік, Молла Коп-коп басым баглайыб, чох сезалор языбыры, пілчәндікін, копсурдал, форралдан, иландан, гурбагадан, Ысевдан, молладан... Мәнім булардан ишім боктүр, оллуккесе молла сезү һең дашына билмірәм, ағзы дұлдырыңыздарға на деңе билдірәм, болса гөзәнін тутуб көтүрүб бир эле тилем язды ки, гуруюб даша лепдүп. Моя моллада көрлүгүмү көрмүшем, наипара дұасының үйнекін оланы кимни ядымдаң чыхмаячаг. Аңчаг мояни уму-кусум Молла Коп-копдаудыр ки, дәрестен гәзиноги мәнә ойын тутуб. Мәзәен бурасыдыр ки, алымы да ярнычың гөнгөдүр вә һақолып бело деңін; даң ушаглығыдан көзүаңың олтугума дөрден өнпөлдөп гачмышам, корок адымы езүм да билмірәм вә ғонайды. Көрүпүр ки, о да билмінгіб, олуб моним тайым; албы ғоҳдур. Һөлә Молла Сомоддя һылғана-һылғана охудугу шептердін до үтәнімайбын котуруб шығапта-шығапта бир мәнә языр да. Бир дәйел көрек, ал балам, сөп ки, охуоб алғы тамам әләмнен, бәс ийін баша дүшмүрең ки, Молла Сомод да үз чибинни хейріндөп етүр көрек илт ки, һайма-һайда шептерді охуды, есеп алладыб өлимелеп һәфтөліккелерин алайды, гойдай чибишіндөнпа. Экәр Молла Сомод дөгрүдан-дөргү тамаһенәз моллаларып бирисиң оләйді, о шептердің овозинде бу шептерді охудырды. Нечо ки, мән дөрден гачонда дәдәшым олымдан тутуб мениң дөрөз спарырды, мән дә шиджотто ағла-йынб қоңдәримин яшін сәләебіл кимни үрәйнімә ахыдырдын; накоң һөлә бир пәрәп ағсаттал, шашаптап, тирмәгүрттеги кишиң бізде раст көлди, болса да молла имиш, нөр және имишсе, ақыр аллаң атасының рәйкет әлеини, мәнін ағдар көрлүккә құббеси-тип эттің иле көзлөримин яшінің сияй, сарқұзаштыңиң әбөр алынб билепдөп сопра үзүп дадашыма тутуб бу шептердің дадашыма охуды:

Бу тибли ки, нури-басару шарсай-чандыр...

Ше’рия сопупда „Нөлә кесе бар да ғалыр“ сезалори язылымыша да далысына тосадауф этимодик.

БАРЫШНАЛАРА ДАИР

(„Эй күл, на эңб сылсилейи-мұшики-тәрін вар“)
(соh. 48)

„Молла Нөсөрәддин“ журналының 25-чи нөмрәсіндө (1906, 22 септембр) „Hon-hon“ имзасы иле чап олунмушадур.

ЧАВАБЛАР ЧАВАБЫ

(„Эл м айинеңи-аурағы-нағ иди, наңдән бас“)
(соh. 50)

„Молла Нөсөрәддин“ журналының 27-чи нөмрәсіндө (1906, 6 октябрь) „Hon-hon“ имзасы иле чап олунмушадур. Шоир Бакыда чыхан „Ноят“ газеттесін бағдарламасы мұнасибәтило язылышадыр.

Шо'ринн сопунада „Мабұ'ди әдән галнады“ сездері язылышадыр.

БАКЫ ПӨҢЛИВАНЛАРЫНА

(„Кондым буланыр күчәдә чөвлапыны көрчек“)
(соh. 52)

„Молла Нөсөрәддин“ журналының 28-чи нөмрәсіндө (1906, 13 октябрь) „Hon-hon“ имзасы иле чап олунмушадур. Шоир Фұзұлай-хан:

„Кондым ақылар зұлғи-пәршаныны көрчәк,
Нитгәм түтүлур гүнчейи-хәндидиним көрчәк“

бейти иле башланған гөзөлинә возирәдір.

Шо'ринн габагы чапларында 8-чи мисердакы „әшшіи-пәршан“ сезүнү дойныштириб „руби-пәршан“ этмишадор. Биз журналда чап олунмушу оған әмбид. Енде 1922-чи ил 1934-чү ил чапларында 15-чи мисердакы „әмәрадләр“ сезү наңдесе „Тұқәзләр“ сезү иле оғоз әділамишадыр.

„АДӘТИМИЗ ДАШ ИДИ ДӘ'ВА КҮНҮ“

(соh. 53)

„Молла Нөсөрәддин“ журналының 30-чу нөмрәсіндө (1906, 27 октябрь) „Hon-hon“ имзасы иле чап олунмушадур. Шо'ринн опволипдо көсерән язылмыш бир фол'стон чап олунмушадур; зеппимизде бу, Сабиринидір. Бу фол'стонун үзелубуда Ч. Моммәдгулузадә үзелубудан айрылап бир башгалығ үнес олунпур; ном до Ч. Моммәдгулуздо һеч бир фол'стонупу „Молла эми“, яхуд бурала оллугу кимин, „Башына ғонүи, молла эми“ дәйе башламамышадыр. Бир до Ч. Моммәдгулуздо өз фол'стонукун ахырында Сабирин шо'ринни чап эттій әзамат шеир бир молланын („дадашаын“) яхуд бир үчүнчү шохени дилиндөн дейнілдір. Бурада ие шеир фол'стонун мұоллифи тороғип, дон дойнады. Фол'стонун мозмұншудан да мұәллиғиши шеир олдугу аныштылышы. Фол'стон будур:

БАШЫНА ДӨНҮМ, МОЛЛА ЭМИ

Валдаң, дөгүр сөздүр ки, дебирлөр: дүнгөнүш нөр иши дәйшилиб. Дөгрүдан да дойишилиб, валдаң дәйишилиб, мене дөйгүп олду ки, дойишилиб, иечэ ки, һамы да көрүр ки, дойишилиб. А киши, баҳырса, адомларын эгидоләри дойишилиб, емийин, ичмөйн, либасын, дапыштыгын, кетмөйн төһөрдөр таамам дойишилиб; һоста габагыларда коро давашын да һолы дойишилиб. Даңа шалыр башына по даш салсын? Мәкор бу гәдер дойишик ишләри көрө-коро шө'рин гафиисини дойишик демәмәк мүмкүн олачаг? Одур ки, нөрчи һынгадым, һынгадым ки, дүзәлдим, ал да дойишик олду ки, олду. Аллаң бупдан беторидеп сахласын. Сөн да дейилөн: иланы, амин. Һоло ипди гулаг бер көр во дейәчәпем:

Адәптишмада иди дәз'ва күнү...

КҮПӘКИРӘН ГАРЫНЫН ГЫЗЛАРА НӘСИҢӘТИ

(„Гары нәнәнин сөзләрини санка чәрәндир“)

(сөн. 54)

„Молла Нәсердин“ журналының 31-чи пәмрасиандо (1906, 3 ноябрь) „Hon-hon“ имзасы иле чап олувмушлур.

УШАГЛАРА

(„Эй милләттин үмиди, дилү чаны ушаглар“)

(сөн. 56)

„Молла Нәсердин“ журналының 32-чи пәмрасиандо (1906, 10 ноябрь) „Hon-hon“ имзасы иле чап олувмушлур.

Сабир күллийтәрүүнүк 1922-чи во 1934-чу их чапларында шө'рлөр сөн ики мисрашылдык „Өлдүр“ во „Тапчы“ колмөлөри „Молла Нәсердин“ журналын „Өмізді“ во „Тапчады“ шәклини кетиштирилди. Эслениде олдугу кими вердик.

„МӘН БИЛМӘЭ ИДИМ БӘХТИДӘ БУ НИКБӘТ ОЛУРМУШ“

(сөн. 58)

„Молла Нәсердин“ журналының 34-чү пәмрасиандо (1906, 24 ноябрь) „Hon-hon“ имзасы иле чап олувмушлур. Сабир күллийтәрүүн өввөлкү чапларында, шө'рин башыяда сашагылдык сөздөр язылыштырылды:

„Мәшрутчилорин мәчбүрөн Һалы Мирзо Ыесәп икәмчүмәни ихрач бөләл этдикләринге икәмчүмәни зәбапи-һалы“.

„НӨР НӘ ВЕРСӨН, ВЕР, МӘБЛАДА ВЕРМӘ БИР ДИРНӘМ ЗӘКАТ“

(сөн. 60)

„Молла Нәсердин“ журналының 36-чы пәмрасиандо (1906, 8 декабрь) „Молла Нәсердин“ имзасы иле чап олувмушлур. Шө'рин

башында Ч. Мөмөдгулувадолинп „Гарнийогунлар“ сорлевіолап бир фол'стопу вардыр. Фол'стоп ше'рип „Hon-hon“ торефишіден языладығыны көсторири.

Фол'стоп будур:

ГАРИЙОГУНЛАР

Дөлжк бәлкө тозо мүшториалоримизде төгүнм во китебчалар пайдаламаг васктоши охучуларымызын гәдерипи бир аз артынан, алма, аллаң шайтап ло'пот өлсепп, күпде көлиб башынызын үстүнү косир вә баштайыр ки, мосол-и, кетүрүн мәчмуунизде язып ки, Төблизде волиоңд шаесенен гулдуруларыны башына чәм өлдий көндөрир Ирол кондэрлип вә шәһәрләрдән талон өтдирир вә бу чүр гарот олунан мәлларын бир һиссесини гулдурулара пойдайыр, бир һиссесини озу котурүр. Мәчмуунизде бу өнвәлаты волиоңд Мөхәммәдоли Мирза охуяп кими һеки әйләйир мочмуэмизи Иран сорнөддинде яшырыслар.

Бу бир.

Язырыг мадрасейи-руhaniйитопин пуллары көзді, кәэді, ахырда таппынты ило дүшлүк ичинипорип чибине. Бупул чавабында һөкүмәтден мөвачиби алған руhaniи ронелоримиз бу фогорәнди охуяп кими Фитва өйлөйирлөр ки, „Молла Насрәддин“ о пул вериб охумаг—чаҳыра пул вериб ишмок кимидир.

Бу ики.

Османлы консулу ядорымизе сифарип көндөрир ки, „бүр да сұлтан Һөмидип писланини ясас, йә'ни бир до ясанымыз ки, Османлынын харичийде вәзяри көлиб сұltана орз өлеңде ки, сұлтан сағ олсуп, Авропа һөкүмәтлөри Крити һазырлышылар берсипләр юрат подшашыны, сұлтан Әбдүлхәмид юланы һөрәмниң яшып чатырыбы лойир: Бэхахи-һиндүеш бәхшем Криту Шаму Боснара“, Истамбула язаром, „Молла Насрәддин“ и Османлы төрбагына гоймасындар.

Бу үч.

Мәчмуунизин өчүн Гарабаг вә Ирәван төрәфләринг көдир. Бу күп де ло'пота көлмиш шайтап көлиб яшышын яхамыздап ки, „Нийн язырысыз?“ Дөйирек: „Нә язаг?“ Дөйир: „Мәкәр Ирәван вә Гарабаг вилайетлеринип ачларынып дод-ф ряды сизин гулагларының чатыры?“ Һөрчәпд биз билирик ки, шайтанин гөсди будур ки, Ирәван, Нахчыван вә Гарабаг гарнийогупларыны вәзүмүзден ишчилик ки, охырда мочмуэмизи Ирәван вә Гарабаг маһлаларында да һөрөм билеппелор, алма шайтанин бу „гарнийогу“ лөфзи бир иечә мәтәбләр мөним ядым-ма салды.

Инди һөр по олаачег олесун, бизим до үмидләмиз бупадыр ки, бәлкө мүсәлмән гардашларымызын бөзине күплөрни бир күнү мочмуэмизи овволлиңчек немереден 30-чу пемрәйәдөк ворогләйен-дә ишсафы орталыға гоя во оз-озүшо дейи: „Йох, Молла Насрәддин яланын вә боңташы дейи!“

Боли, кочок мотлобо.

Гарнийогу... чох мозодан сездүр.

Нәдел адамын гарын вә бойшу йогуппур?

Бүннен ишім жохдур. Ноден йогуннуп жогунасып, амча моп эло билирдін ки, адамып бир аз фикри, бир аз лорди олса гарышынан дайын бир аз ерніңде жағынан да гарышынан да жағынан.

Нәр бир момлекетде, нөр бир вилайетде гарышынуп адам жохлу. Гарабагда, Ирәваш губерниясында да гарышынуп да жағынан.

Бұз чұр адамдарын тоху аз болған һақысы мұлқадардың.

Горез, бұннап да ишім жохдур.

Бир печә күп бүннен ирдел моп кедиб Гарабаг вә Ирәваш губерниясының қозынб доланышынан, бу деңе моп йәғин әлемниш-дін ки, бир деңе до гарышынуп алом жармайтойом. Оңдан етреу ки, Ирәвап вә Гарабаг ачларының вайыматыны Тифланеде құрчұлары ағладыр. Мәсөләев, Гарабагда 161 гарышынуп мұлқадары габагча моп танынырлым, онын бу деңе моп башынан шындаған жағдайда: нәч бириңин горны тоғавут әлемейпб. Ирәваш губерниясында 234 гарышынуп хан, бей вар, нәч бир тоғавут жермодын. Бурада лазындыр ло'нот шейтана дейінгізмаг.

Эй мөвим өвермотан охучуларым, эй мөлім мұниселарым, мәп бу сеззәрі опдан отру язырам ки, сиз охуяпдан соңра мәч-мұзан гоясyz көнвара во бу сеззәрі ялдан чыкарасы.

Мәп бу сеззәрі язырам ки, фикир әдесің, язырам ки.

Фикир қадаңыз.

Ява өзаярсан армандары гаффазды гардаштарынан напа ыбығынан көндөрібләр.

Юхарыда сейләденин гарышынуптарын һынысыны моп танынырлым. Бұннарып ба'зинеппен оғасар дәвәті вар ки. Ява өзәлпросини сатып алған билдер. Бас ачлар кимдилор? Бұннарын ез ронийегін, Ирәвапта Бәхшади ханын отуз иккі пары көпде вар. Нахчынапда ало мұлқадар вар ки, пәдо отуз мин, гырх мии манат мәденили колип, оқер ялапды гой нахчынапалар язығ ки. Молла Нәэролдин ялап әланышыр. Аллаң шейтана ло'нот әлесип. Бұннар һынысы етүшор.

Горез, көтлөбәев узаг дүштүк.

Аның, һоңд олеуи алдағы, ұломамызып мәғази-мұбарақ-лорп солакоттири. О ки голды қасиб вә фұғаралар,—бұннарып да аның алдағы тоғада езу етиштер, бұннарын бопдойо дохан жохдур. Худавәйди-алом өз яратығы мөххүгүпшін Фикриши езу көркөнжесін.

Давабаш көпдитті Молла Садыг һөмнеше дейірди: „Миңдегі дейінде— ер үзүп да бирде мұс-амин миңдегідір, езқа миңдегілер һөйваш кимп бир шейдір“.

Мәп сорушардың: „Нардалың буну билирсоң?“ Дійерди ки:

„Үндәтүл-офкар“ китабында языр.

Молла Садыг дүз дейірмеш.

Амма бизиз „hon-hon“ бир озко чұр дейір, „hon-hon“ дейіш:

Нәр на версан, вар, избада верме бир дирім зәкат.

• • • • •

1907

„ЭЙЛЭ БИЛИРДИМ КИ, ДЭХИ СҮБН ОЛУБ“

(сoh. 61)

„Молла Насретдин“ журналының I-чи номросида (1907, 6 ялвар) „Hon-hon“ извасы иш чап олунмушдур.

„НОЛУР ШИРИНМӘЗАГ ЭТСӘ МӘНИ ҢАЛВАЙИ-
HYPPRIЙЙӘТ“

(сoh. 62)

„Молла Насретдин“ журналының 3-чү номросида (1907, 19 ялвар) „Молла Насретдин“ извасы иш чап олунмушдур. Илк дәғе Сабир күлдійтұпа дахна әдилир.

Шоғын башында Ч. Момымдуктулұзаде төреғиңдөп язылмыш фел'стонуя соңупда сатиравып, „Hon-hon“ а мәхсус олдуғу көстөрилмешдир. Фел'стони будур:

.НӘМШӘРИ

Балықап отуз поғор һомшори мен шикайт әлпр ки, оп-
алры шапиң-могфурун тә'зийесинде мәсениде гойжадылор. Кагы-
зыны мәзмуну будур:

„Биз отуз нағфор һомшори дүрдүг мосчидин гапсында,
өзвөл истәдик кирок ичори, бир довлаттың һачы колди, „буур“
дейін апарыб отуртдулар мәнбөрни явышда. Бир тәшоххұслу
чиновник колди, „буур-буур“ дейін апарыб отуртдулар мән-
бөрни янында. Бир бой колди, һомчиппи, хай колди, һомчи-
ппи, соңра һор бир рөгбеттік адам колди, „буур-буур“ зәләйіб
апарыб отуртдулар мәнбөрни габагында. Соңра һор көс колди
зоррады кирок ичори, һор көс колди адамдары бағынды кирди
ичори. Биз де истәдик изіп алмамыш кирок мосчило, алма
бизде дедилдер: „Сиз һомшорисиз, сиз дурун гапсының ағзында“.
Соңра ішін бир учдал чай, гөхө, папирое дашиллыб дүзделүлор
егаларын габагыша... алма биз ажыра кими дурдүг гапсын
ағзында“.

Бу кагызын отуз һомшорлар гол чокиб.

Эй һомшорлар, әй мен кагызы кепдерден отуз поғор һом-
шори, ашын гулагышызы во керүп мән сизэ иш дейірэм.

Мән иядио кими неч билмөздін һомшори подир. Мен ан-
чаг буну билирдим ки, һомшәри фонлади, һамбалды, кипканды,
бичинициди, пекерди, судашынды, гөлянина од гоянды, тулаамбар-
чыды.

Мән иядио кими эле билирдим ки, һомшори шалчакиди, тор-
пагды, дашиды, кол-косду, алма беч билмөздін ки, һомшори де
адемды.

Әввөллор Иранын бир қоидине йолум дүшпөндә көрордим
ки, о кондин ағасы, я холласы бугданы доллурууб амбарлара.

амма кепдде рэйийет корсөлмир. Сорушарым, бұндаң һара кедиб? Чанаб верәрдилдер ки, ачындағы дагылыблар Русия тортагыла.

Бу ишқори көзөндө мән әле биләрдим ки, һәмшәри әдем дейніл, әле биләрдим ки, һәмшәри араба аты кими бир һойваңды.

Әввәлдер һәмшәрилер тә'зине мәчлисінә, я гейри мечанелоре гоймаянда һомшәрилдер чөмбөләрдилер гапының астанасында во дипмәз-сейдемәз отуруб башшарыны салардылор ашаға во өз-өзхәрнә дейәрдиләр: „Аллаһ, шүкүр олесүп дәркапына!“ Мон о во'дөлөр әле биләрдим ки, һәмшәрилор гоюп-гузудурлар. Амма инди Бакыда һәмшәрилер тә'зине мәчлисінә гоймаянда кетүүрүб Молла Нәсрәддине шикайт язылар.

Әй мән кагыз язав һәмшәриләр! Ачын гулагының во көрүн мәп сизә нә дойпрем! Әкәр истәйиренсиз ки, сизи де адам һосаб әләйиб мәчлисәләр гойсуплар, көрәк мәни ми бир шеке ассынайтында омәл айләйенсиз.

Әввәләп, әй Ирағи-виранның ҳаки-пакызың стили балалары, һәмшәриләр! Әввәлон, көрәк бир-биринизлә ол-әло вересиз, йо'ни Мөхәммәтәвни корәк япышсын Һәсәния әлпидәв, һәсән Көрбәләйи Гасымын өлнүпдәп. Көрбәләйи Гасым уста Чөфөрни әлнидән, уста Чөфөр Мәшәиң Һәзвердини әлнидәп, ҳұласо, өзин һомшориләр көрәк япышсылар бир-биринин өлнүпдәп, йә'ни бирлешенилор.

Сәнгийә, әй мәним йолдашларым чырыг-зырыг һомшәриләр! Эло ки, бир-биринизнән әлнипден япышсым, о во'дә, сез йоҳ ки, кено мәп кагыз язып сорушачагызың ки. „Инди бос не әйләйнок“ во о по'ло моп сизә бу сөздөр язачагам: мәп сизә язачагыз ки, кечөп вактларда вәтәнпәрести-һогиги во алими-екана чәпаб Мирза Мөлкүзине мәзлүмлар барасында бир китаб языб, мәп сизә язачагыз ки, тапын һаман китабы во ачын габагыныза во оху涓 во охуяп, даң сопра һаман китабы вурун голтугузуза во Аразы һоппаниб кечин тармар вәтәннинә во орада очын бир тәраф, да һаман китабы во бир тәрәф, да Ибраһим бәйнүп „Сәяжетнамә“сүни оху涓, оху涓, оху涓!

Во охуапдан сопра бир гәдәр фикир әдив.

Әй мәним йолчу, лиләнчи, дүт-мүт гарлашларым, һәмшәриләр! Әкәр истәйиренсиз ки, сизи де адам биләб мәчлислоре гойсуплар, көрәк мәним бу пәннәтиме омәл әдәене, чүнки, ғаллаһ, биллаһ, ер һарғы, көй һарғы, бундаң баштаға сиздәп отру үнчат йохдур!..

Бирчо созүм ғалды.

Горхурал Ираптың һүррүйнәтипе үзиндер олуб кено ятасыны, йоҳ, Ираның һүррүйнәтипе қоз да бел бағламайны. Яхшысы будур, гулаг асып, көрүн бицим „Нов-ноң“ бу барада иә дойыр:

Нолур ширинчызаг этсә мәни һалвайи-һүррүйнәт...“

СӘРАДӘН БИР ДӘЛИ ШЕЙТАН ДЕЙИР: ИНСАНЛАР, ИНСАНЛАР*

(сөн. 63)

„Молла Нәсрәлдин“ журнолының 9-чү пәнрөситтө (1907, 3 март) „Габагда кедән зәңчири“ имзасы илә чап олунмуш бу шеир „Дәли шаир“ни Фүюзет журнолында (1906, №1) чыхап:

„Сәмадән бир мәләк һайратла дер: инсанлар, инсанлар!
Нәдир бу рүши-эрзи гаплайыр ал ғанлар, инсанлар!“
мотло'ли шо'рине позиродир.

ХӘСИСИН ҢЕЙФИ, ВАРИСИН КЕЙФИ

(„Эй пул! Эй зөвги-дилү рүши-тәнү гүвөгти-чан“)

(сөн. 64)

„Иршад“ гәзестеппінен 30-чү пәнрөситтө (1907, 21 февраль) „Мир'ат“ имзасы илә чап олунмушадур.

„АМАЛЫМЫЗ, ӘФКАРЫМЫЗ ИФНАЙИ-ВӘТӘНДИР“

(сөн. 66)

„Молла Нәсрәлдин“ журнолының 10-чү пәнрөситтө (1907, 10 март) „Габагда кедән зәңчири“ имзасы илә чап олунмуш бу шеир Османлы шапири Намиг Камалыны;

„Амалымыз, әфкарымыз избали-вәтәндир“
мисраы илә башлояш шо'рине позиродир.

СӘРГЕСАБ

(„Сас учалашибы, гоймайын“)

(сөн. 67)

„Молла Нәсрәлдин“ журнолының 13-чү пәнрөситтө (1907, 31 март) „Дин дүрәйи“ имзасы илә чап олунмушадур.

АГЛАШМА

(„Нә рәевадыр әгнияләр баҳа ач ғалана, я рәб“)

(сөн. 69)

„Молла Нәсрәлдин“ журнолының 14-чү пәнрөситтө (1907, 7 апрел) „Фазил“ имзасы илә чап олунмушадур.

ТӨМЕЙИ НӘҢАР

(„Чығырма, ят, ай ач тоюз, юхунда чохча дары көр“)

(сөн. 70)

„Молла Нәсрәлдин“ журнолының 15-чи пәнрөситтө (1907, 14 апрел) „Чайда чапак“ имзасы илә чап олунмушадур.

„ВАЙ-ВАЙ, НЭ ЯМАН МУШКУЛЭ ДУШДУ ИШИМ, АЛЛАН“
(сөн. 71)

„Молла Нәерәддин“ журнолыгының 17-чи нөмрәсендә (1907, 28 айыр) „Хөрүмчак“ имзасы иш олупмушлур.

„ӨВРАДЫМЫЗ, ЭЗКАРЫМЫЗ ӘФСАНЕЙИ-ЗЭНДИР-
(сөн. 73)

„Молла Нәерәддин“ журнолыгының 18-чи нөмрәсендә (1907, 5 май) „Бойнүйогун“ имзасы иш олупмуш бу шеир Намиг Камалыны:

„Амалимыз, эзкарыйыз избали-зэтэндирир“
шөрүнө иккичи кәэспидир.

**„НЭ, ДЕ КӨРҮМ, НЭ ОЛДУ БӘС, АЙ БАЛАМ,
ИДДӘАЛАРЫН“**

(сөн. 74)

„Молла Нәерәддин“ журнолыгының 19-чу нөмрәсендә (1907, 12 май) имзасыз чап олупмушлур. Иккичи думанын бағлашын орағаспиде олдугу заман язылышындар.

„ФӘ'ЛӘ, ӨЗҮНҮ СӘН ДӘ БИР ИНСАННЫ САНЫРСАН“
(сөн. 75)

„Молла Нәерәддин“ журнолыгының 21-чи нөмрәсендә (1907, 26 май) имзасыз чап олупмушлур.

СӘЯНӘТНАМӘДӘН БИР НӘБӘӘ
(„Әчайибаты шу дари-чынанда көргөли имиш“)

(сөн. 77)

„Баһыл“ журнадының 3-чү және 4-чү пәннәроринде (1907, пюн) „Дүзәх“ имзасы иш олупмушлур. Іннина шеир Сабирият олупмунун 25 илдійнен һәэр олупмуш „Испилаб және мәдәният“ журнолыгының 1-чи нөмрәсендә (1937) дәрч өдилмешдір. Сабир күләлдіктина биринчи дәфә дахил едилдір.

„НАӘҮЛ ОЛАНА МӘТЛӘБИ АНДЫРМАГ ОЛУРМУ“
(сөн. 80)

„Молла Нәерәддин“ журнолыгының 24-чү пәннәроринде (1907, 1 пюн) имзасыз чап олупмушлур. „Молла Нәерәддин“ журнолы чар һекумети тәреғиғидөн бағлавдығы үчүн 2 пюн иш 25 пюн арасында чыкмамышындар.

„ПАҢ АТОННАН, НӘ АГЫР ЯТДЫ БУ ОГЛАН, ӨЛҮБӘ“
(сәх. 82)

„Молла Насретдин“ журналының 25-чи пәндерсендө (1907, 8 шюз) имзасыз чап олумушшур.

ТӘРЛӘЙИ-ЭСИЛАНӘ

(„На сохулмусан араи, а башы бәлалы фә’лә“)
(сәх. 83)

„Бөһүлү“ журналының 5-чи пәндерсендө (1907, 14 июл) имзасыз чап олумушшур.

ЛЕЙЛИ ВӘ МӘЧНУН

(„Эй дөвләтимин зәвали, оғлу.и“)
(сәх. 85)

„Молла Насретдин“ журналының 26-чы пәндерсендө (1907, 15 июл) имзасыз кедеп бу шоир Фұзулипаш „Лейли жә Мәчинүн“-үндә Мәчинүна атасы тәрефииден әдилен посингеті нозиреидір.

ӘКИНЧИ

(„Мәзлүмлуг әдіб башланға форядо, әкинчи“)
(сәх. 88)

„Молла Насретдин“ журналының 27-чи пәндерсендө (1907, 24 июл) имзасыз чап олумушшур. Шо'рин или мындары Сабирин илк чапларында дәйнешдириләрек „Бәсdir бу гәдәр башланы...“ шок-лини чап олумушшур. Биз журналда көтдій кими вәрдик.

„ӘЛМИННӘТҮ-ЛИЛЛАҢ КИ, „ДӘБИСТАН“ ДА ГАПАНДЫ“
(сәх. 90)

„Молла Насретдин“ журналының 28-чи пәндерсендө (1907, 29 июл) имзасыз чап олумуш бу шоир „Дәбистан“ журналының бағанасы мұшасиботиха дейілмишидір.

УЧИТЕЛЛӘР

(„Төгигіф әдилжиди мағыл Қанқә сизезді“)
(сәх. 91)

„Молла Насретдин“ журналының 30-чу пәндерсендө (1907, 12 август) имзасыз чап олумушшур.

„ВӘГТА КИ, ГОПУР БИР ЭВДӘ МАТӘМ“
(сәх. 93)

„Молла Насретдин“ журналының 31-чи пәндерсендө (1907, 20 август) имзасыз чап олумушшур. Шо'рик башында ашагыдағы сезерлөр язылыштырып:

„Речицада Мэхмуд Өкрем бэй гээндэй нээрэглэвэлик . Яд энтэй ижали эш'арина нэээрэ“.

„НЭРЧЭНД ЭСИРАНИ-ГҮЮДАТИ-ЗАМАНЫЗ“

(сөн. 94)

„Молла Нэрэлдлийн“ журпалынын 32-чи номрэснэдээ (1907, 26 павгуст) имзасы чадаа олуумушлур.

ГОРХУРАМ

(„Пайи-пиядэ дүшүргэч чөллээр“)

(сөн. 96)

„Молла Нэрэлдлийн“ журпалынын 33-чу номрэснэдээ (1907, 2 сентябрь) имзасы чадаа олуумушлур.

1922-чи илээ 1934-чу илээ чанындада 9-чу мисралын сонь колмын олон „дағлара“ сөзүү „чөллээр“ котмишдир.

10-чу бейти 1934-чу илээ нэшириде похдур.

Эввэлки чөлларда иса 10-чу бейти илээ 11-чи бейтии ерлэрэв дойншик котмишдир. Эслинде олдугу кими вердик.

„Молла Нэрэлдлийн“ журпалынын 35-чи номрэснэдээ Иранда машрутууд угрунда кедэв мубаризээни тэсвир өдөн бир шокна вардлыр. Шокнаада машрутууд олбайндарларындаа олан Шеих Фазалуллах (Тебризийн нүүфэлүү мүчтэйнэй) бир тэрэфдэн, дикэр тэрэфдэн Рохим хан (Мөнхэмнодоли шаһын тэрэфдэри, бэйнүүк феододын мэшругогийн үзэрине үүчүүм өлдүр. Шаклин алтында „Горхурам“ шөрүүн бө'зи мисралары олдугу кими, бө'зи мисралары иса ав дойншикникеэ чадаа олуумишдир.

Шаклин алтында язъялмынш шөрүүр буулур:

Мүхтэлиф ивсан керүрэм горхурам.
Лейк бу горхузынг ило, догрүсүү,
Молдайы ханын керүрэм горхурам.
Бисабэб горхурам, вэчнүү вар:
Мочлиси поэтүүн керүрэм, горхурам,
Мналэти чаныл керүрэм, горхурам...

„БЭ'ЭИ ЕРЛЭРДЭ ТЭСАДҮФ ОЛУНУР АША, ЭТЭ“

(сөн. 98)

„Бөхлүүл“ журпалынын 6-чи номрэснэдээ (1907, 13 сентябрь) имзасы чадаа олуумушлур.

„МЭН БЕЛЭ ЭСРАРЫ ГАНА БИЛМИРЭМ“

(сөн. 99)

„Бөхлүүл“ журпалынын 6-чи номрэснэдээ (1907, 13 сентябрь) (—) имзасы ило чадаа олуумушлур.

„БАШ ТУТДУ МҮӘЛЛИМЛӘРИН ИЧЛАСЫ, СИЕЗДИ“

(сөн. 100)

„Молла Нәсрәддин“ журналының 35-чи пәмрасиңде (1907, 17 сентябр) имзасын чап олупмушдур. Шә'рии соңууда ашагыдақы сездер язылыштыр:

„Бу шеирләр 33-чү нөмрәдә чап олуначагды. Бә'зи сәбәбләрә көрә бу нөмрәйгә галдым.“

„ЧАПМА АТЫНЫ, КИРМӘ БУ МЕЙДАНӘ, А МОЛЛА“

(сөн. 101)

„Молла Нәсрәддин“ журналының 35-чи пәмрасиңде (1907, 17 сентябр) имзасын чап олупмушдур. Илк дағы Сабир күллийтүшүнүү дахил болуп. Бу сатирай Бакы гәзотлориңде ошарлар пәннәр язылыштыр.

„ЛОВГАЛАШЫБ, А КӨРМӘМИШ, ЧОХ ДА БЕЛӘ ФЫРЫЛДАМА“

(сөн. 104)

„Молла Нәсрәддин“ журналының 37-чи пәмрасиңде (1907, 2 октябр) имзасын чап олупмушдур.

„ЭЙ ОНКИ ҮЛУМИ-МӘДӘНИДӘН ХӘБӘРИН ВАР“

(сөн. 106)

„Молла Нәсрәддин“ журналының 39-чу пәмрасиңде (1907, 20 октябр) имзасын чап әділмешдир. Илк дағы Сабир күллийтүшүнүү дахил болуп.

Бу ше'рип бирикти мисраяплакы „мәдәнидән“ ва үчүпчү мисраяплакы „шәрии“ сездери матбасы олараг журналда „мәдәнийетдән“ во „шәрии“ көтүшүшдир.

„КӨРМӘІ—БАШ УСТӘ, ЮМАРАМ КӨЗЛӘРИМ“

(сөн. 108)

„Молла Нәсрәддин“ журналының 40-чи пәмрасиңде (1907, 26 октябр) имзасын чап олупмушдур.

„АТМЫШ НИГАБИ-НҰСНИН МӘЧМУӘЙИ-ТӘВАНҚӘР“

(сөн. 109)

„Молла Нәсрәддин“ журналының 42-чи пәмрасиңде (1907, 11 пойыр) имзасын чап олупнуш бу ше'ри Рочавизада Мәһмүт Әкрами и „Фуюзат“ журналының 29-чу пәмрасиңде дәрж олупнуш „Бебірдап бир ярааг яхуд замәзәмәден бир цәгмо“ сердеңөли ше'рии көзинеди.

„БИМЭРХЭМЭТ Э'ЯНЛАРЫНА ШҮКР, ХУДАЯ“

(сөн. 111)

„Молла Насрэлдийн“ журналының 47-чүү нөмрэснээдээ (1907, 16 докабр) имзасыз чап олувшадур.

МЭКТУБ

(„Молла дайы, этмэ шэрарэт бела“)

(сөн. 112)

„Молла Насрэлдийн“ журналының 48-чүү нөмрэснээдээ (1907, 23 докабр) имзасыз чап өдүлишдир.

„ТӨҮМЭТ ЭДИР ГЭЗЕТЧИЛЭР,—МЭШЭРИ-НАСИБИР БЕЛЭ“

(сөн. 114)

„Молла Насрэлдийн“ журналының 49-чүү нөмрэснээдээ (1907, 30 докабр) имзасыз чап олувшадур.

1 9 0 8

„ДАШ ГЭЛБЛИ ИНСАНЛАРЫ НЕЙЛЭРДИН, ИЛАНИ“

(сөн. 115)

„Молла Насрэлдийн“ журналының 1-чүү нөмрэснээдээ (1908, 6 януар) имзасыз чап олувшадур.

СУАЛ-ЧАВАБ

(„Шэхри-ма'лумунуузун вээз'ү гэрары нэхгдэр“)

(сөн. 117)

„Молла Насрэлдийн“ журналының 2-чүү нөмрэснээдээ (1908, 13 януар) имзасыз чап олувшадур.

ТЭК СЭБИР

(„Та кэлирик биз да бир аз онлаг“)

(сөн. 118)

„Молла Насрэлдийн“ журналының 3-чүү нөмрэснээдээ (1908, 20 януар) имзасыз чап олувшадур.

1934-чүү ия чапында башдаан дөрвүүчүү мисра сөнүн оларааг „Өз-ээдэ, тэр янда вүүрүү тэж сэбир“ кетшишдир.

ФИСИНЧАН

(„Санма ғаздикчә фәләк бизләри оиранлыг олур“)
(сөн. 119)

„Молла Нәсрәлдин“ журналының 4-чү нөмрөсүндө (1908, 27 январь) имзасыз чап олунмушадур.

„АЛДАНМАРАМ КИ, ДОГРУДУР АЙНИН, ЭЙ ӨМҮ“
(сөн. 120)

„Молла Нәсрәлдин“ журналының 5-чи нөмрөсүндө (1908, 3 февраль) имзасыз чап олунмушадур.

„КӘР БУ ИЛ ХАЛГЫ ТӘБАҢ ЭТДИ КИРАНЛЫГ, БИЗЭ НӘ“
(сөн. 121)

„Молла Нәсрәлдин“ журналының 8-чи нөмрөсүндө (1908, 24 февраль) имзасыз чап олунмушадур.

„СӘН БЕЛӘСӘНМИШ БАЛАМ, АЙ БАРАКАЛЛАҢ СӘНӘ“
(сөн. 123)

„Молла Нәсрәлдин“ журналының 11-чи нөмрөсүндө (1908, 16 март) имзасыз чап олунмушадур.

ОЛМУР, ОЛМАСЫН

(„Күчәдә туллан, эй огул, сәнәтик олмур, олмасын“)
(сөн. 124)

„Молла Нәсрәлдин“ журналының 12-чи нөмрөсүндө (1908, 23 март) имзасыз чап олунмушадур.

„МАДАМ КИ, ҺАМИЯНИ-ЗҮЛМӘТ“
(сөн. 126)

„Молла Нәсрәлдин“ журналының 13-чү нөмрөсүндө (1908, 30 март) имзасыз чап олунмушадур. Ше'рии башында— „Молла Нәсрәлдин“ни 10-чу нөмрөсүндө „Гыздырмалы“ имзалы язылан өш'ара чаваб— сөзлөри язылыштыр.

„Молла Нәсрәлдин“ журналынып 10-чу нөмрөсүндө чап олупап „Гыздырмалы“нын бу ше'рии Сабирин ше'ри зөннө әдәрәк өввәләк чапларының һамысында „Агылапо яд ат“ сорлеңеси алтында кот-мишадыр.

Сабирин адына ходоп „Гыздырмалы“нын ше'ри булур:

Вогта ки, осир посими-зүлмөт,
Тө'сир багышлайыр чоңалот,
Дүпядоп әдәм олур бу миалот,
Норчонд бачармарам пүбүпвөт,
Амма боле көстөрир зөмөнө:

Блхар галыр күлп-форасет,
Дай сейре чыхан о күлситано,
Олда оху бир дүэйи-рәһмәт,
Илди мәни кафирапә яд эт!

Вөгта ки, һонағ сатап тапылмаз,
Сагталлар олур я аг. я горә;
Баш гырханаға һич кимсо галмаз;
Тохин-кечодо әдорла чарә;
Но шурә, по пүштмалу дәлләк,
Но зәли, по пештәрү һечамәт;
Поһ, поһ! по зөмән, по аләми-пак!
Но лә'н, по күфр, по ләчәт...
Олда мени ағилано яд эт!

Вөгта ки, ҹәһанды әофзи-кафәр
Бир-бир позулур һами дүгәтдәп;
Но молланумы, но мирзо Гәнбор,
Йох рончы мәлал бир ҹәһәтдәп;
Ипсааллар олур чү чисми-ванид,
Алом дохи бир вәтәп ки, ҹонбет;
Но ширк, по мә'минү но мұлһид;
Әсерларны билдирәр тәбиот,
Олда мени яш-яна яд эт!

Шо'рип башында „Шаприниэ „Hon-hon“ а төғдем олутур“ сез-
дери язылымышдыр.

МӘСЛӘНӘТ

(„Ағрын алым, а мәшәд Сижимгулу“)

(сөн. 127)

„Молла Ноңроддин“ журнолыптын 14-чү пәнрәсниде (1908,
6 апрел) пызасыз чап олувымушдур. Сатира Мәшәд Сижим-
гулұпуп:

„Молла, сөнө әйләйпром меслеңот,
Сойло көрүм, әвлөпим, әвләнмәйим?
Атмышы сиапим әләйибдиң күзөшт,
Бир гыз алым, әвлөпим, әвләнмойим?

бопди илө башланған ше'рине чаваб олораг язылымышдыр.

Биринчи бәндидиң дердүнчү міндерінің китабын озвәлки чапларында
көтмөшишдір.

ШИРВАН

(„Шөрими, Молла дәйи, зәнбила сағсан, мәнә нә“)

(сөн. 129)

„Молла Ноңроддин“ журнолыптын 15-чи пәнрәсниде (1908,
13 апрел) пызасыз чап олувымушдур. Илк доға Сабир күләйшіт-
по дахил едилар.

·БИР ЧИБИМДЭ ЭСКИНАСЫМ. БИР ЧИБИМДЭ АФ МАНАТ·

(сөн. 130)

„Молла Насрэддин“ журнапалынып 15-чи пәмросиңде (1908, 13 апрел) имзасын чап олумушшадур.

Шо'рии башында бу сезлэр янылыштыр:

„Доктор Абдулла Чөөдөт бәйи тәглид“ („Ичтиһад“, пәнре 4)“

Сатира Абдулла Чөөдөтип „Бир шаир-гәрибин зиндаги ядикары“ сердөвөөли шо'риде позирэдир. Шо'рии илк бәндү боледи:

„Бир япымда яри-мәһізуп, бир япымда канинат,
Олмаз олсун бойла сузишши, фәлакәттән һәнт!
Пишканы-чошми-чапымда пәтән өйлөр нөфрат,
Олмаз олсун бойло сузишши, фәлакәттән һөвт!“

ДОГРУ

(„Догру дейэн олстайды планчи усанарды“)

(сөн. 131)

„Молла Насрэддин“ журнапалынып 16-чи пәмросиңде (1908, 21 апрел) имзасын чап олумушшадур.

.АЙ ҺАРАЙ, БИР НЕЧЭ ШАИР, НЕЧЭ ШАИР КИМИЛЭР·

(сөн. 132)

„Молла Насрэддин“ журнапалынып 16-чи пәмросиңде (1908, 21 апрел) имзасын чап олумушшадур.

ДИЛБӘР

(„Эй дилбәранә тәрзэд чөвлөн эдэн чоңуг“)

(сөн. 133)

„Молла Насрэддин“ журнапалынып 17-чи пәмросиңде (1908, 28 апрел) „Hon-hon“ имзасы илэ чап олумушшадур. Шо'рии M. Надниев „Шикуфай-һикмет“ адлы шо'риде икничү иләнрэдир.

БӘХТӘВӘР

(Оғдумуз, ай Хансәнәм, бир екә пәлван имиш“)

(сөн. 135)

„Молла Насрэддин“ журнапалынып 19-чу пәмросиңде (1908, 12 май) „Hon-hon“ имзасы илэ чап олумушшадур.

ҮЧ АРВАДЛЫ

(„Ах, бу ушаглар некэ бәдзатдылар“)
(сөн. 137)

„Молла Нәсрәлдин“ журнадының 21-чи пәмрасиңде (1908, 26 мај)
„Hon-Hon“ имзасы иле чаш олуимушдур.

СӘБР ЭЛЭ

(„Этсэ дә алам һаңсыз зәлзелэ“)
(сөн. 139)

„Молла Нәсрәлдин“ журнадының 28-чи пәмрасиңде (1908, 14 тол)
„Бойнубуруг“ имзасы иле чаш олуимушдур. Илк дәфә күләйтә
дахна өдилер.

„Бойнубуруг“ имзасы иле Сабир 1908-чи пәнде дөрд шенр из-
мышдыр. Бу имзә иле изымыш шенрләрдән авчаг „Эй хачә ча-
лыш сураты-Зәңирдә гәшәнк о.г.“ мисрәси иле башлашып сатпра Сабир
куләйтәнының илк чапларына дахна өдиленишдир.

„АЙ НӘНӘ, БИР ГЫРМЫЗЫ САГГАЛ КИШИ“
(сөн. 141)

„Молла Нәсрәлдин“ журнадының 29-чу пәмрасиңде (1908, 21 июл)
„Гардашогту“ имзасы иле чаш олуимушдур. Эввөлкө чапларда
учынчай бөздөн биринчи мисрәси дәйишдирләрәк:

„Бир кишидир, ай нәнә, лал чох фагыр“
шоканнанда жетмишдир. Эслиндө олдугу күмпөвердик.

„А КИШИ, БУНДАН ӘЗӘЛ ХАЛГДА ҺӨРМӘТ ВАР ИДИ“
(сөн. 143)

„Молла Нәсрәлдин“ журнадының 30-чу пәмрасиңде (1908,
28 июл) „Бойнубуруг“ имзасы иле чаш өдиленишдир. Илк дәфә күл-
әйтә дахна өдилер („Сәбр элә“ шо'ри һагтыңда олап гөйде баһ).

КАВУР ГЫЗЫ

(„Биләмә иң чарә эй-тәйин, ай Молла Нәсрәлдин“)
(сөн. 144)

„Молла Нәсрәлдин“ журнадының 30-чу пәмрасиңде (1908,
28 июл) „Гоча әми“ имзасы иле чаш өдиленишдир. Илк дәфә
куләйтә дахна өдилер.

ЯТМАЙЫН, АЛЛАҢЫ СЕВӘРСИЗ

(„Османлылар, алданмайын, аллаңы сөвәрсиз“)

(соh. 145)

„Молла Несрәддин“ журналынып 31-чү пәмрасиңде (1908, 4 август) „Гоча иранлы“ имзасы иш олунмушдур.

ИРАН ФАЗУМҮНДҮР

(„Мән шаңи-гәзи-шөвөкәтәи, Иран фазумундүр“)

(соh. 147)

„Молла Несрәддин“ журнадынып 32-чү пәмрасиңде (1908, 11 август) „Иран гүрдү“ имзасы иш олунмушдур.

ГОЙМА, КЭЛДИ

(„Хандосту, аманды, гойма, кэлди“)

(соh. 149)

„Молла Несрәддин“ журнадынып 33-чү пәмрасиңде (1908, 18 август) „Етили гызыг“ имзасы иш олунмушдур.

ИСТИГБАЛЫМЫЗ ЛАҒЛАГДЫР

(„Инанкын, сөйлемэ артыгки, фәйз абад олур алам“)

(соh. 150)

„Молла Несрәддин“ журнадынып 34-чү пәмрасиңде (1908, 25 август) „Гоча эми“ имзасы иш олунмушдур. М. Һадинин „Тазо һәят“ гәзетинин (1908, 4 август) 178-чи пәмрасиңде чап олупмуш „Истигбалымыз парлагдыр“ серлеңөлп шө'рине өзабадыр. Шө'рин илк бөвдү болодир.

„Ачар фирмөсси-һүррәйт, фүюз-абад олур алам,
Күлдер сүбни-һәгигот, мө'деләт мә'тад олур алам,
Шуаати-мусават яло сөйлип-дад олур алам,
Комонди-өшгү писанийтото мүнгад олур алам,
Сүрүр-абад һүррәйт көләр, дилашад олур алам,
Шу истибдад оашиден гүртарьыр, азад олур алам“.

УШАГДЫР

(„Лій башы дашды киши, диниә, ушагдыр ушагым“)

(соh. 151)

„Молла Несрәддин“ журнадынып 34-чү пәмрасиңде (1908, 25 август) „Түкәзбан чичи“ имзасы иш олунмушдур.

ЧАВАН

(„Эйванымыз учадыр”)

(сөб. 152)

„Молла Насралдин“ журнамының 34-күй көмкөсүнө (1955, 25 септ.) „Бойнубуруг“ имзасы илэ чап олуумшудур. Илк дахил айланта дахил өдилтир („Сәбр эле“ шо'ри һағында олжы төмөнкүлөөлдөр).

АХ... XL.

(„Ах, неча кеф чекмеги эйям адп“)

(сөб. 153)

„Молла Насралдин“ журнамының 36-күй көмкөсүнө (1956, 8 сентябрь) „Молла Чишибашангулу“ имзасы илэ чап олуумшудур.

.АЧЫЛДЫГЧА СӘНИН СУБНУН, МӘҢДЕМ ДӘ НӨРМӘТИМ АРТЫР“

(сөб. 155)

„Молла Насралдин“ журнамының 37-күй көмкөсүнө (1956, 15 сентябрь) „Бир алым“ имзасы илэ чап олуумшудур. Сөйт күр айлантыны илк доғо дахил өдилтир.

.ӘЙ ХАЧӘ, ЧАЛЫШ СУРӘТИ-ЗАНИРДӘ ГӘШЕНК ОЛ“

(сөб. 156)

„Молла Насралдин“ журнамының 38-күй көмкөсүнө (1956, 22 сентябрь) „Бойнубуруг“ имзасы илэ чап өдилдөлөр.

МАҢИ-РӘМӘЗАНДЫР

(„Мәни-рәмәзандыр, ең мәйдан да балыктай“)

(сөб. 157)

„Молла Насралдин“ журнамының 39-күй көмкөсүнө (1956, 2 сентябрь) „Гарынгулу“ имзасы илэ чап өдилдөлөр.

БУ БОЙДА-БУ БОЙДА

(„Нәдир олур бу чокуктар жан бу бөлгө-бын шашы“)

(сөб. 159)

„Молла Насралдин“ журнамының 40-күй көмкөсүнө (1956, 29-тибр) „Диндар“ имзасы илэ чап өдилдөлөр.

МИР НАШЫМ ТӘБРИЗИ

(„Габла дәхи марғашаны, Мәң түлүлө“)

(сөб. 160)

„Молла Насралдин“ журнамының 42-күй көмкөсүнө (1956, 20 октябрь) „Маслехатчи“ имзасы илэ чап олуумшудур. Шайбер Ирап мұчаниздарынын (башда Сәттар хан онын үзүн) тәжіре-

түшесінде Мир Қашымып Тебріздеп гөчмасы мұнасаботында дайылышылар.

Үчүпчү бөлдін бир ефсанеңін шародады. Бу ефспәйә кәрә Мөхәммәдин бабасы (Мөккөниң ронесі) Әбдүлмұттөхін иле Әбрәєн адалы бир ораб сөркөрдесін арасында мұнарибо баш верір. Әбрәєн „аллаһың зия” одан Мәккәпен туттугу үчүн, күя алдоғы торағиндердін дипиңкеләріндегі чөлөнгендердегі көтирилекләрін сиччыл дасть да бир даста обабыл гүшү қандарынан. Бұзушаларынан кейінде даш яғдымасы иле Әбрәєн, гошуку во фиалдерінде мәббә олур.

„СӘД ШҮКР КИ, ЙОХ ИНДИ БУ САӘТДЕ МӘНИМ ТӘК“

(саh. 162)

„Молла Нәсрәлдин“ журнапалының 45-чи пәннөсінде (1908, 10 наурыз) „Даңы“ имзасы иле чап олумышады.

КИШИ

(„Дүрніа, йыхыл ят һәлә, Фаһрат киши“)

(саh. 164)

„Молла Нәсрәлдин“ журнапалының 50-чи пәннөсінде (1908, 14 дәлекін) „Әбунәср Шейбани“ имзасы иле чап әдилмишады.

ЗАҢИДӘ ТӘКЛИФ

(„Занида, кәл союнаг бир кәрә па.татарынызы“)

(саh. 165)

„Молла Нәсрәлдин“ журнапалының 52-чи пәннөсінде (1908, 28 дәлекін) „Молла Нәсрәлдин“ имзасы иле чап әдилмишады. Шөрін бағыпта Ч. Мөмөлгұлу үзінде тарағиңдән „Нәғінгәт“ сөрлемесінде бир фәл'етов пәннөр олумышады. Фәл'етов Иранда мәшрутто месөлеңине бәсәр әдилмишады.

1909

ШАҢНАМӘ

(„Шәним, тачидарым, гәдә-шөвекетим“)

(саh. 166)

„Молла Нәсрәлдин“ журнапалының 1-чи пәннөсінде (1909, 4 наурыз) чап әдилмишады. Шаирин имзасы шашыдақы шокида жауымышады:

„Язылды Эйкәддөвлә тәрағиңдән“

Назими Әбунәср Шейбани“

Иранда мәшруттөпип дөгөн әділмәсін иле әзәгөдар оларға Сөттар катын башчылығы иле Тебриз негиздебчылары үсін голларыр. Үсіннен болған үчүн Мөхәммәделән шаһ торағиңдөн бейіүк бир даста көпдөрілдір. Қадисе Сөттар хашын голобасы иле пәтичолашыр. Шеир бу мұнасабетде язылмышады.

АРЗУ

(„Из дарс олайды, иә мәктәб, иә элмиу сән'ет олайды“)
(сәh. 169)

„Молла Насралдин“ журналының 3-чү пәнрасинде (1909, 18 наурыз) шап олунмушадур. Шөрүн алтында имзә олары: „Дуакүйә-миллат Әбүнәср Шейбани“ сөзләри язылышыдыр.

БИР БӘНДАН ЭЛДЭ ҮНВАН ЭТМӘЛИ БУНДАН СОРА•

(сәh. 170)

,Молла Насралдин“ журналының 8-чи пәнрасинде (1909, 22 февраль) „Әбүнәср Шейбани“ имзасы иш-шап олунмушадур.

СӘБӘБ БОЙНУ ЙОГУН ОЛДУ

(„Гәмү иөһенәт фүзүн олду“)

(сәh. 171)

„Молла Насралдин“ журналының 9-чү пәнрасинде (1909, 1 март) „Әбүнәср Шейбани“ имзасы иш-шап олунмушадур. Шеир, Мөһәммәд-әли шаһ тарағындан Иран парламентин топа түтүлгеси мухаббәтилә деңгизлишадир. Шеирин „бойшүйгүн“ адлавдырылган Мөһәммәдәллә шаһының.

ИСТИГБАЛ БИЗИМДИР

„Етэр, ҹанын, ҹанын кет, этиң чох табхира-һүррийәт“

(сәh. 173)

„Молла Насралдин“ журналының 11-чи пәнрасинде (1909, 15 март) „Әбүнәср Шейбани“ имзасы иш-шап олунмушадур. Биркеш чиң бәвәдән башнича мисәрә өвөлкөн чапларда йөхдүр.

НЕЙЛИЙИМ, ЭЙ ВАЙ

(„Нейлийи, эй вай, бу урус башдылар“)

(сәh. 175)

„Молла Насралдин“ журналының 16-чү пәнрасинде (1909, 19 апельсина) „Әбүнәср Шейбани“ имзасы иш-шап әдәмшишадир.

Шөрүн плк мисәрә эеллиде „Нейлийи, эй вай“ дөйө башлагын һалда, өвөлкөн чапларда „Нейлийи, алгах“ шеклиндә кетишадир.

Үзүнчү бәндән иккүч мисәрәнәкәи „Э!“ сөзү 1922-чи ве 1934-чү иш чапында „Әз“ сөзү иш-шап олунмушадир. Епсінен һамав бөлгөн дөрдүнчү мисәрә 1912-чи ве 1914-чү иш чапында йөхдүр, сонракы чапларда „Бүнләр позмаг бизэ олмаз чәтиң“ дөйө үйдүрмә бир мисәрә язылышыдыр.

ЧАТЛАЙЫР, ХАНБАЧЫ, ГЭМДЭН ҮРЭЙИМ*

(сөнг. 177)

„Молла Насрэддин“ журпалыпшып 17-чи пөмрэсийндо (1909, 26 агаар) „Әбүнәср Шейбани“ имзасы илэ чап өдлимишдир. Ше'рлүү сонунда „Мабъди вар“ сезү язылымышырса да, даалысын тэсэдүүф өтмэдик.

МЭНИМКИ БЕЛЭ ДҮШДҮ

(„Гэм раһиүү мун олду, манимки белэ дүшдү“)

(сөнг. 180)

„Молла Насрэддин“ журпалыпшып 18-чи пөмрэсийндо (1909, 3 май) „Әбүнәср Шейбани“ имзасы илэ чап өлүпмушдур. Иккичин бэндийн дөрдүүчүү икесөн 1922-чи вэ 1934-чүү ил чапчырында йохдур. Сатира Султан Эбдүлхомидийн тахтдад салывмасы мүпасибетилэ язылымыштыр.

ВАҢ!.. БУ ИМИШ ДЭРСИ-ҮСУЛИ-ЧЭДИД*

(сөнг. 183)

„Молла Насрэддин“ журпалынын 20-чи пөмрэсийндо (1909, 17 май) „Әбүнәср Шейбани“ имзасы илэ чап өлүпмушдур.

САТЫРАМ

(„Молдайы, салмады эл дил богаза“)

(сөнг. 185)

„Молла Насрэддин“ журпалыпшып 23-чүү пөмрэсийндо (1909, 7 июн) „Әбүнәср Шейбани“ имзасы илэ чап өдлимишдир.

НЕЧИН ВЕРМЭЙИР

(„Бирчэ бу мэшрутёни шаң нечин вермэйир“)

(сөнг. 187)

„Молла Насрэддин“ журпалыпшып 24-чүү пөмрэсийндо (1909, 14 июн) „Әбүнәср Шейбани“ имзасы илэ чап өлүпмушдур.

ДОГРУДАН ДА, МЭЧДЭЛИ, ГЕЙРЭТ ҺЭЛАЛ ОЛСУН СЭНЭ*

(сөнг. 188)

„Молла Насрэддин“ журпалыпшып 28-чи пөмрэсийндо (1909, 12 июн) „Әбүнәср Шейбани“ имзасы илэ чап өлүпмушдур.

НЭДИР АЯ ЕНЭ ҮСЯНЛАРЫ ИРАНЛЫЛАРЫН*

(сөнг. 190)

„Молла Насрэддин“ журпалынын 29-чүү пөмрэсийндо (1909, 19 июн) „Әбүнәср Шейбани“ имзасы илэ чап өлүпмуш бу шеир Мөхөммөд-олы шаһын Иран мүччаниддори торээфицдэй тахтдан өвдирнэлэс мүласибетилэ лейлиамишдир.

ЭЙ АЛНЫН АЙ, ҮЗҮН КҮНЭШ, ЭЙ ГАШЛАРЫН КӨМАН*

(сөн. 192)

„Молла Насрэлдин“ журналының 30-чү нөмрөсендө (1909, 26 шол)
„Әбүнаср Шейбани“ имзасы иле чап олупмушадур.

БУРА САЙ

(сөн. 193)

(„Энгли-Султан, бура сай дәйдүргүб алдыгларыны“)

„Молла Насрэлдин“ журналының 34-чү нөмрөсендө (1909, 28 авгууст)
„Мастали шаң күзкүсү“ имзасы иле чап олупмушадур.

Бу шенр Ага Мөсін Ширванини „Төвбөнаме“ сөр-
левінде тәрчи-бопдипо наэиродир.

„Төвбөнаме“нин илк бәнді болодиді:

„Сәпә заңирилди, яя, һеййү хәбириү дана,
Олса һәр мазиңү мустогбәлү мәхфін пойдал,
Гүл шәһиндерән әлійден чүрүп яшурмог пә рэва,
Әғв гыл, әйлемнешмән чөз ғөләтү сәһүү хета!
Төвба, я рәбб, ҳата раһиңе кетдикләриме!
Бициб этдикләриме, биляйниб этдикләриме!“

„Төвбөнаме“деп айлошылдыр күп, һәр бәндилт ахырында тәкрад
олупан бейт башта шайрә мәхсуседур. Һәр һалда Сабир А. М.
Ширванинде олмыш олачагадыр.

ФҮЭУЛИЙЭ БӘНЗӘТМӘ

(„Мәндә ар олсайды өлмәк ихтияр этмәэмидим“)

(сөн. 195)

„Молла Насрэлдин“ журналының 37-чи нөмрөсендө (1909, 13 сеп-
тябр) „Етим Мәдәни“ имзасы иле чап олупмуш бу шенр таҳтаса
видирилмалы Мәһәммәделі шаһып Иравадоп Одессая кетмәсін мұпа-
сибетті оязылмышдыр.

Сатира Фүзүл иппи:

„Дег яр олсайды тәрки-әшги-яр этмәэмидим,
Ихтияр олсайды раһат ихтияр этмәэмидим“

бейти иле башлавап ғезөлия жаңынады.

Журналың һамас нөмрөсендө, 11-чи сөніппөттің ашагы һиссесендө
до рус көпдансынның сүрдүйү икичорхалы от прабасында оттурмуш
Мәһәммәделі шаһын шоқан әкекилмишдир. О, бәйүүк бир дүйнәпчә-
ни иккөнлигін гүчагланымышдыр. Шоклин алтында бу сезлөр оязылмышдыр!

Мұлқи-Ироның дүшүнсәйдім әлимдін кетмәйин,—
Вар икән фүрсәт о мұлқи тармар этмәэмидим?

„ВАИЗ, ГӘЛӘМ ЭҢЛИН ЕҢӘ ТӘКФИР ЭЛӘЙИРСӘН-

(сөн. 196)

„Молла Насрэлдин“ журналының 39-чи нөмрөсендө (1909,
20 сентябр) „Обашынчы“ имзасы иле чап олупмушлур.

„ЯШАМАГ ИСТЭР ИСЭК СЫРФ АВАМ ОЛМАЛЫЙЭ·

(сөн. 197)

„Молла Насрэддин“ журналының 41-чи нөмрөсүндө (1909, 11 октябрь) „Күләйэн“ имzasы иле чап олупмушадур.

Өвөөлки чаптарда үчүүчү бәлдип дөрдүүчү мисары:

„Ватаны, миилети хошбәхти-дияр этчелийиз“
шекалындо котмишадир. Эслениде олдуғу кими вердик.

ПАРАДЫР

(„Адәми адәм эйләйэн парадыр“)

(сөн. 199)

„Молла Насрэддин“ журналының 43-чу нөмрөсүндө (1909, 25 октябрь) „Күләйэн“ имzasы иле чап олупмушадур.

ВЕРМИРӘМ А!

(„Мән өлүм, Молла, бизим Ханкишинин ганына баҳ“)

(сөн. 200)

„Молла Насрэддин“ журналының 43-чи нөмрөсүндө (1909, 29 ноябрь) „Аглар күләйэн“ имzasы иле чап олупмушадур.

ЧАНЫН ЧЫХСЫН

(„Чанын чыхсын көзүнөн, ганмаяйдык“)

(сөн. 201)

„Молла Насрэддин“ журналының 49-чу нөмрөсүндө (1909, 6 дөкабрь) „Аглар күләйэн“ имzasы иле чап олупмушадур.

ЙОХ, ЯЗМАРАМ!

(„Молла дайы, чох бәрк длишир газанин“)

(сөн. 203)

„Молла Насрэддин“ журналының 51-чи нөмрөсүндө (1909, 29 дөкабрь) „Ярықонұл“ имzasы иле чап олупмушадур.

1910

.ЗАҢИД ӨЛМӘҚДӘН ГАБАГ МӘГСУДИНӘ ЧАТМАГ ДИЛӘР-

(сөн. 205)

„Молла Насрэддин“ журналының 1-чи нөмрөсүндө (1910, янывар) „Аглар күләйэн“ имzasы иле чап олупмушадур.

Или чап арда 12-чи жынысада „сәччадәссиң зөһидилә“ сөзү „сәччаджилә бойла“ шекалында чап олупмушадур.

„КИМ НЭ ДЕЙИР БИЗДЭ ОЛАН ГЕЙРӨТӨ“

(сөн. 206)

„Молла Насреддин“ журналының 2-чи пәнрәсиптэ (1910, ялвар) „Аглар күләйгән“ имзасы иле чап олупмушдур. Журналда айыш тархы изылмамышдыр.

ҮРӨФА МАРШЫ

(„Интеликентик, кәзәрик каз ила“)

(сөн. 208)

„Эопбур“ журналының 3-чү пәнрәсиптэ (1910, 12 феврал) „Чанкөз бәй“ имзасы иле чап олупмушдур.

„НУРИ-ЧЕШМАНЫММЫСАН, ЭЙ ПУЛ, Я ЧАНЫММЫСАН“

(сөн. 210)

„Эопбур“ журналының 4-чү пәнрәсиптэ (1910, 19 феврал) „Чанкөз бәй“ имзасы иле чап олупмушдур.

ТӘШЭККҮР

(„Моллалар, талецииз олду эчәб яр бу күн“)

(сөн. 211)

„Молла Насреддин“ журналының 8-чи пәнрәсиптэ (1910, 21 феврал) чап олупмушдур. Имза оғезиптэ мә’теризә арасында сәнгаттеги (.....) гоюлмушдур.

Рус мисийорларын Петербургда, бир мүшавирләрдә азлыгда голав халглар арасында ачылымыш сии мәктебләрни бағалапмасыны чар һөкүмәтийден хәниш атышларди. Сатира о мүнасибәтлә язылымышдыр.

Ше’рия биринчи империя 1922-чи по 1934-чү иштән чапларында

„Моллалар, олду эчәб талецииз яр бу күн“

шәкүптэ кетмишдир.

Ено оғевәлки чапларын һамысында биринчи бәткүп сөн империяда „Инвалид“ сөзү „эчәб яр“ кетмишдир. Эслашда олдуку қилем торилди.

МИЛЛӘТ ШӘРГИСИ

(„Гейрәт зәдіб қалышдик, дүшдүн габага, милләт“)

(сөн. 213)

„Эопбур“ журналының 5-чи пәнрәсиптэ (1910, 26 феврал) „Гөкә бәй“ имзасы иле чап олупмушдур.

КИЛЕЙ ЯХУД УМУ-КҮСҮ

(„Кет-кедә, „Зөнбүр“ аға, сән да чашырсан дейәсән“)
(сөһ. 215)

„Зөнбүр“ журнапалынып 6-чы пәмрасинде (1910, 5 март) „Гоча бәй“ нызасы илә чап олунмушадур.

„АЛТЫШ ИЛЛИК ӨМРҮМ ОЛДУ СӘНДЕ БЕРБАД, ЭРДӘБИЛ“

(сөһ. 217)

„Молла Нәсрәлдин“ журнапалынып 10-чы пәмрасинде (1910, 7 март) чап олунмушадур. Имәз оларaq ашагыдақы сөздәр язылымышдыр:

„Кәблайы Фәйзулла. Назиси: Аглар күләйән“

„ЭЙ ВАЙ КИ, ҢЕЙСИЙЙӘТИ-МИЛЛӘТ КӨТҮРҮЛДҮ“ (сөһ. 219)

„Зөнбүр“ журнапалынып 7-чи пәмрасинде (1910, 12 март) „Гоча бәй“ нызасы илә чап олунмушадур. 1934-чү ил чапында сөи бөвдә:

„Нөрмәт ершиң эл биээ изһар эдә нифрәт“
мисрамы йохадур.

ӘҢВАЛПҮРСАНЛЫГ ЯХУД ГОНУШМА

(„Нә хәбер вар, мәшәди“)

(сөһ. 221)

„Молла Нәсрәлдин“ журнапалынып 11-чы пәмрасинде (1910, 14 март) „Имәз (.....)“ нызасы илә чап олунмушадур.

ДИЛӘНЧИ

(„Рәдд ол гапыдан, аглама зар-зар, диләнчи“)
(сөһ. 223)

„Зөнбүр“ журнапалынып 8-чи пәмрасинде (1910, 29 март) „Гоча бәй“ нызасы илә чап олунмушадур.

ВӘ'Э ӘТДИЙИН ИНАНДЫ, СӘН АММА ИНАНМАДЫН“

(сөһ. 225)

„Молла Нәсрәлдин“ журнапалынып 13-чы пәмрасинде (1910, 4 апрел) „Имәз (.....)“ нызасы илә чап олунмушадур.

**БИР БӨЛҮК БОШБОГАЗЫГ, НЕЙВӘРӘЛИК
АДӘТИМИЗ***

(сөб. 227)

„Молла Нәсрәддин“ журналының 14-чү номеринде (1910, 11 ап-
рел) „Изга (.....)“ имzasы иле чаш олупмушдур.

ОХУТМУРАМ, ЭЛ ЧӘКИН

(„Огул мәниидир экәр, охутмурам, эл чәкин“)

(сөб. 229)

„Молла Нәсрәддин“ журналының 15-чи номеринде (1910, 18 ап-
рел) „Изга (.....)“ имzasы иле чаш олупмушдур.

ДИЛ МИРӘВӘД ЗИДӘСТӘМ САҢИБ ДИЛАН ХУДАРА*

(сөб. 231)

„Молла Нәсрәддин“ журнадының 16-чы номеринде (1910)
„(.....)“ имzasы иле чаш олупмушдур. Журналда айын тарихи
сөбөвөл „2 май“ язылыштырылған, вітімал ки, 25 апрелде чыхымыштырылған.

Башдағы бирипчи бейт Иран шеири Һафизи-Ширазинин
гөзөдүндө олымыштырылған.

**„БӘЛЛАЙИ-ФӘГРӘ ДУШДҮН, РАЗЫ ОЛ,
БИЧАРӘ, СӘБР ЭЙЛӘ“**

(сөб. 233)

„Молла Нәсрәддин“ журнадының 17-чи номеринде (1910)
„(.....)“ имzasы иле чаш олупмушдур. Айын тарихи сөбөвөл
„25 апред“ язылыштырылған; 2 май олмалыдырылған.

СОНЯ, ЭЙ ДИЛБӘРИ-ПАКИЗӘ ЭДА*

(сөб. 235)

„Молла Нәсрәддин“ журнадының 19-чү номеринде (1910, 9 май)
имzasы иле чаш олупмушдур. Сатира Сейид Әзим Ширазини-
нин:

„Эй гөмия бу дипи-мәһәзуна сәфа,
Кә'бийи-куйнің ашың оған фәда,
Нәр гәдәр әйләйесән чөврү чәфа,
Мон соня әйләмәзом гейрі-әрафа.
Нәр по һакы әйләдин, әй маһлиға
Чұмәсін олду мұрадынча рәва!
Көзәлім, шимди нәдир фәрманы?
Чаны гүрбап соңа бу налашы!“

бөлди иле башланған шөріппө бәнзәтмәдір.

Ашагыдағы 11-чи мисра 1934-чү ил қашында жеткемешдір.

„НЕЧИН МЭКТЭБЭ РЭГБЭТИМ ОЛМАЙЫР“

(сөн. 238)

„Молла Насрэддин“ журнальнын 19-чу пөмрэснэдэ (1910, 16 май)
„(.....)“ имзасы илэ чап олупмушдур.

ГАЧ, АТ БАСДЫ

(„Гач, оглан, гач, ат басды, миллэт кэлир“)

(сөн. 240)

„Молла Насрэддин“ журнальнын 21-чи пөмрэснэдэ (1910, 30 май)
„(.....)“ имзасы илэ чап олупмушдур.
9-чу байдын биринчи мисэрэй өввэлки чапларда йохдур.

„ЭНЛИ-ИРАНДА, ПА ОГЛАН, ЕНЭ ҮИММӨТ КӨРҮНҮР“

(сөн. 243)

„Зонбур“ журнальнын 21-чи пөмрэснэдэ (1910, 18 июн) „Гоча
бэй“ имзасы илэ чап олупмушдур.

„ЯТМЫСАН, МОЛЛА ЭМУ, КҮРЧҮЛЭР ИЧРӨ НЭЛЭ СЭН“

(сөн. 245)

„Молла Насрэддин“ журнальнын 25-чи пөмрэснэдэ (1910,
27 июн) „(.....)“ имзасы илэ чап олупмушдур.

„МУРТӨЧЕ ХАДИМЛЭРИМ, ҮЭ, ИНДИ ХИДМӨТ ВӨГТИДИР“

(сөн. 246)

„Молла Насрэддин“ журнальнын 26-чи пөмрэснэдэ (1910, 4 июл)
„(.....)“ имзасы илэ чап олупмушдур.

БИР ДЭСТЭ КҮЛ

(„Иранлы дэйипр ки, эдл илэ дад олсун“)

(сөн. 248)

„Молла Насрэддин“ журнальнын 26-чи пөмрэснэдэ (1910, 4 июл)
„(.....)“ имзасы илэ чап олупмушдур.

БАКЫДА БИР КӨНДДЭ МҮНДАВИРЭ

(„Денилир, элм охуюн, созлэри нэр анда бизэ“)

(сөн. 249)

„Молла Насрэддин“ журнальнын 27-чи пөмрэснэдэ (1910, 11 июл)
„Мэчлисдэ олан“ имзасы илэ чап олупмушдур.

АММА, МИЛЛӘТ А!

(„Молдайын көрдүн иэ игдаң этди?! Амма, милләт а!..“)

(сөх. 251)

„Молла Нәсрәлдин“ журналынын 31-чи номересинде (1910, 8 авгууст) „(.....)“ имзасы иле чап олунмушадур.

Үчүнчү бопт өвөвлики чапларын һеч бирисинде көтмәмишdir.

Журналда бешинчи бәнддин дердүпчү мисраымдакы „Сәисам“ көлмөснин үзөрүндө чыхыш олониети гоюлараг ше'рин алтында „Сәисамың сәлтэнэ сардар Баһадырын пәддеридир“ гейди верилмишилдир.

ЧУВАЛДУЗ

(„Шурә кәлиб шад олун, иранлылар“)

(сөх. 252)

„Күнәш“ газетинин 60-чи номересинде (1910, 5 ноябр) „Паландуз“ адьы одеби сөһиғеде „Низэдэр“ имзасы иле чап олунмушадур. 5-чи мисра өвөвлики чапларда йохдур.

„Күнәш“ газетинде һәфтәдә бир дәфө (чүмә күпләри) „Паландуз“ адьы олтында әдеби, мәзәеки сөһиғе бурахымырды. Бу сөһиғеде Сабирни бир чох ше'рини „Низэдэр“ имзасы иле чап этишиләр.

ЮХУ

(„Нейвэр“, эй мүднири-әһли-фүсүн“)

(сөх. 253)

„Күнәш“ газетинде (1910, 14 ноябр) „Низэдэр“ ямзасы иле чап олунмушлур.

Газеттеги одеби сөһиғесинде редакция төрәфияндән язылан фел'стон вә саире „Нейвэр“ имзасы иле көдөрдү. Сабир „Нейвэр“ лейе гозот мүднирипә мурачиэт зэдир.

ГУРБАН БАЙРАМЫ

(„Байрам олмаг шөвкәтлиләр, шанлылар“)

(сөх. 255)

„Күнәш“ газетинин 81-чи номересинде (1910, 30 ноябр) чап олунмушлур.

Имза олараг ашагыдакы сөздөр язылмышдыр:

„Паландуз“ шаирләриндән „Низэдэр“ қәнаблары.

Ше'рин бешинчи бонданнин дердүпчү мисраымдакы „охунсун“ көлмөсү ётимал ки, мотбоө сөһиң олараг гозотда „охусун“ көтмишdir.

„АЧ ДИЛИНИ, ЮМ КӨЗҮНҮ, ЗАҢИДА“

(сөн. 256)

„Күнөш“ газеттинин 99-чү пемрөсүндө (1910, 23 дөкабр) „О. С.“ имзасы иле чап өдүлмүшдир.

1911

АВРОПАДА МӨМДӘЛИНИН ЭШГБАЗЛЫГЫ

(„Рәйм эт мәнә, ҹан маджазел“)

(сөн. 257)

„Молла Нөсрөддин“ журналынып 4-чү пемрөсүндө (1911, 25 япвар) имзасы чап олувмушдур. Мөһөммөдәли шаң таҳтдан өпли-риадикән сопра Одессаса яшөйралы. Сөздийи то родд эдиладгийн бир гадыпки даалыча Авровая бело котмишди.

Сатира о мүшасибottle язылмышдыр.

„МУФТИНИН РӘ'ЙИ ИЛЭ КӘШФИ ВУЧУНН-НИСВАН“

(сөн. 259)

„Молла Нөсрөддин“ журналынып 5-чи пемрөсүндө (1911, 29 япвар) имзасы чап олувмушдур.

ЭЭРАИЛИН ИСТЕ'ФАСЫ

(„Ээраил эрз эдерэж сөйләди: эй рабби-энам“)

(сөн. 260)

„Молла Нөсрөддин“ журналынып 6-чы пемрөсүндө (1911, 7 февраль) „(. . . . .)“ имзасы иле чап олувмушдур.

„ЧОХ Да демә сөрвөтү саманлыям, эй филан“

(сөн. 261)

„Молла Нөсрөддин“ журналынып 7-чи пемрөсүндө (1911, 12 февраль) „(. . . . .)“ имзасы иле чап олувмушдур.

ВАГИЭЙИ-ЮБИЛЕЙКАРАНӘ

(„Кирдим еримә башымда гайгу“)

(сөн. 262)

„Молла Нөсрөддин“ журналынып 10-чү пемрөсүндө (1911, 9 март) „Көзү юхулу“ имзасы иле чап олувмушдур.

ИЛЛЭРИ МЭЛУМ ОЛМАЯН САТИРИК ШЕИРЛЭР

ИШАРЭТИ-МУСИБӨТ

(„Хэмдүлиллах ки, бу күн бэхтэвэр олду башымыз“)

(сөх. 265)

Бу ше'ри Сабир күллэйтэйш илэх чапындаа алдыг. Кийтбэл ше'рийн азырындаа бу сөвлөр язылмышдыр:

„Бу ше'ри мэрхүүн хэстэ олдугу заачан өмрүнүн ахыр чаглаанда яздыгындан иримчиг галмышдыр“.

БАЛАЧА СӨННӨ

(„Сэд шүкр ки, олду нур баран“)

(сөх. 267)

Сабир күллэйтэйш 1914-чу ил чапындаа алдыг. Сөннөөнийн ашагындаа боло бир гэйд вардыр:

„Насими-Шимал“ газетиндэн мэдлэн тэрчүүм“.

ИРАН НИЙЭ ВИРАН ОЛДУ

(„Агладыгча киши гэргэцээс олур“)

(сөх. 270)

Сабир күллэйтэйш 1914-чу ил чапындаа алдыг.

АЙ ЧАН! АЙ ЧАН!

(„Дүшдү бутүн газетлэр гиймэлдэн, ай чан! ай чан!“)

(сөх. 273)

Сабир күллэйтэйш 1914-чу ил чапындаа алдыг.

ЕКЭ ТАЗИЯНЭ

(„Мүхбириуссалтэнэй шэkk эдэчэксэнми гна“)

(сөх. 274)

Сабир күллэйтэйш 1914-чу ил чапындаа алдыг. Сөрөөөнийн алтында „Тэбриз мүхбирина“ сөвлөр язылмышдыр.

НЭФСИН ГЭРЭЗИ, ЭГЛИН МЭРЭЗИ

(„Эй нэфс, фэрэ билдийим учун нийшишик“)

(сөх. 275)

Сабир күллэйтэйш 1914-чу ил чапындан алдыг. Шеир китаб „Нэфсин гэрэзи, эглин мэрэзи“ сөрөөхөс илэх котмыншдвэр.

БИР МӘЧЛІСДӘ ОН ИКИ КИШИНИН СӨҢБӘТИ
(„негізде нағылай дейіб бир сох күнаға батышада“)
(сөн. 277)

Сабир құлалдайтыны 1914-чү ил чапындаған алдың.
Бу шоуэрлерин илк оғевел ішесі гәзеттөң жәрнешілдегендегі олун-
дугупу тө'бін әде билмодик.

ТАЗИЯНӘЛӘР

1910 — 1911

„ДИНДИРИР ӘСР БИЗИ,—ДИНМӘЙИРИЗ“
(сөн. 281)

„Негізгі“ газеттесінде 134-чү пәннәсіндө (1910, 14 июн) „Тазия-
нә“ оды алтында имзасыз чап әділмайшыдир.

„ИНТИНАЙИ-ШӨҮРӨТӨ ВАРМАГ ҰЧУН ДУН-ТӘБ'ЛӘР“
(сөн. 281)

„Негізгі“ газеттесінде 136-чы пәннәсіндө (1910, 16 июн) „Бәрг“
имзасы илә чап олунмушадур. Илк деңға Сабир құлалдайтына дахил
әділир.

„ЗАҢИДИН ЭКСИМӘ ДУШЧӘК НӘЗӘРИ-ХУДБИНИ“
(сөн. 281)

„Негізгі“ газеттесінде 137-чи пәннәсіндө (1910, 17 июн) имзасыз
чап олунмушадур.

„КҮРД ЧАЛДЫГЧА БОРУ ЧИНКӘНЭ ОЙНАР, ДЕРЛӘР“
(сөн. 282)

„Негізгі“ газеттесінде 139-чү пәннәсіндө (1910, 20 июн) „Зәңири-
мар“ оды алтында „Д. Сабир“ имзасы илә чап олунмушадур.

„АРИФ ЧАЛЫШЫР КИ, МИЛЛӘТ АЗАД ОЛСУН“
(сөн. 282)

„Негізгі“ газеттесінде 144-чү пәннәсіндө (1910, 25 июн) „С“ им-
засы илә чап олунмушадур.

... ДЕЙИР КИ

(„Эйлә сэнкиндири ки, эсгали-тәэггүйдән йүкүм“

(сөн. 282)

„Нэгигөт“ газетинин 145-чи нөмрөсендө (1910, 27 июн) „Д. С.“ имзасы иле чап олупмушдур. Эввөлки чапларда тазияненин башында — „27 июняда ваге олан ээлзэлә мұнасибәтилә“ сезләри язылышадыр.

ТАПДЫМ

(„Гой сағ олсун башымыз, дүшмәсин эсіра аяға“)

(сөн. 282)

„Нэгигөт“ газетинин 146-чы нөмрөсендө (1910, 28 июн) имзасы чап олупмушдур. Газетин ашагысында бело бир гойд вардыр:

„144-кү нөмрәнин тазиянәсіндәки тапмачаны“.

Газетин нөмрөсін соңғаң 143 әвәзи по 144 кестерилмишдир.

Тапмача будур:

.ТАПМАЧА

Баш иле алғ әрасында
— Сатдым! Алдым!
— Сен алдаң?
— Сен елесон!..
— Валлаң, инанмарам.
— Бу елсүп, инан!
— Моп елүм, почайо?
— Бири 225-доп...
— Пай атоңнан!

Бу тапмачаны һөллә әдөнө шоллар суюпдан бир истәказ мұқафат вар“.

„Нэгигөт“, 1910, 24 июн, № 143.

Тазияненин үчүнчү мисрағындақы „Шол...“ „Шоллар“ сезүпүү илек һөнгөсмәдүр.

Сабир күлләйтүшіни 1934-чү ил чашында үчүнчү мисра чап олупмамышадыр.

„НАНСЫ АЛЧАГ БИР ЭЛИН ГЕЙД ЭТДИЙИ ХӘТДИР О КИ“

(сөн. 282)

„Нэгигөт“ газетинин 147-чи нөмрөсендө (1910, 29 июн) „Д. С.“ имзасы иле чап олупмушдур.

„ЙОЛДАШЫМ, ЯТМЫШМЫСАН?”

(сөн. 282)

„Нәгигет” газеттеги 148-чи пәмрасында (1910, 30 июл) „Ә. С.” имзасы иле чап олупмушдур.

„ДҮН ОХУРКӘН БИР МУДИРИ-МӘКТӘБИН МӘКТУБУНУ.”

(сөн. 283)

„Нәгигет” газеттеги 151-чи пәмрасында (1910, 4 июл) „Ә. Сабир” имзасы иле чап олупмушдур.

„МӘНӘ БИДИН ДЕЙӘН ӘРБЛБИ-ГӘРӘЗ.”

(сөн. 283)

„Нәгигет” газеттеги 152-чү пәмрасында (1910, 5 июл) имзасы чап олупмушдур. Илк доғо Сабир күллийтына дахил өдилдір.

„ӘЛНӘЭЗӘР, ГОЙМА БАХА ӘКСИМӘ ЗАҢИД КИ, ОНУН.”

(сөн. 283)

„Нәгигет” газеттеги 153-чү пәмрасында (1910, 6 июл) „С.” имзасы иле чап олупмушдур.

„ГӘЗЕТЛӘР ТӨВГИФИНИ ЯЛНЫЗ СИПӘҮДАР ӘКМӘЙИР”

(сөн. 283)

„Нәгигет” газеттеги 155-чи пәмрасында (1910, 8 июл) „Ә. Сабир” имзасы иле чап олупмушдур.

„САНМА БИР МӘСЛАӘКИ ТӘ'ГИБ ИЛӘ МӨНКӘМ ГАЛАРАМ”

(сөн. 283)

„Нәгигет” газеттеги 156-чи пәмрасында (1910, 9 июл) „Ә. Сабир” имзасы иле чап олупмушдур.

„Бариси” имзасы “ло фол’стоплар язып „Сода” газеттеги мудири Һашым бәй Вәзииров Сабир әлбайниң мегало языр. Һөмни тазияның о мүнәсебетле дейнамишдир.

„БӘХТӘВӘР КИМЛӘР ИДИ АЛӘМДӘ.”

(сөн. 283)

„Гамчы” ады алтында „Молла Нәсрәддин” журналының 27-чи пәмрасында (1910, 11 шул) „Шаллаг” имзасы иле чап олупмушдур.

.ЧЭННЭТДЭКИ ҮУРИЛЭРИ, ГЫЛМАНЛАРЫ АЛЛАН-

(сөн. 284)

,Нэгнгот“ газетийн 157-чи номрэснээдээ (1910, 11 июл) „Э. Сабир“ имзасы илэ чап олуулмушлур.

КАВИ-МАНИ ДЕЙИР

(„Ерин үстүндээ кэээн автючобил“)

(сөн. 284)

,Молла Нээрэддип“ журналыныг 27-чи номрэснээдээ (1910, 11 июл) „Кави-мана“ имзасы илэ чап олуулмушлур.

,КИМДИР АРИФ, ДЕЙЭ СОРДУМ, ДЕДИЛЭР,
ЭСРЭ КӨРӨ“

(сөн. 284)

,Нэгнгот“ газетийн 159-чу номрэснээдээ (1910, 12 июл) „Э. Сабир“ имзасы илэ чап олуулмушлур.

• „ОГЛУНУН ВАСИТЕЙИХИЛГЭТИ ОЛМАГЛА ФЭГЭТ“

(сөн. 284)

,Нэгнгэтийн 160-чу номрэснээдээ (1910, 13 июл) „Э. Сабир“ имзасы илэ чап олуулмушлур.

**.ДЕЙИРДИК БИР ЗАМАНЛАР БИЗ КӨМАЛИ-ФӨХРҮ
НИММЭТЛЭ“**

(сөн. 284)

,Нэгнгэтийн 160-чу номрэснээдээ (1910, 14 июл) „Э. Сабир“ имзасы илэ чап олуулмушдур.

• МУТЛЭГИЙНЭТДЭ ЭБД ШЭКЛИНДЭ“

(сөн. 285)

,Нэгнгот“ газетийн 161-чи номрэснээдээ (1910, 15 июл) „Э. Сабир“ имзасы илэ чап олуулмушдур. 1934-чу ях чадында сэхвээн би-рүүчин мисра дүшдүйүүлжин шинийн мисра ики дээдээ хотмишдир.

,БИР МУДИРИН КИ, КЕЧМЭЙЭ ГОЛУНА“

(сөн. 285)

,Нэгнгот“ газетийн 162-чи номрэснээдээ (1910, 16 июл) „Э. Сабир“ имзасы илэ чап олуулмушлур. Их дээдээ Сабир күллибятын дахиа видлийр.

ТАПМАЧА

(„Кимдир о, арифи көркөк позулур“)

(сөх. 285)

„Молла Насрэддин“ журналынын 28-чи пәмрасиндо (1910, 18 июл) имзасыз чап олунмушдур. Илк дәфә Сабир күлдійтыш да-
зғыл әділір.

БИР КҮЛ

(„Ваиз ки, чыхар мәнбәрә һей пүфләр оду“)

(сөх. 285)

„Молла Насрэддин“ журнальшынын 28-чи пәмрасинде (1910, 18 июл) „Багбан“ имзасы иле чап олунмушдур.

РӘМӘЗАН СӨҮБӘТИ

Бизим һачы дейнір

(„Әл'аман артыг оручдан, әл'аман“)

(сөх. 285)

„Күпеш“ гәзетинин 17-чи пәмрасиндо (1910, 13 сентябр) мәдѣнияттегі чап олунмушдур.

Оруч дейнір

(„Эй һачы, мәндән шикайтәт эйләнс“)

(сөх. 286)

„Күпеш“ гәзетинин 18-чи пәмрасиндо (1910, 15 сентябр) имзасыз чап олунмушдур.

СӘДА ГӘЗЕТИНИН 162-ЧИ НӨМРӘСИНӘ

(„Шаирлам, әсримин айнәсийәм“)

(сөх. 286)

„Күпеш“ гәзетинин 19-чу пәмрасиндо (1910, 17 сентябр) „Ә. Сабир“ имзасы иле чап олунмушдур.

Сабир бир нечо тазияносинде „Сәда“ гәзети мұдиди һашым бой Возиров и мослексизлигини тонгил әдір. Һашым бой ғұндарға қаваб оларға „Сәда“ гәзетинин 1910-чу ил, 25 август, 162-чи пәмрасинде „Дәйонөк“ сөрлемен қаба бир тазиянә чап әдір. Сабириниң бу тазияносы һамак „Дәйонәйә“ қаваб оларға языл-
мышылды.

ӘТИЛА ЭТДИКЧӘ, ДЕРЛӘР, ЙҰКСӘЙӘ ТӘЙЯРӘЛӘР“

(сөх. 286)

„Күпеш“ гәзетинин 27-чи пәмрасиндо (1910, 28 сентябр) „Ә. Сабир“ имзасы иле чап олупмушдур.

КӨНДАЛЫ ДЕЙИР КИ

(„Бакыда нағиз икән әллидің артығ үлема“)

(сөн. 286)

„Күпөш“ газетинин 34-чү пемрәсендө (1910, 6 октябрь) „Ә. Сабир“ имзасы ило чап олумышшур.

БАҚЫЛЫ ДЕЙИР КИ

(„Рәмәзан әйдинин иңрасының һәрчәнд биздә“)

(сөн. 286)

„Күпөш“ газетинин 35-чи пемрәсендө (1910, 7 октябрь) „Ә. Сабир“ имзасы ило чап олумышшур.

„ШАҢ ДЕДИ: АГЛАЙЫРАМ, БӘС КИ, ҮЗҮМ ЧИРКИНДИР.“

(сөн. 287)

„Күпөш“ газетинин 36-чы пемрәсендө (1910, 8 октябрь) имзасыз чап олумышшур. Китабын овволки чаптарында бириңиң мисрадағы „шаш“ сөзү „әр“ сөзү ило оғөз әдилмешшір. Үчүнчү мисра да дәйишилдиорек:

„Өфөрт әрз әйләди: яңу, сәни һәр күн көрүрәк“
шәкениво салынышшыр. Биз оселинде олдугу кими бердик.

ИНТЕЛИКЕНТЛӘР ДЕЙИР КИ

(„Дейирик нағәти-тәңсекилдә: миңләт! миңләт!“)

(сөн. 287)

„Күпөш“ газетинин 36-чы пемрәсендө (1910, 8 октябрь) „Низз-дәр“ имзасы ило чап олумышшур.

„Күпөш“ газета һөфтәдө бир деңе „Паландуз“ адлы одоби, мәзбонки бир сәһифә шошр әдирді. Бу тазиявә һәмни сөйлесенің бириңиң пемрәсендө чап олумышшур. Илк деңе Сабир күллійя:зы дахида әдиллір.

„Паландуз“ сөйлесеніде Сабирин тазияаси во башта шепрә-ри тох вахт „Чувалдуз“ оды алтында көдерди.

ИРАНЛЫЛАР ДЕЙИР КИ

(„Бүнча гейрәт ки, биз этдик әзтән угрұнда бу күн“)

(сөн. 287)

„Күпөш“ газетинин 38-чи пемрәсендө (1910, 11 октябрь) имзасыз чап олумышшур.

ИДРАКДЫР МУСИБӘТӘ МИЭАН, ӘВӘТ, ӘВӘТ·

(сөн. 287)

„Күпөш“ газеттинин 39-чү пемрөсипде (1910, 12 октябрь) „Ә. С.“ кімдесі иле чап олуттумушадур.

ДӘРДИМ ОЛДУР КИ, МӘНӘ АРНЭ ОЛАН ДӘРДЛӘРИН·

(сөн. 287)

„Күпөш“ газеттеги 40-чы пемрөсипде (1910, 13 октябрь) „Ә. С.“ кімдесі иле чап олуттумушадур.

БИР ӘЗМДӘ СӘБАТ ЭДӘМӘЗ ӘҢЛИ-ӘҢТИЯЧ·

(сөн. 287)

„Күпөш“ газеттеги 41-чи пемрөсипде (1910, 14 октябрь) „Ә. С.“ кімдесі иле чап олуттумушадур.

МИЛЛӘТ ДЕЙИР

(„Интелекент агалар, биз сиз қохдан танырыг“)

(сөн. 288)

„Күпөш“ газеттеги 42-чү пемрөсипде (1910, 15 октябрь) „Низзәдар“ кімдесі иле чап олуттумушадур.

,ГЛАСНЫ СЕЧКИСИНИ ГОЙДУ ДУМ МУЗАКИРӘЙӘ·

(сөн. 288)

„Күпөш“ газеттеги 43-чү пемрөсипде (1910, 17 октябрь) „Ә. С.“ кімдесі иле чап олуттумушадур.

БАҚЫЛЫЛАР ДЕЙИР КИ

(„Шамахылылар кими шисиз, киғайсиз дейилиз“)

(сөн. 288)

„Күпөш“ газеттеги 44-чү пемрөсипде (1910, 18 октябрь) „Ә. С.“ кімдесі иле чап олуттумушадур.

.АХШАМ ОЛЧАГ УЧЕНІКЛӘР ҺӘРӘ БИР МАДМАЗЕЛИН·

(сөн. 288)

„Күпөш“ газеттеги 48-чү пемрөсипде (1910, 22 октябрь) „Пәлевдүз“ сөбиғесиңеги үчүүчү пемрөсипде „Низзәдар“ кімдесі иле чап олуттумушадур.

**.КЕРЧИ ПЭРВАЭ ЭТДИ АЙРОПЛАН ДҮНӨН БИР
ГУШ КИМИ.**

(сөн. 288)

„Күнөш“ газетинин 48-чи пемрэснэдээ (1910, 22 октябр) . . . .“
имзасы илэ чад олуулмушдур.

.ЧҮМӨЛӘРДЭ ДҮКАН АЧМАЗ БАҚЫЛЫ“

(сөн. 288)

„Күнөш“ газетинин 49-чу пемрэснэдээ (1910, 24 октябр) „Д. С.“
имзасы илэ чад олуулмушдур.

.ӨЙМӨ НЭСӨБИ, ӨЙМӨЙЭ ШАЙИСТЭ ҺЭСӨБДИР·

(сөн. 289)

„Күнөш“ газетиний 51-чи пемрэснэдээ (1910, 26 октябр) „Д. С.“
имзасы илэ чад олуулмушдур.

.ОГРУЛАРДАН ДА БӘДӘХЛАГ ГУМАРБАЗЛАРДЫР·

(сөн. 289)

„Күнөш“ газетиний 52-чи пемрэснэдээ (1910, 27 октябр) „Д. С.“
имзасы илэ чад олуулмушдур.

ТАП КӨРҮМІ

(„Нэл кичиклэр кичик шкэн бөйүйүр“)

(сөн. 289)

„Күнөш“ газетиний 53-чу пемрэснэдээ (1910, 28 октябр) „Д. С.“
имзасы илэ чад олуулмушдур.

.МУРТӘЧЕЛӘР, СЕВИНИН, КИШВӘРИ-ИРАНА ЕНЭ·

(сөн. 289)

„Күнөш“ газетиний 54-чу пемрэснэдээ (1910, 29 октябр) „Па-
лаудуз“ сәхніфесинин 4-чу пемрэснэдээ „Низэдэр“ имзасы илэ чад
олуулмушдур.

Аеропада яшляк Эилли-Султан, Мәһәммәделли шәй төхтдөя сламы-
лыгынан совра, Шираза Наким олмаг һәвөс илэ Ирана гойытмог исто-
мишдир. Тазияне о мүнисибтөгө язылмышдир. Илк дөфө Сабир
күләмийттепе дахил өдлинир.

.МУЛКИ-ШИРАЗЭ ЭИЛЛИ-СУЛТАНЫН·

(сөн. 289)

„Күнөш“ газетиний 54-чу пемрэснэдээ (1910, 29 октябр) имза-
сы илэ чад олуулмушдур.

„ЗИЛЛИ-СУЛАНА, АМАНДЫР, ВЕРМОЙИН ИРАНА ЙОЛ·
(сөн. 290)

„Күпөш“ газетинин 55-чи пемрәсипдо (1910, 31 октябр) низасыз чап олупмушлур. Ирана колмыш Зилли-Султан Иран халғы төрөфиңдөй говуалмуш во төкөрө Авропа гайытмышды. Газияне о мүнделебетле язылмышдыр.

„ОНЛАР КИ, ЭДИР НӨРМӨТҮ НАМУСУНУ ТӘГДИР·
(сөн. 290)

„Күпөш“ газетинин 56-чы нөмрәсипдо (1910, 1 ноябр) „Э. С.“ низасы ило чап олунмушдур.

„САХТА БИР ХӘТТИ-ХАМ ИЛӘ МӘНӘ КАҒЫЗ ЯЗЫБ·
(сөн. 290)

„Күпөш“ газетинин 58-чи нөмрәсипдо (1910, 3 ноябр) „Э. С.“ низасы ило чап олунмушдур.

ІАТИФДӘН КӘЛӘН БИР НИДА ДЕЙИР КИ
(„Көрәсін Мәнделәлинин япдығы әф'алы нәдир“)
(сөн. 290)

„Күпөш“ газетинин 60-чы нөмрәсипдо (1910, 5 ноябр) „Э. С.“ низасы ила чап олунмушдур. Таңынанни материалы „Күпөш“ газетинин 1910-чу ил 53, 54, 56-чы пемрәсипдо „Иран шашори“ ауды алтында чап олуван төхограф хәбәрләрипден алыпдығы әнтинал олупур. Сабир осасон „Күпөш“ газетинин 1910-чу ил 2 ноябр, 57-чи пемрәсипде чап олупмуш мәгаләдән истифаде этмишdir. Биз һөмнин мәгаләнин бир һисесенип бурада көририк:

„МӘНӘММӘДӘЛИ·

Бир ил тамам Одесса шоһәрипде пігамәт әдоп Иран шашы-мәхлүүнин Авропа софери өзһани-ұмумийи шиддәттөлө чөлб этмишdir. Бу күн тамам мотбуатда Мөннәммәдәли Мирзанып бу һөрекоти хүсусунда музакиrat башланышдыр. Шашы-мәхлүү иидиликкө Вияна кодын орадан Алматия жаңа союза да Франсия рәвән олачагдыр. Виянада шашы-мәхлүү, инкиләсден Төңәрапа азым олачаг Наибүссәлтөн ило жерүш-жәккідир. Бу ахырынчы телеграф ихбаратыпден көрүпнүр ки, Мөннәммәдәли Мирза Виянада өз омыны Зилли-Султан ило де мұлғатта булулачаг, һәр һалда бу софэрдә Мөннәммәдәли Мирзапын бу икі зат ило корушмәсін ҳобәри оғкари-ұмумийи гөлөяна хотирир. Мөннәммәдәливини бу софериңде гөсди, фикри мо лүм дойылдидир. Бу софэр иши ованада чидди суротде мөхфи тутуулур имиш. Лакип софордан икі күп оғдом сары хүддамларында бириси бу ҳобәри мотбуат адомино бурах-

мѣн. Акрапа мэтбуаты бу сәфәрил һағылда бир печә мұғ-
толиғ мұталиятда будунурлар. Вияпадан алышан төлеографдар
дойирлор ки, Мәһоммадоли Мирза Вине мәвгиғида аңғаң бир
пекең дефәр Иран сәфәретханасы о'зілары тәрәғиленеп гейри-
рәсми суротда истиғбад олупуб, соңра Вине отелләриндең
бүрісінде рәғең олумушдур. Отөлде Мәһоммадедең Мирза тол-
раплы бир Иран тобаен Мәһоммадедең еды ша дефторда
сабт ғодумушдур. Во Мәһоммадедипин Энди-Судат иш кө-
рушмасында деңеч бир сияси олғаға ша фикир ғоҳдур. Ләкип
еве Вияпадакы „Нас-Фрас-Прес“ газетиң Иран мәнабен-
новсугасында хәбер ғерилір ки, Мәһоммадедең Мирза иста-
йир ки, бу сәфәрилде Ираның ишнин һөкүметиң бир зәрба
вурсуа“.

ТӘРЧҮМАНИ-ҺӘГИГӘТ ДЕЙИР КИ

(„Хәспәмиз Әбдуләзәмид артық сагалыны, сәмриди“)

(соh. 291)

„Күпәш“ газетинин 63-чү нөмрәсінде (1910, 8 ноябрь) „Д. С.“
имәзеси иш ҹап олумушдур.

ДЕРЛӘР, ИРАН КҮНБӘКҮНДӘН ХАР ОЛУР, ӘЛБӘТТӘ КИ“

(соh. 292)

„Күпәш“ газетинин 64-чү нөмрәсінде (1910, 10 ноябрь) „Д. С.“
имәзеси иш ҹап олумушдур.

АЛМАНИЯ ИМПЕРАТОРУ ВИЛНЕЛМ ДЕЙИР КИ

(„Мөһітәрәм иранлытар, сиздән тәмжнаным будур“)

(соh. 292)

„Күпәш“ газетинин 66-чү нөмрәсінде (1910, 12 ноябрь) „Д. С.“
имәзеси иш ҹап олумушдур.

Тазияно, һәмни күнәлордо Ерләндән олымыш бир телеграф
хәбәри мұнасибәтида язылмышдыр. Бу хәбәри „Күпәш“ ша сәвәр
газетлерде көрд билемдик. Ләкип бу телеграф хәбәри мұнасибәти-
де, „Күнәш“ газетинин 1910-чү ша 61-чи нөмрәсінде „Ахырның
үхид көслиді“ сөрәлеңди бир мөгаләеппен ша сотпраоринде ши-
ғыдақы сезләр язылмышдыр (тох әйтнимәл ки, рус газетдериндең
олыпмыш бу хәбәрден Сабир ша тазиянеси үчүн пәтифада әтмиш-
лир):

„Ираның бу күш дүңчар оллуғу бола ша измеңделген чаре-
йи-екапасын одл олупан Вилендини ахырының ҹөвәбины да
иранлылар ашытадылар. Ерләндән алышан телеграф дейир ки,
император Виленм иранлылардан төвөтке әтмиш ки,
Иран мұнағиғоз әтмәк хәйшиң иш дохи деңеч пәгіт она рүчү
олупмасын. Чүбки бу ши никнилесде Рүсия дәвлаттеринин
царазылығларына банс ша себеб олур...“

„Күпәш“, 1910, 8 ноябрь, № 72.

**ФІНУДӨВЛЭНИН ИСТЕФАСЫНДАН ДОЛАИЫ БӘСТӘ
КИРМӘК ИСТӘЙӘН ТЕҮРАН ТАЧИРАНИ-
ГЕЙРӘТМӘНДАЛЛАРЫНА**

(„Бәстә иғдам эйләйин, эй тачираны-иә-тәбәр“)
(сөн. 293)

„Күпеш“ газетинин 67-чи пәнрәсими (1910, 14 ноябр) „Ә. С.“
шынысы нае чап олувушшур.

,ҺАТИФ ДЕЙИР КИ

(„Бас Шамахыда мәктәби-нисан“)
(сөн. 293)

„Күпеш“ газетинин 69-чу пәнрәсими (1910, 16 ноябр) „Ә. С.“
шынысы нае чап олувушшур.

**,ШИМДИ ҢӘР МИЛЛАӘТ ЭДИР НӘФСИНИ ИРФАНӘ
ФӘДА“**

(сөн. 293)

„Күпеш“ газетинин 71-чи пәнрәсими (1910, 18 ноябр) „Ә. С.“
шынысы нае чап олувушшур.

**,ЭЙЛӘ ГОРХМАМ, БИШ“ДӘН КИМ ГОРХУРАМ
ЧИДВАР“ДӘН“**

(сөн. 293)

„Күпеш“ газетинин 72-чи пәнрәсими (1910, 19 ноябр) „Ә. С.“
шынысы нае чап олувушшур.

**БАҚЫДА, ШАМАХЫ ЙОЛУНДАКЫ ҢӘБСХАНА
ГАБАГЫНДА ОХУНАН НӨВНӘ**

(„Аста, аста, ай начы, изнар олур хәлевәтідеки“)
(сөн. 293)

„Күпеш“ газетинин 72-чи пәнрәсими (1910, 19 ноябр) олово
шынысы „Пәләндүз“ сөһиғесиши 7-чи пәнрәсими „Низэдәр“ шыны-
сы нае чап олувушшур.

СӘФИЛ ТАЧИР ДЕЙИР КИ

(„Бир нең алдыр ки, уюб ишрәтә“)
(сөн. 294)

„Күпеш“ газетиник 74-чү пәнрәсими (1910, 21 ноябр) „Ә. С.“
шынысы нае чап олувушшур.

„ТУМАНОВ ИЗН АЛЫР КИ, ШИРВАНА“

(сөн. 294)

„Күпш“ газеттепп 77-чи пәмрасиңде (1910, 25 ноябр) „Ә. С.“
имзасы илэ чап олунмушдур.

„ӨВРӘТ АЛМАГ, БОШЛАМАГ, ӨВЛАДА АД ГОЙМАГ КИМИ“

(сөн. 294)

„Күпш“ газеттепп 78-чи пәмрасиңде (1910, 26 ноябр) „Ә. С.“
имзасы илэ чап олунмушдур.

ДӘРЯДА ГӘРГ ОЛАН ИРЛӘНЛӘРҮН БАЛАЛАРЫНА

(„Ики йүз гәрг олан ирләнләрүн“)

(сөн. 294)

„Күпш“ газеттепп 79-чу пәмрасиңде (1910, 28 ноябр) „Ә. С.“
имзасы илэ чап олунмушдур.

„БӘС ДЕЙИЛМИШ БҮНЧА МЕҢДИЛӘР ХҮРУЧИ, ИНДИ ДӘ“

(сөн. 294)

„Күпш“ газеттепп 80-чи пәмрасиңде (1910, 29 ноябр) „Ә. С.,
имзасы илэ чап олунмушдур.

Ә. ГӘМКҮСАРА ЧАВАБ

(„Тәһисли-ибарәт“ сөзүнү „тәркүм“ гәнчаг)

(сөн. 295)

„Күпш“ газеттепп 82-чи пәмрасиңде (1910, 2 декабр) „Ә. С.“
имзасы илэ чап олунмуш бу газина Гәмкүсарып һомаң го-
ветин (1910, 26 ноябр) 78-чи пәмрасиңдеки гит'есине чавабдыр.

„БИЛДИР ИҢЯЙИ-СӘМӘРГӘНД ЭТДИ ИРАН ТАЧИРИ“

(сөн. 295)

„Күпш“ газеттепп 81-чу пәмрасиңде (1910, 5 декабр) „Ә. С.“
имзасы илэ чап олунмушдур.

ШАМАХЫДА

(„Дәри-бистүмдүр, сәнаб алтында галмаз шемса-элм“)

(сөн. 295)

„Күпш“ газеттепп 87-чи пәмрасиңде (1910, 8 декабр) „Ә. С.“
имзасы илэ чап олунмушдур.

Шамахы шөйөрлидө мүэллимнік әлод Шейхзаде Һафіз оғонда мұолимнің гызыны Шамахын жетіреорек гыз мектеби ачмас истәйір. Лакин гызы Бакы мектеблоринин бириенін мұолимолардың таңынан Шамахыда гыз мектеби ачылмыр. Ал соңра Көбінер адабы бир мүэллімнен тошоббусу әле гыздарға ауди ени үсулда мектеб ачылды.

Бу вә „Бос Шамахыда мектеби-тиеван“ місералы иле башлаған тазиянан о мұнасақбетде язылмышдыр.

...ИСЛАМ ДЕЙИР КИ

(„Шейхұл-исламларын, мұфтайи-исламларын“)

(сөн. 295)

„Күпеш“ газеттінин 90-чы нөмрәсіндө (1910, 13 декабр) „Ә. С.“ имзасы иле чап олупмушадур. Тазияпенни сол бойты Иран шары һафизиен:

„Пәдэрәм ревзейи-ризван бе до кәндом бефрухт,
Нахәләф башем экер мән бә қәзи нафрушәм“

бойтынан торғымасидир.

„КҮНДӘ УЧ КАҒЫЗЫ, БЕШ КОПЯНЫ ИМЭА ӘДӘРӘК“

(сөн. 295)

„Күпеш“ газеттінин 90-чы нөмрәсіндө (1910, 13 декабр) „Ә. С.“ имзасы иле чап олупмушадур. Илде ийирмінин мааш алан Бакы шөйөр пәдаресі Раевски ибтидан мектеб мұоллимлоринип мәспүшінің азартмаг фикрине дүшүр. Тазиянан о мұнасақбетде язылмышдыр.

„ИШТӘ БИР ҢЕЙ'ӘТИ-ТӘҢРИИЙЙӘ“

(сөн. 296)

„Күпеш“ газеттінин 91-чи нөмрәсіндө (1910, 14 декабр) „Ә. С.“ имзасы иле чап олупмушадур.

„ЭЙ ДИЛБӘРИ-ҢҮРРИЙЙӘТ, ОЛАНДАН БӘРИ АШИГ“

(сөн. 296)

„Күпеш“ газеттінин 92-чи нөмрәсіндө (1910, 15 декабр) „Ә. С.“ имзасы иле чап олупмушадур.

„ГУРУЛУБДУР ЕНЭ МЕИДАНИ-ҢӘЯНАРИ-СУХӘН“

(сөн. 296)

„Күпеш“ газеттінин 94-чү нөмрәсіндө (1910, 17 декабр) „Ә. С.“ имзасы иле чап олупмушадур.

Мирдоага Элисөн осемаплы тапирдәрингиздеп Эпрағиа яка
рубанисини өз ады илэ чап этдирир. Тазиялса о мүнисибеттэ языла-
мышдыр.

„Күнөш“ газетинде сәйнөн „Вәни“ өпөзине „Нәф‘и“ кетмиш-
дир. Китайцын аваэаки чапларында бу ад, газетде олдуку қылыш,
соңа верилмешдир.

1911

СУАЛ

(„Эйб икен шәхсә көрә кәфсини ваймәк, әнеба“)

(сөх. 297)

„Күнөш“ газетинин 1-чи пәнрәсниде (1911, 2 январь) „Д. С.“
имзасы илэ чап олуумушдур.

„ЛӘННӘТ СӘНӘ, ЭЙ ЧӘНЛ, НӘ БИДАД ЭДИЙОРСАН“

(сөх. 297)

„Күнөш“ газетинин 3-чү пәнрәсниде (1911, 4 январь) „Д. С.“
имзасы илэ чап олуумушдур.

ЭШИТМӘЙӘНӘ

(„Нәр сирини кет сидгә де моллану майды“)

(сөх. 297)

„Молла Нәсерәддин“ журнальнын 1-чи пәнрәсниде (1911, 5 ян-
варь) „Фүзүл“ имзасы илэ чап олуумушдур. Илк дағы Сабир күл-
лийнтың дағыл өднәлір.

„ГАФИЛ ЯШАМАГДАНСА КӨЗӘЛ КАРДЫР ӨЛМӘК“

(сөх. 298)

„Күнөш“ газетинин 8-чи пәнрәсниде (1911, 10 январь) „Д. С.“
имзасы илэ чап олуумушдур.

МӘМДӘЛИ ДЕЙНІР КИ

(„Насиругұлмұлк, сәнә бойлә күчаным йох иди“)

(сөх. 298)

„Күнөш“ газетинин 11-чи пәнрәсниде (1911, 13 январь) „Д. С.“
имзасы илэ чап олуумушдур.

Мөһәммәделі шіл тәхтден салыптыгдан союза Одессая, орадағ
да Берлинде кедир. Берлинде яшашы Насиругұлмұлқас мүәййік мәс-
сөд үчүн көрүшмөк истойынса де Насиругұлмұлқ торағышын тобул
олуумур.

Тазиялса бу мүнисибеттэ язылмышдыр.

МУХБИРУССЭЛТЭНЭЙЭ

(„Яндыгын һийләни һәр күнкү газетдэг охудум“)
(сөн. 298)

„Күпөш“ газетиний 12-чи нөмрөсийндо (1911, 14 январ) „Ә. С.“ имзасы илү чап олупмушдур.

„ДЭҮР БИР МҮДДЭТ ОЛДУ МЭНЗИЛИМИЗ“
(сөн. 298)

„Күпөш“ газетиний 13-чү нөмрөсийндо (1911, 16 январ) „Ә. С.“ имзасы илү чап олупмушлур.

„ЭЧДАДЫНА ЧЁКДИ ПӘДЭРИН МҮТЛӘГ УНУТДУ“
(сөн. 298)

„Күпөш“ газетиний 14-чү нөмрөсийндо (1911, 17 январ) „Ә. С.“ имзасы илү чап олупмушлур.

Шо'рип башында ашагыдакы сөздөр язылмышлар:

„Иранда мәчлиси мәб'усан топа тутулан вэгт дейилмийдир“.

МУХАБИРЭ

Мондохи

(„Сөвклии сүлтак бабам, сөйлэ, сәнин фикрин кәдир“)

(сөн. 398)

„Молла Насролдин“ журнадынын 3-чү нөмрөсийндо (1911, 15 январ) имзасыз чап олупмушдур.

МҮҺАВИРЭ

(„Гафгас эңли үч ил эрзиндэ на э'мал эйлэдү“)
(сөн. 299)

„Күпөш“ газетиний 15-чи нөмрөсийндо (1911, 19 январ) „Ә. С.“ имзасы илү чап олупмушдур.

„ЭЛ ЧЁКИР НАМЫМЫ МИН လЭННЭТ ИЛЭ“
(сөн. 299)

„Молла Насрэлдин“ журнадынын 5-чү нөмрөсийндо (1911, 29 январ) „(.....)“ имзасы илү чап олупмушдур.

„БҮТҮН АВРОПАДА КӨМЯБ ИКӘН, АММА БАҚЫДА“
(сөн. 299)

„Молла Насрәлдин“ журналының 7-чи нөмрөсүндө (1911, 12 февраль), „(.....)“ имзасы иле чап олунмушдур.

Шамахыда „Үхүввөт“ мөктәбинде мүэллімлик әдәп Шойхзада Һафиз оғопдай о юбилей вермәк мүнасибетиlö дойилдишдир.

ДӨРД ДИЛЛИ ГЫРМАНЧ

(„Кәшфи-вәкіт этмәк дәйил өврәтләрә шәр'эн һәрам“)

(сөн. 299)

„Молла Насрәлдин“ журналының 7-чи нөмрөсүндө (1911, 12 февраль) имзасыз чап олунмушдур.

„МОЛЛА ӘРӘСЗАДӘНИН... ВАЙ, ЕҢӘ МАБӘ'ДИ ВАР“
(сөн. 300)

„Молла Насрәлдин“ журналының 8-чи нөмрөсүндө (1911, 23 февраль) чап олунмушдур. Имзасы ме'торизе арасында он пәгтөдир — „(.....)“.

**ТӘБРИЭДӘН „МОЛЛА НӘСРӘДДИН“ Э КӨНДӘРИЛӘН
КАҒЫЗЛАРЫН МУФӘТТИШИНӘ**

(„Эй мүфәттиш, йолланан қағызлары ахтарма чох“)

(сөн. 300)

„Молла Насрәлдин“ журналының 8-чи нөмрөсүндө (1911, 23 февраль) чап олунмушдур. Имзасы ме'теризе арасында он пәгтөдир — „(.....)“.

БАЙРАМ ТӨҢФӘСИ

(„Эй төкән моллаларын камына шәрбәт, новruz“)

(сөн. 300)

„Молла Насрәлдин“ журналының 10-чы нөмрөсүндө (1911, 9 март) чап олунмушдур. Имзасы ме'теризе арасында он пәгтөдир — „(.....)“.

„ЭЙ ПУЛЛУЛАРЫН СӘФАСЫ, НОВРУЗ“

(сөн. 300)

„Молла Насрәлдин“ журналының 10-чы нөмрөсүндө (1911, 9 март) чап олунмушдур. Имзасы ме'теризе арасында он пәгтөдир — „(.....)“. Илк дөфө Сабир күллүйятына дахнал әдилер.

МОЛЛАЙИ-РУМИ ДЕЙИР КИ

(„Мәхлүгү верән бир бу гәдәр бади-фәнайә”)

(сөн. 301)

„Молла Нәсрәлдин“ журнальшып 10-чу пәнроенди (1911, 9 март) имзасынан чар олупмушшур. Илк доғә Сабир күләвиятына дахил әдилләр.

„ОЙЛЭ БИР ТӘРЧҮМӘ КИМ, РУНН-ШЕКСПИР КӨРЧӘК“

(сөн. 301).

„Молла Нәсрәлдин“ журнальшып 10-чу пәнроенди (1911, 9 март) чар олупмушшур.

Шекспирин „Отелло“ драмы Ыспым бай Возиров торәфиштөн Азарбайжан дишине пис торчумо әдилбимиш. Тазияне бу мұрасибатда язылышыдыр.

ИЛЛЭРИ МӘ'ЛУМ ОЛМАЯН ТАЗИЯНӘЛӘР

СИПӘНДАР ДЕЙИР КИ

(„Аршимед: „Бир ногта булсайдым она бил'истинад“)

(сөн. 302)

Бу тазиянөпин һансы гәзетде чар олупхугупу мүйійеп әдо биләмәдик. 1914-чү илде чар олупмуш „Ноннонамо“ деп алдыг.

Сипәндар Килаң ипкеслабындағы истифада әдерәк һекумот башына кечинш во ингилиби гүзәлдора тәзінг әтмәйә башламышыдыр. Тазияне о мұрасибатда язылышыдыр.

(сөн. 302—305)

„Эй голчомог, әлсизлорда чох віләмо пәр“
„О заманда ки, Рәһим хай етишиб Тәбризе“
„Русий дипломасиясына багладын үммиәт“
„Мәңче Ирана абас әзәнәлийор Насири-мүлк“
„Сейло, тәсегири пәндиր, тапдалайырсан язығы“
„Чавапкөп фәгрәп әтмө шикейэт“
„Тә'лимә дәнір одду изылманиш мегалолар“
„Керүнчә шәхс бир арабаби-сөркөтүн үзүүпү“
„Шинлы кирлүкчө мопи сапки адир гонр фәлек“
„Моктәбо - үшмәп олан бо'зин мүгәлдес (?) үләмә“
„Эләм олдуку өрдө олимаз динү деяният“

иисрәлардың әле башланған бу тазиянөлөринг илк доғә һансы гәзетте и жүрнелде чар олундасуны тә'жиз әдо биләмәдик. Тазиянөлөр 1914-чү илде шаш олупмуш „Ноннонамо“ деп алышыды.

„НЭМЭДАНДА ГОНАГЫМДАН ХЭБЭР АЛДЫМ, КЕЙ ШЕЙХ“
(сoh. 305)

Бу тазияпени, Сабир күләмийткынын иш дефэ чапа һазырлаяш А. Сөһиүт и мүгэллиимесиндер алдиг. Тазияноши жыламасыны Сөһнэт бола изын әлни:

„... Бир нечә ваҳт Шомтыхыда гадыгдан сопра Сабир Кәрбәла зияратине азиз олур. Этебати-алиятда бир чох вөңә во дүйбытлар языыш, о чүмләдән Нэмэданда дедий бир рүбанси будур.“

**„ДҮН КЕЧЭ МИР ҺАШЫМЫ РӨ'ЯДА КӨРДҮМ,
СӨЙЛӘДИМ“**

(сoh. 305)

Бу тазияпени жыламчи М. С. Ордубади йолдашын дилдиңең дәздиг.

Тазияно, Сабирғаршы дефеләрде һүчүм әлән „Сөда“ газетте мүхәррири Һашым бой Вөзировун өлбійнене жыламыштыр.

БӘНРИ-ТӘВИЛЛӘР

1906 — 1907

1906

„ӘЛ'ЭМАН, СӘРКӘШ ОЛУБ“

(сoh. 309)

„Молла Нәсрәддин“ журналынын 39-чү пемрәсендә (1903, 29 доказар) „Ноп-нод“ имзасы иш чап олумушшудур.

1907

„ӘЙ ФӘЛӘК, ЗҮЛМҮН ӘЯНДЫР“

(сoh. 311)

„Молла Нәсрәддин“ журналынын 3-чү пемрәсендә (1907, 19 январь) „Ноп-нод“ имзасы иш чап олумушшудур.

Сабир күләмийткынын авәзлеки чапларында 9-чу жылдан 10-чу сөтиргө хорин „...сыз балалар мәктәбे һазыр олалар, элмило мәктәп олалар, физико балыр олалар, балалар аяга кейөдөр дон, көдөлөр мәктәбә он-он“... „әвөзине „сыз балалар мәктәбә һазыр олалар, башдан аяга көдөлөр мәктәбә он-он...“ көтүншшидир.

„ӘЙ ӘЭЗИМ, ХӘЛӘФИМ, МАЕЙИ-ИЭЗҮ ШӘРӘФИМ“

(сoh. 313)

„Молла Нәсрәддин“ журналынын 6-чү пемрәсендә (1907, 10 февраль) „Ноп-нод“ имзасы иш чап олумушшудур.

МҮХТӘЛИФ ШЕИРЛӘР

1902—1911

1909

„ҮЧ ЙҮЗ ОН ДОГГУЗ ИДИ БӘД ҢӘЗАР“

(сөб. 317)

Илк хефо пошр олупаш бу ше'ри Бакы мүоллихәэрипдөп Ширады Рзабойлий ийдештәш өз атасының архивидөн тапшылдырып. Рзабейлигин атасы Элисолатап озинин Фәргаппәдо мөһәммәт дилманичы вазифосында иштәйнрүшип. Зәлзөлә земаны Шамахыдан яш·яп Мир Муртуза адлы бир гоңуму Шамахынын вазийбәти һөгүпде Фәрганой, Элисолатапа языгы моктуба бу ше'рин дә олало этмишdir.

Ше'рин нә ваҳт язылдыгы моктубда гойд олупмалышад. р. Локип нағисинин төсөнрииниден ше'рип 1904-чи илде, зөлзәледөн аз соңра язылдыгы айдаш олур.

Ше'рин башында бу сөздөр вардыр:

„Шамахы төзөләзүләтىнын хүсусунда Шамахы шүораларында Сабир тәкәллүс Ага Мөшоди Эләкбәр Тәнировуй ош·арынширип торандырмандын бир һодисайойн-ачизапо во ташкүрапасилир“.

Әлемзөсөвдә ше'рип 51-чу мисрасы („Иләләп о мәріөлөлөп“) дүзүкүл язылмадыгындан мона во вазип поэгүшлүгү майдана көлмишdir.

1903

„ШУКР ЛИЛЛАН КИ, АФИТАБИ-СҮХӘН“

(сөб. 322)

Шорг-Рус газетинин 37-чи пәмросинде (1903, 27 июл) „Эләкбәр Тәнирзәдә“ имzasы иле чап олувыншдур. Ше'рип башында боло бир гойд вардыр

„Шамахынын Элп Әзимов бәрәдөримизин ядромизе хөйирхәнапо моктубунуп лаффиндең „Сабир“ тохәллүслү бир шаирин көламыдыр“

1905

БЕЙНӘЛМИЛӘЛ

(„Әсримиз хәнин эдәркән иттифагу иттиһад“)

(сөб. 324)

„Җолт“ газетинин 19-чу пәмросинде (1905, 1 июл) чап олупмушдур.

Ше'рип ахырында Сабир тарафицидөн язылмыш боло бир гойд вардыр:

„Бюят“ газетинин 10-күй пәнрәсептәде маориф досту М. Һасен Тәһирров һәзрәтләрингүз руғе изә мәғлосынниң өздәхрипде охудум. Һәмниң „Һәр бирчыңиз шу гәзети охуюб истигбалымың үчүн иш көрмәлийиз“ колимати-хейирханаңисын по: Рәви өләрәг тәгәзеллә-әзәмаломизче борокс иттифаг дүшәнәвәрлікте және мусалымниң зиядиййетинин пәнләйндиң фәз-тәзикр бир неча сүтегин тәзаминини опсәб во әлзәм кердүм. Башга доғолор дә һом өвшали-үмумда даир мотлаблори изә габибиййетини го-яричко по-им атмай муштагом. Во беда хү-дөмати-чыгарашәләрләр вәтәл гарданшларымызың йолунда езүмү-зә вачыб билдириз. Экәр тошынг бабиавән тәб' эзәчек олур-саныз момнуп галышырыз.

М. Әли Әкбәр Сабир“

Сабирин ше'ри һагтында идарәттән бола бир гәйдә вардыр:

„ИДАРӘДӘН:

Ше'рининде түркчәй мұхадиғ бә'зи әлфаз во чүмләлор-ло бәрәбор гөвәтди-әрүзә дохь мүгабайр бә'зи мисралар во көзә мүтебәлдиң имплодора раст колдийннездеп төснүнде лүзүм көрдүк. Ээтәп газетимизия һәр пүсқасын башында төснүн хү-сүсүнде мұхтар булушилугумуз ө'лан олнунышадур“.

1906

ИСТИГБАЛ ҮЧҮН

(„Шимди өүс'ет вар икән бир иш көр истигбас үчүн“)

(сөh. 3-6)

„Рәһбәр“ газетинин I-чи пәнрәсептә (1906, 24 сентябр) чап әдәлмишдир.

СӨЗ

(„Эй сөз, кола дөрсәм сәнә хуршиди-сәмакат“)

(сөh. 3-8)

„Фүзөт“ журналының 5-чүй пәнрәсептә (1906, 18 декабр) „Ә. Сабир Тәһирзәдә“ нызасы ишә чап олупмушлур.

1907

АБДУЛЛА ЧӨВДӘТИН ӘШ'АРЫНА ТӘХМИС

(„Әчәб, кәшфи-нигаб этмәсми ярым рүйи-зийбадән“)

(сөh. 3-9)

„Фүзөт“ журналының 7-чи пәнрәсептә (1907, 12 явар) „Ә. Сабир Тәһирзәдә“ нызасы ишә чап әдәлмишдир.

Абдулла Чөвлөтип „Фүзөлт“ жарнамында (1906, 26 ноябрь, № 5) ашагыдағы гит'оси чап әділмишиди:

„Йолауда бин һәгигәт вердиін бир шапын ро'яден Гөлөн пишанейи-емрүндә бир наабуд көкәбдір: Тонәффүрләр, тәрәйімәләр, тохеттүрәләр дүпядәп Күзарым зөхмидири-васыл бир һичри-моковкобдір“.

Сабир бу гит'опи тохмис әтміншідір.

Шеир ялпызы 1922-чи наңда чап әділмиш „Ноп-Нопнамо“ның да-зил әділмишідір.

ТӘРАНЕЙИ-ШАИРАНӘ

(„Сұлуки шаирин әйнән сәфа дейил дә, нәдір“)

(сөн. 330)

„Тазо һоят“ газеттесінде 47-чи нөмрөсіндә (1907, 6 плю) „Әли Сабир Таһирзадә Ширвани“ имзасы наңда чап әділмишідір.

Шөрін алтында бело бир гейд вардыр:

„Ихтар:

Шушада, Бакыда, Эрдебилде шаир тохоллұсадашларымыза олдуга тәшеккүр әдәчейін.

Фәгот, тәшкиседен етру бақардығча кө бәһри-шо'ро мұсанад әтдикчай оғардәр өсл адымыз олзы „Әли“ кәлмесі наңа бәра-бәр тәхоллұсұмыз одағы „Сабир“ көлмәсінни бир мисраа ор-лошадирмок соғында олмага мочбуруз.

Ә. С. Таһирзадә^а

Бу замаплар Бакы газеттәріндә „Сабир“ имзасы иле мұхталиф өрлерден шаир наңын өзөн өлдүгү үчүн Сабир бола бир „иҳтарда“ олмагы лизым билмишідір.

ШӘКИБАЙИ

(„Яр кестиккә тәнессүр әлиши-шайдаладә дурар“)

(сөн. 332)

„Тазо һоят“ газеттесінде 98-чи нөмрөсіндә (1907, 16 август) „Әли Сабир Таһирзадә Ширвани“ имзасы наңда чап әділмишідір. Шөрін алтында Сабирин бола бир гейди вардыр:

„Бу гәзелин мәгтән-мәзмунуку Хагани Ширванинин:

Чинип истадаом пишо пәсе-тә'и

Ки истадаом әлиғән-әтә'на

Бойтандып иғтибас әтдийнини ачизапә ихтар әдірик“.

1908

ӘНИН

(„Үчдүн, эй руhi-пүрфүтуhi-һесек“)

(сөн. 333)

„Иршад“ газеттисиң 9-күн пәнресинде (1908, 19 январь) „Дли Сабир Тайирзадэ Ширвани“ имзасы иш чап олупмушшур. Шеңир һесек бой Ээрдабинин өлүмү мұрасибеттегі язылымышдыр.

Үзүнчү мисрэлдик „саулудун“ сезүнүүн үстүндө чыкыш олмаёт ти гоюлуб — „сагынеб бир тарафта чекилмек“ сездери иш изаат ворилышидир.

РӘҢҚУЗАРИ-МӘХЛУГАТДА БИР МӨНТАЧИ-МӘСАРИФ

(„Эй дәрбәддер кәзиз үрэйә гак олан чокуг“)

(сөн. 335)

„Молла Нәсрәлдин“ журналының 10-күн пәнресинде (1908, 9 март) имзасын чап олупмушшур. Шеңир Мәнәмәнәд Һади Ширванини „Шикүфейи-мәриф“ сөрөөнөлн бир шөргеш пәнресидер. Шөргеш иш бейти белодири:

„Эй актисаби-әлкә шиттәбак олан чокуг!
Эй талиби-шикүфейи-ирфан олан чокуг!“

НӘ ЯЗЫМ

(„Шаирәм, чүнкى вәзиғем будур әш'ар язым“)

(сөн. 338)

„Молла Нәсрәлдин“ журналының 41-чи пәнресинде (1908, 13 октябрь) „Әбүнәсир Шейбани“ имзасы иш чап олупмушшур.

СӘТТАР ХАН

(„Нәли-мәкәубум көрүб, гарс, демә диванәдир“)

(сөн. 338)

„Молла Нәсрәлдин“ журналының 42-чи пәнресинде (1908, 20 октябрь) „Мәкәуб“ имзасы иш чап олупмушшур.

1910

ӘГВАЛИ-НІКӘМИЙЙӘДӘН МҮГТӘБИС БИР МӘНЭУМӘ

(„Көңүл, ол талиби-нікмет, — о нікмет ким, һәсигәтдәр“)

(сөн. 340)

„Союз“ газеттиси 31-чи пәнресинде (1910, 7 феңрал) „Балахана мәктеба мүэллиимдериндөк: Д. Сабир Тайирзадэ“ имзасы иш чап өднәмшишдир.

„ЯШАДЫГЧА ХЭРАБЭ ШИРВАНДА“

(сoh. 341)

1910-чу ил япвар айында язылмыш бу ше'рии оляэмасы Сабирин оглу Мөхөммөд-оғын Тәһирхандадир. Эсөгүн олт-чында „7 мэйэр-рәм 1328 тарихи 10, Ә. Сабир Тәһирзәдә Ширвани“ имzasы паралыр. Илк доғодир Сабир күллүйткына салышыр.

ТӘБАӘТ

(„Сармаейи-ирфаны насыл кәсб әдәр инсан“)

(сoh. 344)

„Сода“ газетинин 127-чи нөмрөсүндө (1910, 3 июн) „Ә. Сабир Тәһирзәдә“ имzasы ило чап олупамушадур.

Я ЛИЛ'ӘЧӘБ

(„Я рәб, наәдир биләмәм сәбәб“)

(сoh. 345)

„Күнөш“ газетинин 97-чи нөмрөсүндө (1910, 21 декабр) „Ә. С.“ имzasы ило чап әдилмишдир.

ТӘРБИЙӘ

(„Үммәтиң рәйнүмасы тәрбийәдир“)

(сoh. 346)

„Күнөш“ газетинин 101-чу нөмрөсүндө (1910, 29 декабр) „Ә. С.“ имzasы ило чап әдилмишдир.

1911

АНАЛАР БӘЗӘЙИ

(„Кәр олса нисадә элмү ирфан“)

(сoh. 347)

„Күнөш“ газетинин 17-чи нөмрөсүндө (1911, 20 япвар) „Ә. С.“ имzasы ило чап әдилмишдир.

ИЛЛӘРИ МӘ'ЛУМ ОЛМАЯН МҮХТӘЛИФ ШЕИРЛӘР

„Рұйум“, „Нитто хитаб“, „Ападар бәзәйи“, „Бөлзөтмө“ (сoh. 348—352) сөрлемәнди шеирләринг илк оғындың газет во журнальда чап олуплугу ту тәжірибелердеги имза үчүн Сабирин 1922-чи илде чыккан „Бөлжолипаш“-сүндөн алды.

„ЭШНЭДҮ·БИЛЛАНН-ЭЛИЙЙУЛ·ЭЗИМ“

(сөн. 353)

Бу ше'ри илк дафә Аббас Сәһнәт „Нонкономо“пин бирипчи чапы үчүн яздыгы тәркүмейн-бының пәннеринде вермишдар. Шөрниң из мұнасиботда языладыгыны Сәһнәт белә изаһ әдир:

... Бундан соңра Сабирниң һонас иза шеһрети көтдикчө артыр, көзөл-көзөл пәннеләр иншад әдіб гәзатларо көндәрір вә туттугу мослақкінде һәмсөйбеті олдугу хүшко мәміндеңнен во риякар жоллануымынан оғ'ал во ә'малыны өз шириш мозмұндарлар, зәриф кинийәлдерде зәйт әз тәбінен баштайдыр. Оғодор кечмір ки. Гара чамнатын ләпот во тәңкеталарино үншашо олур. Бунупла белә қомады-мәтәнәттә оз өзмінде себәт әдіб сөвкіниң міндеттіндөң кордайү әза во өзфада, яғыш күмын үстүнә ятап токғир вә тәңгирләрден осал кері кетмейніб өз мослақкіп даяв әдир во мұлайимане діаләрде чүбінал фирғасини бу нөв аныктамага ылыштыр:

„Эшнэдү-билилни-элиййул-эзим...“

Бу шеир 1932 во 1934-чү из өзлөрдөн дахил әділмомышдыр.

„СӘН ПИРИ·ЧАҢАНДИДАСӘН, ЭЙ СЕЙЙИДИ·СӘРКАР“

(сөн. 354)

Сабир күллийятының бирипчи чапындан — Сәһнәттің мүгед-димесиндең алдығымыз бу шеир онда тәркүмейн-бында изаһ олуш-дүгө күни, Сейид Әзизхан:

„Эй мән, билиргәм, фитнейи-дөвран олачагсан,
Эй гашы һашшы, мәни-табан олачагсан“

Бейти нало башланған гөзөндөн чаваб оларға язылмышдыр.

„ХҮМСИ·ШӘРАБИ СЕЙЙИДӘ САГИ ВЕРИБ ДЕДИ“

(сөн. 355)

Сабир күллийятының бирипчи чапындан — Сәһнәттің мүгед-димесиндең алдығы. Ше'рин язылдыгы мұнасиботы Сәһнәт белә изаһ әдир:

... Бир көптеген Сейидлар бар-бәр, соғордан қолмаш бир пофор шахсени көрүшүнде кедірлэр Мұс-ғир чамадапындаш оп донон лиңен ышырыб иккі деңесин Сейид, бир деңесин Сабирға көриб буши мұнасиб Сабирдан бәдиһетен бир шеир иштер. Сабир бир аз фикірдан соңра дейир...

„САБИРИ-ШЕЙДА КИ, ТЭРКИ-ШЭНРИ-ШИРВАН ЭЙЛЭДИ“

(сөн. 355)

„ШЕР БИР КӨВҮЭРИ-ЕКДАНЕЙИ-ЗИГИЙМЭТДИР“

(сөн. 355)

Бу шеирләри „Һонһөннәмә“нин 1914-чү ил чапындан—Сөһөннәмә мүгэддимәснәндән алдыг.

„АРИЗИ-ГӘМЛӘР ӘЛИНДӘН ҮРӘЙИМ ШИШМИШ ИДИ“

(сөн. 355)

„Һонһөннәмә“нин 1914-чү ил чапындан—Сөһөннәтий мүгэддимәснәндән алдыг:

Сөһөннәт мүгэддимәснәндө шеир һаггышда боло изәнат верир:

„... Һәкимләр мүләнино әлиб хәстәләйнин оәм кә'бәл, йо'ни гара чийорин шишмәйи дейә ташхис әдиrlор. Өз хостолийни йохдашы А. Сөһөннәто бу шеирлә хәбәр верир“.

„ИСТӘРӘМ ӨЛМӘЙИ МӘН. ЛЕЙК ГАЧЫР МӘНДӘН ӘЧӘЛ“

(сөн. 355)

Сабир бу бейти өмрүнүн ахыр күпләрипдә язмыштыр. „Һонһөннәмә“нин 1914-чү ил чапындан—Сөһөннәтий мүгэддимәснәндән алдыг.

ГӘЗӘЛЛӘР

(сөн. 359 – 368)

„ГОЙМА КӘЛӘ, САГИЯ, ЗЛНИДИ МЕЙХАНӘЙӘ“

„ҮӘР СӘРИ-МУЙИДӘ МИН АШИГИ-НАЛАНЫН ВАР“

„ВИРАНӘ ШАМАХИДӘ МӘНӘ КӘНЧ ТАПЫЛМАЗ“

„МӘФТУНИ-СӘРИ-ЗҮЛФҮНӘ ГҮЛЛАБ КӘРӘКМӘЗ“

„КҮЙНИН ХУНАБЕЙИ-ЧЕШМИМЛӘ НӘМНАК ЭЙЛӘРӘМ“

„КӘР ИСТӘСӘН КИ, ФИТНЕЙИ-АЛӘМ ОЯНМАСЫН“

„ИСТӘСӘН КӨНЛҮМ КИМИ ЗҮЛФИ-ПӘРИШАН ОЛМАСЫН“

„ӘЙ ДИЛ, АМАНДЫ, СИРРИНИ БИКАНӘ БИЛМӘСИН“

„ӘЙ ШУХ, ЕҢӘ НӘМДӘМ ОЛУБ КАКИЛӘ ЗҮЛФҮН“

„ХОСРОВИ-ҺҰСНУН, ӘЗИЗИМ, СӘН ИМИШСӘН ТАЧИ“

Сабирин буралдо янызы оп гозоди чап әдилмешдир. Лекин шаирин даңын чох гозоди олдугу сийләнниләр. Биз бу гозодләри Сабир күләмийтыйнын овводки чапларындан алдыг. Эңтимал ки, гәзәлләрни һомасы олмаса да, ба'зине гөзөтләрдә пошт әдилмешдир. Биз янызы биринчи гозодин „Фүзүәг“ журналынын 1907-жыл, 13 апрел, 15-чи шамрасында чап олуңдугуны өйрәне билдик.

Бу гөзөл китабын оғволки чапларыпда бир годер дойишилдирилдишdir.

Сабирин бүтүн шөирипидөй гөзөт вә журнада чап олунмушдары осас алдыгымыз үчүн бурада да „Фүзөват“да көтдийн кимдер бурахмага лазык көрдүк.

Онупчы гөзөл көдөнисе Сабир күллийатыны 1934-чү ил чалын алушномишдир.

УШАГЛАРА АИД ШЕИРЛӘР

1906—1910

1906

МӘКТӘБ ШӘРГИСИ

(„Мектәб, мектәб, на дилкүшасен“)

(сөн. 371)

„Дөбистан“ журнадын 17-чи пемрөсипдо (1906, 19 декабр) „Ә. Сабир Тайирзадэ Шамахы“ имзасы иле чап олунмушдур.

1910

МӘКТӘБ УШАГЛАРЫНА ТӨҢФӘ

(„Догар инсан ата очагында“)

(сөн. 373)

„Сода“ гөзөтиппи 37-чи пемрөсипдо (1910, 14 февраль) „Бала-ханы мектеби мүэллимләриндөн Ә. Сабир Тайирзадэ“ имзасы иле чап өдөлмешдир.

МӘКТӘБ ШАКИРДЛӘРИНӘ ТӨҢФӘ

(„Эй ушаглар, ушаглыг эйямы“)

(сөн. 375)

„Сода“ гөзөтиппи 37-чи пемрөсипдо (1910, 14 февраль) „Бала-ханы мектеби мүэллимләриндөн Ә. Сабир Тайирзадэ“ имзасы иле чап олунмушдур.

ТӘБИБ ИЛӘ ХӘСТӘ

(„Бир тәбибә кедиб дә бир билкар“)

(сөн. 376)

„Ногигөт“ гөзөтиппи 138-чи пемрөсипдо (1910, 18 июн) „Ә. Сабир Тайирзадэ“ имзасы иле чап олунмушдур.

ГОЧА БАГБАН

(„Бир тагым кәнч юл көнарындан“)
(сөн. 377)

„Нәгігет“ газетинин 140-чи номерсінде (1910, 21 шілдә) „Ә. Сабир Тайирзадә“ имзасы иле чап олупмушадур.

ГАРЫНЧА

(„Көрдүләр бир гарынча бир мәләхі“)
(сөн. 378)

„Нәгігет“ газетинин 142-чи номерсінде (1910, 23 шілдә) „Ә. Сабир“ имзасы иле чап олупмушадур.

МОЛЛА НЭСРӘДДИНИН ЙОРҒАНЫ

(„Кечә ятмаг заманы чатмышды“)
(сөн. 379)

„Күпеш“ газетинин 75-чи номерсінде (1910, 23 науябр) „Ә. С.“ имзасы иле чап олупмушадур.

ИСКӘНДӘР ВӘ ФӘГИР

(„Күн өнүндә бир ақызу мүэзтар“)
(сөн. 380)

„Күпеш“ газетинин 96-чи номерсінде (1910, 20 декабр) „Ә. С.“ имзасы иле чап олупмушадур.

АЗАРЛЫ КӘНДЧИ

(„Хәстә олмушду бир нәфәр деңған“)
(сөн. 382)

„Күпеш“ газетинин 97-чи номерсінде (1910, 21 декабр) „Ә. С.“ имзасы иле чап өдилмешдір.

1913-ЧУ ИЛДӘ „МӘКТӘБ“ ЖУРНАЛЫНДА ЧАП ОЛУНАН ШЕИРЛӘР

ЧАМУШ ВӘ СЕЛ

(„Бир киши сахтайырды бир қамуш“)
(сөн. 384)

„Мектеб“ журналының 1-чи номерсінде (1913, 16 январь) „Ә. Сабир“ имзасы иле чап өдилмешдір.

ЯЛАНЧЫ ЧОБАН

(„Бир чобан бир күн этсиң дағда нарай“)

(сөз. 485)

„Моктоб“ журнолынып 11-чи нөмрөсендө (1913, 12 шол) „Ә. Сабир“ имзасы иле чап олумушшадур. Сабирин өлүмүнүң иккеге жалғынча һөср олупиңүш бу нөмрөдө Сабирин тәркүмейн-һалы әз өлүмү мүнисибеттүү яйламыш шөрөлдер чап олупшишдир Сабиринин „Охутмурам, эл чөккөн“ шे’рлөр дәнишчес адафа бу нөмрөдө бура-хымамыштыр.

„Ялапчы чобан“ ше’рлөрдин башында підро тәрэфиден „Мәрһүм Ә. Сабирин ушагшыра мәхсус шеирләрдин бирги“ сөзлери изым-мышдыр.

МОЛЛА НЭСРӘДДИН ВӘ ОГРУ

(„Молланың бөркүнү чалыб огру“)

(сөз. 387)

„Моктоб“ журнолынып 14-чүй нөмрөсендө (1913, 12 октябрь) „Ә. Сабир“ имзасы иле чап олумушшадур.

ӨРҮМЧӘК ВӘ ИПӘК ГҮРДУ

(„Бир өрүмчәк вәзүн чекиб дурду“)

(сөз. 388)

„Моктоб“ журнолынып 16-чүй нөмрөсендө (1913, 30 октябрь) „Ә. Сабир“ имзасы иле чап олумушшадур.

АРТЫГ АЛЫБ ЭКСИК САТАН ТАЧИР

(„Бир нағар тачир вә дүкәнинде“)

(сөз. 389)

„Моктоб“ журнолынып 22-чи нөмрөсендө (1913, 31 декабрь) „Ә. Сабир“ имзасы иле чап олумушшадур.

ИЛЛЭРИ МЭ'ЛУМ ОЛМАЯН УШАГ ШЕИРЛЭРИ

(сoh. 391—399)

„Чүтчү“, „Яз күплөрү“, „Мөктөбэ торгыб“, „Нөхөс“, „Ушаг во буз“, „Гарга во түлкү“, „Агачларын бөнөс“, „Ушаг во пул“ сөрөв. болу шөгрөлөр Сабир құлайшының 1942-чи ил чапындаш алынды.

НЕКАЙЭ

КИЧИК НЕКАЙЭ

(сoh. 402)

Сабирин 1914-чү ыл чапындаш алыпды.

ТӘРЧҮМӘЛӘР

1906 — 1910

1906

ФИРДОВСИНИН „ШАҢНАМӘ“СИНДӘН ТӘРЧҮМӘ

(сoh. 411—424)

„Рөхөр“ газетинин 2, 3, 4, 5, 6 нөмрөсіндө (1906) ыл анындашырылған.

1910

„ӘЛ АЧЫБ САИЛ ОЛМАҒЫН ХОШДУР“

(сoh. 425)

Бу тазияне „Күпәш“ газетинин 46-чы нөмрөсіндө (1910) „Ә. С.“ ынзасы ыл анындашырылған.

Тазияне Ирав шапри Со'дивипп „Дилончи ило оғру“ нөкайсеп-дов иктибас өдилмишdir. Нөкайсепп охырында боло бойт вор-дыр:

„Дәстә-дираз әз пейи ек һәббә сал
Бен ки бе бүррәнд беданки ву ним“

ХӘЙЯМДАН МӘАЛӘН ТӘРЧҮМӘ

(„Бизи алдатма, хачә, нәр сөзүнә“)

(coh. 425)

„Ноггот“ газеттесине 141-чи пәнресинде (1910, 22 июн) „С“ шылдауында чап олупмушлур. Биринчи мисаро «аволки» чашларда дәйнішдірілорек „Хачә, алдатма бизләри сөзүнә“ шоклашында чап олупмушлур. Эсептә олдуғу кимни үердік.

Хөйямын рұбансын будур:

„Эй хачә, еки кам рәева көп мара,
Дом дөркәшо ләркәре хода көп мара,
Ма раст рөвнім лойк то көч ми биш
Ро чареби-диңе көп рәһа көп мара“.

.КӨРДҮМ НЕЧӘ ДӘСТӘ ТАЗӘ КҮЛЛӘР“

(coh. 425)

Бу шепт Сабир күллияттының биригичи тапшында, Соһбәт тороғанда язылымыш тәрчүмейн-налда вөшр олупмушлур. Бу тәрчүмәйн-налдан көрүпдүйбүг кимни, һөмис шоғи Сабир Сейид Әзиз миң тапшырығы үздө Сө'дидес тәрчүмә этишиштир. Шөвр боло башлашыр:

„Дәлдем күлн-тазе, ғанд дасте
Бөр күмбөди өз кияғ басте“.

JYFθT

А

Аба — аталар, бабалар.
 Абдар — сұу; тәэз; парлаг.
 Аваз — сөс; по'ро.
 Ағғ — тағсарлы; мұғоссыр ол-
 маг.
 Ағаз — бағланғыч.
 Ағуш — гучаг.
 Айн — адёт; голуп; үсул; ләб.
 Аломара — олеми бәзәйен.
 Аудо — булашмыш.
 Амадо — һәзыры.
 Амад — омәлләр, арзулар.
 Амач — ишшаш, нәдәф.
 Ампл — иш көрән адам; ар-
 зулар.
 Амир — әмр әден.
 Арам — линчօмә, раһат.
 Арасто — бәзәлмиш.
 Ариз — сопрадаң насыл одоп,
 ярадылышыпда олмоян.
 Арийот — мұғасегети алышан
 шой, биревуз.
 Ариф — билоп, оплони.
 Асайыш — раһат.
 Атил — тонбәз.
 Афаг — үфүглер.
 Афот — бәлә; соп дөрәче ке-
 зәл.
 Ақ — ширшайы; філ лиши.
 Ашияк — гүш юласы.
 Ашүфто — ашиг, вұргұп; га-
 рышыг.

Б

Базор — паның, ә'тибер.
 Бад — құлек.

Базычо — оюнчаг.
 Бак — горху.
 Бал — гәндә; көпүл.
 Бапу — ханым мә'васына ола-
 раг көчмисшә һөркотде га-
 дышлара көрілән ал.
 Бар — мейво; йүк.
 Бары — яғыш.
 Батып — дахиля; киазли.
 Бөвчот — көзеллик; шадлығ.
 Бол — пис; зидд.
 Бодел — овәз.
 Бодам — әды пис.
 Боджан — башгасының пис-
 лийши истәйен.
 Бозл — бол-бол бағышламаг.
 Бозм — сәббөт ве широт мәч-
 ашып.
 Бол' — удмат.
 Болдо — шөһөр; мемлекет.
 Болпият — болалар, мұсабект-
 лор; чатылвекдер.
 Болк — тиріок.
 Бормода — ашқар.
 Боррав — коскин.
 Борном — гатышыг.
 Беса — соҳи вахт.
 Босор — кез.
 Бостер — ятаг, йортап-де-
 шек.
 Боти — гарыш.
 Бокти-тре — гарабохт.
 Бокш — бағышлама.
 Бөйр — дөрја; шенр өлчүсү.
 Бешшот — күмөрүзәлүлүк.
 Бояк — аплатынаг, асығ сейле-
 мок.

Бар — арсыз, памуссуз,
утанмаян.
Би вэ — ауд.
Бидар — айыг, ятмаян.
Бид'от — дини одотлор.
Бидип — динсиз.
Бикапо — езка, яд.
Бимар — азарлы, хосте.
Бинова — языг, фогир.
Бишумар — сайсыз.
Буй — ий, гоху.
Буря — носир.
Бүгэз — дүшмөнчилек.
Бүләпд — йүксок, уча.
Бүрһан — долна, сүбүт.
Бүтлаш — нағсызыг.
Бүхл — пахыллыг.

B

Вазеб — ачыг, ашкар.
Валандо — ани.
Варосто — гуртармыш, азлдо.
Вагф — һөрөкотенә дурмаг;
бир мал во мұлакұп сатымама-
маг шәртилә хойир иш тох-
сие әділмәсі.
Водио — әманот.
Волод — огул, ушаг.
Вортө — үчурум, тоһұлук.
Весф — тоғриф әлемәк.
Вофадар — вофалы.
Вөштөт — ғорху.
Вочаһот — көзөллих, көзөлүз.
Вочад — һәйәчеп, чошма.
Визр — құнан.
Вифаг — үйгуплағ; һомро'й-
лик; барышыг.
Вүгайо — мұнағизе әтмо, —
горумаг.
Вүзор — позирлор.
Вүсал — сөздийиле етишмок.
Вүс'от — кениш; бол.

G

Габи-гөвсөйи — коман
учларының арасы.
Галә — дели.
Гароткар — оғурлуғ әдон,
гарот әдөп.

Гасиб — гасб әдон, зорла-
гапыб алап.
Гато — ғоғ әдичи, кәсіпч.
Гоба — руһавиории кейдий
үст палтар.
Гобзо — попчо; овуч; хопчо-
ри достеси.
Гобиһ — чиркип, пис.
Гобра — ер, ер үзү.
Говвас — денизин әбдино
чумап, үзкүчү.
Годд — бой, ғомот.
Годәк — аяг, адым.
Гөлтәп — дийирлөшөп; бу-
лашмыш.
Гопи — дәвләтән, варлы.
Гопч — шұхлауг; шине.
Горра — парлаг, ишиғы, уча.
Горрап — курлаши, шидет-
ло бигыран.
Госевот — сөртәлик, морһомет-
сизлик.
Госр — сарай; ғысадыг; әх-
тисер.
Гөт'и-зобай — дид қәсмек.
Гота — әлдүрмек.
Готрав — гара рөвкілі өң өңс-
ийли мао.
Гофлот — хөберсизлик; би-
момозлик.
Гоффақ — чох алдедычы.
Гонгар — чох ғөһр әдөп.
Гиалот — азлыг.
Гиббот — гайбде олан бири-
ниң олайғанно даңышмаг.
Гина — маһны.
Гипом — ғоюп.
Гиям — галхмаг, үсіп әтмек.
Губар — тоз.
Гулам — оғлап, көло.
Гүдрот — бачарыг.
Гулабы — ғөлб иш көрөн,
саҳтакар.
Гүраб — герга.
Гүрро — ғомори айларын ов-
воли.
Гүруп — бүйнүзлар; өсрөр.
Гүрүр — ейүпмек, фөхр әт-
мек.

Гүфрап — мөрбөмөт, багышлашын.

F

Гиляс — көмөк, ярдын.

D

Дадрос — дада отишон.

Дай — дуа зөөн, дуачы; чагыран.

Дам — тар.

Дапа — биличи, биләп.

Данишор — алым; билоп; ағылмы.

Дар — ёв.

Дарулачуп — дөлнелэр евни, доликана.

Даруломап — смыгыпачаг ёв.

Денганс — көндли, экинчи.

Добистан — мөктәб.

Дөгәл — һийәлә, һийәләкәр.

Дом — пәфос, ли; заман.

Донап — ағыз.

Дорбап — гапычы.

Доркап — гапышып табагы; һүзүр.

Дормиян — ортада, иккى шеини арасында.

Доруп — ич торәф.

Дост — ол.

Досткир — өлден тутап, көмок әдөн.

Дөбр — дүния; заман.

Дошт — чөл, бинбап.

Дидар — көрүш; ўз.

Дидойи-кирян — алгар көз.

Дидо — көз.

Дил — көпүл, үрек.

Диларам — көпүл раһатлаштыран, соекили.

Дилбопд — үрек багланмаг, соекили.

Дилададо — көпүл вероп, ашиг.

Диладуз — көпүл тикон.

Дилноваз — көпүл өхшяяп.

Дилфириб — көпүл алдашып, чазибөли.

Дилхүп — көпүл тап.

Дилшад — көпүл шад.

Дилар — Иран пулу.

Дираз — узуу.

Дирәхшав — парламент.

Диром — көңүшүшөө өрөб пулу.

Дуда — түстү.

Дудман — сүлөө; алле; хандай, посол.

Дун — алчаг.

Дүзээ — дөвләттәр.

Дүрр — инчи, мириварид.

Дүрүс — дөрөлөр.

Дүхтөр — гыз.

E

Ексап — барлбор, дүз, һамар.

Ексөр — башдән-баша.

Екта — тәк олан, барлборж олмалын.

Ә

Әб — ата.

Әбабиля — гарәпгүш.

Әбаб — гапылар.

Әбд — гуд.

Әбна — өгуллар.

Әбр — булат.

Әбарар — яшши адамлар.

Әбру — гаш.

Әбүс — гашгабаглы.

Әвалиб — агибетләр, пәтичелер.

Әвидә — достлар.

Әбәлі — он чиркни.

Әгвам — гөвмөлөр.

Әгә — дүйүн, той.

Әгиг — гүймөтән дашлардан бири.

Әгайи-Шорг — Узаг Шорг.

Әгәб — он чох.

Әгия — гарлылар, довлатлар.

Әгир — гейрилор, езколор.

Әдәвәт — дүшмәнчилек.

Әдәд — сый, сайма.

Әдом — йохлуг.

Әлл — одалетле һекм вермек.

Әду — дүшмән.

Әзог — кей рөпк.

Әйюг — улдуз адым.

Әйям — күплөр.

Ә кә — емок.
Ә лајын — оламотлор, нишан-
лар, ишаретлор; осерлөр.
Ә лгаб — логоблор
Ә лом — дөрд, гүссе.
Ә ләзим — он лазымлы.
Ә миг — дәріп.
Ә мп — раһатлығ; горхусузлуг.
Ә мр - вачиб үляз'ан —
итпәтә чох лазым олан.
Ә наң — хлар.
Ә пар — пар.
Ә пбор — көзөл гоху.
Ә наға — невзор, чесидлор.
Ә плаво — өлчү, мигис.
Ә пдуң — гәм, гүссе.
Ә нис — йолдаш.
Ә пінәр — поһрлор, чайлар.
Ә пічак — сон, поһайот.
Ә пічү ишинас — улдузлар
әлминдер мә'лumatы олан;
мұнәсічим.
Ә рбаб — аға; саһиб.
Ә рғам — рөгемләр.
Ә рәк — сөс-күй.
Ә рзоп — дары.
Ә ррадо — сраба,
Ә рроһил — кечо назырла-
нан.
Ә рсо — мейдан.
Ә рус — кәлини.
Ә себ — ат.
Ә сиаб — платтарлар.
Ә сөф — тәессүүф этмок.
Ә сегал — ағыр шойлор, ағыр-
лыглар.
Ә слағ — солофлор, ата-баба-
лар.
Ә сри-бистүм — ийирмии-
чи осер.
Ә талог — топболапк.
Ә твар — төврләр.
Ә тф — чевирмо, мейл этдириш.
Ә тфал — тифилләр, ушаглар.
Ә фгаи — нало, фәряд.
Ә фзуп — чох артыг.
Ә ф'и — илан.
Ә фкар — фикирлор.
Ә фраа — фәрллор, адамлар.
Ә фшаи — сачаш.
Ә хбар — хөбәрлөр.

Ә хә — алмаг, тобул этмок.
Ә хтор — улдуз.
Ә һибба — достлар.
Ә һарар — азад Финкирлә.
Ә һри моп — кечмишдо в
пәрәстләр иккүч чүр алла
пыйырдылор ки, онда
бири яхшылығ (Нүр
иккүчпен шорр (Әһри
аладын иди.
Ә һофал — өялад, огул, п
Ә чадад — бабалар.
Ә чәз — ачинлик, бачары
лыг.
Ә чәрәм — чансыз числа
улдузлар.
Ә чепим — чепимлор.
Ә широт — гәбило, ойма.
Ә шк — көз яши.
Ә ших — яшаш адамлар
чалар.
Ә ядот — азарлыны йозд.
Ә яп — ашкор, болля.
Ә'да — дүшмәнләр.
Ә'ма — кор.
Ә'саб — асаблөр.

Ж

Жа лә — шең.
Заг — гарга.
Занд — артыг, чох.
Занид — ибадетле мо
олан.
Зейбәг — чиво.
Зейг — дар, тәңк.
Зейф — гонаг.
Зебап — дил.
Зебор — юхары.
Зебарчоә — гийметли.
Зобуң — зонф, гүүвөснө.
Зока — исте'дад, широкл.
Зомир — гөлб.
Зор — гызыла.
Зорд — сары.
Зорофшап — гызыла са
Зорникар — гызылла
вопыш.
Зофөр — дүшмөнө галис
мок.

Зөһөмәт — зөһөмөлөр, см
хыптылар, озийтәслөр.
Зөһир — комекчи, арха.
Зөч — озийт.
Зибб — космок.
Зийба — ярашыглы, бозокли;
дилбор.
Зилл — келко.
Зиндо — дыри, чанлы.
Зинтар — аман; чекиң.
Зир — ашагы.
Зишаш — шапалы.
Зишт — чиркүп.
Зия — ишыг.
Зияфот — гонаглыг.
Зеврот — коми, гайыг.
Зөйл — һәр заман ибадотде
олмаг.
Зүләл — сағ, тәмиз, халис.
Зүл'игтидар — гүрлөт са-
либи.

И

Иаша — яшатма, долапдыр-
маг.
Ибга — бәлги этмәк.
Ибла — ичад, ихтира.
Ибарар — бол-бол сәрф эт-
мәк.
Ибитисам — күлүмсөмәк.
Игбад — тале, боит.
Игдам — бир ишо башламаг.
Игбиарар — тозлапма, үзәри-
по тоз гонаи.
Игва — аздырап.
Игтираб — гүрбәтә кетмәк.
Игфал — алдатмаг.
Илбар — бөхтсизлик, тале-
сизлик.
Издилял — артма, тохалма.
Изэйт — годр во гыймет.
Изкар — хатирә кәгири мәк;
төз-төз ял этмәк.
Измөнхад — мәнбә олмаг.
Итирадар — мөчбурийт, эз-
рурет.
Иза — озийт.
Исад — чатдырмаг.
Икраһ — ийронмәк; инфрәт.
Итиласаб — газапмаг, олда
этмәк.

Ий ма — ишаро.
Им'ав — дөрүлдөп лүшүнмок.
Иваа — йүйөп, чилов.
Ивд — ли, пәзд.
Ип'игад — бағланма, гүрул-
ма.
Иикар — датмаг, бойнұна ол-
мамаг.
Иикисаар — гырылмаг, сын-
маг, шикест олмаг.
Иптизар — көзлөмә.
Иптихаб — сөчмәк, айырмаг.
Иптичар — ез-езуу өлдүр-
мәк.
Ипфаг — бир башгасыны
едириб-ичириң, басләмәк.
Ипфиал — мүтәсесир олмаг
хатире сынмаг.
Ирфап — билик, ашлайыш.
Иртиқаб — гадагас әділмәш
бир иш көрмәк.
Иртинал — өлмәк, лүнядав
кетмәк.
Иршад — дөгрү йол көстәр-
мок.
Исемот — памус.
Исрар — бир фикрия үстүн-
да мөбкөн дурмаг.
Истикраб — ийфрәт этмәк.
Истенгвар — алчаг пөзэрле
бохмаг.
Иседаһ — бир шейи яхши
хала салмаг.
Итаб — ачыглапмаг.
Итаот — табе олмаг.
Иттиһад — бирлик.
И'тисаф — дөгрү йолдан
чыхмаг.
Ихтиләл — гарышыглыг сал-
маг.
Ихтифа — кизләнмок.
Иһраз — өлдә этмәк, газан-
маг.
Иһтимах — чох диггөтле
чалышмаг.
Иһя — дырилтмәк, чанландыр-
маг.
Ифадо — аялатмаг, сейләмәк.
Ифна — йох этмәк.
Ифтадә — дүшкүп, бичаро.

Ифтар — оруч ачмаг.
Ифтихар — фәхр өлөмок,
бир шәйе күвәмәк.
Иффет — памус, тоя.
Ифһам — авлатмаг, билдири-
мек.
Ичкал — бейтүшмөк.
Ичтиаб — чекипмөк.
Ичтияд — чалышмаг, со'й
во гейрәт этмөк.
Ишрот — ички; кеф мочалин.
Ишибан — шүбәс этмөк.
Ижтидал — шиддәтлөнүү.
Ижтимам — гохуламаг.

К

Калибүд — галыб; боден.
Камил — там, шөгсансыз.
Каин — мә'ден.
Капу шиһеоп — бизим
достлар.
Кар — иш.
Карып-батыл — батыл иш.
Койфимайша — кефи исто-
дийи күни.
Көбир — бейүк.
Көвакиб — улдузлар.
Көдо — гөм, гүссо.
Көдал — йоргунауг; усанымаг.
Көмәб — аз топылак.
Кором — мөрһөмөт, соҳо, чөв-
мөрдлик.
Косалот — төнбөллик.
Кэфалот — замын олмаг.
Көшап — чокон, чокорок.
Көшти — коми.
Кө'б — иорд оюпудакы зор.
Киновэр — кин бәслөйөп.
Кирлар — иш, мөшгөлө.
Китабот — язмаг, язы.
Кишвор — момлакот, өлкө.
Көкәб — улдуз.
Күс — кечкиншо дәвә вахтып-
да чалынан бейүк тәбиғ.
Күй — дағ.
Күрнүш — оллор дешде баш
оймок; то'зим.
Күфрап — яхшылыгы унут-
маг; яхшылыг билмөйөн.

К

Койсу — узун саң.
Койти — дүвя.
Көбр — ода сыйтайш өден.
Коңыч — хөзине.
Корма — исти.
Көнваро — бөшик.
Көшт — көзмө, долатма.
Киран — агыр; баһыл.
Кираимайә — маясы агыр;
гүймотли.
Киризап — гачап, гачарал.
Киришмә — наң, шина.
Кирип — ағалын.
Көфгар — дэншышыг, сез.
Күш — гулар.
Күян — данишап, сейлойен.
Күлбөрк — күл ярпагы.
Күлүстап — күллүк, чичок-
лук.
Күмраһ — пазыш, йолупу
итирмиш.
Күрк — гурл, чаповар.
Күркап — гурдлар, чапавар-
лар.
Күркани-чофа — чофа
гүрләрш.
Күркани-исапхар —
шисан сиңи чанаварлар.

Л

Лайос'олуи — суад олупиа.
Лалокун — лало рошкапдо.
Лаф — мә'насыз сез.
Лачором — шүбәнәсиз; мүх-
тосор; хұласа; олбетто.
Лоб — додыг.
Лога — биңудо, баш.
Лоин — лачаг.
Ло'ли-Йомон — ал ронказ
гүймотли дәш.
Лорзан — титрок, осон.
Лоһи-лооб — оюн, ойлонго;
әйшү ишрөт.
Лоһез — кез очыб гырпынча
төдер, чох аз заман
Лоһи — от.
Лочачот — пәнад, кочлик.
Лива — байраг.
Лига — үз.
Лисап — дпа.
Лө'бот — оюнчаг.

M

Мадэр — аяа.
Мамоза — кечоп, кечмиш.
Манопл — бәпзор, охшар.
Мар — идіш.
Ман — ай.
Макара — каго олмуш һәндисе.
Майниаб — халыс шәраб.
Майкүсар — шәраб ичәп.
Майменет — хөшбәхтлик,
бәхтиярыг.
Меман — гонаг.
Мебр — мәнәббәт, севки.
Меводдот — севки, мәнәб-
бәт.
Мегам — дурулачаг ер.
Могсуд — мөсәд.
Могфиrot — балыкшының.
Модарис — мәдрәсәләр, лөрс
охунан орлор, мектебләр.
Модфор — гәбринстан, гәбр.
Молфун — ләфи олумыш,
торнага басдырылыш.
Мозаг — зөвг, ләззәт.
Мозач — хасиййот, инесап тә-
биоти.
Мәриз — хосто.
Мэзиййот — үстүплүк; үү-
сүсиййет.
Мозум — писләпмиш, гәбул
олмаян.
Мөзәро — окин ери.
Мэзір — бир шайип зүйүр
этдин ор.
Мекатиб — мектеблор.
Мокос — миңчәк.
Мәкр — һүйлә.
Мокиула — көзү сүрмәли.
Молал — усаңмаг, сыйылмаг;
ғем, ғүссө.
Моланит — көзәләник.
Молах — чойиртка.
Мөләпопт — лә'иёт; пифрота
дайыг олан һөрекәт.
Момат — өлмөк, өлүм.
Мовам — юзу.
Монкур — баһылмыш, көз
алынаш.
Менеух — лөгв олумыш.
Мөнфур — ийрәнч, шаффот
олуныш.

Мөнгүс — угурсуа.
Мөрәм — мөсәд, арау.
Мәрләтиб — мөртәбәлөр, лө-
рочолөр.
Мәрдано — икәндесине, мөрд-
чесипе.
Мордул — говулмуш, рәдл
олумыш.
Мордум — инесап; көз баба-
йи.
Мәрәз — хостәлик.
Мәрк — өлүм.
Мәркуз — тикиламиш; бир оре
сапчымыш.
Мәса — ахшам.
Мәсанә — мәсәләдер.
Мәсариф — хәрч.
Мәсдул — гапныш.
Мәсөррәт — севинч, шад-
лыг.
Мәс'одол — хөшбәхтлик,
бәхтиярыг.
Москои — яшайыш ери.
Москонет — мискинлик; фы-
гирилик.
Мәстапо — саржашсына.
Мосун — саглам; горунмуш.
Мәтапот — бир шайин, бир
фикрин үстүндө мәнкәм дур-
маг; мәнкәмлик.
Мөтрүл — говулмуш, чыха-
рылыш.
Мөфтүн — вургун; ашиг.
Мәнабот — горху.
Мөнал — чәтии иш.
Мөнаси — көзәләникләр.
Мөнәд — бешик.
Мөнлүл — һүдүл ичәркесиңе
алымыш.
Мөнзүз — көзә алап; хошла-
шап.
Мөнмонзор — ай көрүнүш-
лүг.
Мәнпесе — һине олушав, дую-
лап.
Мөчд — йүкесәклик; шо'ни уча.
Мөчлүб — чөлб олумыш.
Мөчмә' — топланылаш ер.
Мөчмар — мапгала.
Мөчүс — атошпәростанк.

Мөчі ул — биліммойон, мо-
дум олмайып.
Мошоггот — чотинник.
Мошкук — һағында шокк во
шүбне олупан.
Мошроб — меслок; хасиійот;
адот.
Мошруу — шориетин жүсәнде
этдин.
Мөшпата — колипе бәзек
вурал арвад.
Мош'ум — угурсуу.
Мо'буд — ибадот олупан.
Мо'ва — ер; сыйыпачаг ер.
Мо'гул — агла жүшиғіг, аг-
лып гобул этдин.
Мо'долот — одлат.
Мо'зур — үару олаз.
Мо'руф — ташыныш; мош-
хур, шеңротак.
Мо'еум — күнәсесүз, тағсыр-
сыз.
Миңбә'л — бундан сонра.
Мир'ат — құзық.
Мисбалы — ырын.
Мәхбет — анилочак ер.
Миһон — мөністөр; дөрл.
түссе.
Мишкат — ырын.
Мепч — даға.
Мөнәүк — һолак әдәп, өлдү-
рүчү.
Мөнінот — зәһмот, өзійіт;
дерд.
Мө'мини — диндер адама во-
рилмиш ад.
Мүнис — инесапдан гаччаяи,
нор кесе меңрибап олаш.
Мур — ғарышга.
Мүчиб — суала چылаб ворәп.
Мүбантат — өйүнмә, пітіхар.
Мүборра — тәмиз; ҳали,
бөш.
Мүгойод — бағлы, бағлан-
мыш.
Мүгорор — ғарарлапда-
рылмыш, ғарар ворилемиш.
Мүгөфөл — ғығыллан-
кыш.
Мүгтоза — петәпилөп.
Мүгилап — тиканы кол.

Мүдәббир — тағыбир токап.
Мүббөд — обеди, һомиши-
лик.
Мүөзіб — өзійіт ворәп.
Мүомма — қизли; сирр; мо-
пасы чөтип аилашылаш шей;
билимчэ.
Мүөмөм — оммамоли, башы
саыгыла.
Мүжле — муштулуг.
Мүзөвир — һийлөкор.
Мүзөффэр — ғалиб қоләп,
дәвәде үстүнлүк көстәрөп.
Мүзилл — дөргү йолдан чы-
хардан.
Мүзторр — пачар; мөчбүр.
Мүлагат — көрүшмө; даниш-
мал.
Мүловвес — пле, мурдар.
Мүләһиб — әловлапан.
Мүмтәз — сөчилемиш.
Мүнафат — бир-бириш инд
олмаг.
Мүпчали — парлайып, пар-
лаг.
Мүнінм — яхшылыг әдәп.
Мүрафио — маңкемә таба-
тында мұнагашоши һөлә өт-
мок.
Мүрг — ғуш.
Мүргаи — ғушлар.
Мүробби — өсенийт ворәп,
тарбия ворәп.
Мүроссо — гүйметди даш-
ларл бәзөнмис.
Мүртакиб — ғадаған әдил-
мис бир иш көроң.
Мүсөмма — адлашымыш.
Мүсөммөм — ғорорлапшым.
Мүстөзчиб — лайиг, мұс-
тоғог.
Мүстөгбөл — кәләчек.
Мүстөменд — дөрдли, бича-
ро.
Мүсториһ — раһатлапап.
Мүстөнгөг — һағлы; һағы
олан; өйтніячы олан.
Мүтәволид — дөгулан.
Мүтәзианд — артан.
Мүтәббид — көләнлик.
Мүтәодлид — бир пою дә-
по олан.

Мүтөйөггиэ—ояг, сялымыш;
жевуучыг.
Мүтөйөмнил — тохоммул
әден, давам котиреп.
Мүти' — итаёт әден, баш әйен.
Мүффети — фитин спаан.
Мүфлис — вар йоху эшишдап
чыхмыш, йохсул олмуш.
Мүфсид — фасад төрөдөп.
Мүхалиф — уйгун олмаяп,
зидд.
Мүхриб — харәб әден, ха-
раба гоян.
Мүхавире — мүсаһибо, бир-
бирилә данишмаг.
Мүхойя — назырлапыш.
Мүштаг — шөвегчү, бөөсли.
Набокар — бир ишэ ярамаз;
пие адам.

Н

Набоча — ерсиз, мүласиб
олмаяц.
Набуд — йох; ноң; пуч.
Навок — ох.
Нагус — азиц.
Намиор — адлы-саплы, мәш-
хур.
Нап — чарәк.
Нар — од.
Нас — иисиллор.
Нағиз — нүүфүз әден, кечен.
Начи — пичат тапан, гурта-
ров.
Ней — гомыш; гомышдан гай-
рылымыш чалғы, шлоти, түтәк.
Нойистан — гомышлағ.
Нәбард — дава, мүнарибо.
Новлзопдо — саз чалан
адам, чалғычы.
Новил — ялшы хәбэр.
Нәғэ — сәди поэмаг.
Нодамот — пошиналыг.
Нозафот — тәмнизлик.
Нозоро — сейр этмо, тамаша.
Номек — дуза.
Номплак — помад.
Нонк — айб, ар.
Носаб — ата төрофдон олап
гоңумлаг.
Носог — гайды; тәртиб; үсүл,
чоза.

Несиб — һиссө, пай.
Носим — зәніф күләк.
Нофх — үфүрмәк.
Нөхл — хурма ағачы.
Нөніф — арыг, зәніф.
Нөве — угурсузлуг.
Нешат — сөвінч; кеф; пош'о.
Нош'ат — насила олмуш, омола
колмаш.
Нигаб — үз ортусы.
Нижад — пәсл.
Никбәт — бәдәхтәник, фола-
кот.
Никү — яхшы, хош.
Никуном — ихшы од.
Никар — тәсвир; сурот; ко-
зод; диабар.
Никаһ — бахма, батыш.
Никорап — интизиардо олмог.
Нимхиз — ярыгалзмаг.
Нимшөб — кечо ярысы.
Нираш — од; (чоңенном).
Ниса — гадын.
Нисар — сачма, дагытма.
Ниссан — гадыннэр.
Нисф — яры, ярым.
Нифаг — риякарлыг; мәнеб-
бет вә достауғун олмамасы.
Ничат — гуртартмаг, хилле
олмаг.
Нишип — отурмуш.

Нишимиш — отурачаг ср, мәч-
лис.

Нияз — ялаврма, рича этмо.
Нинийит — ялавермаг.
Ниням — гылынч; хәңчөр гыны.
Невзад — тозе дөгулмуш
ушаг.
Нур — ишыг.
Нұмаян — ашқар олаш, ко-
рунан.
Нұчеба — поччылор.

О

Оваш — огру.

Ө

Өвгат — вохтлор.
Өвдөт — керп допмок.
Өвза — возиййтадар.
Өвтан — ватэнлор.

Өач — бир шойнш өн йүксек вөгтсөн.

П

Пакизо — томиз.

Пасиба — кошикчи, көзөтчи.

Паян — сон, ишнийт.

Пайкор — үз; көвдэ; көзөл.

Пейман — өнд, сийлешмо.

Подор — ота.

Пони — сыйынчаг.

Понбо — памбыг; ал рөшн.

Понд — иенжэт.

Понч — баш.

Пор — гонад.

Перваз — учмаг.

Поризад — көзэл.

Поришан — дагыныг.

Пориян — илок парча.

Песондидэ — байонитим.

Пилтов — фиял көндөлн.

Пир — гоча.

Пишказ — габага чыхмаг, гарышыламаг.

Пуян — йүйүрэп, гачап.

Пул — керлү.

Пүнхан — кизди.

Пүр — долу.

Пүрхаш — дала, курулту.

Пүхто — бишкин, отишмийш.

Р

Раз — спирр, киэли шой.

Рах — бол.

Рави-одл — одалот йолу.

Раинумув — йол көстөрөн.

Рохалот — дүнидаш көтмөк, өлмөк.

Рошан — хөлөн; ахан.

Рониш — кедиш, гайды; үсүл.

Раз — майна, тоңэк.

Розалот — алчагылг.

Рок — ламир.

Роич — ознийт, өзаб.

Рончур — хосто.

Росм — адёт; төвр; гайды.

Рофиг — йолдаш, дист.

Рохио — яини, зорэр.

Рохт — полтор.

Роно — гуртарыш.

Решк — цахыллыг.

Рө'па — көзөл.

Роф'от — лүгтф по мөһрпбай-лыг.

Риалот — кездоме; һифээлэмо.

Риггот — авчоляк; ачыма; роби.

Рида — дорнинчларин чийнпэлээрине солдиглары во ба'зээйн боргын овациинэ ишлэгтийнээри юн парча.

Риас — разын олмаг.

Ризг — смок во ичмийн мөхсүс шийлэр.

Рикаб — үзэнки.

Рина — кечмишдо динго тох баглы олмайыб садо наят сүрэл, шэрэб пчэн, гейдэн, лаубалы адамлара дэйнларды.

Рисиат — иш, кондир.

Рин — күлөк.

Риш — соггад; яра.

Ришо — кек.

Ришто — ип; шплик; сап.

Рия — икиүзлүүлүк.

Ревзи — панчэрэ.

Ревлөг — парлаг; бояж.

Ревшэн — ишыг, парлаг.

Рө'бот — көрмөк, бахмаг.

Рубан — түлкү.

Руз — күпүлүз.

Руй — үз.

Рухслар — ялаг; үз.

Рүбубийт — ағалыг; ал-лөхдүүг; мүлкүйнёт.

Рүфэга — йолдашлар, достлар.

Рүх — үз.

С

Сабиг — кечмиш.

Сабир — сабр эдэп.

Сабит — борекотсыз, өршиде луран.

Сагор — шэрэб пияләси; геден.

Садир — чыхан, зүйнүр эдөй.

Сайэ — жөлко.

Салим — сарлас, хосто олмагяа.

Самап — дөрөт.

Сары — кочоп, сирайэт эдеп.
Сарнио — сирайот эдэн хостолник.
Сате' — йүкесөк; заһир.
Саһо — мейдан, ачыг ер.
Сейд — ов.
Сейлап — ахмаг (су), чөрөяп.
Сойф — гылыч.
Соадет — хошбәхтлик, бөхтиярыг.
Соба — соңөр есон әзиғ күдөк.
Собат — бир фикрүп я бир шойнүү үстүпдо мәһіком дурмаг.
Собанот — көзөллик.
Соббаг — боягты.
Собгот — кечмок, ирөнлөмок.
Собур — чох сабрли.
Собнейин-сөддапо — йүз доноли тоебөй.
Сова — гойри, азко.
Согир — кичик.
Сод — йүз.
Сода — сөс.
Содр — сино; ронс.
Сойяд — ончу.
Солоф — кечмиш адамлар, пта-баба.
Солпб — хач.
Сома — көй.
Соманотлан — өллачыг, сөхавоттан.
Сомол — ясемоп күлү.
Сомг — тороф, чөйөт, истигамат.
Сөпк — даш.
Сонкдил — даш гәлблү.
Сопки-моламот — моламот (гыпаг) даши.
Сора — ор.
Сорбосор — башдай-баша.
Сорбүләнд — башы уча, башы юлары.
Сорвгод — бою узуп.
Сотиот — үүчүм, биринчи үзөрнө атылмас.
Сорд — союг.
Сорир — тохт.
Сорин — ачыг, айдып, ашкор.

Соркош — баш галдыраш, дикбаш, табе олмаяш.
Соркошто — авар.
Сорпикун — башы ашагы, бөдбөхт.
Сөрришто — ип учу; ишина башы.
Сороник — Иранда көперел рүтбәси.
Софа — сафлыг; ойланчы; рахат.
Софалот — сәфиалик, алачаглыг.
Сөфие — бир шайин дүз үзү, соғти.
Сөхаб — булут.
Сөханиф — сөнинфәләр.
Сөхба — шәраб; спиртли ичкүй.
Сөхк — горху, дәһшөт.
Сочая — хасиййотлар.
Сибая — ушаглар.
Сидл — дөгрү; достлуг; мөхәббәт.
Сийап — икисиң бир төпдө олап.
Сайэр — хасиййот, адет.
Сийөхүз — гаракүп, һөятын пис көчөн.
Сидисло — зончир.
Сим — күмүш.
Сипаһ — гошун; орду; эскор.
Сипэр — галхан.
Сипөһлар — гошун башчысы.
Сирааб — судап доймуш.
Сирати-һүда — һидайот көрпүсү.
Сиргэт — огурлуг.
Сирет — охлаг; ишсан тәбиети.
Сиришк — көз яши.
Ситом — зүлм, чәбр.
Сих — кабаб шиши.
Сияһ — гары.
Соконд — алд ичмөк.
Сөвг — ироли апармас, жәлдөмөк.
Севм — оруч.
Севмөө — ибадотхана.

Су — тораф.
Су аи ш — яшмог; һүзп.
Су р — чагыл алаты, зурна.
Сүлук — бир йол тутмаг, бир мослах сиңиби олмаг.
Сүрәнин — узун боконду шарыб шүшшеси.
Сүрүр — сочинч, шадымг.
Сүрүх — гүриманы.
Сүтур — миник һайвоши.
Сүтуң — чана доймак; төлкө ходмолк, ғоман; боргуп.
Сүубот — заһмот; потийнанк.
Сүхендап — жаңал сез сей-дойсон.
Сүчул — сочдолор.
Сүхүлот — асашыг, голай-аыг.

Т

Таб — тағат, гүввөт.
Тойр — гүш.
Тобаба т — һөкиманк.
Тобаһ — пүч, һөч.
Тобдила — башы шокдо солмаг; овса әтмөк.
Тобор — балта.
Тобосбүсат — алчагчасыяя ялвермилар, ялатагланылар.
Тобосбүт — илтагланылар.
Тобхир — бухарланаңырма.
Төвлүн — күч, гүввөт.
Төвөччен — бир ора дөгрү һорокот әтмөк, һоналмок.
Гәргина — горхмак, чекинмек.
Тәғвиим — календар.
Тәгдир — бейонмөк.
Төглис — бир шойи мүгээдес саймаг.
Тәглифүл — озүнү биләмәндең айын курмаг.
Төглир — дейншидирмөк, баш-гадашдармаг.
Тә'адд — саймаг.
Төлрич — яваш-яновш ирэдли-ломо.
Төөйиүш — мөншөт, яшомаг.
Төөрүү — сатышмог, баш-гасынын һоггын тохуммаг.
Төзәл — бир-бирино зидд одмаг.

Тәзкир — алең сыйлемек, өмбөд ишләтмек, алдатмак.
Тәзчиң — эзләнүү.
Төзийк — төлүү әтижүү, итер-мек.
Тәзжайд — эртирмак, чолалтма.
Төзкөб — яласа чыктырма.
Төзфир — көтүр алмандыр-маг (жекемийде прогресси-фикариялар адамдары жолдасыр көзбир алғандачырырмалар).
Төзегүм — даңгаланма.
Төзүнүн — радионук, ғоз-маг.
Төзүк — ғоз.
Тәз'эт — үз, сүрэг.
Төмөзлүгат — ялатагланыл-мак.
Тәмөнле — истөк, арзу.
Төңкүл — сыхынтылы.
Төвкүл — дар, дарысгал.
Төзфир — ийрәнмөк, иффрат әтижүү.
Төрвич — гүймөт ее э'тиба-рымы артырмаг.
Төргиб — һөвөслөндөрөк.
Төрәб — сочинч, шөнлик.
Төрәңүм — мәрһөмөт әти-мек, ачымаг.
Төрчин — бир шейи башга-сындан үстүн тутмаг.
Төсөнб — мұнасеб қермөк, бойопмок.
Төсөрүүф — мәлик олмаг, сиңиб олмаг.
Тәсәттүр — ертүшмөк; ерт-мөк; кизловмөк.
Төтмин — тө'ини әтмөк.
Төтнир — тәмиздәмөк.
Төфоррүүч — көзинмөк, до-лашмаг; фәрәһләнмөк,
Тәфрүг — айрымак, сеччөк.
Тәфрүгэ — айрымма, айры-лыг, птифагызылыг.
Төфриң — фәрәһлөндөрмөк.
Төзәлүф — бир-бирино зидд одмаг.
Төхлис — хллас әтмөк, гур-тармаг.
Төхриб — йыхыб дагытмаг, хараб әтмөк.
Төйдид — горхутмаг.

Тоңоммұл — ағыр вәзійіттөң
дезмек.

Тоһрик — қарокота жетір-
мок, оятмаг, гымналатмаг.

Тоһрис — қосословандирмек;
оятмаг.

Тошиб — сусуз.

Тошхис — айрымад, сочмек,
то'йип этмек.

Тө'гіб — бир шейн де яхуд
бирини изломок, ардына
душмок.

Тө'мир — хараб олмуш бир
шней дүзөлтмек.

Тілавэт — уча сөсде гур'ян
охумаг.

Тир — ох.

Тиши — құлұп.

Тевгиф — тұтмаг, даяндыры-
маг.

Төһіро — бөхшиш.

Тұл — узуулуг, бой.

Түғяи — ашыб-дошмаг.

Тұлұ — құпұы чыхмасы.

Түрғе — көрүпномиши очанб
шай.

Түфулийіт — ушаглыг.

Тұчтар — таширләр.

У

Улус — өл, гөвм.

Ү

Үтаб — гарагут.

Үглә — дүйнә; һәләл өтеппенш.

Үгубот — өзәз; өзійіт,
өзәб.

Үдаба — одиблар.

Үзар — янаг.

Үзіфот — оlyшмаг, мөнре-
баплашмаг; достлуг.

Үмора — өмирлөр (ораб ор-
лусупда йүкесек вәзиғе).

Үнман — дәниз; бойык дә-
низ.

Үнуг — боюп, жардан.

Үрофа — арифлор, аплоп-
дар, биләндер.

Үряз — ышалыг.

Үсүрү-хороң — өтепшалыо
душмок.

Үхувват — гардашлыг.

Үчрат — әмек һарғы.

Үшшаг — ашиглор.

Ф

Фаиг — үстүн көлән, үстүн-
лүк көстәрел.

Фаш — ашхар олмак.

Фейз — боллук.

Фавайл — файдалар.

Фоган — нало, ферид.

Фазл — һүнор; мә'рифәт; үс-
тунлук; гүймот.

Фәнәкәр — пис ишми.

Фәрабан — бол.

Фәрабегет — әл өзекмек; исти-
рахәт.

Фәрамуш — увутмаг, ядап
чыхармаг.

Форар — гаымаг, изнесиз кет-
мек.

Форанәи — бир ордо олмак.

Фэрзаи — философ; ариф;
алви; әғымлы.

Форзапд — огул; овлад.

Форзия — шаһмат өюнүн, да-
кы вәзир адам фигур.

Форман — әмр, буюруг.

Фор — парлаглыг, алдымылғы,

Форсада — көңілеамыш, сол-
муш.

Форт — мұбалыға; зияде, ар-
тығ.

Фортут — өзөн.

Форхәндә — хошбәхт, угур-
лу.

Фәрһәнк — һүнор; мә'ри-
фәт; мәлumat; әлм.

Фоссаид — ғап алған, һәчәмет
ғози.

Фоттап — фиттә во фосса-
саһиби; мәфтүн әдәи.

Фоти — ачмак; мәмлекет ал-
мак.

Фохур — өзөн өйүнән.

Фикар — яралы.

Филфөвр — дәріал, бирдән-
бири.

Фирдовс — бағза.

Фиріб — алдатмаг; үйіло.

Фируз — кей рөпкенді
гүйметтан даш.

Ф и т в а — кочмишде мүфтікөс
яғалыни бир месоло һаг-
тында бердійін ғәрәр.
Ф и т р о т — ярадылымыш, хиля-
гот.
Ф ө в ч — бейіук дәсто.
Ф ү ч у р — фанишодик; пис-
ишлер.
Ф ү ә л — кепұла, үрек.
Ф ү з у н — артыг.
Ф ү լ у с — пул.
Ф ү р и с т а д о — кондориа-
міш; әлчи.
Ф ү р у ш — сатмаг.

X

Х а б — юху.
Х а б қ а h — йорған-дешәк.
Х а д и м ә — хидомтчи, гуллуг-
чу ғадын.
Х а з и н — хөзилдер.
Х а и ф — горкаг.
Х а к — торпас.
Х а к и - д о р — ғапының торпа-
ғы.
Х а м ә — ғөдәм.
Х а м у ш — сокит олмаг; сос-
сиз.
Х а р — тикаи.
Х а h — исток, аразу.
Х а б а н — иетәйендер.
Х а б о р — бачы.
Х а з а н — пайыз мөвсими.
Х ә л — ғопармаг, әндірмәк.
Х о л о ф — сонрадап көләп; би-
ринни ернің көләп; огул.
Х о ғ да н — құлоң, шәп.
Х о ғ до нақ — құлайшы.
Х о ғ и д а р — алашы, мүштәри.
Х а с а р о т — зиян, зорор.
Х о с м — дүшмен.
Х ә ф и — киздин.
Х о ф ф а ш — яраса; кечогушу.
Х и р ө д — ағыл.
Х и с а л — хасиййетләр.
Х ос р о в — һокмдор, падшаш.
Х о в Ф — горку.
Х у — хасиййет, ишеп тобиности.
Х у б р у — козол үзәү.
Х у и — гана.
Х у н а б — ганлы су, ганлы,
кез яши.

Х у п и л — гана булашмыш.
Х у п ҳ а р — гап ичои, ган тә-
кои.
Х ү з л а н — көздөн дүшмек,
хар олмаг.
Х ү л у с — сафлыг, дөгрүлуг.
Х ү р а м а п — наэла салдана-
раг көтмок.
Х ү р р о м — шад.
Х ү р с о н д — фороңли; со-
бинч.
Х ү р у ш — бағырыши, куруа-
ту.
Х ү р ш и л — күпөш.
Х ү с р — зиян, зорор.
Х ү т о п — Чип.
Х ү ш к — гуру.
Х ү ш к б а р — гуру омниш.
Х ү ш у — төвәзе.

h

һ а д и — дөгрү йол кестәрәп.
һ а и л — пордо.
һ а м и — һимайә әдон, горуян.
һ а м и я н — һамилор; саңиб
чыкаплар; горуянаар.
һ а м у п — чөл, биябан.
һ а р и с — окинчи.
һ о в а — аваз, погмо, аһовж-
дар сөс.
һ о в а н — эбидиллик; алчаглыс.
һ е д и й ә — бәхинш.
һ о д я н — сайынгама.
һ о з а р — бұлбұл; мин.
һ о з и н — ма'насыз сөз.
һ о л а в о т — ширнилил.
һ о м а г о т — алмаглыг.
һ о м д о м — йолдаш.
һ о н а б а п — сезү бир олап-
дар.
һ о м е о р — йолдош; арвад.
һ о н к а м — зипми, вахт.
һ о н к о л — дагтурпу.
һ о р о м — Шәрг сәрайларын-
да гадымлара мәхсус әв.
һ о р ә з — баш сез.
һ о с о б — ғодр - гүймөт; шәк-
сиййетәнд олан хүсусиййет.
һ о ч о р — даш.
һ о ш о м — ғошун.
һ и й ә л — һийләдор.

Ни х м — иссан хасний хотинде-
ги юмшаглыг; собр; рећи.
Ни м о м — со'й ве гейретлөр.
Ни в — замош, вахт.
Ни р и а п — мөһүрүм олмаг.
Ни ч р — айрылыг; ики сөвки-
лини айрылмасы.
Ну ш я р — ағыллаш.
Нү б а б — көпүк.
Нү б б — сөвки, мәннеббэт.
Нү з а р — һазыр оланлар.
Нү з и — гәм, гүссе.
Нү ма ю н — мұбарәк.
Нү р р и й һ о т — азадлыг.
Нү с и — көзөллик.

Ч

Чак — ярыг; парчаланан.
Чак ораи — гуллар.
Чалак — һөр ишдо диріг не
чолд олар.
Чө ш м — көз.
Чө һ р о — үз.

Ч

Чав и да и — дағын, обеди.
Чай — ер.
Чалиб — өзүңе дөргү чекен.
Чам о — полтор.
Чам и - Ч о м — Чомшидии чамы (ағасанай) көре Иран
подшаһы Чомшидии сеңрәли
чамы).
Чар и — ахан, ахычы.
Чар ий э — гуллугчу гадын.
Ча на ки р — дүпшын тутмаг
истейен.
Ча һү ҹ о л а л — йүкескимогам,
бейүк мәңсөәб.
Чә б б а р — ғүлдрөт ве ғүүпөт
саһиби; чөбөр әлән.
Чө б о л — даг.
Чө б и и — алтын.
Чө д д — баба.
Чө д о л — дава.
Чол а л — сон дөрөчө бейүк-
лүк.
Чом пад — чансыз шай.
Чөн к — дава.
Чоп и к у — дава ахтаран.
Чор а и д — чөридолор, гәзст-
лор.

Чо һ а л ә т — элм ве модәшний-
йотдел узаг олмаг, авамлыг.
Чо һ л — авамлыг, биләмәоз-
лик.
Чи би а л и — тобини, ярады-
ышында олар.
Чи в а р — яхны ер; голшу.
Чи д а л — дава.
Чи л в о — паз, назлы һөрөкөт.
Чи ф о — ләш, леш.
Чү д — өзөмдерлик, элизначыг-
лыг.
Чү ш — гайнама, һәйәчана кол-
мок.
Чү я и — ахтаран.
Чү ڭ а ү с — отурмаг, пәдшашын
тахта чыхмасы.
Чү ى б ү ш — һөрөкөт, торпе-
ниш.
Чү с т — ити, чөлд адам.
Чү р м — құнон иш.
Чө и л а п — көдіб-көмір.
Чө в ф — гарын; бошлуг.

Ш

Шаг а л — чагғол.
Шай э ст ә — дайиг, ярашан,
уйгуп.
Шак и р — яхшылығы унутма-
ян.
Ша м — ахшам; ахшам емәйи.
Ша н о — дараг.
Ша һ ба з — алышы гүш.
Ша я п — мұнасиб; лайиг, яра-
шан.
Ше й да — ашиг.
Ше ш — алты.
Шә б — кечо.
Шә ба б — көпчлик.
Шо ба һ о т — охшайыш.
Шо ги — пис иш көрөп, йол-
кесөп.
Шо ки ба и — собрли олмаг.
Шо м с — қүнеш.
Шо м ш и р — гымнич.
Шо ни — алчаг, пис иш.
Шо ра р а — гыгылчым.
Шо ра р о т — шорр иш, пис-
лик.
Шо ра Ф о т — бейүклүк.
Шо р е р — гыгылчым.

Шорм — утапылг, хочалот.
чәкмәк.
Шормасар — утапаш, утапчаг.
Шөнд — бол.
Шөнла — ола көз.
Шо'и — бейүклүк, мортабо.
Шийәм — хосиййотлор, охлаг.
Шиква — шикайот этмок.
Шикопчо — (ишкенч), озий-
йот, сыхыпты.
Шикосто — сыпмыш, гырыл-
мыш.
Ширинжоли — гызымыш
шир.
Шитабан — толосон, бәрк
йүйүрәп.
Шовкот — гүүвнот, пүфүэ.
Шөйхор — ор.
Шум — бөхтсиз, угуреуз.
Шурнадо — наалы гарышыг, пә-
ришал; мұбтола.
Шух — назлы, шивәли, ойнаг.
Шүргә — мешгулиййот.
Шүкүн — чолал; шевкет.
Шүрб — ичмок.

Шүүп — шо'илор.
Шүчаот — икидлик, чосарәт.
Э
Эйд — байрам.
Эйд и - эзһа — гурбан бай-
рамы.
Эйтам — етимлор.
Эйрар — һийләкор.
Эхрап — азадымг угрупда
мұбаризо әдон.
Эхтикар — ал-верчи, малы
баһа гийметә сатмаг мөгөди-
ло йығыб сахлаян.
Эзаз — озиэлемок, һермөт
этмок.
Этила — йүксөлмок.
Этила — иләтлөр; хестә
олмаг.
Этимад — ишапыаг.
Этина — чох диггөт этмок.
Этира з — бир фикри гобуд
этмомок.

Я

Яб — тап, тапмаг.

КИТАБЫН ИЧИНДЭКИЛЭР

С.И.

Мүгөлдүмө 3

САТИРИК ШЕИРЛЭР

1906 — 1911

1906

„Миллот почө тарач олур олсуп, по ишым вар“	25
„Ол күп ки, сово халыг эдор лутф бир евлад“	27
„Маһи-Көп'алып батыб, эй пири-Көп'ал, гөм сөм“	29
„Билемөн из көрүбдүр бизим оглан охумагдан“	30
Гоочалыгдан шикайэт („Эфсус гочалым, агачым душшу олимдөв“)	32
Бакы фә'лөлөрингэ („Бу чөрхл-фөлөк төрсөннө дөврөн өдир имди“)	33
Чөйлөл эйлө сэн аячаг позэри-халгда шак ол“	35
„Этий бу фолок нэр коса бир төвр яманлыг“	37
„Торпээмо, амандыр, бала, гэфлөтден айылма“	39
Тоңсали-элм („Тоңсали-үдүм үтмө ки, элм афети чанамыр“)	40
Ата посиюоти („Бөсдир, эй огуд, баш еро бу элмэ чалышма“)	42
Ай вийлонийн пош'ойн гөлжапып үчүпдүр“	44
Бөйлөрө мөктүб („Гойма күләнши көч, а бай, алдатма чанапы“)	45
„Нөятын“ Коп-коп упа чаваб („Бу тифл кя, нурн-басору ширейп-чанамыр“)	46
Барынчадара даир („Эй күл, по очеб силенслейв-мүшкиторин вар“)	48
Чаваблар чавабы („Элм айннейн-сүрөттө-нал иди, по-дөп бос“)	50
Бакы поһалынларына („Көнлүм будавыр күчөдө чөвлөпшүп керчок“)	52
Адоттимиз дош иди до'ва күпү“	53
Күпокирон гарыпшып гызлара посиюоти („Гори испепип сөздөрингэ санма чөрөядир“)	54
Ушаглара („Эй миллотин үммили, дылд чаны, ушаглор“)	56
„Мен билмөз плим бәхтило бу никбет олурмуш“	58
„Нор во версөи, вер, мобада ворме бир диржом зокат“	60

„Эйле биянрдим ки, дәхүү сүбһ олуб“	61
„Нолур шириннозаг этсо мони һалвайи-һүрриййот“	62
„Сорадон бир доли шойтан дейир: иссанлар, иссанлар“	63
Хөснен иң өйфи, варисин кейфи („Эй пул! Эй зөвгүй-диалу рүйи-төпү гүүвөти-чоп“)	64
„Амалымыз, эфкорымыз иfnайи-вэтоядир“	66
Сөрхөсөаб („Сөс учалышы, гоймайын“)	67
Ағлашма („Но рөзгадыр оғаяялар бояза ач голана, я рәб“)	69
Төмөйин-поһар („Чынырма, ят, ай ач тоюг, юхунда чохча дөрү көр“)	70
„Вай, вай, но яман мүшикүлө дүшүлүү ишүм, аллан“	71
„Өврадымыз, эзкарымыз эфсанейи-зандир“	73
„Но, де көрүм, но олду бөс, вай болом, иддиолорып“	74
„Фо'ло, өзүүү сөп до бир иссанмы сашарсан“	75
Сөлжөтина модөн бир нобзо („Әчәнбаты шу даричаңапда көрмөлү имиш“)	77
„Наңыл олсан мотлоби андырмак олурмұ“	80
„Па атоңап, но атыр ятды бу оғдан, өлүбө“	82
Торанойи-осилаио („Но сохуулмусон арайо, а башы болалы Фо'ло“)	83
Лейли во Мечпүп („Эй дөвлөтимни зөвлө, оглум“)	85
Әкинчи („Мозлумлуг әдіб башшама форяло, окишчи“)	88
„Әлиминшоту-лилдаң ки, „Добистан“ да гопанды“	90
Учителлор („Төвгиф әділамишди мағыл Кончо сиезді“)	91
„Вогта ки, гопур бир эвде мәтәм“	93
„Нәрчөнд осирани-гүယөдөти-замапыз“	94
Горхурал („Пойи-пияло дүшүром чөллөрө“)	96
„Бо'зи срлордо төсөдүф олунур аша, ото“	98
„Мен беле осарары гана биллирим“	99
„Баш тутду мүоллимлорин ичласы, сиезді“	100
„Чипма атыны, кирмо бу мейдапо, а Молла“	101
„Лөвгалашыб, а көрмөмиш, чох да белә фырылдама“	104
„Эй опки улуми-модонидан хөбәрин ылар“	106
„Кермо!—Баш үето, юмарам көзлөрим“	108
„Атмыш пигаби-һүснин мочмуюйи-төвлиникор“	109
„Бимөрнөмәт ә'ялларына шүкүр, худай“	111
„Моктуб („Молла дайы, атма шөрирот боло“)	112
„Төһмәт әдир гозетчилор,—мо'шери-наси бир бело“	114

„Даш гәлбән иссанлары инейлердин, иланы“	115
Сул-чаваң („Шөйри-мә'лүмүшүзүн вәз'ү горары почадир“)	117
Токсобир („Та колирик биз до бир аз айлаяг“)	118
Фисинчаш („Сайма оздиккө фәлек биләрү виравалыг олур“)	119
„Алдашмарам ки, дөгрүдүр айнапп, вай ому“	120
„Көр бу ша халғы тәбән этди кирашлыг, бизэ ша“	121

Сон белосөнниш, балам, ай баракаллаң союз"	123
Олмур, олжасын ("Күчөдө туллап, эй огуд, соп'етин ол- мур, олмасып")	124
Мадам кп, һамияви-әұлмот"	126
Мосләнәт ("Агрый алым, а Мәшәд Сиңимгулұ")	127
Ширван ("Шо'рими, Молла дайы, зәпбілә салеви, жено но")	129
Бир чибимдо осқипесым, бир чибимда ағ мәнат"	130
Догрү ("Догру дейен олсайты яланчы усапорды")	131
Ай нарай, бир нечә шашр, нечә шашр киңилор")	132
Диалбор ("Эй диалбераң тәрәдә чөялап әдән чочуг")	133
Бохтовор ("Оғлумуз, ай Ханесәнәк, бир еко пөлвән имиш")	135
Үч ариады ("Ах, бу ушаглар нечо бәләзаттылар")	137
Собр вәхе ("Этсе до алом һәмисы зөзөлө")	139
"Лій попо, бир гырызы сагтал киши"	141
А киши, бундан әзәл һаңгда һөрмет вар иди"	143
Кавур гызы ("Билемән па ҹара әйләйим, ай Молла Нес- рәддин")	144
Ятмайып, алдаңы сөвөрсиз ("Османлылар, алдан- майып, алдаңы сөвөрсиз")	145
Иран езүмүүлүр ("Моң шәһи-гөзи-шевкотәм, Иран езү- мүндүр")	147
Гойза, көлди ("Хандосту, аманы, гойза, көлди")	149
Истигбалымыз лагаагдыр ("Иванмам, сейлеме ар- тык ки, фойзабад олур аләм")	150
Ушагдыр ("Лій башы дашды киши, диним, ушагдыр уша- гым")	151
Чавап ("Эйвонымыз учалдыр")	152
Ах.. х!.. ("Ах!.. нечо кеф өккеми өйям иди")	153
Ачылдыгың сөннит сүбһүн, мөним до һөрмәтим артыр"	155
Эй зачо, чолыш суроти занирдо ғәшәнк од"	156
Мәни-рәмәзаплыр ("Мәни-рәмәзаплыр, сөң майдап да бизимдир")	157
Бу бойда, бу бойда ("Нодир олур бу чочуглар әзә бу бойда, бу бойда")	159
Мир һашым Тәбризи ("Габла дәхі марфашыны, Мир һашым")	160
Сол шүкүр ки, йох ипди бу саэтде мәним тәк"	162
Киши ("Дүрма, йыыхыл ят һәлә, Фәһрат киши")	164
Заніп да тәклиф ("Заніпа, кол союнаң бир көрә пәлтараты- мызы")	165
	1909
Шабынамә ("Шәһим, тачидарым, гөзи-шевкотим")	166
Арзу ("Но дәре олайды, по мектаб, па элму соп'от олайды")	169
Бир бөйнө олдо үиван этмәлі бундан сора"	170
Собаб бойну йогуң олду ("Гәмү мөһәтфүзүп олду")	171
Истигбал бизимдир ("Егор, чашым, өккем кет, этмо чох табири-бүррийш")	173

Нейлийим, ей вай! („Нейлийим, ей вай! бу урус баш- дылар“)	175
Чаттайыр, Хапбачы, гөмдөп үрөйим“	177
Мәгімки боло дүшдү („Гом раңғымун олду, мөнім- ки боло дүшдү“)	180
„Bahl.. бу ишиш дөрсін-үсули-чодид“	183
Сатырам („Молдайы, салмады әл дил богаза“)	185
Нечин пормойир („Бирчә бу мешрутәни тән почни вермойир“)	187
„Догрудап да, Момдоли, гойрот һәзәл олсуп сопо“	188
„Нодир ая оюң үсеплары ириптыларын“	190
„Эй алнып ай, үзүн күпеш, ей гашларын комап“	192
Бура сайд („Энвали-Сұлтан, бура сайд дейдүрүб алдылары- ны“)	193
Фүзүалій бөи зотто („Мондо әр олсаңды өлмөк ихти- лар этмәемидін“)	195
„Ванә, гәләм өніма оюң тәкфир әйләйиресәп“	196
„Яшамог жистер иеәк сырғ әвчә олмалыймыз“	197
Парадыр („Адамни адоз әйләйен парадыр“)	199
Вермиромал („Мән өлүм, Молла, бизнім Ҳашкишинин гапына бақ“)	200
Чапын чыхсып! („Чапын чыхсын көлүпдәп, ганимайдыш“)	202
Йох, язмарам! („Молла дайы, тох борк дашыр гавашың“)	203

1910

„Зәнид өлмөндөп гибаг мөгсүлдине чатмаг диләр“	205
„Ким по дейәр биздө олан гейрото“	206
Үрофа маршы („Интоликонтик, қазорик паз ило“)	208
„Нури чашыннысып, ей пул, я чашыннысыв“	210
Тошәккүр („Моллалар, таленимиз олду әкеб яр бу күн“) . .	211
Миллат шәргиси („Гейрәт әдіб ҹалышлы, дүшлүп габага, миллат“)	213
Килем яхуд уму-кусү („Көт-көде, „Зөйбур“ аға, сән до чашырсан дойәсәп“)	215
„Атмыш иллик өмрүм олду сөндө бәрбәл, Эрлобиң“	217
„Эй вай ки, һойсийети-миллат көтүрүлдү“	219
Әһвәл пуресапш яхуд гонушма („Но хөбөр вар, мешеди“)	221
Дилоничи („Рода ол гапыдан, оғлама зар-зэр, дилөнчи“) .	223
„Вә’з өтәйши инапды, сән амма инанмадын“	225
„Бир белүк башбогазыг, һойвәрәллик адәтимиз“	227
Охут мурат, ол чекин! („Огул мәйимдәр экор, охут- мурат, ол чекин“)	229
„Дил ми्रәвәл зидестом сәніб диләп худара“	231
„Бәлайи-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, собр вийә“	233
„Сопя, ей дилбәрн-пакиң-әда“	235
„Нечин мәктебө рөгбәтим олмайыр“	238
Гаң, ат баеды! („Гаң, оғлан! гаң, ат баеды! миллат же- лар“)	240
„Әһли-Ираңда, па оғлан, спо һүммәт көрүпүр“	243

„Ятмысан, Молда эму, күрчүлөр иңдө һөло сәп“	245
„Мұртоқ хадимларым, ың, ивиди хадимот өзгидір“	246
Бир досто күл (“Иранды дейір ки, ода илә дағ ғасын”)	248
Бакыла бир көпдө мұхавир (“Деннилер, әлем оху- юп, сөздерің һор аңда биаң“)	249
Амма, милят а!.. (“Молдайы, көрдүп во иглан етді?!	251
Амма, милят а!..”)	251
Чубалдуз (“Шуро холиб шад олун, проплылар“)	252
Юху (“Нейвэрө”, әй мудири-әһли-фүсун“)	253
Гурбап байрамы (“Байрам олчаг шөвкотанлар, шашлы- лар“)	255
„Ач дилени, юм көзүпү, заңида“	256

1911

Авропада Мондэлинии әшгбазалығы (“Рәһим эт мона, чап мадмазса“)	257
Мүфтитин рәйін илә көшфи-үүчүйи-писсан“	259
Эзраилли исте'фасы (“Эзраша өрз әдерек сейләди: “Эй робби-онам“)	260
“Чох да деме сәрвөтү самапалым, әй филән“	261
Вагеийи-юбайлойкарапә (“Күрдің ерімін башымда гайгу“)	262

ИЛЛӘРИ МӘ'ЛУМ ОЛМАЯН САТИРИК ШЕИРЛАӘР

Ишароти-мүсепбет (“Немүлүхиллаң ки, бу күш бәхтәвөр олду башымыз“)	265
Балалча соңпа (“Сәд шүкүр ки, олду нур-бараң“)	267
Ирап шийе виран олду (“Агладыгча киши гейрәтспәз олур“)	270
Ай чап! ай чап! (“Дүшүлү бүтүп гәзетлөр гүйметдәп, ай чап! ай чап!”)	273
Еко тазияпо (“Мұхбирүссәлтөнйөш шәкк әдоочоксәнміп спо“)	274
Ноғасын гораззи, оғалин морози (“Эй ноғас, Фәрз бидайим үчүн инияшшін“)	275
Бир мочанса до он иккى кишинин сөһбети (“Нар- сыза һаглы дейиб бар өзүңнән батышам“)	277

ТАЗИЯНӘЛӘР

1910 — 1911

1910

„Диндирир эсер биаң, — динмойириз“	281
„Интихайи-шөһрето вармаг үүчин дуп төбәлор“	281
„Заңидип оксими дүшәчек пәзори-худбиян“	281
„Күрә өзінде бору чинкопо ойвар, дерләр“	282

„Ариф өзімшыр ки, мілдот азад олеуң“	282
„Дойир ки („Эйло соңқипдір ки, есгалы-тәэггүбдөп йүкүм“)	282
Тападым!.. („Гой сағ олеуп башымыз, дүшмәсия осла онға“)	282
„Навсы алғағ бір өліп гойд өтдійш хөтдір о ки“	282
„Йолдашым, ятышмысаң“	282
„Дүп охуркоң бир мұдіри-мәктебин мектубуну“	283
„Моңа билдиң дойәз өрбаби-горәз“	283
„Әлхизор, гойма баха өксінде заңид ки, онун“	283
„Гозтөлөр төвгиғиғиң ялышы Сиағілдар өкмәйір“	283
„Сапиңа бир мәсленің тә'ғиғіл мәнікем галарым“	283
„Бохтонор кимдәр иди оламда“	283
„Чоппетәкің һүриләри, ғылманнлары, аллан“	284
Кави-мән и дойир („Ерін үстүнде қазов автомобил“)	284
„Кимдір ариф, дойи сордум, әділдер, асра коро“	284
„Оғлунун васитети-хылғати олмагла фәгот“	284
„Дейірдік бир замоплар биң көмали-фохру һүммәтле“	284
„Мұтлагиң іетде обд шеканидо“	285
„Бир мұдірип ки, кочмойо голуна“	285
Тап маңа („Кимдір о, арифи керчөк позуулур“)	285
Бир күх (Ванз ки, чыктар менбөрә һөй пүгілдер олу“)	285
Ромозан сөһбәти. Бизим һачы дейир („Әл'өман, артығ оруңдаи, әл'омап“)	285
Оруч дойир („Әб, һачы, мондәп шикайет эйләмә“)	286
„Седа“ гәзеттін 162-чи нөмрөсінде („Шапаром, серзиниң айна- сийәм“)	286
„Әтила әтдикчө, дерлөр, йүкесій төйярләр“	286
Көпдәлі дейир ки („Бакыда пағыз икән оллайдәп артығ үләмә“)	286
Бакылы дейир ки („Ромозан әйдептің ичрасының һорчәнд бизе“)	286
„Шаһ дөди: ағайырам бөс ки, үзүм чиркіндер“	287
Иптекілек онталар дейир ки („Дейірлік һалоты-тәңсі- лиде: міллат! міллат!“)	287
Ирапалылар дейир ки („Бупча гейрәт ки, биң әтдик ве- тоң угрұнда бу күв“)	287
„Илрактың мүснібеті мизап, овот, овот“	287
„Дәрдім олдур ки, мөнә ариз олан дәрдләрін“	287
„Бир оздың сәбабт әдәмөз әйли-әнтияч“	287
Міллат дейир („Иптекілек онталар, биң сиел چохдан таптырың“)	288
„Глаесиң сөчкисини гойду дум мұзакирай“	288
Бакылылар дейир рәхрә ки („Шамахаштар кимни ши- сиз, кифайесиз дейінде“)	288
„Ажшам алғағ учоңшқаң һәро бир мадмалеши“	288
„Корчи порвас этди айроплан дүниң бир гүш кимни“	288
„Чұмәлдерде лұқсан ачылаң бакылы“	288
„Өйтің пособи, өймөй шайисте һособдір“	289
„Оғрулардан да бодохлағ гүмарбазлардың“	289

	Сән.
Тап көрүм! („Нэп кичиклор кичик икән байынур“)	289
Ал, таплыж („Бу кичинамек фәгәт мүсөлмәшү“)	289
„Мүртөчелор, совинин, кишвәри-Ирана оюн“)	289
„Мұлқи-Широзо Зиали-Султаны“	289
„Зиали-Султан, аманпыр, өрмәйни Ирана йол“	290
„Онлар ки, әдир һәрмөтү памусупу төгдир“	290
„Сахта бир хөтти-хам илә менә кагыз языб“	290
Натиф дөп колөп бир ида дойир ки („Көрәсән Мәмдәлиниң яптыгы әф'алы подир“)	290
„Торчумани-һөнгигөт“ дейир ки („Хөстәмиз Әбдүл- хомид артыг сағалды, сәмириди“)	291
„Дөрдор, Иран құнбықұндан хар олур, өлбәттө ки“	292
Алмания императору Вильхельм дойир ки („Мәңтөрәм иранлылар, сизден тәмөннамыз будур“)	292
Эйнүлдөвлөнин исте'фасып да и долайы бостө күрмөк истәйен Төхраи тачирапи-гейрот- моңданларына! („Бостә иғдам әйләнни, эй тачирапи- мәтәбер“)	293
Натиф дейир ки („Бос Шамахыда мәктеби-ниссан“)	293
„Шымді һөр миалет әдир пәғенипи ирфапо фода“	293
„Әйло горхам „биш“-ден ким, горхурам „чидвар“-ден“	293
Бакыда, Шамахы болуидакы һәбекава габа- ғында охунаи нөһә („Аста-аста, ай начы, извар олур хөлвөтәхі“)	293
София тачир дейир ки („Бир нечо илдир ки, уюб ицрет“)	294
„Тұмапов иш алым ки, Ширсан“	294
„Әверәт алмас, башламас, евлада ад гоймаг ким“	294
Дорядың олар иранлыларының бақаларына („Ики йүз гөрг олаң иранлыларып“)	294
„Бос дойылмаш бүнча Мендиладәр үүрүчи, ишил де“	294
Ә. Гомикүсар ақаваб („Тәһвили-шварәт“ соғылу „тәр- чумо“ ғапмаг“)	295
„Бидлір віляйи-Сәмөргөндеги Иран тачири“	295
Шамахында („Әсер-бистұмдүр, соғаб алтындағалмаз шәм- сп-әләм“)	295
... ислам дейир ки („Шейхұлысламларын, мүфтайи-сламла- рын“)	295
„Күпде үй кагызы, бөгөн копяпты пиза әдәрәк“	295
„Иштө бир һей-оти-төхририйе“	296
„Әй дилбәри һүррәйіет, оландан бәри ашиг“	296
„Гурулубдур оюн мейдани-һояһайын-сүхәп“	296

Суал („Әйб икон шохес көрә шөфекини отырек, ачаба“)	297
„Ло'нат сөпө, эй чоһ, ве билдәл әдийорсағ“	297
Әшитмойко („Нөр спирриш көт спагло до моллануңмай“)	297
„Гафиля шамагданса жөзөл кардыр олмок“	298

Мөмдәлп дейир ки („Насириумұлк, соңа бойло құма-	298
нын ғоҳ иди“)	
Мұхбируссолтөн ойо („Ялдызын һийлони һор құпку	298
гәзетде охуды“)	
„Дөңр бир мұлдау олду монизлимин“	298
„Әқадыны чокди, пәдерин мұтлағ унұтду“	298
Мұхабиро. Мөмдәл (“Севкпап сұлтаң бабам, сейло, сопип	
фікірни пәдір“)	298
Мұхабирә („Гағғаз өнім үч ил әрзинде по ә’мәл әйлоды“)	299
„Әл өңір памынын мии ло’пот иле“	299
„Бүтүн Ауропода көміб икән, емма Бакыда“	299
Дөрд лилли гырман ач (“Кәшфи-вөчів этмек дейил өврт-	
лоро шөр’өн өөрәм“)	299
„Молла Эрәсәлдинин... пай, соң мабо’дп вар“	300
Тобриздан „Молла Несердин“ кондорилен көткізларын	
мүффоттишино („Эй мүффоттиш, йөлшашы катызлары ахтарма	
жох“)	300
Байрам төңіреси („Эй тәкән моллаларын камына шөр-	
бот, пөврүз“)	300
„Эй пұллұларын соғасы, пөврүз“	300
Моллайи-Рұми дейір ки („Мәхлугу варән бир бу	
ғәдәр бади-ғопайә“)	301
„Ойло бир тәрчұм ким, рүни-Шекспир көрчок“	301

ИЛЛӘРИ МӘ'ЛУМ ОЛМАЯН ТАЗИЯНӘЛӘР

Сипоңдар дейір ки („Аршинед: „Бир пәгта булсаи-	
дым она бил’истиннәд“)	302
Әрдеби нақими Ростидұмұлқа („Эй голчомың,	
оленізлерә жох әйлөмө пәар“)	302
Әшидирік ки („О заманда ки, Рәйим хәп стишиб Тоб-	
ризо“)	302
Мөмдәлп дейір ки („Русийе дипломасиясына бағладым	
ұмынд“)	303
Насириумұлк Бакыдан Ирана азым олдугда	
(„Мөнчо Ирава обэс өзін әдійор Насири-Мұлк“)	303
Сейлә, тәсіри подир таптаудайырсаң язығы“	303
Әшідопе исеңін („Чөвәнкән фәтгрон этмә шинкібот“)	303
Мұхоррілор (“Тә’лімә дәнір олду азылыш мөгаләлөр“)	304
„Көрүнчө шәхе бир орбаби-сөрватиң үзүнү“	304
„Шапты кордукқа мәні санки әлір гевр фәлек“	304
Мешников дейір ки („Моктобо дүшмоп олан бо’зи	
мүгәлмес (?) ұлома“)	304
Дейрепор дейір ки („Әлм оллугу ердо олмас динү	
дояншыт“)	305
„Номодапдан ғонагындан хобер олдым, кой шейх“	305
„Дұп жеке Мир Һашымы рө’яда кордым“	305

БӘҢРИ-ТӘВИЛЛӘР

1906 — 1907

1906

Сән.

„Әл'омал, соркеш олуб“ 309

1907

„Әй фолок, аулмұп ояидыр“ 311

„Әй әзизим, хөләфиңи, маейи-шәзү шөрөғим“ 313

МҰХТАЛІФ ШЕИРАЛӘР

1902 — 1911

1902

„Үң үйз он дөггүз иди ба'д һазар“ 317

1903

„Шүкр лиллиңи ки, афитаби-сұхон“ 322

1905

Бойнолмидәл („Әсеримиз ҳаһип әдеркен иттифагу итта-
һад“) 324

1906

Истигбала үчүн („Шымди аүс'от вар икәп бир иш көр
истигбала үчүн“) 326

Сөз („Әй сөз, вола дөреәм соно қуршиди-сөмават“) 328

1907

Абдулла Чевдәттің ош'арының техникес („Әңең
кошғи-ниғаб этмөзмі ярым руин-зийбадон“) 329

Торасай и-тапирава („Сұлуқы шашрик әйләп соға де-
йнә до, вәдир“) 330

Шокибай („Яр көтдикчө төбәссүр дипш-шайдала дуарар“) 332

1908

Әппіл („Уңдуң, ей руһи-пүрфүтуһи-һосен“) 333

Роһкузар и-мохалугатда бир мәңтачи-моса-
риф („Әй дөрбөдөр көзін үрәли ган олак чочүг“) 335

Но язым („Шапром, чүпкін вәзиғем булур ош'ар язым“) 337

Сөттар хав („Нали-мөңзүбүм көрүб, гарә, дөме диване-
лар“) 338

Өгвади-никомийодон мүгтобис бир мөнзүм о ("Көнүл, ол талиби-никмет, — о никмет кым, ногиготдир")	340
„Яшадыгча хорабо Ширванда"	341
Тобаот ("Сормалып-ирфаны пасыл кәсб адор инсан")	344
Я лил'очоб ("Я роб, подир билмөм собоб")	345
Торбийо ("Үймөтиң роңшумасы торбийодир")	346

1911

Апалаар бозойи ("Кор олса ииседе өлмү прфая")	347
---	-----

ИЛЛЭРИ МЭ'ЛУМ ОЛМАЯН МҮХТЭЛИФ ШЕИРЛЭР

Руһум ("Руһум, эй шаһбазын-үлвиййот")	348
Нитго хитаб ("Эй натигойи-баднагордээ")	349
Анналар бозойи ("Бозок, бозок ки, дэйрлор, чованират дейнэд")	351
Бонзотмо ("Совдлай-монодотдои")	352
„Эшнөдү-бидлини-олиййүл-өзим"	353
„Сөн пири-чөнин-лидосон, эй Соййили-сөркөр"	354
„Хүмсн-шёрабы Сеййинде саги вериб леди"	355
„Сабирл-шойда ки, тэрки-шөхри-Ширван өйлөдү"	355
„Шө'р бир көйөри-екданын-энгиймөтдир"	355
„Аризи-гэмлөр олиллон үрнийни шишижил илин"	355
„Истэрөм өлмөйн моч, лейк гачыр мөндөн очэл"	355

ГЭЭЗЭЛЛЭР

„Гойма коло, сагия, заһиди мейхонойо"	359
„Кор сори-муйидо мисп ошиги-валапын вар"	360
„В"ропе Шамохидо монж колч танылиаэз"	361
„Мэфтүли-сэри-зүлфүнэ гүллэб корокмоя"	362
„Күйини хупабойн-чошнимэлэ номжик эйлэрэм"	363
„Кор истасон ки, фитнойн-лөм оялласын"	364
„Истасон конлум кими эүлахи-поришан олмасын"	365
„Эй лил, амепды, сиррини биконю билмосин"	366
„Эй шух, ено бомдээг олуб кокило эүлфүн"	367
„Хөсөрөн-хүснүү, эзэнэм, сөн имишээ тачи"	368

УШАГЛАРА АИД ШЕИРЛЭР

1906 — 1910

1906

Мектоб шоргиси ("Мектэб, мектеб, по лалкушасон")	371
--	-----

1910

Мектоб ушагларына төһифе ("Догар инсан ата очагында")	373
Мектоб шакирдахийнэ төһифе ("Эй ушаглар, ушаглыг эйямни")	375

Тобиб ило хөстө („Бир тобибо көдий до бир бимар“)	376
Гоча бағбап („Бир тагымын көнч иод конарындан“)	377
Гарынча („Көрдүлөр бир гарынча бир молохи“)	378
Молла Ноңроддинин йоргапы („Кочо ятмаг заманы чатмышды“)	379
Искендер во фогир („Күп евүпдэ бир ачыу мүзтэр“)	380
Лазорлы көндөч („Хөстө олмушлу бир пофөр дөвгөн“)	382

1913-ЧУ ИЛДӨ „МЭКТӨБ“, ЖУРНАЛЫНДА ЧАП ОЛУНАН ШЕИРЛЭР

Чамуш во сол („Бир киши сахалайыры бир чамуш“)	384
Яланчы чобап („Бир чобаш бир күп этий дагда нерай“)	385
Молла Ноңроддин во огру („Моллашын беркүү чадыб огру“)	387
Өрүмчөк во ишкүй гурду („Бир өрүмчөк өзүн чокиб дурау“)	388

ИЛЛЭРИ МЭ'ЛҮМ ОЛМАЯН УШАГ ШЕИРЛЭРИ

Артыг алымб оксик сатан тачир („Бир пофөр та-чир эз дүкәншид“)	389
Чүтүү („Чыхды күнөш, додду чөнин пур ило“)	391
Яз күнләри („Көл, көл, а яз күнләри“)	392
Моктобо торгыб („Моним блгым, баһарым“)	393
Новос („Новос сөөг вайзор ишсаны нәяте“)	395
Ушаг во буз („Дорсэ көдөп бир ушаг“)	396
Гарга во түлкү („Пендири ағзыпта бир гарга гарга“)	397
Агаачларын бөһсөн („Алмо, плынд, шим агачы нал ило“)	398
Ушаг во пул („Күчөдөп бир чочуг йүйүрдү өвө“)	400

НЕКАЙЭ

КИЧИК НЕКАЙЭ	402
------------------------	-----

ТЭРЧҮМЭЛЭР

1906 — 1910

1906

Фирдовсийн „Шаһнаме“сийдөн	411
--------------------------------------	-----

1910

“Эл ачыб санд олмараң жоштур“	425
Хойядан мөалоп торчумо („Бизн аллатма, хачо, нөр сөзүү“)	425
“Көрдүм иечо дөстө тазо күллөр“	425

ГЕЙДЛЭР 427

ЛҮГӨТ 501

Редактору Бейдулла Мусаев

*Шәхнәзарлар рәссам Ә. Әзиззәдәнәндәр
Чылдын рәссам Ә. Начынаев чәкминшамыр*

Техники редактору Р. Һүсейнов

Корректору Һ. Зейналова

Чапа жылалатыш 14.XI-1953-чү иш. ФГ 28633.
Карыз форматы $84 \times 108^{1/2} = 8,82 - 27,24$ чап вә-
рэги+шакнайлари 1,64, изшрифт көртү 20,25+
шакнайлари 0,85. Сифарыш № 507. Тиражы 15 000.
Гийметк 8 ман. 40 гәп., шакнайлари 1 ман 40 гәп..
Чикали индериншэ 2 ман., коленкорда
1 ман. 50 гәп.

Азэрбайжан ССР Мэденият Насирланинин
26 комиссар адлыя мэтбәсси. Баки,
Эли Байрамов күчеси, № 3.

